కష్టపడవలెంచి యాసీత నేల కాపాడవయితివి" అని బెదరించితని. ఆ సీతా దేవియొక్క విలాపమును విని, సీతాదేవి గడంబాసి విచారింపుచున్న యా రామలక్ష్మణులను దలంచుకొని, దశరథునిమీఁదఁ బ్రేమయుంచి, నాపుత్రుఁడు సీతను విడిపించుకొని నాకు సంతోషముఁ గలిగింపఁజాలఁ డనెన్నడు" అని సంపాతి యంగదాదులతోఁ జెప్పెను.

సంపాతి వానరులతోడ నిట్లు మాటాడుచుండఁగా, వానరుల యెదుటనే యా ముని యనుగ్రహమునఁజేసి యా సంపాతికి ఱెక్కలు పుట్టెను. అప్పుడు సంపాతి తనదేహ మెల్లను ఱెక్కలతోఁ గప్పఁబడి యుండుటఁజూచి యపారసంతోషముఁబొంది వానరులనందఱంజూచి, "ఆ సాటిలేని ప్రభావముగల నిశాకరమునీంద్రుని ప్రభావమువలననే సూర్యకిరణములకుఁ గాలిపోయిన ఱెక్కలు మఱల పుట్టినవి. తొల్లి నేను ప్రాయముననుండునప్పు డెంత బలపరాక్రమములు గలవాఁడనై యుంటినో, ఇప్పుడుగూడ నంతటి బలపరాక్రమంబులు గలవాఁడ నైతిని. మీరన్ని తెఱఁగులఁ బ్రయత్నముసేయుఁడు. సీత నప్పక దొరకఁ గలదు. నాకిప్పుడు ఱెక్కలు వచ్చుటయు మీ కార్యసిద్ధికి సూచనమే" అని పక్షీంద్రుఁడయిన సంపాతి వానరులతోఁ జెప్పి, తనకుఁ గ్రొత్తగా వచ్చిన ఱెక్కలబలిమిఁ జూడఁగోరినవాఁడై యాకాశమున కెగిరెను. అంత వాయుపుత్రుంబోలు మగఁటిమిగల వానరశ్రేష్ఠులును సంపాతి మాటను విని మిక్కిలి యానందభరితులై, పరాక్రమము చూపుటకును మేలొందుటకును గోరి, యుత్సాహముపూని, యా సీతాదేవిని వెదకఁ బూని, దక్షిణదిక్కునుగూర్చి పోయిరి.

64-వ సర్గము.

వానరులు దక్షిణసముద్రము సేరుట

సింహవిక్రములగు వానరశ్రేష్ఠులు సంపాతివలన సీతయున్న స్థలము నెఱింగినవారై, యంద ఱొక్కటిగాఁగూడి కిలకిలారవములు జేసి, సీతను జూచుటకై రావణునివసతియగు లంకాపురమునకుఁ బోవుటకై సముద్రమునకుఁ దఱలిరి. భీకర బలపరాక్రమములుగల యా వానరేంద్రు లా ప్రదేశముదాఁటి, మహాప్రపంచమునొక్క ప్రతిబింబమో యనునట్లుండు దక్షిణసముద్రమునుజూచి, దాని యుత్తరపు

గట్టుచేరి యచ్చట విడిసిరి. వానరశ్రేష్ఠులందఱు నీటియందు ఉత్సాహించుచున్న వికృతరూపముగలవి, గొప్ప మేనుగలవియు, నోరు తెఱచికొని యున్నవియు నగు పెక్కుజంతువులతోఁ గూడినదియు, నలలచే నల్లోలకల్లోలమైనదియు, ఒక్కచోట నిద్రించునట్లు నెమ్మదిగను, మఱియొకచోటఁ గ్రీడించునట్లును నుండునదియు, కొన్నిచోట్ల పర్వతములంబోలు జలసమూహములతోఁ గూడినదియు, పాతాళలోకమునసుండు రాక్షసులచే వ్యాపింపఁబడినదియు, దేహమునకు గగ్గుర్పాటొదవించునదియు, ఆకాశముమాడ్కిఁ దెలియరాని యావలిగట్టుతోఁ గూడినదియునైన సముద్రమును జూచి, వెంటనే విచారమునొంది యెట్లీ సముద్రము దాఁటఁగలమని పలికిరి.

వానరశ్రేష్ఠుఁడగు నంగదుఁడు సముద్రము జూచుటచే "మనమెట్లీ సముద్రమును దాఁటఁగలము?" అని దిగులుపడియుండు సైన్యమునుజూచి, "మీరు భయపడవల" దని యూరడించెను. అట్లు బుద్ధిమంతుఁడును, బలవంతుఁడునునైన వాలినందనుఁడగు నంగదుఁ డెంత యూరడించినను, గడు వంతతోఁ జలికిలఁబడియున్న వానరశ్రేష్ఠులనందఱను జూచి, "మీరు విషాదము నొందవలదు. విషాదము మహాదోషము. పసివట్టిన పాము బాలునిఁ జంపునట్లు, విషాదము పురుషునిఁ జంపును. పరాక్రమము చూపవలసినప్పు డెవఁడు విషాదమునొందునో, అట్టి ప్రతాపహీనుఁడైనవానికిఁ గార్యము సిద్ధింపనేరదు" అని చెప్పి యారాత్రి యందఱితో నచ్చటఁ గడపెను. మఱునాటియుదయమున నంగదుఁడు వృద్ధులయిన వానరులతో నాలోచింపఁదలఁచెను. వానరసేనల నంగదుఁడు హనుమంతుఁడును దప్ప నెవ్వరును నిలుపఁజాలరు గనుక, అప్పుడు వానరులందఱు, దేవతలు దేవేంద్రునిచుట్టు నిల్చిన చందమున నా యంగదుఁ జుట్టును గూడియుండిరి.

అంతటఁ గాంభీమంతుఁడయిన యంగదుఁడు వృద్ధులగు వానరులను, తక్కిన సైనికులను జూచి గొప్ప యర్థముగలుగు మాట చెప్పఁబూని, "ఏ పరాక్రమశాలియగు వానరుఁ డిప్పు డీ సముద్రమును దాఁటఁగలఁడు? ఏ వానరుఁడు శత్రుసంహారియగు సుగ్రీవుని యథార్థవాదినిగాఁ జేయఁగలఁడు? వానరులారా! యే వానరవీరుఁ డీ నూఱు యోజనముల దూరమును దాఁటి, సీతాదేవిం జూచివచ్చి, యీ

మహాభీకరులగు వానరులనందఱను మహాభయమునుండి విడిపింప గలఁడు? ఎవని ప్రభావమువలన మనము కార్యము సాధించికొని యిప్పటినుండి యింటికిఁబోయి, ఆలుబిడ్డలను, ఇండ్లువాకిళ్లను బొంది సుఖముతో నుండఁగలము? ఎవని యనుగ్రహమువలన మనము కార్యమును సాధించికొని సంతసముతో బలవంతులగు రామలక్ష్మణ సుగ్రీవుల దర్శనమును బొందఁగలము? వానరవీరులారా! మీలో నెవ్వఁడైన నూఱు యోజనములు సముద్రమును దాఁటఁగలవాఁ డుండునేని, అతఁ డిప్పుడు మా కభయదక్షిణ నొసఁగునుగాక! దాన మహాపుణ్యము వానికిఁ గలుగును" అని వానరులతోఁ జెప్పఁగా, నా సేనలో నొక్కఁడయిన నొక్కమాటయు బదులు చెప్పకుండెను. ఆ వానరసేనయెల్ల నిశ్చలముగా నుండెను. అంతట నంగదుఁ డా వానరులంజూచి, "ఓ వీరులారా! మీరు బలవంతులలో మేటులు; దిట్టమయిన పరాక్రమము గలవారలు; గొప్ప కులములందుఁ బుట్టినవారలు; పలుమాఱు గొప్ప కార్యములు గావించి మన్ననలఁ బడసియుండువారలు. మీలో నొక్కనికి నెప్పుడును, ఎచ్చటికిని బోవుటకు నడ్డంకిలేదు. కావున మీలో నెవ్వని కెవ్వని కెంతెంతదూరము దాఁట శక్తిగలదో చెప్పుఁడు'' అని వానరవీరుల నడిగెను.

65-వ సర్గము.

వానరవీరులు తమతమశక్తులం దెలుపుట

అంతట గజ, గవాక్ష, గవయ, శరభ, గంధమాదన, మైంద, ద్వివిద, సుషేణ, జాంబవంతులనెడు వానరోత్తములందఱు సముద్రము దాఁటువిషయమునఁ దమకుఁ దమ కెంతటి శక్తియున్నదో, దాని నంగదునకుఁ దెలిపిరి.

ఆ వానరులలో గజుఁడు పదియోజనములు, గవాక్షుఁ డిరువది యోజనములు, గవయుఁడు ముప్పదియోజనములు, శరభుఁడు నలుబది యోజనములు, మహాపరాక్రమశాలియగు గంధమాదనుఁడు నిస్సంశయముగా నేఁబదియోజనములు, మైందుఁ డఱువదియోజనములు, ప్రతాపశాలియగు ద్వివిదుఁడు సందియములేక డెబ్బదియోజనములు,

వానరశ్రేష్ఠుఁడగు సుషేణుఁడు ఏనుబది యోజనములు దాఁటఁగలమని చెప్పిరి.

అట్లు వారందఱు తమతమ బలములం జెప్పినతరువాతఁ బండు ముసలివాఁడయిన జాంబవంతుఁడు వారి యందఱి సెలవుగైకొని, వారిఁ జూచి, "తొల్లి నేనును నడకయం దెక్కువ వడిగలవాఁడనై యుంటిని. అప్పు డక్తివాఁడనైనను, ఇప్పుడు ముసలితనంబు నొందినవాఁడనైతిని. అయినను రాముఁడు స్వకార్యమును సుగ్రీవునితోఁ జెప్పఁగా, సుగ్రీవుఁడు, నేను సాధించెదనని చెప్పియుండఁగా, నే నుపేక్షించియుండుట యెంతమాత్రము తగదు. ఇప్పుడు ముసలివాఁడనైనందున నాకిప్పుడు శక్తి యెంతమాత్రమనిన, నేనిప్పుడు నిస్సంశయముగాఁ దొంబది యోజనములు దాఁటఁగలను. పూర్వము నాకున్న శక్తియంతయు కాదు. తొల్లి నేను ప్రాయమున నున్నప్పుడు మహాబలిచక్రవర్తి యాగము చేయుచుండఁగా, ఆదిదేవుఁడయిన విష్ణువు మూఁడడుగుల భూమి యాచించి, దానిని గొల్చుటకై తన యాకారము పెంచినసమయమున, నా త్రివిక్రమరూపధారియగు విష్ణువును ప్రదక్షిణముగాఁ జుట్టివచ్చితిని. నేను ప్రాయమున నున్నపు డోరులకుఁ బొందనలవికాని గమనబలము గలవాఁడనై యుంటిని. ఇప్పుడు ముసలివాఁడ నగుటచే నానాఁటి గమనశక్తియుఁ దగ్గిపోయెను. ఇప్పుడు నాకుండు శక్తి యింతమాత్రమే యని యూహించెదను. నూఱు యోజనముల దూరము దాఁటవలసి యుండఁగాఁ దొంబది యోజనములు దాఁటుటచే నేమి యుపయోగము? ఇంతమాత్రమున మనకార్యము సిద్ధింపనేరదు" అని యంగదాదులతోఁ జెప్పెను.

అంతట నంగదుఁడు గొప్ప పండితుఁడయిన జాంబవంతుని యనుజ్ఞ గైకొని, వానరులంజూచి, "ఓ వానరులారా! నే నీ నూఱు యోజనముల దూరము దాఁటఁ గలుగుదుఁగాని, మఱలవచ్చునప్పు డీశక్తి యుండునో, యుండదోయని సంశయించుచున్నా" నని తన గొప్పతనమునకుఁ దగిన యర్థగౌరవముగల మాటను జెప్పెను.

వానరోత్తముఁడగు జాంబవంతుఁ డంగదుం జూచి, వానరసత్తమా! నీకుఁగల ప్రయాణశక్తి నే నెఱుఁగుదును. నీవు స్వేచ్ఛగా నూఱే కాదు వేయి యోజనముల దూరమైనను దాఁటుదువు, మఱల

నచ్చటినుండి తిరిగి వచ్చుటకును శక్తిగలదు. అయినను నిన్నీపని కాజ్ఞాపించుట యుక్తముగాదు. యజమానుఁడు భృత్యులను బంపువాఁడే కాని, యెప్పటికిని భృత్యులచేఁ బంపఁదగినవాఁడు కాఁడు. వానరోత్తమా! మేమెల్లరము నీచేఁ బంపఁదగినవారమే కాని నిన్నుఁ బంపునంతటివారము కాము. నీవు మాకు రక్షింపఁదగినవాఁడవు; అధికారిగా నియమింపఁబడినవాఁడవు. రాజు సేనకు రక్షింపఁదగినవాఁడు. కావున మగండన్ని తెఱఁగులఁ బెండ్లామును గాపాడినట్లు, సేనల్లెప్పుడు తమ యజమానునిఁ గాపాడవలయును. అట్లే నిన్ను మే మందఱమును గాపాడవలయును. శత్రుసంహారీ, నీ విక్కార్యమునకు మూలమైనవాఁడవు. చెట్టునకు వేఱు పదిలముగానున్ననే, యా చెట్టునఁ బువ్వులు, కాయలు మొదలగునవి పుట్టుచుండును. అట్లే యీ కార్యమునకుఁ గారణమైన నిన్నుఁ గాపాడుచుండినచో, కార్యము చక్కఁబడును. తఱుగని మగతనముగలవాఁడా! బుద్ధిబలమును బాహుబలమును గలవాఁడవైన నీవే యీ కార్యసాధనమునకుఁ గారణమవు. కపివీరుఁడా! నీవు మాకు రాజవు. రాజపుత్త్రుఁడవు. నీయండనుంటిమేని. మే మెంతటి పనినైనను సాధింపఁగలము" అని చెప్పఁగా, నంగదుఁ డట్లు చెప్పిన యా గొప్ప చదువరియైన జాంబవంతునితో నిట్లు బదులుసెప్పెను.

"మఱి నేను బోకపోతినేని, యింక దాఁటఁగలవాఁడు మఱియొక్కఁడు లేఁడు. అప్పటికి మన మందఱము మఱల ప్రాయోపవేశము సేయవలసినదే. తెలివికాఁడగు నా వానరశ్రేష్ఠుఁడయిన సుగ్రీవు నానతిని నెఱవేర్పక యచ్చటికిఁ బోయినను ప్రాణములను గాపాడుకొనఁజాలము. ఆ సుగ్రీవుఁడు సంతోషించినయెడ, మనల రక్షింపను, కోపమువచ్చిన మనలను శిక్షింపను గలఁడు. ఆతనియాజ్ఞ మీఱి యచ్చటికిఁ బోతిమేని, మనకుఁ జావు తప్పదు. కావున నీకార్యమెట్లు విపరీతముగాదో యట్టి యుపాయమును కార్యముల నెఱిఁగినవాఁడవైన నీవే యాలోచించి చెప్పవలయును" అని చెప్పఁగా, వీరుఁడైన వానరోత్తముఁడగు జాంబవంతుఁ డాయంగదుని నుద్దేశించి, "యో యంగదా! యీ నీకార్య మెన్నఁటికిని జెడదు. ఈ కార్యమును సాధింపఁగలవాని నిదిగో పురికొల్పుచున్నాఁడను" అని చెప్పి, యేకతంబున సుఖముగాఁ గూర్చున్నవాఁడును, ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడును, దాఁటగల

వారిలో మేటియు, వానరోత్తముఁడునునైన హనుమంతునే సముద్రముదాఁటుటకుఁ బ్రేరణసేయఁ దలఁచెను.

66-వ సర్గము.

జాంబవంతుఁడు హనుమంతునిఁ బురికొల్పుట

అంత జాంబవంతుఁడు పెక్కు లక్షలకొలఁది వానరసైనికులు మోమునఁ గళలేక విచారముతో నుండుట చూచి, హనుమంతునితో నిట్లనెను. "ఓ హనుమంతుఁడా! వానరు లందఱిలోపల శూరుఁడా, సకలశాస్త్రములందు నిపుణుఁడా! వానరవీరులందఱు తమతమబలములఁ దెల్పుచుండ, నీవేల యొకమూలలో డాగి మాటాడకయున్నావు? హనుమంతుఁడా! నీవు బలప్రతాపములచే సుగ్రీవునితో సమానుఁడవు. యోచించిచూచిన, రామలక్ష్మణులతో సమానుఁడవనియు చెప్పనొప్పును. కాశ్యపునకు వినతయందుఁ బుట్టినవాఁడు, బలవంతుఁడు, పక్షులకెల్ల ఱేఁడునైన గరుత్మంతుఁడనువాఁ డొక్కఁడుండెను. బలశాలియని పేరుపడసిన యా గరుత్మంతుఁడు సర్పమును ముక్కునఁ గఱచికొని సముద్రమున వేగముతోఁ బోవుచుండునప్పుడు, నే నతనిని సముద్రమధ్యంబునఁ బెక్కుమాఱులు చూచితిని. ఆ వైనతేయునకు ఱెక్కలం దెంతటి బలమున్నదో, ఆ బలము నీకు బాహువులం దె యున్నది. వేగమునందును, మగఁటిమియందును నీ వాతనికిఁ దీసిపోవు. నీయందలి బలము, బుద్ధి, వెలుఁగు, సత్త్వ, యనుగుణము లన్ని భూతములం దున్న వానికంటె హెచ్చుగా నున్నవి.

నాయనా! ముల్లోకములందును బ్రసిద్ధురాలును, భూలోకమున రూపమున సాటిలేనిదియు, కోరినరూపమెత్తఁగలదియు నప్సరలలో శ్రేష్ఠురాలునైన, పుంజికస్థలయను నప్సరస శాపవశమున మహాబలుఁడయిన కుంజరుఁడను వానరేంద్రునికిఁ గూఁతురై పుట్టి యంజనయను పేరువడసి, కేసరియను వానరునికిఁ బెండిలియయ్యెను. ఆపె కపిరూపముతో నున్నను, కోరినరూపం బెత్తఁగలది గనుక, ఒకనాఁడు మానుషరూపము ధరించి, రూపయౌవనములచేఁ బ్రకాశించుచు, వింత గొల్పుపువ్వులసరములు, సొమ్ములును దాల్చి, చెంగలువ పట్టుచీర గట్టి

కొన్నవాఁడై, వర్షాకాలపు మేఘముంబోలు పర్వతపుఁ గొనను సంచరించు చుండెను.

అప్పర్వతమున నా మచ్చెకంటి విహరించుచుండఁగా, నామెకట్టిన యొజ్జ్వలించుగల పచ్చపట్టుచీరచెఱఁగు గాలికిఁ గొంచెము దొలఁగెను. అప్పుడా వాయుదేవుఁడు కడుఁజేరిన గుండ్రని తొడలును, ఒండొంటితోఁ గదిసియుండు బలిసిన స్తనములును, మిక్కిలి చక్కనైన మొగమును, విశాలదీర్ఘములైన కన్నుఁదలలును, సన్నని నడుమునుగలదై యొప్పులకుప్పయైయున్న సర్వాంగసుందరియగు నాయంజనాదేవిని గాంచినవెంటనే, మన్మథునివలలం దగిలినవాఁడై, యా కాంతనే మనమున ధ్యానించుచు, సర్వాంగములందు మదనుఁడు చొచ్చుటఁజేసి, పతివ్రతయయిన యా యంజనాదేవిని దన నిడుపుచేతులతో దృఢముగాఁ గౌఁగిలించుకొనెను.

ఆ మంచి యాచారములు గలదియగు నంజన నచ్చటనే భ్రాంతిపడినదై, "ఎవఁడు నా పాతివ్రత్యమును జెఱుపనున్నాఁడు" అని యడుగఁగా, వాయుదేవుఁ డంజనపలుకులువిని, "ఓసీ చక్కని కెఱుఁదలదానా! సౌందర్యవతీ! నిన్ను నేను బీడింపను. నీకు భయమువలదు. పతివ్రతయని ఖ్యాతివహించిన నీ రూపుచూచి మోహించి, నిన్నుఁ గౌఁగిలించి మనసుచే నీలోపలఁ బ్రవేశించితిని. దాననే నీపాతివ్రత్యమునకు లోపము వాటిల్లదు. నీకు వీర్యవంతుఁడు, బుద్ధిమంతుఁడునైన పుత్రుఁడు పుట్టఁగలఁడు. అతఁడు మహాబలుఁడు, మహాతేజుఁడు మహాపరాక్రముఁడునై, దాఁటుటయందును, దుముకుటయందును నన్నుఁ బోలఁగలఁడును" అని చెప్పఁగా నంజన సంతోషపడినదై యుండి, యావల వానరోత్తముఁడవయిన నిన్నొక గుహయందుఁ బ్రసవించెను.

అంతట నీవు పుట్టినతోడనె పసిబాలుఁడవుగా నుండునప్పుడే యమ్మహారణ్యమున సూర్యుఁ డుదయించుటగని, యది పండని భ్రమించి యా పండును దినఁగోరిన వాఁడవై పైకెగిరి, యాకాశమునకుఁ బోతివి. నీ వట్లు మున్నూఱుయోజనముల దూరమేగి, యా సూర్యుని యెండవేఁడిమి సోఁకుచున్నను, గొంచెమైన నలసటనొందవైతివి. వానరోత్తమా! నీవు మహావేగముతో నాకాశమునఁ జనుచుండఁగా, ధీమంతుఁడయిన దేవేంద్రుఁడు మిక్కిలి కోపముతోఁగూడినవాఁడై, వజ్రా

యుధముఁ బ్రయోగింపఁగా, నీయొక్క చెక్కిలి పర్వతంపుఁగొనకుఁ దగులుటచేఁ జీలెను. కావుననే నీకు హనుమంతు డని పేరు వచ్చెను. దేవేంద్రుఁడు నిన్ను వజ్రాయుధముతోఁ గ్రిందఁద్రోసి, చెంపఁ బగులఁ గొట్టుటను జూచి, యన్నిటిని విఱుగఁద్రోయువాఁడు నెత్తావిగొను వాఁడునైన వాయుదేవుఁడు మిక్కిలి యాగ్రహము నొందినవాఁడై ముల్లోకములందును వీవకుండెను. అప్పుడు మూఁడులోకములవారు నూపిరాడక మిక్కిలి కలఁతనొందిరి. అంత వేల్పులు దిగులుచేఁ దత్తరపడి, యాగ్రహగ్రస్తుఁడై యున్న వాయుదేవుని శాంతపఱచి యథాప్రకారముగా వీవఁజేసిరి. సత్యపరాక్రమా! వాయువు శాంతుఁడగుటయు, బ్రహ్మదేవుఁడు నీవు శస్త్రములచేఁ జంపఁదగినవాఁడవు గాకుండునట్లు వరమొసఁగెను. వజ్రాయుధము ప్రయోగించినను నీకు నొప్పి లేకుండుట జూచి వేయికన్నులవేల్పు మెప్పువడసి, నీ కిచ్చవచ్చినప్పుడు మృతినొందునట్లు వరమొసఁగెను.

పగతుర వెఱపించు బలిమిగల హనుమంతుఁడా! నీవు కేసరికి క్షేత్రజపుత్త్రుఁడవు. వాయువున కౌరసపుత్త్రుఁడవు. ప్రతాపమునను, నాతనితో సమానుఁడవు. ఓ చిన్నవాఁడా! నీవు వాయునందనుఁడవు గనుక, దాఁటుటయందు నాతని కీడయినవాఁడవు. నేర్పు, మగటిమియుఁ గలిగి, మాఱురూపమెత్తిన గరుడుఁడో యనఁదగినవాఁడవు. మే మిప్పు డించుమించుగా ప్రాణముపోయినవారివలె నున్నారము. కావున నీవిప్పుడు మమ్ము రక్షింతువుగాక. ఓరి నాయనా! విష్ణువు త్రివిక్రమావతారమెత్తినప్పుడు నేను భూమండలమెల్లఁ బర్వతారణ్యములతోఁగూడ నిరువదియొక్కమాఱు చుట్టివచ్చితిని. మఱియు నమృతము చిలికినప్పుడు దేవతలపంపున నేను పెక్కు మూలికలు సంపాదించితిని. వాని నన్నింటిని వేసి చిలుకుటచేతనే సముద్రమున నమృతము పుట్టినది. ఆ సమయమున మాకెక్కువ బలముగలిగినది. అప్పు డట్టి వాఁడనయిన నేనిప్పుడు ముసలివాఁడను; బలముడిగినవాఁడను. ఇచ్చట నుండువారందఱిలోపల నీవె సకలగుణములతో నిండినవాఁడవు. దాఁటువారిలోపల నుత్తముఁడవు గావునఁ బరాక్రమము పూనినవాఁడవై నీయొడలిని బెంచుము. వానరవీరుఁడా! యీ కోఁతిమూఁక యెల్ల నీ వీర్యమును జూడఁగోరి యున్నది లెమ్ము. మహాసముద్రమును

మనోహరములుగా నున్నవు, తుమ్మెదలతోఁగూడ వృక్షములుగా నేలరాలి పోవుచున్నవి. పక్షులెల్ల నొండొరులం బిలుచుకొనుచున్నవో యన్నట్లు శ్రోత్రానందముగాఁ గూయుచు, నా కెక్కువ మదనవికారముం గలిగించుచున్నవి.

నా ప్రియకాంత యెచ్చట నున్నదో యచ్చటఁగూడ నిప్పుడు వసంతఋతువు వచ్చియుండునేని, నా ప్రియురాలగు సీతయు వలపులం జిక్కి నావలెనే దుఃఖించుచుండును. ఆ సీత యుండుచోట నిప్పుడు వసంతఋతువు రాకయుండును. వచ్చియున్నఁ గలువకంటియగు సీత నన్నుఁ బాసి యెట్లు జీవించియుండఁగలదు? లేక నా ప్రియకాంత యుండు చోట వసంతఋతువు వచ్చియున్నదేమో! చక్కని పలుకులుగల నాసీత శత్రువుల బెదరింపుల కోర్చి యేమి చేయుచున్నదో? నడివయసుదియు, తామరరేకులంబోలు కన్నులుగలదియు, తిన్నగా మాటాడునదియు నైన నా ప్రియకాంత యుండు ప్రదేశమున వసంతకాలము వచ్చియుండునేని, నా ప్రాణప్రియ నా వియోగము సైపఁజాలక తప్పక ప్రాణముల విడువఁగలదు. పతివ్రతయగు నా సీత నన్నుఁ బాసి ప్రాణములతో నుండఁజాలదని యిప్పుడు నాకు దృఢముగాఁ దోఁచుచున్నది.

సీత తప్పక తన తలం పెల్ల నాయం దుంచియుండునది. నేనును ఆ సీతయం దన్ని తెఱఁగుల నెక్కువ యనురాగ ముంచియున్నాను. ప్రియకాంతనే తలంచుచుండుటచేత నా కీ పువ్వుల త్రావిని జాఱికొనుచు వచ్చెడి తిన్నని చల్లని గాలి యగ్నిహోత్రసదృశమై యున్నది. సీతతోడ నున్నప్పు డేమలయమారుతము నాకు మిగుల సుఖకరముగా నుండెనో, ఆ గాలి యిప్పుడు నాకెల్లప్పుడు విచారమును గల్గించునదై యున్నది. మునుపు, సీత నాతో నుండునప్పుడు, ఏ కాకి యాకాశంబునఁ జేరి కూయుచుండెనో, ఆ కాకి యిప్పుడు సీత దగ్గఱ లేనప్పుడు చెట్టునఁ గూర్చుండి మిక్కిలి సంతోషముతోఁ బాడుచున్నది. ఈ వాయసమే యప్పుడు పంచవటియందు సీతావిరహమును గలిగించినది. ఈ పక్షియే యిప్పుడు నన్ను సీతకడకుఁ గొనిపోవఁ గలదు.

లక్ష్మణా, పక్షులెల్ల విరియఁబూచిన కొమ్మలుగల చెట్లయందుఁ గూర్చుండి, మన్మథోద్రేకము గలిగించునట్టి కూఁతలఁ గూయుచున్నవి చూడుము. లక్ష్మణా, ఒక తేఁటి గాలి కెగిరిన యొక బొట్టుగుచెట్టు

యొక్క పూవుఁగుత్తులఁ జూచి, మద్యపానమువలనిమత్తుచేఁ గదలుచున్న ప్రియురాలికడకుం బోలెఁ గడువేగిరముగా వచ్చుచున్నది. విరహులకు స్వాభావికముగా దుఃఖమును బెంచునట్టి యీ యశోకవృక్షము గాలి కెగురుచున్న యీ పూవుగుత్తులచే నన్ను బెదరించుచున్నది. లక్ష్మణా, పూఁతతో వెలయు మామిడిచెట్లు మైపూఁత పూసికొని, మనసున రతిసుఖము గోరుచున్న కాముకులమాడ్కిఁ గనఁబడుచున్నవి. నరశ్రేష్ఠుండవగు సౌమిత్రీ, కిన్నరు లీవిచిత్రములైన వనసమూహములం దచ్చటచ్చటఁ దిరుగుచున్నారు చూడుము.

ఈ నెత్తావిగల తామరపువ్వులెల్ల బాలసూర్యునివలె నీటియందంతట వెలుఁగుచున్నవి చూడుము. ఈ పంపాసరోవరము తేటనీరు గలిగి, రాయంచలతోను, గన్నెలేళ్ళతోను గూడి, పలువన్నెలుగల తామరపువ్వులను, నల్లకలువలను సౌగంధికములునుగలదై యొప్పుమీఱియున్నది. మఱియు నీ పంపాసరోవరము బాలసూర్యునిం బోలినవియు తుమ్మెదలు తిరుగుటచే నడఁగియున్న కేసరములుగలవియునగు పంకజములతోఁ గూడి యొప్పుచున్నది. చక్రవాకపక్షులును, గట్టులందు చిత్రములైన యనేకవనములును గలిగి, నీరు త్రాగవచ్చెడి యేనుఁగుల యొక్కయు మృగములయొక్కయు సమూహములతోను ఎంతయు వన్నెమీఱియున్నది. లక్ష్మణా, నిర్మలమయిన యీపంపాసరోవరోదకము నందలి పంకజములు గాలిచేఁ గొట్టుకపడినయలలవేగముచేఁ గొట్టుమిట్టాడుచు మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నవి.

తామరపూరేకులంబోలు కన్నులుగలదియు, నెల్లప్పుడు తామరపువ్వులం దెక్కువ ప్రేమగలదియునైన వైదేహినిం గానక జీవించియుండుట నాకు మనము లేదు. అక్కటా! యేమి మనసి కటికి [illegible]నము. చక్కని రూపముగలదియు, ముద్దుగులుకుమాటలు పలుకునదియు [illegible]న సీత గనఁబడక, వొరకనిస్థితియం దుండగా, ఆ సీత నీ మరుఁడు మాటిమాటికి జ్ఞప్తికివచ్చునట్లు చేయుచున్నాఁడు. వీఁడు క్రూరుఁడు గాఁడేని, యిట్లు నొచ్చియున్న న న్నింకను బీడించునా? ఈ వసంతము చక్కఁగఁ బూచిన వృక్షములతోఁ గూడి న న్నింకను బాధింపదేని, నే నిప్పటికిఁ గలిగియుండు మన్మథునిబాధ నోర్చుకొనియుండఁ గలుగు

దును. లక్ష్మణా, నే నా సీతతోఁగూడి యున్నప్పు డేవస్తువులు నా మనసున కింపొనర్చుచుండినవో, ఆవియే యిప్పుడు ప్రియురాలిం బాసి యుండుటచే నా మనసుకు వగపు పుట్టించుచున్నవి. లక్ష్మణా, నే నిప్పుడు తామరపువ్వుల రేకులను జూచిన, నవి సీతయొక్క కన్నులతో సమానము లని తలఁచుచున్నాను.

చెట్ల నడుమఁ బుట్టి, పద్మకింజల్కములమీఁదనుండి వీతెంచు నీ గాలి సీత నిట్టూర్పువలె మనోహరముగ నున్నది. లక్ష్మణా, పంపానదియొక్క దక్షిణమున నున్న కొండచరియఁ జూడుము. అచ్చటఁ బూవులు పూచినవగు మనోహరమయిన కొండగోఁగు చెట్లొక్కటి యున్నవి. ఈ ఋశ్యమూకమను పర్వతోత్తమము పలురంగుల కావి జాలతోఁగూడి, వాయువేగముచేఁ బలురంగులుగల దుమ్మును లేపుచున్నది. లక్ష్మణా, యీ పర్వతమునందలి చరియలంతటఁ జక్కఁగాఁ బుష్పించినవియు, నాకులు లేనివియునై రమ్యములైయుండు మోదుగు చెట్టు లుండుటచే నా పర్వతసానువులు మంటలుగలవిమాడ్కి వెలుఁగుచున్నవి. పంపానదీతీరరుహములగు నీ జాజి, మల్లెతీఁగెలు, గన్నేరు చెట్టులును జక్కఁగా వికసించినవై, యొక్కటితో నొకటి గలిసికొని, నెత్తావి గలిగియున్నవి. చక్కఁగా విరిసీన మొగలిపొదలును, వావింటి చెట్టులును, అడవిమొల్లలును, మొల్లపొదలును వాసనం గుబాళించుచు నెంతయు విరాజిల్లుచున్నవి. కదంబవృక్షములు, ఉలిమిరిచెట్లు ఖర్జూరపుఁజెట్లు, నల్ల యశోకవృక్షములు, పద్మకములును విరులుగలవై, నలుదెసలఁ బరిమళము నెఱపుచున్నవి. కొండల మైభాగములందు సింగపుఁగేసరములమాడ్కి వెలుఁగుచున్న లొద్దుగుచెట్లు, వేఁగుచెట్లు, గోరింటచెట్లు, ద్రాక్షకవృక్షములు, వేఁపచెట్లు, మామిడిచెట్లు, కలిగొట్టు చెట్లు, కాంచనపుఁజెట్లు పుష్పభరితములయి యెంతయు శోభిల్లుచున్నవి.

నారింజచెట్లు, ఏఱుమద్దిచెట్లు, గేదంగిచెట్లు, పరిగిచెట్లు, దిరిసెన చెట్లు, శింశుపావృక్షములు, చంద్రచెట్లు, బూరుగు, మోదుగు, ఎఱ్ఱ గోరింట, నెమ్మి, కానుఁగుచెట్లు, శ్రీగంధపుఁజెట్లు, స్యందనవృక్షములును వెలయుచున్నవి. సౌమిత్రీ చూడుము. ఈ పంపానదీతీరరుహము లగు వేలకొలఁది వృక్షములు చక్కఁగాఁ బుష్పించి, పుష్పించినకొన లతోఁ గూడిన తీఁగెలచేఁ జుట్టుకొనఁబడినవై వెలయుచున్నవి. లక్ష్మణా,

యానసముచే మదించిన జవ్వనులు తమ ప్రియులనే వెంబడించి యుండునట్లు, ఈ చెట్లు గాలికిఁ గదలుచున్నను, తీఁగెలా చెట్లకొమ్మల నెడఁబాయక యవిపోయినట్లు వానిని గలిసికొనియె పోవుచున్నవి. గాలి చెట్టునుండి చెట్టునకును, పర్వతమునుండి పర్వతమునకును, వనమునుండి మఱొక్క వనమునకును బోవుచుఁ బెక్కువృక్షముల పూఁదేనియల రుచిమాటుటచే మిక్కిలి తనివినొందినదానివలె తిన్నగ వీచుచున్నది. కొన్ని వృక్షములు పుష్పములచే నిండినవై, తేనియవాసన గలిగియున్నవి. మఱికొన్ని వృక్షములు మొగ్గలతోఁ గూడి, నల్లని చాయగలవానిమాడ్కిఁ గానఁబడుచున్నవి. తుమ్మెదలును "ఈ పుష్పమునందుఁ దేనియ నిండియున్నది. ఈ పువ్వునందుఁ దేనె తియ్యనై యున్నది. ఈ కుసుమము చక్కగా విరిసియున్నది." అని యాశతోఁ బువ్వుపువ్వులోపలను దూఱుచున్నది. ఈ తేఁటి యొక పువ్వున వాలి, మఱల లేచి, వేగిరముగా మఱొక పువ్వునకుఁ బోవుచున్నది. ఈ తరుణ నిది తేనె గ్రోలవలయు ననెడి యాసతోఁ బంపాసరస్సుగట్టున నున్న చెట్లు లన్నిటియందును దిరుగుచున్నది. ఈ నేలయందు విస్తారముగాఁ జెట్లనుండి పువ్వులు దమంతటఁ రాలుటచే, నిది పువ్వులు పఱచిన పాన్పువలె సొబగుమీఱి, సౌఖ్యకరముగాఁ గనబడుచున్నది. ఈ కొండ నెత్తముల నొక్కొక్కచోట నొక్కొక్క తీరుగల పువ్వులు రాలుటవలనఁ బసుపు నలుపు మొదలగు పలురంగులుగల సెజ్జ లేర్పఱుపఁబడినవో యనునట్లు కానఁబడుచున్నవి.

లక్ష్మణా, వసంతకాలమున నీ చెట్లయందలి పువ్వుల కలిమిని జూచితివా! ఇయ్యవి యొక్కదానిమీఁద నొకటి పోటి సలిగియున్నవో యన్నట్లుగా నొక్క చెట్టునకంటె మఱొక్కచెట్టు మెండుగాఁ బూచియున్నది. ఈ వనపాదపములు చక్కగాఁ బూఁచిన కొమ్మలతోఁగూడి, తుమ్మెదల ఝంకారములతో నిండి యొండొరులం బిలుచుచున్నవో యన్నట్టులు పాడుచు నెంతయుఁ జెలువుమీఱుచున్నవి. లక్ష్మణా, ఈ నీరుకోడి తేటనీటిని జొచ్చి తన ప్రియతోఁ గూడి రమించుచున్నది. ఇయ్యది చూడ నా మనసున కెంతయు మదనవేదన హెచ్చుచున్నది. గంగానది కింతటి చక్కని రూపుగలదేని, యప్పుడు గంగానది మనోహరములగు గుణములు గలదియని

లోకములందు మిక్కిలి ప్రసిద్ధి గాంచియుండును. ఇప్పుడా పతివ్రత యగు సీత దొరకునేని, నే నిచ్చటనే యా సీతతోఁ గూడియుండునేని, నాకింద్రలోకము నక్కఱలేదు; అయోధ్యయు నక్కఱలేదు. ఇట్టి మనోహరములగు పచ్చికబయళ్ళయందు సీతతోఁగూడి విహరించు చుందునేని నాకే చింతయులేదు; ఇతరవస్తువులమీఁద నాశయులేదు. ఈ మహీరుహములు చక్కని యాకులు కలిగి, పలుతెగలయిన పుష్ప ములతో నిండినవై యుండుటంజేసి, కాంతావియోగముచే సొక్కి యుండు నాకు మనోవికారమును బెంచుచున్నవి. సౌమిత్రీ చల్లనినీరు గలయీపంప పద్మములచే శోభిల్లుచు, హంస, కారండవ, చక్రవాక, ప్లవ, క్రౌంచాదులగు జలపక్షులతో నొప్పి, నీరు త్రావ వచ్చిన వరా హములు మొదలగు మృగములతోఁ గూడి యింపుగాఁ గూయు చున్న పక్షులతో నెంతయు శోభిల్లుచున్నవి. తమ ప్రియులంగూడి మోద మొందుచున్న వివిధములగు పక్షులు చంద్రముఖియు, జవ్వనియు, తమ్మికంటియునైన ప్రియకాంతను గానక దానినే తలఁచి వగచుచుండు నాకు విరహవేదనను మఱింత హెచ్చించుచున్నవి.

లక్ష్మణా, వింతలైన యీ చరులందుఁ దమ ప్రియలతోఁ గూడి రమించుచున్న జింకలఁ జూడుము; మృగాక్షియగు సీతఁ గోలుపోయి విరహవేదనచేఁ గుందుచున్న నన్నును జూడుము. ఈ మనోహరమగు చరియయందుఁ దిరుగు పెక్కు మృగములును పక్షులును తమ ప్రియ కాంతలతోఁ గూడి యిచ్చటి కచ్చటికిఁ దిరుగుచుండుటఁ జూడ నాకు మదనవేదన మఱింత హెచ్చుచున్నది. ఆ నా కాంతను జూచిననే కాని నా మనంబునకు నెమ్మది గలుగదు. లక్ష్మణా, సన్నిహితముగ యా సీత నాతోఁగూడి యీ చక్కని పంపాసరస్తీరమున వీచు గాలిని సేవించుచు నుండునేని, నేను ప్రాణములతో నుందును. లక్ష్మణా, అదృష్టశాలు రగు మానవులు పద్మముల కస్తురి తావిని గొని, తిన్నగా వీచుచు శోకమును బోఁగొట్టెడి యీ పంపాసరస్తీరపుఁ దోఁటలలోనిగాలిని సేవింతురు. నడివయసుదియు, పద్మపత్రములంబోలు కన్నులుగలదియు నైన నా ప్రియయగు జానకి నన్ను విడనాడినదయి స్వాధీనముఁదప్పి తన ప్రాణముల నెట్లు దాల్చియుండఁగలదు? నేను వనవాసము ముగించి మఱలఁ బట్టణమునకుఁ బోయినప్పుడు ధర్మముల నెఱిఁగినవాఁడు,

సత్యము పలుకువాఁడును నగు జనకనృపాలుఁడు తన కూఁతుసేమము నడిగిన నేనేమి బదులు చెప్పుదును? తండ్రి నన్నడవికిఁ బొమ్మనఁగా నే నడవికి వచ్చునప్పుడు, నిర్భాగ్యుఁడనైన నన్నుఁ బాసి యుండఁ జాలక నీతికి లోఁబడి కూడవచ్చిన ప్రియురాలగు సీత యిపు డెచ్చట నున్నదో! లక్ష్మణా, రాజ్యముఁ గోల్పోయి, విచారగ్రస్తుఁడనై యున్న నన్నే సీత వెంబడించి వచ్చినదో, యట్టి సీతను బాసి, సంతసము నొప్పి యెట్లు నేను ప్రాణములతో నుండఁగలను? చక్కని కనుఱెప్పలు గలదియు, నెత్తావిగలదియు, ఒచ్చెములు లేనిదియునై సొబగుమీఱు చుండు సీతమోమును జూడక నా మనము మిక్కిలి గుందుచున్నది. లక్ష్మణా, సీత చిఱునవ్వుమోముతో నడుమనడుమఁ బరిహాసపూర్వకము లయినవియు, తియ్యనివియు, రసవంతములయినవియు, మే లొనఁ గూర్చునవియునైన పలుకులు పలుకు టెప్పుడు వినఁగలను? నడివయసున నున్నదియు, పతివ్రతయునైన సీత వనమున వనటనొందియు మదన బాధచేఁ గృశించియున్న నన్నుఁ గూర్చి, దుఃఖము లేనిదివోలెను, సంతోషచిత్తురాలికైవడియు బాగుగా మాటాడుచు, నన్ను సంతోష పెట్టెను. లక్ష్మణా, నేను మఱల నయోధ్యకుఁ బోయినపుడు, నాతల్లి, "కోడ లెక్కడ" అని మక్కువతో నడుగఁగా, నే నామె కేమని బదులు చెప్పుదును? లక్ష్మణా, నీవు పోయి, తోఁబుట్టువులం దెక్కువ ప్రేమముగల భరతునిం గూడి సౌఖ్యముతో నుండుము. నేను జానకిని విడనాడి యొకనిమిషమైనను మనఁజాలను." అని లక్ష్మణునితోఁ జెప్పి రాముఁడు విరహావేశన నోర్వఁజాలక, దిక్కులేనివానికైవడి విల పించుచుండెను.

అట్లు ధీరుఁ డయినను సీతావియోగవేదనచే వగచుచుండు రామునిఁ జూచి, లక్ష్మణుఁడు సమయోచితముగను, బదులు లేకుండు నట్లు నిట్లనియె: "పురుషోత్తముఁడా, రామా, దుఃఖము నణఁపుము. నీకు మేలయ్యెడుఁ గాక. కలుషాత్ములుగాని నీబోటిధీరు లెంత యాపద లందును వ్యసనము నొందరుగదా. ప్రియజనమునం దెక్కువ స్నేహ ముంచినయెడ, వారిం బాసినప్పు డెక్కువ వ్యసనము గలుగును గావున, ప్రియజనమునం దెక్కువ ప్రేమ యుంపరాదు. దీపపువత్తి తడిసి యున్నను, ఎక్కువ స్నేహముండునేని కాలిపోవును. రాఘవా!

నీ ప్రియురాలి నపహరించిన రావణుఁడు పాతాళమునకుఁగాని, లేక యంతకుఁ గ్రిందికిఁగాని, పోయినను, అతఁ డెవ్విధమునను ప్రాణములతో నుండఁజాలఁడు. ఆపాపాత్ముఁ డగు రావణునిసంగతి మొదటఁ దెలిసికొందము. పిమ్మట వాఁడు సీతను దెచ్చియిచ్చిన సరే లేనిచో వానిని వధింతము. ఆ రావణుఁడు సీతను వెంటఁ దీసికొని యదితి గర్భము చొచ్చినను, వానిని వధించెదను. ఓ ప్రాజ్ఞుఁడా! మే లొసఁగునట్టిది నెమ్మది. అట్టి నెమ్మది నొందక కార్యము సిద్ధింపదు గావున నీవు దీనబుద్ధి వదలి, శాంతి నొందుము. కార్యము చెడిపోయిన వారె ప్రయత్నపడక యా కార్యమును నెఱవేర్చుకొనఁజాలరు. ఆర్యా! ఉత్సాహమే బలిమిగలది. ఉత్సాహమునకంటె మించిన బలము లేదు. ఉత్సాహవంతుని కీలోకము దుర్లభమైనది యొక్కటియు లేదు. ఉత్సాహవంతు లెప్పుడును నాశ మొందరు. కావున మన ముత్సాహముపూని సీతం బడయుదము. మహాత్మా! నీవు శోకమును వెనుకకుఁ ద్రోసి, మోహమును వీడి, కార్యమును సాధింపుము. నీవు ధైర్యవంతుఁడవుగను, శక్తిగలవాఁడవుగ నున్నను, నీ ప్రభావము నేల యెఱుఁగకున్నావు?" అని యిట్లు లక్ష్మణుఁడు శాంతపఱుపఁగా, రాముఁడు దుఃఖాక్రాంతచేతస్కుఁడయినను, వగపును మోహమును బాసి, మిక్కిలి ధైర్యము నొందెను.

ఎన్నరాని పరాక్రమంబు గల యా రాముఁడు చింత నాపుకొని కడురమ్యములైన చెట్లతోఁ గూడి, మనోహరమైయున్న పంపా సరస్సును దాఁటిపోయెను. మహాత్ముఁడగు రాముఁడు వనమునంతయు, సెలయేళ్లను, పర్వతగుహలను జూచుచు, లక్ష్మణసమేతుఁడయి సీతను గానక, మనమున వగచుచుఁ బయనమైపోయెను. రాముఁడు ముందు నడచుచుండఁగా, లక్ష్మణుఁడు మదపుటేనుఁగువలె వడి నడచుచు ధీరహృదయుఁడయి, మేలుకువతోఁ గూడి యా రామునికి రాజధర్మములు చెప్పియు, మృగాదులవలన నపాయము గలుగనీకయుఁ గాపాడుచుండెను.

అట్లు రామలక్ష్మణులు వచ్చుచుండఁగా, వానరాధిపుఁడును, బలవంతుఁడునైన సుగ్రీవుఁడు ఋశ్యమూకపర్వతశిఖరమునందుండి, ఆశ్చర్య

మును గలిగించురూపముగలవారగు నా రాజపుత్త్రులం జూచి మిక్కిలి భయపడినవాఁడై, కొంచెమైనను గదలక మెదలక యుండెను. ధైర్యశాలి యగు నా సుగ్రీవుఁడు గజముమాఁడ్కిఁ దిన్నగాఁ బోవుచు నప్పర్వత సమీపంబునఁ బెద్దయుఁ బ్రొద్దు సంచరించుచుండు నా రాజపుత్త్రులం జూచి, దిగులొంది, వాలి పంపిన మాఱువేసములు దాల్చిన బంటులో యని తలఁచి భయమును సముద్రమున మునింగినవాఁడై యెక్కువ వెతనొందెను. ఆ సుగ్రీవుని మంత్త్రు లగు వానరులును పరాక్రమ శాలు లగు రామలక్ష్మణులం గాంచి, "వీరు వాలిబంటు" లని వెఱచిన వారలై, పావనంబును, సుఖప్రదమును, శరణుచొచ్చినవారిం గాపాడు నదియు, సంతతము వానరుల కునికిపట్టయినదియునైన మతంగాశ్రమంబు నకుఁ బోయి చేరిరి.

2-వ సర్గము

సుగ్రీవుఁడు హనుమంతుని రామలక్ష్మణుల విచారించుటకై పంపుట

మహాత్ములును, మేటి యాయుధములు దాల్చిన వాఁడిమగలునైన యన్నదమ్ములగు రామలక్ష్మణులఁ జూచి, వానరశ్రేష్ఠుఁడగు సుగ్రీవుఁడు వాలి యంపిన భటులేమో యని సంశయపడినవాఁడై, మనసున దిగు లొంది, దెసలెల్ల విలోకించుచు నారాటమొంది యొకచోట నిలువక, తా నున్నచోటనె యుండుటకు నిశ్చయింపనివాఁడయ్యె. కడు భీతుఁ డయిన యా కపీంద్రుని మనస్సు వ్యసనాక్రాంత మయ్యెను. ధర్మాత్ముఁ డగు సుగ్రీవుఁడు మిక్కిలి ఖేదనొంది, కొంతతడవు తనమంత్త్రులం గూడి మేలుకీళ్ళ నరసి వారితో నిట్లనియె. "వీరు వాలియొక్క వేగులు. వీరు మనసంగతి తెలిసికొనుటకై మోసముగా నారచీరలను గట్టుకొని చొర రాని యీ వనమునకు వచ్చియున్నారు" అని సుగ్రీవుఁడు చెప్పఁగా, సుగ్రీవునిమంత్త్రులందఱు గొప్పవిలుకాండ్రగు రామలక్ష్మణులను జూచి, యాచరియ విడిచి మఱియొక్క శిఖరమునకుఁ బోయి చేరిరి. అట్లొ క్కొక్క గుంపునకు నాయకులయిన వానరులు యూథపుల కధిపతియు, వానరోత్తముఁడు నయిన యా సుగ్రీవునిచుట్టును అతని శ్రేయస్సాయము రాకుండునట్లు కనుపెట్టికొని కాచుకొనియుండిరి. ఇట్లు వానరు లొక్క

చోటినుండి మఱియొక్క చోటికిని, ఒకపర్వతముమీఁదినుండి మఱియొక్కపర్వతముమీఁదికిని బోవుచుఁ దమ వేగముయొక్క బలిమిచేఁ బర్వతశిఖరములను సైతముఁ గదలించుచు, నా దుర్గముననున్న పుష్పించిన చెట్ల నన్నింటిని విఱిచిరి. వానరము లిట్లు దాటిపోవుచు నా పర్వతముననున్న జింకలను, పిల్లులను, పులులను వెఱపించుచుఁ దిరుగుచుఁ బోయి, మఱొక్క పర్వతశిఖరముఁ జేరి తమ యధిపుఁడగు సుగ్రీవునిసన్నిధానమునఁ జేతులు గట్టికొని నిలఁబడియుండిరి.

ఇట్లు వాలి పంపిన మోసగాండ్రో యని సంశయించి, భీతిచేఁ గడగడ వణఁకుచున్న సుగ్రీవుం జూచి, మాటలందు నేర్పరియగు హనుమంతుఁడు, "మీ రందఱు వాలినిమిత్తమయిన యీ తత్తరపాటు వదలుఁడు. ఇది పావన మగు మలయపర్వతము. ఈ పర్వతమున వాలి వలనిభయము లేదు. హరిశ్రేష్ఠా, నీ వేవాలికి వెఱచి యిట్లు పరుగెత్తితివో, యట్టి క్రూరస్వరూపుఁడును, క్రూరుఁడును నగు వాలి యిచ్చట గానరాఁడు. పాపాత్ముఁడగు నే నీయన్నవలన నీవు భయపడుచున్నావో, యాదుష్టాత్ముఁడగు వాలి యిక్కడ కానరాఁడు. నీ కిచ్చట భయకారణం బేమియుఁ నాకుఁ గానరాదు. ఓవానరోత్తమా! నీ కోఁతితనము తెలిసినదియెకదా. నీవు చపలబుద్ధికలవాఁడవు గనుక, మనోస్థైర్యము లేకయున్నావు. వానరోత్తమా! తెలివియు యోచనయుంగలవాఁడవై, భావములం గ్రహించి యన్నిపనులు చేయుము. ఏల యన, బుద్ధిహీనుఁడగు రాజు సర్వభూతములఁ బాలింపఁజాలఁడు" అని చెప్పెను.

సుగ్రీవుఁడును హనుమంతుఁడు సెప్పిన మంచి పలుకులు విని, యా హనుమంతునితోఁ గడు మేలయిన పలుకులం జెప్పెను. "ఓ హనుమంతుఁడా! నిడుద చేతులును, విశాలకన్నులును గలవారై, ధనుర్బాణగదలం దాల్చిన దేవకుమారులం బోలిన వీరిం జూచిన నేరికి వెఱపు పుట్టదు? ఈ పురుషోత్తములు వాలి పంపిన వేగులని తలంచెదను. రాజులకు పెక్కండ్రు మిత్రు లుందురు. ఒక్కొక్క రొక యాలోచన చెప్పుదురు. కాఁబట్టి రాజులయెడ నమ్మక ముంచుట తగినపని కాదు. రాజు గూఢచారులగు శత్రువులను దెలిసికొనవలయును. అట్లు తెలియక నమ్మియుండు రాజును, శత్రువులు తాము నమ్మనివారయి సందు

మెఱయు మేనిడాలుగల మీ రీ దేశమున కెట్లు వచ్చితిరి? మీ రేల యీ పంపాతీరవృక్షములనేలను దేఱిపాఱఁ జూచుచున్నారు? మిమ్ముఁ జూచి యీ వనమున నున్న మృగపక్షులగుంపు లెల్ల వెఱచుచున్నవి. మీకాంతిచే నీ పంపాసరస్సునందలి తేట నీరెల్లఁ దళతళ మెఱయుచున్నది. ఇట్టి సరోవరప్రాంతమునఁ దిరుగుచు, మునివేషధారులై ధైర్యవంతులు బంగరుకాంతివంటిశరీరము కాంతిగలవారు, నారబట్టలఁ గట్టినవారు, హస్తిహస్తములం బోలు నిడుదచేతులుగలవారు, సింహమువంటి గంభీరదృష్టిగలవారు, సింగముకంటె నెక్కుడు బలిష్ఠులు, ఇంద్రధనుస్సుఁబోలిన ధనుస్సును జేతఁ బూని శత్రువులను సంహరించువారు, కలిమిగలవారు, చక్కనైనవారు, ఆఁబోతులవంటి వీరులు, మెఱుఁగు గలవారునైన నరోత్తములగు మీరు మావంటి వారికి వెఱపుగల్గించుచు, నిట్టూర్పులు నిగిడించుచున్నారు. మీ రెవరు? మీ మేనిడాలు చేత ఋశ్యమూకము వెలయుచున్నది. తమ్మిరేకులం బోలు కన్నులుగలవారలు, వీరులు, దేవతలంబోలువారలు, రాజ్యపరిపాలనార్హులునైన మీరు జడలగుంపును దాల్చి యేల యీ పర్వతమునకు వచ్చితిరి. మీ రొండొరులం బోలి, శూరులై స్వర్గలోకమునుండి యదృచ్ఛగా బుడమికి దిగివచ్చిన సూర్యచంద్రులం బోలి నిగనిగ మెఱయుచున్నారు. మీరు వెడఁదఱొమ్మును, సింగపుమూపురములును గలిగి, మనుజులయ్యు, దేవతలో యనఁబరఁగి, కడు నుత్సాహవంతులై మదించిన యాఁబోతులమాడ్కి నున్నవారలు. మీ బాహువులు నిడుపలు, గుండ్రనివియునై పరిఘాయుధమునుబోలి, సకలభూషణములఁ దొడుగఁ దగినవిగ నున్నను, ఏల భూషణవిభూషితములు గాకయున్నవి? మీ రిరువురును వింధ్యమేరుపర్వతములచే నలంకృతములయియుండు నీభూమండలమునెల్ల సగిరికాననముగఁ బాలింపఁజాలినవారని తలఁచెదను. వింతగొల్పునవియు, నున్నవియు, వింతనైన బంగారుపూఁత పూసినవియునైన యీ విండ్లు మేలికడానితాఁపఁబడిన దేవేంద్రుని వజ్రాయుధములమాడ్కి వెలుఁగుచున్నవి. ఈ యమ్ముల పొదులు ప్రాణములకుఁ దుది గలిగించునట్టి బుసకొట్టుచున్న ఘోరసర్పములమాడ్కి వెలుఁగుచున్న కఱకుటమ్ములతో నిండియున్నవి. మీ చేతి గదలు రెండును మిక్కిలి నిడుపలై, విఱివి గలిగి, పుత్తడిరంగు గలిగి

కుబుసము విడిచిన పాములమాడ్కి వెలయుచున్నవి. ఓ రాజపుత్రు లారా! నే నిన్ని తెఱఁగుల మిమ్ము నడుగుచున్న నొక్కమాటకైన బదులు సెప్పకున్నా రదేమి?

ధర్మకార్యము లొనరఁచు స్వభావముగల శూరుఁడయిన సుగ్రీవుఁ డను వానరోత్తముఁ డొక్కఁడు గలఁడు. అతఁడు తన తోఁబుట్టువు మూలమున నిడుమ చెంది, వగపాలై యీవనమెల్లఁ దిరుగుచున్న వాఁడు. మహాత్ముఁడగు వానరపతియైన సుగ్రీవుఁడు పంపఁగా నే నిట కేతెంచితిని. నన్ను హనుమంతుఁ డని యందురు. న్యాయపరుఁడగు సుగ్రీవుఁడు మీతోఁ జెలిమిఁగోరుచున్నాఁడు. నే వాయుపుత్రుఁడను. వానరుఁడను. ఆ సుగ్రీవునికి మంత్రిని. నా కీభిక్షురూపంబు నియతంబు గాదు. నేను దలఁచినరూప మెత్తఁగలను. తలఁచినచోటికిఁ బోవఁ గలను. ఆ సుగ్రీవునిమేలు గోరి ఋశ్యమూక పర్వతమునుండి యిట కేతెంచితిని. అని నేర్పరియగు హనుమంతుఁడు వాక్యార్థము నెఱుఁగఁ గలవారును, శూరులునయిన రామలక్ష్మణుల కిత్తెఱఁగునఁ జెప్పి, యంత టితోఁ దన మాటలను ముగించెను.

శ్రీమంతుఁ డగు రాముఁడు హనుమంతుని పలుకు లాలకించి, మొగంబునఁ జిఱునగవు గన్పట్ట దండ నిల్చియున్న లక్ష్మణునిం గూర్చి, "లక్ష్మణా, ఈతఁడు మహాత్ముఁడయిన కపీంద్రుఁడగు సుగ్రీవుని మంత్రి. ఆతనినే మనము చూడఁగోరియుండ, మనకొఱ కాతనిమంత్రియే వచ్చెను! శత్రుసంహారకుఁడా! మాటలందు నేర్పరియగు నీ సుగ్రీ వునిమంత్రితోఁ దేనియలు వెల్లివిరియఁ బ్రేమ ముట్టిపడ మాటాడుము. ఋగ్యజుస్సామములను వేదత్రయము పఠింపనివాని కిట్లు మాటాడ నేఁగునే? ఇతఁడు వ్యాకరణమంతయుఁ బెక్కుమాఱులు చదివిన వాఁడు. కాఁబట్టి యితఁ డెంతయు మాటాడినను, వీని నోటినుండి యొకింతయు నపశబ్దము రాదయ్యె. ఇతని ముఖమునఁగాని, కన్నులందుఁ గాని, నొసటఁగాని, బొమలందుఁగాని, తక్కిన యవయవములందుఁగాని యెచ్చటను నొక్కదోషమైనను గానరాదుగదా, ఇతఁ డాడుమాటలు విస్తారముగాకయు, సందియములేకయు, తడవు గలుగకయు, ఱొమ్ము నుండిపుట్టి కంఠమూలమువలన మధ్యమస్వరముతో వినఁబడుచున్నవి.

శతేఁడు వ్యాకరణవిరుద్ధము గాకుండునట్లును, సరసముగను, తొందర లేకయు మనస్సు నాకర్షించునట్టి శుభకరమైన మాట పలుకుచున్నాఁడు. ఇంతలైన యర్థములుగలిగి, ఉరఃకంఠశిరస్సులందు స్పష్టోచ్చారణగల యీ హనుమంతుని మాటల విన్నవాఁ డెవ్వఁడు సంతసింపఁడు? సంహరింపఁబూని, కత్తి చేతదూసిన పగతుఁడుగూడ నితని పలుకులు వినిన, తోడనే ఖడ్గమును గ్రిందఁబడవేయును. రాజున కిట్టి గుణవంతుఁడగు దూత యుండఁడేని, యాతఁడు కార్యముల సాధించు టెట్లు? ఏ రాజున కిట్టి గుణములు గలిగిన కార్యసాధకులైన మంత్రు లుండురో, ఆ రాజు లట్టిదూతలపలుకుల నాలకించి, యా ప్రకారము నడచుకొన్నచో నన్ని కార్యములు సిద్ధింపఁగలవు."

ఇట్లు రాముఁడు సెప్పఁగా, మాట్లాడనేర్పుగల లక్ష్మణుఁడు విని, మాటల యభిప్రాయము నెఱుఁగఁగల హనుమంతునిఁ గూర్చి, "ఓ పండితుఁడా! మహాత్ముఁడయిన సుగ్రీవునిగుణములు మాకుఁ దెలియును. మేమును వానరాధిపుఁడగు సుగ్రీవునె వెదకుచున్నారము. సాధువా! హనుమంతుఁడా! సుగ్రీవుని మాటగా నీ వేమి చెప్పితివో, నీవు చెప్పిన చొప్పున దాని నట్లే చేసెదము." అని యిట్లు లక్ష్మణుఁడు చెప్పఁగా, మారుతనందనుఁడగు హనుమంతుఁ డాతనిపలుకులు విని మిక్కిలి సంతోషపడి, మనమునఁ గుదుటపడి వాలిజయమునిమిత్తమయి యా రామలక్ష్మణులతోఁ జెలిమి యొనర్పఁ దలఁచినవాఁ డయ్యెను.

4-వ సర్గము.

లక్ష్మణుఁడు హనుమంతునికిఁ దమవృత్తాంతముఁ దెలుపుట

మాటలందు నేర్పరియైన వానరశ్రేష్ఠుఁడగు హనూమంతుఁడు లక్ష్మణుఁడు సెప్పిన తేనియలొలుకు పలుకులు విని, "రాముఁడు సుగ్రీవునితో నెయ్య మొనర్ప వచ్చియున్నాఁడు. ఇతనికి సుగ్రీవునివలనఁ గార్య మున్నది. కావున సుగ్రీవుఁడు గోరినపనిని రాముఁడును జేయఁగలఁడు. ఇఁక సుగ్రీవునికి రాజ్యలాభము గలుగఁగలదు." అని సుగ్రీవునిం గూర్చి తనమనమునఁ దలపోసి ప్రమోదమందినవాఁడై, రామునిం గూర్చి, "ఓరాజా! పంపాసరస్తీరవనములచే శోభిల్లునదియు,

పెక్కు క్రూరమృగముల కునికిపట్టగు నీ ఘోరారణ్యమున కేల తమ్మునితోఁ గూడి వచ్చితివి?" యని యడిగెను.

అంత రాముఁడు హనుమంతుని వాక్యము విని లక్ష్మణునివైపు చూచి సైగ చేసెను. అంత లక్ష్మణుఁడు హనుమంతునిఁ గూర్చి మహాత్ముఁడైనరామునిసంగతి యిట్లనియె. "ఓ హనుమంతుఁడా! కాంతిమంతుఁడును, ధర్మమునందుఁ గడుఁ బ్రేముడి గలవాఁడు నైనదశరథనృపాలుఁడు బ్రాహ్మణాదివర్ణముల వారి నెల్లపుడు మర్యాదఁ దప్పక పరిపాలించుచుండెను. ఆతనిపై నితరులకును, ఆతనికి నితరులపైనను విరోధము లేదు. ఆతఁడు జనులయెడయందు బ్రహ్మదేవునివలె దయాళువై యుండెను. ఆ దశరథుఁడు సంతతిఁ గోరి, యగ్నిష్టోమాదులగు పెక్కు యాగములు చేసి, ఋత్విక్కులకుఁ గావలసినంత యిచ్చెను. ఆతని కితఁడు పెద్దకొడుకు; ఇతనిని రాముఁ డందురు. ఇతఁడు సకలజీవకోటికిని శరణ్యుఁడు. తండ్రియానతి మీఱనివాఁడు. వీఁడగు శ్రీరాముఁడు దశరథునికొడుకులలో నెల్ల నెక్కువ గుణవంతుఁడు. రాజలక్షణములును, రాజసంపదయుం గలవాఁడు. తండ్రి యితనిని రాజ్యమునుండి పొమ్మనఁగా, నన్నుఁ గూడఁ బిలిచికొని యీ వనమున నుండ వచ్చెను. ఎక్కువకాంతిగల సూర్యుని సాయంకాలమున వెలుఁగు వెంబడించునట్లు ప్రతాపవంతుఁడగు నీరాముని సీత వెంబడించి వచ్చెను. నే నీతనికిఁ దమ్ముఁడను. నన్ను లక్ష్మణుఁ డందురు. మేలు మఱవనివాఁడును, శాస్త్రముల నెఱిఁగినవాఁడును, సుఖము లనుభవింపఁ దగినవాఁడు, ఉత్తముఁడును, మనసునం దెల్లప్పు డన్నిభూతములకును హితము గోరువాఁడునైన యీ రాముఁ డైశ్వర్యముఁ బోఁగొట్టుకొని, యడవులకు వచ్చినను, ఆతనిగుణములచే నే నాతనికి శుశ్రూష యొనరింప వచ్చితిని. మే మందఱము వనమున నుండఁగా, నేనును రాముఁడును లేనిసమయమున గామరూపియగు నొక రాక్షసుఁ డీతని భార్య నపహరించెను. ఆ యపహరించిన రాక్షసుఁ డెవ్వఁడో తెలియరాదు. దితిపుత్రుఁడు దను వనువాఁడు శాపమువలన రాక్షసత్వము నొందిన వాఁడు మార్గమధ్యమునఁ గనఁబడెను. 'సీతనుగూర్చి నీ కేమైనను దెలియునా?' యని యాతనిని నడుగఁగా, "నాకుఁ దెలియదు. ఋశ్యమూకమున సుగ్రీవుండను వానరోత్తముఁడున్నాఁడు. ఆతఁడు

సీత నెత్తుకొనిపోయినవానిని నెఱుఁగఁగలఁ"డని యాతఁడు మాకుఁ జెప్పెను. దను విట్లు మాతోఁ జెప్పి, శాపవిముక్తుఁడై, దివ్యశరీరము ధరియించి సుఖముగా స్వర్గమునకుఁ జేరెను. పవననందనా! మా సంగతి యిది. ఉన్నదియున్నట్లు చెప్పితిని. మే మిరువురమును సుగ్రీవునిశరణుఁ జొచ్చితిమి. ఈ రాముఁడు మున్ను యాచకులకు ధనము లొసఁగి, విస్తారమైన కీర్తిఁ జెంది లోకరక్షకుఁడయియుండియు, నిప్పుడు సుగ్రీవుని దిక్కుగాఁ గోరుచున్నాఁడు. ఏరాముని తండ్రి ధర్మవంతుఁడును, శరణాగతరక్షకుఁడునై యుండెనో, అట్టి దశరథునకుఁ బుత్రుఁడయి, సకలజనరక్షణమందు నేర్పుగల రాముఁ డిప్పుడు సుగ్రీవుని శరణుచెందఁ గోరుచున్నాఁడు. మునుపు ధర్మాత్ముఁడును, శరణుచొచ్చిన వారిం గాపాడువాఁడునైన నా యన్నయగు నే రాముఁడు సర్వజనమునకు రక్షకుండై యుండెనో, ఆ రాముఁ డిప్పుడు సుగ్రీవుని శరణుచొచ్చి యున్నాఁడు. ఎవనియొక్క మహిమవలనఁ బ్రజలందఱు సంతోషపడు చుందురో, అట్టి రాముఁడు వానరశ్రేష్ఠుఁడగు సుగ్రీవునియొక్క యనుగ్రహమును గోరుచున్నాఁడు. లోకమునందలి సకలసద్గుణవంతులయిన నృపాలురను ఏ దశరథనృపాలుఁడు గాపాడెనో, యా దశరథునికి జ్యేష్ఠపుత్రుఁడయిన రాముఁడు కపీంద్రుఁడయిన సుగ్రీవుని శరణుచొచ్చియున్నాఁడు. వ్యసనముచేఁ గొట్టువడి, నొచ్చి శరణుచొచ్చియుండు రామునితో వానరాధిపుఁడగు సుగ్రీవుఁడు చెలిమి చేయునుగాక!

ఇట్లు దీనత్వముతోఁ బలుకుచుఁ గండ్ల నీరు పెట్టుకొనుచున్న లక్ష్మణునిఁ జూచి, మాటలనేర్చినవాఁడగు హనుమంతుఁ డిట్లనియె "ఇట్టి బుద్ధిమంతులును, కోపము నడఁచుకొన్నవారును, విషయాశ లేనివారునైన మీవంటివారి దర్శనమునకయి యా సుగ్రీవుఁడు ప్రయత్నము చేయవలసియుండెను. అట్టివార లగు మీ రాతనిభాగ్యవశమున నతనికి దర్శన మొసఁగుటకై స్వయముగా వచ్చియున్నారు. ఆ సుగ్రీవుఁడు తనయన్న యగు వాలి యేదియో కారణమునఁ దన భార్యను హరించి, తన్ను వంచించి రాజ్యమునుండి తఱుమఁగొట్టఁగా, నీపర్వతమునకు వచ్చియున్నాఁడు. సూర్యునిపుత్రుఁడగు సుగ్రీవుఁడు వానరులందఱితోడ్పాటున సీతను వెదకువిషయమున మీకు సాహా

సహాయ్యము చేయఁగలఁడు. ఆ సుగ్రీవునికడకుఁ బోవుదము రండు," అని హనుమంతుఁడు తియ్యని పలుకులతోఁ జెప్పెను.

ధర్మాత్ముఁడయిన లక్ష్మణుండును హనుమంతుని పలుకులు విని, మర్యాదకుఁ దగినట్లు హనుమంతుని గౌరవించి, రామునిఁ జూచి, "రాఘవా! నా పలుకులను హనుమంతుఁ డంగీకరించి, సంతసముతో యథార్థముఁ జెప్పెను. ఆ సుగ్రీవునికిని మనవలనఁ గార్యమున్నది. కావున నీ కార్యము నెఱవేరినట్లయ్యెను. ఈ పవననందనుఁడగు హరీశుఁ డయిన హనుమంతుఁడు తేటమోముగలవాఁడై, సంతసము తోడ స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఇతఁ డనృతము చెప్పువాఁడు కాఁడు" అని చెప్పెను.

అంతట బుద్ధిమంతుఁడును, మంచిమనస్సు గలవాఁడును, కీర్తిమంతుఁడును నయిన వానరశ్రేష్ఠుఁడగు హనుమంతుఁడు కపటసన్యాసిరూపము విడిచి, వానరరూపము ధరియించి, వీరులగు రామలక్ష్మణులను దనవీఁపుమీఁద నెక్కించుకొని, యాసుగ్రీవుఁ డున్న ఋశ్యమూకపర్వతశిఖరమునకుఁ బోయెను.

౫-వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు రామునితోఁ జెలిమి యొనర్చుట

హనుమంతుఁడు రామలక్ష్మణులను దోడ్కొని, వెఱపుచే ఋశ్యమూకమునుండి మలయపర్వతమునకుఁ బోయియున్న సుగ్రీవునిం గని "వానరేంద్రా! గొప్పపండితుఁడును, గట్టి పౌరుషము గలవాఁడునైన యీ రాముఁడు తమ్మునితోఁ గూడ వచ్చియున్నాఁడు. ఈ రాముఁడు నిజపరాక్రమముగలవాఁడు. ఇతఁ డిక్ష్వాకువంశమున దశరథునికిఁ బుత్త్రుఁడుగ జన్మించినవాఁడు. ధర్మమార్గముఁ దప్పనివాఁడు; పితృవాక్యపరిపాలకుఁడు. అట్టి యితం డరణ్యమున భార్యతోడ వసించియుండఁగా, రావణుఁ డతనిభార్యయగు సీత నెత్తికొనిపోయెను. ఆసీతను వెదకుటకై రాముఁడు నీ సాహాయ్యము గోరుచున్నాఁడు. రాజసూయములు, అశ్వమేధములు పెక్కులు చేసి, యే నృపాలుఁ డగ్నిహోత్రునిఁ దనివినొందించెనో, ఏనృపాలుఁడు యాచకులకు లక్షలకొలఁది ధనమును గోవులను నొసఁగెనో, ఎవఁడు జితేంద్రియుఁడై న్యాయపథము దప్పక

సుగ్రీవుఁడు రామునితోఁ జెలిమియొనర్చుట. కిష్కింధ—20

భూమండలమును బాలించెనో, అట్టి దశరథనృపాలునికి బుత్రుండయిన రాముడు సీతను వెదకు నిమిత్తము నిన్ను శరణుజొచ్చియున్న వాడు. అన్నదమ్ములగు నా రామలక్ష్మణులిద్దరు నీతోడిచెలిమి గోరి వచ్చియున్నారు. వీరు మిక్కిలి మర్యాదసేయదగినవారు. వీరి నేడు చక్కని యాతిథ్యమొనర్పుము" అని చెప్పెను.

సుగ్రీవుడును హనుమంతునియొక్క మాటను విని, మనస్సున సంతసించినవాడై, దిగులు విడిచి, రామునివలని వెఱపును వీడెను. మఱియును వానరశ్రేష్ఠుడగు సుగ్రీవుడు మానవరూపము ధరియించి, యందఱికిని గనుల జూడదగినవాడై వచ్చి రామునితోడ బ్రేమమీఱ "ఓరామా! నీవు ధర్మమువదలనివాడవు; పరాక్రమవంతుడవు; సర్వభూతములయెడ బ్రేమగలవాడవునని నీ గుణములెల్ల హనుమంతుండు నాకు వాస్తవముగా జెప్పెను. నీవు మానవుడవైన నాతో జెలిమిగోరి వచ్చుట నాకే చాల గౌరవమును, గొప్ప లాభమునై యున్నది. నాతోడి చెలిమి మీ కావశ్యమేని, ఇదిగో చేయిచాచితిని, నీ చేతితో నాచేయి పట్టుకొనుము. శాశ్వతమైన యొక యేర్పాటుచేయుము" అని చెప్పెను. రాముడు సుగ్రీవుడు సెప్పిన మంచిమాటను విని, సంతుష్టాంతరంగుడై, తనచేతితో నాతనిచేయి పట్టి, చక్కని స్నేహమువూని గట్టిగా గౌగిలించెను.

అంతట శత్రుసంహారియైన హనుమంతుడు రామలక్ష్మణుల గొనివచ్చిన పిదప సన్న్యాసిరూపము విడిచి, స్వస్వరూపము దాల్చి, రెండుకఱ్ఱలు చిలికి యగ్నిని పుట్టించి, మండునట్లుచేసి, చక్కగా బుష్పములచే బూజించి, యా రామసుగ్రీవులనడుమ నుంచెను. అట్లు జ్వలించుచున్న యగ్నిహోత్రునికి రామసుగ్రీవులు ప్రదక్షిణము గావించి చెలిమి చేసికొనిరి. అంత సంతుష్టాంతరంగులైన యా రామసుగ్రీవు లొండొరు లెంత తడవు చూచుచున్నను దనివి నొందరైరి. అప్పుడు సుగ్రీవుడు రామునిం జూచి, "ఓ రామచంద్రా! నీవు మనస్సున కొప్పిన స్నేహితుడవయితివి. ఇక నాదుఃఖమే నీదుఃఖము. నాసుఖమే నీసుఖము. నీదుఃఖమే నాదుఃఖము. నీసుఖమే నాసుఖము" అని సంతుష్టాంతరంగుడయి చెప్పి, ఆకులు, పూవులు గలిగిన యొక కొమ్మను విఱిచి క్రిందఁబఱచి తానును రాముడును దానిపయిం గూర్చుండెను. హను

రామసుగ్రీవులు చెలిమిచేసికొన్నప్పుడు సీతయొక్క కమలములం బోలు నెడమకన్నును, వాలియొక్క పసిడివన్నెగల యెడమకన్నును, నిప్పుకంబోలు రావణుని నెడమకన్నును నొక్కమారే యదరెను. (స్త్రీలకు నెడమకన్ను దరుట శుభము గనుక సీతకు మేలును, పురుషుల కెడమకన్నదరుట యశుభము గావున వాలిరావణులకు కీడు గలుగునని యీ వామాక్షి స్పందనము తెలియఁజేయుచున్నది.)

6వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు రామునికి సీతభూషణములఁ జూపుట

సుగ్రీవుఁడు సంతసించి, రఘునందనుఁడగు రామునింగూర్చి వెండియు నిట్లనియె: "ఓ రామా! నీ వెందుకై నిర్జనవనమునకు వచ్చి యుంటివో ఆయంగతి హనుమంతుఁడు చెప్పఁగాఁ దెలిసికొంటిని. నీతమ్ముఁడగు లక్ష్మణుఁడును నీవును సీత నొంటరిగ విడిచి వనమునఁ దిరుగుచుండఁగా, రావణుఁడు సందుగని పెట్టియుండి, జటాయువును సంహరించి, యా జానకి నెత్తికొనిపోయెనుగదా. ఓ రామా! నీవు వేగిరమే భార్యావియోగమువలనఁ గలిగిన దుఃఖము వీడుదువు. సోమకాసురునిచే హరింపఁబడిన వేదములను మత్స్యావతారమెత్తిన విష్ణువు తెచ్చినట్లు, నే నా సీతను దెచ్చెదను. శత్రుసంహారీ! ఆబిడ పాతాళమున నున్నను, స్వర్గమున నున్నను నామెను దెచ్చి యిచ్చెదను. రాఘువా! యిమ్మాట నిజమని నమ్ముము. మహాబాహూ! ఇంద్రాది దేవతలకుఁగాని, అసురులకుఁగాని నీప్రియురాలిని విషముగలిసిన భక్ష్యమునుబోలె ననుభవించుటకు వీలుగాదు. రామా! నీకాంతను దెచ్చియిచ్చెదను. నే నింతకముం దొక కాంత యాకసమునఁ బోవుచుండఁగాఁ జూచితిని. ఆ బిడయె సీతగా నుండనోపును. సందియము లేదు.

ఆయమను కట్టిఁడియగు రావణాసురుఁడు గొనిపోవుచుండఁగా, "రామా! రామా! లక్ష్మణా!" అని వికృతంపుగొంతుతో నఱచుచునా రావణునియంకముమీఁద నాగరాజపత్నివలె వెలఁగుచుండినది. తలఁచుగా నాబిడయె సీతయైయుండవచ్చును. నేను నానలుఁగురుమంత్రులతోడ ఋశ్యమూకపర్వతశిఖరమునఁ గూర్చుండియుండఁగాఁ నన

యుత్తరీయమున మేలిమియాభరణముల మూటఁగట్టి మానడుమఁ బడవైచినది. రాఘవా! మే మాముల్లె నెత్తి దాఁచిపెట్టితిమి. దానిం దెచ్చెదను. వానిలోని భూషణముల గుర్తింపుము" అని చెప్పఁగా, రాముఁడు ప్రియములు పలుకుసుగ్రీవునిఁ జూచి, "చెలికాఁడా! యేల జాగుసేసెదవు? వేగ తెమ్ము" అని యడుగఁగా, సుగ్రీవుఁడు రామునికి మేలుసేయఁ గోరి, చొఱరానిపర్వతగుహలోపలికిఁ జొచ్చి యామేటి యాభరణములు గట్టినయుత్తరీయమును దెచ్చి "ఇదిగో చూడుము" అని రామునకుఁ జూపెను.

అంత రాముఁడా యుత్తరీయమును, చక్కని సొమ్ములను గైకొని, చంద్రుఁడు మంచుచేఁ గప్పఁబడినచందమునఁ గన్నీటిచేఁ గప్పఁబడినవాఁ డయ్యెను. ఇట్లు రాముఁడు సీతయందలి చెలిమిచే దొరలుచున్న కన్నీటిచే దృష్టి తెలియకుండునట్లు కప్పఁబడినవాఁడై, "హా ప్రియురాలా!" యని విలపించుచు ధైర్యము విడిచి, పుడమిపై వ్రాలెను. అంత రాముఁ డా తొడవుల నెల్లఁ దనడెందముపయి నిడి కొని, రేపఁబడినట్టి పుట్టలోనిపాముమాడ్కి కడు తీవ్రముగా నిట్టూర్పు విడిచెను. ఇట్లు విడువక కన్నీరు మున్నీరై పాఱుచుండఁగా, రాముఁడు ప్రక్కన నిలిచియుండు లక్ష్మణునిఁ జూచి, దీనముగా దుఃఖింప జొచ్చెను.

"లక్ష్మణా! సీత గొంపోఁబడుచుండగాఁ దన యొడలినుండి యుత్తరీయమును, తొడవులను దీసి క్రిందఁబడవైచినది చూడుము. సీత గొంపోఁబడుచుండునప్పుడు, ఆసీత తొడవులను బచ్చికబయళ్ల యందుఁ బడవేసియుండును. కాఁబట్టియె, యివి దెబ్బతగులక యుండున్న తీరుగలవిగానే కానఁబడుచున్నవి" అని యిట్లు రాముఁడు పలుకఁగా, లక్ష్మణుఁ డన్ననుజూచి, "ఆమె దొడుగు బాహుపురు లెట్టివో; కమ్మ లెట్టివో నాకుఁ దెలియదు. నే నెల్లప్పు డామెపాదములకు మ్రొక్కు టం జేసి, యామె కాలియందెలుమాత్రము నే నెఱుఁగుదును" అని చెప్పెను.

అంతట రాముఁడు దీనుఁడై సుగ్రీవునిఁ జూచి, సుగ్రీవా! నా ప్రాణప్రియురాలగు సీతను భయంకరరూపుఁడగు రక్కసుఁ డే దిక్కునకుఁ గొనిపోవుచుండఁగా, నీవు చూచితివి? నా కింతటి గొప్ప వ్యస

నము దెచ్చిపెట్టిన యా రక్కసుఁ డెక్కడ నుండువాఁడు? ఆ రాక్షసుని నిమిత్తమంపటి రక్కసులను బరిమార్చెదను. అతఁడు సీతను గొని పోవుచు, నాకుఁ గోపమును గలిగించి, తన ప్రాణనాశమునకై మృత్యుద్వారము తెఱచియుంచుకొనియున్నాఁడు. ప్లవంగాధిపా! నాయనుఁగుఁ జెలిని వనమునడుమనుండి యేరావణుఁడు హింసించికొనిపోయెనో, యారావణుఁ డెక్కడనుండువాఁడో యిప్పుడే చెప్పుము. అతనిని యమపురికిఁ బంపెదను” అని సుగ్రీవుని నడిగెను.

7-వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు రాముని, రాముఁడు సుగ్రీవుని నోదార్చుట

రాముఁ డార్తుఁడై యిట్లు పలుకఁగా, సుగ్రీవుఁడు విని, కన్నీటిచే డగ్గుత్తిక గలుగుచుండఁగా, చేతులు జోడించి, కన్నుల నీరు గార్చుచు నిట్లనెను. “రామా! దుష్టకులంబునఁ బుట్టిన యా పాపాత్ముఁ డగు రాక్షసుఁ డుండుచోటుగాని, వానిబలపరాక్రమములుగాని, వాని కులముగాని నాకుఁ దెలియదు. శత్రుసంహారీ! నీవు శోకము వీడుము. సత్యముగా నేను ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను. సీత నీకు దొరకునట్లుగాను ప్రయత్నము చేసెదను. రావణుని, వానిబలగమును సంహరించి, స్వకీయ పౌరుషంబు కృతార్థమగునట్లుచేసి, నీవు సీతను బడసి, యెట్లు సంతసింతువో, యట్టిప్రయత్నము వేగిరమె చేసెదను. నీవు వ్యసనమునొందినది చాలును. నీకు స్వాభావికముగా నుండుధైర్యమును దలంపునకుఁ దెచ్చికొమ్ము. ఇట్టిచులకనము నీవంటివారికి సరిగాదుగదా. నాకును భార్యకోల్పోకవలన గొప్ప వెత సంభవించినది. అయినను, నేను నీయట్లు శోకమును బొందను; ధైర్యమును వీడను. నే నల్పుఁడనగు కోఁతినైనను, భార్యనుగూర్చి వగవను. నీవు ధైర్యసంతోషములు గలవాఁడవు; సకలశాస్త్రములు నెఱిఁగినవాఁడవు. నీవంటివాఁడు శోకము నొందఁదగునే? నీవు ధైర్యము పూని, స్వయముగా వచ్చుచుండు కన్నీటి నాఁపుకొనుము. బలవంతులకు లక్షణమయిన ధైర్యమును వీడకుము. వ్యసనమందును, ద్రవ్యనాశమునందును, ప్రాణములకు ముప్పుదెచ్చునంత యాపదయందును స్వబుద్ధితోఁ జక్కఁగా నాలోచించునట్టి ధైర్యవంతుఁ డెన్నటికిని నశింపఁడు. ఏ నీచజనుఁడు

ధైర్యములేక వ్యసనాదులు వచ్చినప్పుడు కలవరపాటు నొందు చున్నాఁడో, వాఁడెక్కువ బరువువేసినయోడ నీట మునుఁగుచు నివ్వెఱపాటు నొందిన ప్రకారమున నేమియుఁ జేయునదిలేక చింత యను కడలియందు మునిఁగిపోవుచున్నాఁడు. ఇదిగో చేతులు జోడించి, నిన్ను వేడుకొనెదను. చనవుచే నిన్నారడించెదను. ధైర్యము నవలంబింపుము. దుఃఖమున కెడమీకుము. ఎవరు శోకంబు వీడక మాటిమాటికిఁ దలఁపునకుఁ దెచ్చుకొనుచుందురో, వారికి సౌఖ్యము గలుగదు. వారిప్రతాపము నడఁగును. కావున నీవు శోకము నొందుట తగదు. శోకమునకు లోఁబడినవానికిఁ బ్రాణము లుండుట కూడ సందియమే. కావున రాజేంద్రా! నీవు శోకము వదలి, ధైర్య మునే యవలంబింపుము. నేను జెలిమిచే నీ హితవగు మాట చెప్పితిని కాని, నీ కుపదేశము చేయునంత గొప్పవాఁడను గాను. "మనచెలికాఁ డింతదూరము చెప్పుచుండఁగా, మనము చింతపడుట తగదని యెంచి నైనను శోకము వీడుము."

సుగ్రీవుఁ డిట్లు తిన్ననిమాటలుచెప్పి బుజ్జగింపఁగా, రాముఁడు కన్నీటిచేఁ దడిసియుండు తనమోము నుత్తరీయ పుఁ జెంగుతోఁ దుడిచికొని, యెప్పటియట్ల ధైర్యముపూని, యాసుగ్రీవునిఁ గౌఁగిలించి, సుగ్రీవా! ప్రేమగలవాఁడవు, మేలుగోరువాఁడవునగు చెలికాఁడు చేయవలసిన కార్య మును నీవు చేసితివి. అది నీకుఁ దగియున్నది. సమయోచితముగా నున్నది. చెలికాఁడా! నీవు బుద్ధి చెప్పితివిగాన, నే నిదిగో శోకమువదలి ధైర్యము పూనితిని. ఇట్టి స్నేహితుఁడు తలఁచుగా దొరకుట యరుదు. అదియు నిట్టి యాపదయందు దొరకుట యనునది నాభాగ్యవశముననే. ఇఁక నీవు సీత నపహరించిన చెడ్డనడతగల క్రూరుఁడగు నారావణాసురుని వెదకుటకుఁ బ్రయత్నముచేయవలయును. నే నిప్పుడు నీకై యేమి చేయవలయునో చెప్పుము. వర్షాకాలమున మంచినేలయం దేది విత్తినను ఫలించునట్లు, సకలకార్యములు నాయెడ నిప్పుడు సార్థకములు గాఁ గలవు. హరిపుంగవా! నేనును నీయెడ నిప్పుడు ప్రేమతో నేదిచెప్పి తినో, అదియెల్ల వాస్తవమని నమ్ముము. నే నింతకుమున్నెప్పుడు కల్ల లాడినవాఁడను గాను. ఇఁకమీఁదను జెప్పను. నే నొట్టువెట్టికొని చెప్పె దను. నీవేవి చెప్పినను జేయ సిద్ధుఁడనై యున్నాను."

అట్లు రాముఁడు ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగాఁ జెప్పినమాటలు విని, సుగ్రీవుఁడును, వానిమంత్రులును మహదానందము నొందిరి. ఇట్లు రామసుగ్రీవు లిరువురు మిక్కిలి మైత్రినొంది యొండొరులకుఁగల సుఖదుఃఖములను గూర్చి తలపోసికొనుచుండిరి. బుద్ధిశాలియగు వానరగణముఖ్యుఁడగు సుగ్రీవుఁడు మహాత్ముఁడగు నరేంద్రునియొక్క పలుకులు విని, తనకార్యము నెఱవేఱినట్లు తలంచినవాఁ డాయెను.

౮-వ సర్గము

రాముఁడు సుగ్రీవుని వాలితోడివైరమునకుఁ గారణంబు నడుగుట

సుగ్రీవుఁడు రాముని వాక్యము విని, సంతసించినవాఁడై లక్ష్మణుని సమక్షమున రామునిఁ జూచి యిట్లనియె. "ఓ రామా! సకలసద్గుణములతోఁ గూడిన నీవు నాకుఁ జెలికాఁడవైతివి గనుక నాయెడ దేవతలు సర్వవిధముల దయ తలఁచిరి. ఇది నిజము. నీవు సహాయుఁడవై యుండఁగా దేవేంద్రుని రాజ్యమైనను బొందఁజాలుదును. అట్లుండఁగా నారాజ్యము నాకు దొరకుటయం దేమి సందియ మున్నది? రఘువంశమునఁ బుట్టినట్టి నీ వగ్నిసాక్షికముగా నాకుఁ జెలికాఁడవైతివి, కావున నేను నాబంధువులకును జెలికాండ్రకును గౌరవింపఁదగినవాఁడ నయితిని. రామా! నేనును నీకుఁ దగిన చెలికాఁడ ననుసంగతి నీకుఁ దిన్నగాఁ దెలియఁగలదు. నాగుణములను నేనే చెప్పుకొనఁజాలినవాఁడనుగాను. ధైర్యవంతులు ధైర్యము నెప్పటికి విడనిచందమున, మహాత్ములగు నీబోటిపండితులయొక్క చెలిమి గడుఁ దిరముగా నుండును. చెలికాండ్రు తమచెలికాండ్రయొక్క వెండి, బంగారు, వస్త్రములు, తొడవులు మొదలగునవి వేఱుగాఁ దలఁపరు. చెలికాండ్రు తమద్రవ్యములు తమచెలికాండ్రవిగను, తమచెలికాండ్రద్రవ్యములు తమవిగాను దలంతురు. భాగ్యవంతుఁడైనను, బీదయైనను, దుఃఖముగలవాఁడయినను, సుఖముగలవాఁడయినను, దోషియైనను, దోషరహితుఁడయినను లోకమునఁ జెలికాఁడే గొప్పదిక్కు. ఎక్కువ చెలిమియున్నప్పుడు స్నేహితులు తమచెలికాండ్రకై, ధనమును విడుతురు; సుఖములను విడుతురు; వేయియేల? ప్రాణములనైనను విడుతురు." అంత రాముఁడు సుగ్రీవుని యింపు పలుకులు విని, దేవేంద్రునివలెఁ దేజరిల్లువాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడునైన

లక్ష్మణుఁడు ముందట నిలిచియుండ, "సుగ్రీవా! నీవు చెప్పినది నిజమే" యని చెప్పెను.

అంతట రాముఁడును, బలవంతుఁడగు లక్ష్మణుఁడును నిలఁబడి యుండుటఁ జూచి, వానరేంద్రుఁడగు సుగ్రీవుఁడు దనదృష్టి నావనమున నన్నిదెసలఁ బాఱఁజేసి, యచ్చటికిఁ జేరువను బుష్పములతో నిండి, కొలఁది యాకులుగలిగి తుమ్మెదలతో శోభిల్లుచున్న యొక చెట్టునుజూచి, దాని యందు యాకులును బుష్పములును దట్టముగఁ గలిగియున్న యొక కొమ్మను విఱిచి క్రిందఁబఱచి తాను రామునితోఁగూడఁ గూర్చుండెను. హనుమంతుఁడు రామసుగ్రీవులు గూర్చుండుటను జూచి, తానొక చెట్టుకొమ్మ విఱిచి, క్రిందఁబఱచి వినయుఁడయిన లక్ష్మణునిఁ గూర్చుండఁ జేసెను.

ఫలపుష్పములచే నిండియున్న యా ఋశ్యమూకపర్వతశిఖరమునఁ గొమ్మమీఁద సుఖముగాఁ గూర్చుండి సముద్రముచందమున గంభీరుఁడయిన రామునిఁజూచి, సుగ్రీవుఁడు గడుమోదమంది, ప్రేమచేఁ దిన్నని యింపుమాటలు సంతోషాధిక్యముచేఁ దడఁబడ నిట్లనియె. "ఓ రామా! వాలి నాభార్య నపహరించి, నన్ను మోసపుచ్చి తఱుమఁగా, నే నా వాలికి వెఱచి, వ్యసనపీడితుఁడనై యీ ఋశ్యమూకపర్వతమున సంచరించుచున్నాను. రాఘవా! నేను వాలిచే వంచితుఁడనై, యతనితోఁ బగవూని, యతనికి వెఱచి, భయమున మునిఁగి, మనస్సున నిలుకడలేకయున్నాను. జనులకందఱకు నభయమొసఁగువాఁడా! వాలికి వెఱచి, మిక్కిలి నొచ్చి, దిక్కుదోఁచక యల్లాడుచున్న నాయెడ ననుగ్రహించుము."

అని యిట్లు సుగ్రీవుఁడు వేఁడఁగా, ధర్మజ్ఞుఁడును, ధర్మమునం దాసక్తుఁడును, తేజోవంతుఁడునునైన రాముఁడు నవ్వుచు సుగ్రీవునకు బదులు చెప్పెను. "వానరేంద్రా! చెలికానికి లక్షణ ముపకారముచేయుటయె. శత్రువున కపకారముచేయుటయె లక్షణము. సుగ్రీవా! నీప్రియురాలి నపహరించినవాలి నిప్పుడే సంహరించెదను. సుగ్రీవా! యీనాబాణములు మహావేగముగలవి; ఱెక్కలుగలవి; తీక్ష్ణమైనతేజస్సుగలవి; ఱెల్లుపొదయందుఁ బుట్టినవి; పొన్ములుకులు గలవి; గ్రద్దఱెక్కలు గట్టినవి. దేవేంద్రుని వజ్రాయుధముఁ బోలునవి; చక్కనిగణుపులు, కడువాఁడికొన

లుచుం గలిగి, కోపసంతప్తములగు సర్పములం బోలునవి. సుగ్రీవా! తోఁబుట్టువురూపముతో నీకు శత్రువై కీడొనర్చిన యావాలిని పర్వతంబుంబోలె నాబాణములచేఁ జీకాకుపఱచెదను" అని రాముఁడు సుగ్రీవునితోఁ జెప్పెను.

వానరసేనానాయకుఁడగు సుగ్రీవుఁడు రామునిపలుకులు విని పట్టలేని మోదమునంది, 'నీమాట బాగున్నది' యని చెప్పి రామునిఁ జూచి, "నేను వ్యసనముచేఁ గొట్టుపడియున్నాను. వ్యసనముచేఁ గుందుచుండు వారికి నీవే గతివి. నీవు చెలికాఁడవు గావున నీతో నాకష్టముల నెల్లఁ జెప్పుకొని దుఃఖించెదను. ఓ రామా! నీవు చేయియిచ్చి యగ్నిసాక్షికముగాఁ జెలిమిచేసికొంటివి గనుక, నీవు నాకుఁ బ్రాణములకంటె మిన్నయైనవాఁడవయితివి. నే నాసత్యవాక్యములను జెప్పి బాసచేసెదను. నీవు నాకు సరియగు నేస్తకాఁడవు గనుక, నామనస్సును సర్వదా పీడించునట్టి మనోవేదనను నీతో నమ్మకముగాఁ జెప్పుచున్నాను." అని యిట్లు చెప్పి, కన్నీరు దృష్టిఁ గప్పుచుండఁ గన్నీటిచే మాటలు డగ్గుత్తికపడుచుండఁ గొంతెత్తి మాటాడఁజాలనివాఁ డాయెను. అయినను, సుగ్రీవుఁడు రామునిచేరువ ధైర్యమవలంబించి, నదీప్రవాహమువాడ్కి వేగముతో వచ్చుచున్న కన్నీటి నాఁపుకొనెను. ప్రతాపశాలియగు సుగ్రీవుఁడు కన్నీళ్ల నాఁపుకొని, తేటకండ్లను బాగుగాఁ దుడుచుకొని, నిట్టూర్పువిడిచి, రామునితో నిట్లనియె. "ఓ రామా! మునుపు బలవంతుఁడగు వాలి నన్ను యౌవరాజ్యమునుండి తొలఁగించి, నిష్ఠురంపుమాటలాడి, రాజ్యమునుండి వెడలఁగొట్టెను. అంతియకాక, వాలి నాకుఁ బ్రాణములకంటె మిన్నయైన ప్రియురాలి నపహరించెను. నాసంగాతకాండ్రెవ్వరెవ్వరో వారి నందఱిని చెఱసాలయం దుంచెను. రామా! కడుఁగ్రూరమనస్సుగల యావాలి నావినాశమునకై యెన్నియో ప్రయత్నములు చేసెను. వాలి నన్నుఁ జంపుటకై పెక్కుమాఱులు వానరులను బంపెను. వారి నందఱిని నేను జంపితిని. ఓ రాఘవా! మిమ్ము వాలిపంపినవేగుల రను సందియముచేతనే మిమ్ముఁ జూచి దగ్గఱకు రా వెఱచితి. భయకారణము సంభవించునప్పుడు జను లందఱు వెఱతురుగదా! ఈ హనుమంతుఁడు మొదలగువారు మాత్రమే నాకుఁ దోడైయున్నారు. నే నిన్ని యిడుమలఁ బడినను,

ప్రాణములను బాల్చియున్నాను. ఈ వానరులు మాత్రమే నాయందుఁ బ్రేమగలిగి, నన్నన్ని దెసలను గాపాడుచున్నారు. నేను పోయినచోటికి వెళ్లి నన్ను వెంబడించి వచ్చుచున్నారు. నిలిచినచోట నిల్చుచున్నారు. రామా! పెక్కుమాటలేల? సంక్షేపముగా నొక్కమాట చెప్పెదను. పరాక్రమశాలియని ప్రసిద్ధిగాంచిన నాయన్నయగు వాలియే నాకు విరోధి. అతఁడు నశించినపిమ్మటనే నాదుఃఖము చల్లారును. నా సుఖమును జీవితమును వానివధించుటవలననే కలుగునవిగా నున్నవి. రామా! దుఃఖపీడితుఁడనైన నేను దుఃఖనివారణోపాయముఁ జెప్పితిని. వ్యసనముగలవాఁడయినను, సుఖవంతుఁడయినను, చెలికానికిఁ జెలికాఁడే విడువనిగతి" అని సుగ్రీవుఁడు రామునితోఁ జెప్పెను.

రాముఁడు సుగ్రీవుని పలుకులు విని, యతనిం జూచి, "సుగ్రీవా! నీకును వాలికిని యేల వైరము గలిగె? వాస్తవము వినఁగోరుచున్నాను. మొదట వైరకారణము దెలిసికొని, యిరువురుల బలాబలములను నిర్ణయించి యావల నీకు సుఖము గలుగునుపాయము వెదకెదను. సుగ్రీవా! నీవు వాలివలనఁ బడిన భంగపాటును విన్నతోడనే వర్షర్తువునందలి నదీప్రవాహవేగమువలె బలిమిగల యాగ్రహము నామనసును గడగడలాడించుచు వచ్చుచున్నది. నేను విల్లెక్కుపెట్టునంతలోపల సంతసమంది విశ్వాసముంచి నాకు వైరకారణము చెప్పుము. ఏలయనిన, నేను బాణము విడిచితినేని, నీశత్రువు హతుఁడయినట్లే తలఁపుము" అని యిట్లు చెప్పఁగా, సుగ్రీవుఁడు తననలువురు మంత్రులతోఁగూడి, సాటిలేని యానందమునొంది, లక్ష్మణాగ్రజుఁడగు రామునితోఁ దనకును వాలికిని గల వైరకారణ మంతయు వాస్తవముగాఁ జెప్పఁదొడఁగెను.

9-వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు తనకును వాలికినిగల వైరమునకుఁ గారణముఁ జెప్పుట

తొల్లి నా యన్నయగు వాలి శత్రుసంహారియై నా తండ్రికిని, నాకును మిగుల మన్ననచేయఁదగినవాఁడై యుండెను. మాతండ్రి కాలధర్మము నొందఁగా, మంత్రులందఱు గలిసి "యాతఁడు పెద్దకొడుకనియు, కడు గారవము నొందినవాఁడనియు నెంచి కపిరాజ్యమున

యతని నభిషేకించిరి. వాలి తాతముత్తాతలనుండి వచ్చు వానరరాజ్యమును బాలించుచుండఁగా, నే నన్ని వేళలందును వాలికి విధేయుఁడనై పరిచారకునివలె నాజ్ఞఁ జెప్పినపనులెల్లఁ జేయుచుంటిని.

అప్పుడు ప్రతాపశాలియగు దుందుభియొక్క మొదటికొడుకగు మాయావి యను నొక యసురుఁ డుండెను. ఆ మాయావికిని వాలికిని స్త్రీనిమిత్తము గొప్పవైరము గలిగినది. అది లోకప్రసిద్ధమైన విషయము. ఆ మాయావి యొక్కనాఁడు నడిరేయి యందఱు నిద్రించుచుండఁగా, కిష్కింధాపురముగవనివాఁకిటికి వచ్చి, సింహనాదముచేసి, వాలిని యుద్ధమునకుఁ బిలిచెను. అప్పుడు గాఢనిద్ర చెందియుండిన నా యన్న భీకరమైన సింహనాదమును విని, యులికిపడి లేచి, యా సింహనాదమున కోర్వలేక, యప్పుడు వేగముతో వానిమీఁదికిఁ గవిసెను. వాలి యాగ్రహముచే నసురశ్రేష్ఠుఁడగు నా మాయావిని జంపుటకు వెడలఁగా, నప్పుడు నేనును, ఆఁడువారును వినయముతో వలదని చెప్పితిమి. అతఁడు బలముచే మామాటలను సరకుసేయక యా మాయావిమీఁదికిఁ బోయెను. అప్పుడు నేనును వాలిమీఁదిప్రేమచే నతని కేమి విపత్తు సంభవించునో యని యా వాలివెంబడిఁ బోయితిని.

ఆ మాయావి నాయన్నను, అతనివెంబడి వచ్చుచున్న నన్నును జూచి, యదరినవాఁడై కడువేగిరముగాఁ బరుగెత్తెను. ఆ మాయావి యట్లు వెఱపుతోఁ బరుగెత్తుచుండఁగా మేమును వానిని వెంబడించి తఱిమితిమి. ఆరేయి వెన్నెల బాగుగాఁ గాయుటచే దారి బాగుగాఁ దెలియుచుండెను. అప్పుడు మాయావి మేము కడుఁ జేరువకు వచ్చుటఁ జూచి, వేగముతోఁ దృణప్రచ్ఛన్నమైయున్న చొఱరాని యొక్క మహాబిలమునఁ బ్రవేశించెను. అట్లు శత్రువు బిలము చొచ్చుటం జూచి, వాలి రోషమునొంది, యింద్రియక్షోభమును బొంది, నన్ను జూచి యిట్లనెను. "ఓ సుగ్రీవా! సొరంగముసొచ్చి, యీ యసురునిఁ జంపి వచ్చునంతవఱకును నీవు బిలద్వారమునందు జాగ్రత్తతో నుండుము" అని వాలి చెప్పఁగా, శత్రుసంహారియగు వాలితో నేను కూడ వచ్చెద నని ప్రార్థించితిని. అయినను నావేఁడికోలు నియ్యకొనక, యతఁడు నాచేతఁ దనపాదములమీఁద నాన పెట్టించుకొని యీ గొప్ప సొరంగమునఁ బ్రవేశించెను.

మహాకోపముతోనున్న మాయన్నను జూచి, యతని కోపము చల్లార్చి సంతసము గలిగింపఁగోరి, నే నీతీరున బతిమాలితిని. "ఓ యన్నా! యదృష్టవశమున క్షేమముతో వచ్చితివి! నీవు శత్రువును బరిమార్చి తివి. అనాథుఁడనయిన నాకు నీ వొక్కఁడవే కదా నాథుఁడవు. మఱియు నీవనాథుల కష్టముఁ బాపి సంతోషపెట్టువాఁడవు. ఇదిగో యుదయించిన పూర్ణచంద్రునిఁ బోలినదియు, పెక్కు కమ్ములు గలదియునగు తెల్లనిగొడుగు; నేను దానిని పట్టెదను వింజామరములు వైచెదను. నాపైఁ గోపపడకుము. వానరాధిపా! నే నొక్క సంవత్సర కాల మా సురంగద్వారముకడ దుఃఖముతోఁ గాచియుంటిని. అప్పటికి నీజాడ గానిపింపలేదు గాని బిలద్వారమునుండి నెత్తురు పైకి వచ్చెను. అదిచూచి నీవు సంహరింపఁబడితివని తలఁచి నేను వ్యసనమున మునిఁగితిని. అట్లు నామనసు దుఃఖమున మునిఁగి, యింద్రియములు నెలవులు తప్పి యేమియుఁ దోఁపక కొంతతడ వుండి, యా రాక్షసుఁడు మఱల రాకుండుఁగాక యని యొక పర్వతశిఖరము నా బిలమున కడ్డముగా మూసి, యాప్రదేశమునుండి వెడలి కిష్కింధను బ్రవేశించితిని. ఇచ్చట మంత్రులును పురజనులును కడు విచారమంది యరాజక ప్రభుత్వము లేకుండుటకై నాకుఁ బట్టము గట్టిరేకాని, నేను కోరి పట్టాభిషేకముఁ జేసికొన్న వాఁడను కాను. నీవె యెల్లప్పుడు గౌరవింపఁదగిన ఱేఁడవు. నే నెల్లప్పుడు మునుపటి వలె నీకు వరవుడము చేయుచుందును. నీవు దేశాంతరమున నున్నందున నీకు మాఱుగా రాజ్యపరిపాలనరూపమయిన యాజ్ఞ చెల్లించితిని. నిష్కంటకమైన యీ రాజ్యమును మంత్రిపురజననగరములతోడ నాకడ నిల్లడపెట్టితివని భావించి, నీవు మఱలఁ గైకొనుము. నీరాజ్యమును నీ కప్పగించెదను. శత్రుసంహారకా! దయాళువా! నాయెడఁ గోపముసేయకుము. నిన్నుఁ బ్రార్థించెదను. ఇదిగో నేను చేమోడ్పు గావించితిని. మంత్రులును పురజనులును గలిసి రాజులేని దేశమును జయింపఁగోరి, నాకు నిర్బంధపూర్వకముగాఁ బట్టాభిషేకము గావించిరి.

అని యిట్లు నేను వినయముతోఁ జెప్పుచున్నను, అవ్వాలి నన్నుఁ బలుమాఱు బెదరించి, 'ఛీ! నీవు దహింపఁబడుదువుగాక!" యని చెప్పి,

కన్నఁ గాని పెక్కుమాటల ననెను. అంతటఁ జాలింపక మంత్రులను, పౌరవృద్ధులను, పెక్కండ్రు చెలికాండ్రను జేర్చి నన్ను వారినడుమ నిల్పి, వారందఱితో నన్నుఁ గూర్చి పరమనీచములైన మాటల నిట్లు పలికెను. "ఓ జనులారా! ఒకనాఁటిరేయి కడుఁ జెడ్డబుద్ధిగలవాఁడు, క్రూరుఁడునైన మాయావియను గొప్ప యసురుఁడు నాతో యుద్ధము సేయఁగోరి, పెద్దబొబ్బవెట్టి నన్ను నిక్కిఁ బిలిచినసంగతి మీ రెఱుఁగుదురు గదా! ఆ మాయావియొక్క సింహనాదములను విని రాజగృహము నుండి నేను వెడలితిని. నావెంటనే యీ పెనుమోసగాఁడగు తమ్ముఁడును వచ్చెను. నేను రెండవవానితోఁ గూడ వచ్చుటం జూచి యా బలిమిగల మాయావి వెఱపుమీఱఁ బరుగిడఁ జొచ్చెను. వాఁడు పరుగిడుటఁ గని మేమును వానివెంబడించి పరుగిడితిమి. మేము వెంబడించి పరుగెత్తుట గాంచి, యా మాయావి యొక సొరంగము చొచ్చెను. కడు ఘోరమైన బిలము నా రాక్షసుఁడు సొచ్చుటఁ గని యీ క్రూరదృష్టిగల నాతమ్మునితో "ఓరీ తమ్ముఁడా! ఈ రక్కసునిఁ జూచిన నాకు వానిని జంపక మఱలుటకు వీలుగాఁబోదు గావున, నేను వీనిని జంపి మఱల వచ్చునంతవఱకు నీబిలద్వార సమీపప్రదేశమునఁ గాచి యుండుము" అని సుగ్రీవునితోఁ జెప్పి, వీఁ డిచ్చట నుండు నని యెంచి యా గుహలోపలఁ జొచ్చితి. అసాధ్యుఁడైన యా మాయావిని వెదకి కనుగొనుటకు నా కొకసంవత్సరము పట్టెను. నే నా బిలమున భీకరుండైన యా మాయావిని నిర్భయముగాఁ గనిపెట్టి, వానిని బంధుసమేతముగాఁ బరిమార్చితిని. పాతాళమున నాతోఁ బోరి దెబ్బలు తిని యా మాయావి చావఁగా, నతనినోటినుండి నెత్తురు వెలువడి యాబిలమంతయు నిండెను. నేను శూరుఁడగు దుందుభిపుత్రుఁడయిన మాయావిని జంపి, పైకి వచ్చుచుండఁగా, నా బిలము మూయఁబడి యుండుటం జేసి చీకటి గ్రమ్మియుండెను. అట్లుండఁ జూచి, "సుగ్రీవా! సుగ్రీవా!" యని యెన్ని తడవలు మొఱయిడినను బదులు లేకుండుట యెఱిఁగి, "అక్కటా! ఇఁక మనగతి యే"మని కడుఁ జింతించి, యెట్టకేలకు ధైర్యము పూని, పెక్కుమాఱులు గాళ్ళతోఁ దన్ని, యీమూఁత నెగురఁగొట్టి, బయటికి వచ్చి యెప్పటియట్ల పట్టణముఁ జేరితిని. ఈ ఘాతుకుఁడగు సుగ్రీవుఁడు తోఁబుట్టువను ప్రేమముగూడ మఱచి,

రాజ్యాపేక్షతో నన్ను సొరంగములోపలనే యుంచి గొప్పబండతో మూసి వచ్చినాఁడు. ఇఁక వీని మోము చూడఁదగదు” అని యందఱి ముందట నన్నవమానించి వెంకుమాని, నా భార్యను నీడ్చుకొని నన్నుఁ గొట్టి కట్టుబట్టతోఁ బఱిమివేయఁగా, నే నాతనికి వెఱచి, భూలోకమంతయుఁ దిరిగి యేపఱే, యీ పర్వతమొక్కటే కారణవశమున వాలి కెక్కరానిదైనందున నీ పర్వతమున భార్యాపహారణదుఃఖముచేఁ గృశించి యున్న వాఁడను.

రామా! నాకును వాలికిఁ గలిగిన వైరమునకుఁ గారణముఁ దెలిపితిని. రాఘవా! ఏపాపము నెఱుఁగని నాకెంత యాపద సంభవించినదో చూడుము. సకలలోకుల కభయము నొసఁగువాఁడా! వాలిని సంహరించి, భీతిచే నవస్థపడుచున్న నామీఁద ననుగ్రహము చేయుము.” అని యిట్లు సుగ్రీవుఁడు చెప్పఁగా, ప్రతాపవంతుఁడును, ధర్మజ్ఞుఁడునునైన రాముఁడు చిఱునవ్వు నవ్వుచు సుగ్రీవుంజూచి, న్యాయయుతముగా నిట్లనియె. “ఓ సుగ్రీవా! యీ వాఁడియమ్ములు సూర్యునిమాడ్కిఁ దేజరిల్లునవి. ప్రయోగించినచో వ్యర్థములగునవి గావు. దురాచారుఁడైన యీవాలిమీఁద నీబాణము లతివేగముతోఁ బోయిపడఁగలవు. నీభార్యను హరించిన యీవాలి యెంతపర్యంతము నాకంటఁ బడఁడో, అంతపర్యంతమే చెడునడవడిగల యీపాపాత్ముఁడు బ్రతికియుండును. నే నిప్పుడు భార్యను గోలుపోయి పడరానిపాటు పడుచున్నాను గావునను, నీదుఃఖము నిట్టిదేగఁ దలఁచెదను. నీవు శోకసాగరమున మునిఁగియున్నావని తలఁచెదను. నిన్ను వేగిరముగా నీ శోక సముద్రంపుదరిఁ జేర్చెదను. నీవు కోరినకోర్కెను బుష్కలముగా నొందఁగలవు” అని రాముఁడు సుగ్రీవుని మంచిమాటలచే నోదార్చెను. తనకు మేలౌదవునట్లుగాఁ జెప్పిన యీరామునిపలుకులువిని సుగ్రీవుఁడు పరమానందము నొంది వక్ష్యమాణప్రకారముగా నిట్లని చెప్పెను.

11-వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు వాలి ప్రభావ మెఱిఁగించుట

రాముఁడు తనపౌరుషంబు వెలుఁగ, ముద మొప్పొంగఁ జెప్పిన పలుకులు విని, సుగ్రీవుఁడు రాముని బూజించి, పలువిధములఁ గొని

చూచి యిట్లనియె: ఓ రాఘవా! నీవు కినుక పూనుదు వేని వెలుఁగు కిరణము, వాఁడిమిగలవియు, ఆయపట్టులఁ దాఁకునవియునైన యమ్ముల క్రోధ్యాటుచేఁ బ్రలయకాలసూర్యుండునుంబోలె లోకము నెల్లఁ గాల్చి వేయుదువు.

రాఘవా! వాలికిఁగల ధైర్యశౌర్యములు వినిపించెదను. వానిని సావధానముగా విని యాఁవలికనిం జేయుము. వాలి యుషఃకాలమున లేచి సూర్యోదయము గాకమునుపే పడమటిసముద్రమునుండి తూర్పు సముద్రమునకును, దక్షిణసముద్రమునుండి యుత్తరసముద్రమునకును కష్టము లేకుండఁ బోయివచ్చును. వాలి తనబలిమి మెఱయఁ గొండల కొనల కెక్కి గొప్ప శిఖరములనైనను పెళ్ళగించి, మీఁది కెగురవైచి పట్టుకొనును. తన బలము వెల్లడియగుటకై చక్కఁగా వేళ్ళుపాఱిన యెన్నియో చేవగల గొప్పమ్రాఁకులను విఱుచును.

తొల్లి, కైలాసశిఖరమునుబోలిన యాకారముగలవాఁడును, చేవగలవాఁడునునైన మాహిషరూపంబుఁ దాల్చిన దుందుభియను పేరుగల రక్కసుఁడొక్కఁడు వేయి యేనుఁగులబలము గలిగియుండెను. అతఁడు బ్రహ్మనుగూర్చి తపసుచేసి పెక్కువరములఁ బడసెను. ఆ దుష్టాత్ముఁడగు దుందుభి తన యెక్కువ బలిమికిని, వరములకలిమికిని గడు గరువమొంది, గొప్పదేహమును దాల్చి, యేటిమగఁడగు సముద్రునిఁజేరి, రత్నములకనియగు నాయేటిమగని సరకుసేయక "నదుల ఱేఁడా! నాతోఁ గయ్యము సేయరమ్ము" అని పిలిచెను. అప్పుడు నృపాలా! ధర్మాత్ముఁడగు బలవంతుఁడైన సముద్రుఁడు, మృత్యుదేవత ప్రేరణచే వచ్చియున్న యాదుందుభిం జూచి, "యుద్ధమునందు నేర్పు గల ఓ దుందుభీ! నేను నీతోడఁ గయ్యంబు సేయఁజాలినవాఁడను గాను. నీతో యుద్ధము సేయఁగలవానిని జెప్పెదను వినుము. తాపసుల కెల్ల ముఖ్యమయిన యునికిపట్టును, శంకరుని మామయు, పెక్కుగుహలును సెలయేళ్లునుగల వాఁడును, లెక్కలేని జాళ్లసందులతోఁగూడిన వాఁడునైన హిమవంతుఁ డనుపర్వతరాజు మహారణ్యమున నున్న వాఁడు. అతఁడు నీతోఁ గయ్యమొనరించి, నీకెక్కువ సంతసము గాకింపఁగలఁడు. వానికడకుఁ బొమ్ము" అని చెప్పెను.

అసురాధిపుఁ డామాట విని, సముద్రుఁడు తనకు వెఱచె నని యెంచి, వింటినుండి జాఱినయమ్ముకైవడి వేగిరముగా హిమవత్పర్వత వనమునకు వచ్చి, యేనుఁగులవలె గొప్పవగు నా పర్వతమునందలి తెల్లఱాల నెల్లఁ గొమ్ములతోఁ జిమ్మి ఱొప్పెను. అప్పుడు హిమవంతుఁడు తెల్లమబ్బువంటి పెన్నైన చక్కని రూపము ధరియించి, తన శిఖరముననే నిలిచి, దుందుభిం గని "ధర్మపరుఁడవగు ఓ దుందుభీ! నన్ను నీవు నొప్పింపకుము. నేను యుద్ధమునందు గట్టివాఁడను గాను. నేను మునిజనులకుఁ దావలమయినవాఁడను" అని చెప్పఁగా, దుందుభి బుద్ధిమంతుఁ డగుహిమవంతుని మాటను విని, కోపముచేఁ దనకన్ను లెఱ్ఱనచేసి హిమవంతు నుద్దేశించి, "నీవు యుద్ధమునఁ జాలనివాఁడవైనను, నాకు వెఱచి యుద్ధప్రయత్నమును మానినవాఁడవైనను, సరే. నేను పోరుగోరియున్నాను. నాతో సమరము సేయఁగలవాని నొక్కనిఁ జెప్పుము" అని యడిగెను. ధర్మాత్ముఁడయిన హిమవంతుఁడు పూర్వమెవ్వరు నెప్పని దుందుభిపలుకులు విని, యలుక గదుర నయ్యసురోత్తమునిఁ జూచి యొక మాటఁ బలికెను. "ఓ దుందుభి! వాలియను వానరేంద్రుఁడు వైభవమున నన్నిపట్టణముల మీఱియున్న కిష్కింధాపట్టణము నేలుచున్నాఁడు. అతఁడు గొప్పచదువరి. వేల్పుఱేనింబోలు పరాక్రమముగలవాఁడు. వన్నెగలవాఁడు. యుద్ధమున నేర్పరి. దేవేంద్రుఁడు నముచితో యుద్ధము సేసినట్లు, నీతో సమానముగా గొప్ప ద్వంద్వయుద్ధము సేయఁగలఁడు. ఓ యసురాధిపా! ఆతఁడు యుద్ధమున గొప్ప శూరుఁడు. ఆతని నెవ్వరును గెల్వఁజాలరు. కావున నీవు యుద్ధము గోరుదువేని, వేగిరముగా నా వాలికడ కేగుము" అని హిమవంతుఁడు దుందుభితోఁ జెప్పెను.

ఆ దుందుభి హిమవంతుని పలుకులు విని, మిగులఁ గోపముతో, వాఁడికొనలుగలిగి చూపఱకు వెఱపుపుట్టించు మహిషరూపము దాల్చి, వర్షాకాలమున నీటితో నిండినదై యాకసమున నుండు గొప్పమేఘముకైవడి వెలుఁగుచు వెడలివచ్చి, కిష్కింధాపురము చొచ్చి, పురద్వారముఁ జేరి చేరువ నున్న చెట్ల నెల్ల విఱచుచు, గిట్టలతోఁ బుడమిని ప్రక్కలించుచు, గర్వ మచ్చుపడ నాద్వారమును

గజేంద్రునికైవడిఁ గొమ్ములతోఁ గోరాడుచు భూమి యదరునట్లు దుందుభి వాక్యముకైవడి గొప్పఱంకె వేసెను.

అంతఃపురమున నున్న వానరేంద్రుఁడగు వాలి యాశబ్దము విని నక్షత్రగణముతోఁ గూడ వచ్చెడు చంద్రునివలెఁ దన కాంతలతోఁ గూడ వచ్చి దుందుభిం గాంచి, విడివిడిమాటలతో "ఓ బలవంతుఁడా! నీవు మహిషరూపము దాల్చి నాపురము వాకిటి నడ్డగించి యేల యిట్లు అఱచుచున్నావు. నీవు దుందుభివిగదా! నీసంగతి నే నెఱిఁగితిని. ప్రాణములను గాపాడుకొనుము. పోయిరమ్ము" అని దుందుభితోఁ జెప్పెను.

దుందుభి వాలిపలుకులు విని కోపముచే నెఱ్ఱనైనకన్నులుగలఁ వాడై, "శూరుఁడా! ఆడువారియెదుట నిట్టి పలుకులు పలుకుట తగదు. నాతోడ యుద్ధము సేయుము. పిమ్మట నీబలిమి నెఱిఁగెదను. ఓరీ కోఁతీ, యీ రేయియొక్క నాకోపము నాఁపుకొనియుండెదను. నీవు ప్రొద్దుపొడుచువఱకు విచ్చలవిడిగా స్త్రీలంగూడి కామ సుఖములం దేలుము. నీ చెలికాండ్రగు వానరులనెల్లఁ గౌఁగిలించి, వారికిఁ గావలసినది యిమ్ము. నీవు వానరుల కెల్ల నధిపతివి. కావున వారి కెల్లఁ గోరినది యిచ్చి, చెలికాండ్ర నెల్ల సంతసపఱుపుము. కిష్కింధాపురమెల్ల బాగుగాఁ జూచిరమ్ము. నీకు సాటియైనవానికిఁ బట్టముగట్టుము. కాంతలంగూడి యథేచ్ఛగా విహరింపుము. నేను నీ పొగరడంచువాఁడను. త్రాగు పోతై కైపుగలిగియున్నవానిని, ఏమఱుపాటుతో నున్న వానిని, నిద్రపోవుచున్నవానిని, నిరాయుధుండయినవానిని, నీవలెఁ గామసుఖములం దవిలియున్నవానిని లోకమున శత్రువు సంహరింపఁగూడదు. ఎవఁ డట్లు తెలియక చంపునో, వాఁడు శిశుహత్య గావించినవాఁ"డని వాలితో నెక్కువ గర్వముతోఁ బలికెను.

వాలి యప్పుడు తార మొదలగు కాంతల నెల్ల విడనాడి, చిఱునవ్వు నవ్వి కోపముతో నాయసురోత్తముఁడగు దుందుభివంకఁ జూచి, తిన్ననిపలుకులతో నిట్లనియె. ఓ దుందుభీ! "వీఁడు కైపుమీఁద నున్నాఁడు" అని తలంపకుము. నీవు బవరమునకు వెఱవనేని రమ్ము ఇదిగో యుద్ధమున నీమదమే నాకు వీరపానమగు నని తలఁపుము" అని దుందుభితోఁ జెప్పి, సుగ్రీవుఁడై తండ్రియగు దేవేంద్రుఁ డొసఁగిన

మహిషాకారమును దాల్చి యుద్ధమునకు వెడలెను. కపిశ్రేష్ఠుఁడగు వాలి యప్పుడు పర్వత సదృశుఁడయిన యాదుందుభికొమ్ములను బట్టుకొని, ప్రళయ కాల మేఘమువలె గర్జించుచు గిరగిరఁ ద్రిప్పి క్రిందఁ ద్రోసెను. అట్లు వాలి త్రోయఁగాఁ గ్రిందఁబడిన యాదుందుభి చెవులనుండి రక్తము గాఱెను. ఇంద్రాదులు జయముఁగోరి, కినుకపూని వాలిదుందుభులు గొప్పపో రొనర్చిరి. దేవేంద్రుని కొడుకును పౌరుషముగల వాలి యా దుందుభిని పిడికిళ్ళతో గ్రుద్దెను; మోఁకాళ్ళతోఁ బొడిచెను; ఱాల తోఁ గొట్టెను; చెట్లతో మోదెను. అప్పుడు వాలిదుందుభులు సమ ముగాఁ బోరుచున్నను గొంతసేపటికి దుందుభి డస్సెను. వాలి మఱింత రేఁగెను. దుందుభి యెముకలు వక్కలై, మగఁటిమి యుడిగి, బలములేక యెదిరినిఁ గప్పుకొనఁజాలకుండుట యెఱింగి, వాలి యతనినిఁ బైకెత్తి నేలఁగొట్టెను. వాలి ప్రాణాంతకమైన యుద్ధమున దుందుభిని నుగ్గు చేయఁగా, గొప్పదేహముగల యాదుందుభి క్రిందఁబడి, ప్రాణములఁ దొఱఁగెను. అంత వాలి సత్తువయుడిగి నిర్జీవుఁడయిన యా దుందుభిని యిటటు పొఱలించి యెక్కువ వేగముతో నొక యోజనము దవ్వునఁ బడునట్లు విసరివైచెను. అట్లు వేగముచే విసరివేయఁబడిన యా దుందుభి నోటినుండి కాఱిన నెత్తుటిబిందువులు గాలి కెగిరి, మతంగమహాముని యాశ్రమమున వచ్చిపడినవి.

ఆయాశ్రమమున నున్న మతంగమహాముని యాదుందుభినోటి నుండి కాఱిపడిన యారక్తబిందువులను జూచి, యలిగినవాఁడై, "ఎవఁ డితఁడు దురాత్ముఁడు, ఎవఁడో నాపై నెత్తుటిబొట్లు చిమ్మి నన్నపవిత్రునిఁ గావించెను. ఇతఁడు దురాత్ముఁడు, బుద్ధిహీనుఁడు, అవినయుఁడు, మూర్ఖుఁడునై యున్నట్లు కానఁబడుచున్నాఁడు" అని తనలోఁ నిట్లనుకొని, పర్ణశాల వెలుపటికి వచ్చి మహిషరూపముఁ దాల్చి, పర్వతమువలెఁ బచ్చిపడియున్న యొక రాక్షసునిఁ జూచి, యోగబలముచే నది వాలి యొనర్చిన కార్యమని యెఱిఁగి, "ఎవఁ డీ యసురుని తనువును జిమ్మి నా యాశ్రమమంతయు నెత్తుటిచుక్కలచే నపరిశుద్ధము గావించి, యిచ్చటి చెట్లనెల్ల విఱిచెనో, వాఁ డీ వనమునఁ జొఱరాదు. అట్లు వాఁడు చొచ్చునేని, తప్పక మరణము నొందును. ఈ నావనమున నలుప్రక్కల యోజనముల దూరములో వాఁడు ప్రవేశించునేని మఱల ప్రా

ముంతో నుండఁడు. ఇది తథ్యము. వాని పరిచారకులు నెవ్వరు నావన మున నున్నారో, వారు నిచ్చట నుండఁజగదు. వారెల్ల నాశాపవచనము విని వెంటనే సుఖముగాఁ బోవుదురు గాక! వారు నాశాపవార్త వినియు, నేను బిడ్డవలెఁ బెంచిన యీ నావనమునందలి యాకులు మొలకలు పండ్లు దుంపలు నాశముచేయఁగోరి యిచ్చట నుందురేని, వారిని శపించెదను. ఈ యొకదినము వారికి గడువొసఁగితిని. ఈ దినమున నీ వనము వదలక రేపు నాకంటఁబడు వానరుఁడు పెక్కువేలయేండ్లు కొండరాయియై యుండును" అని యా దుందుభి మేనిఁ జిమ్మిన వాలి కోర్వరాని శాపము నొసఁగెను.

అంత వానరులందఱు మతంగముని యొసఁగిన శాపము విని యా వనమువిడిచి, వాలికడ కేగిరి. అప్పుడు వాలి వారిం జూచి, "మీరందఱు మతంగవనమున నుండువారలుగదా. మీ రంద ఱేల నాకడకేతెంచితిరి? వానరుల కందఱకు సేమమేకదా" యని యడిగెను. అప్పుడు వానరులందఱుఁ బంగారుమాలికగల వాలితో నతనికి ముని యొసఁగిన శాపమును, తమరాకకుఁ గారణము నెఱుఁగఁజెప్పిరి. అంత వాలి వానరులు చెప్పినమాట విని వెంటనే యా మహర్షికడకేగి యంజలిచేసి, "మహాత్మా! నాతప్పిదము మన్నింపు" మని ప్రార్థించెను. ఆ మతంగమహర్షి యా వాలి ప్రార్థనమును గైకొనకయే తన యాశ్రమములోపలికిఁ జొచ్చెను. వాలియు శాపము తగులునేమో యన్న భీతిచే వంతనొంది, యీ ఋశ్యమూకపర్వతము చొచ్చుటకుఁగాని, చూచుటకుఁగాని కోరఁడు. రామనృపాలా! యీవనమున నతఁడు ప్రవేశింపఁ డన్నసంగతి యెఱిఁగి, దిగులువిడిచి, చెలికాండ్రతోఁగూడి తిరుగుచున్నవాఁడను. ఓ రామా! ఇదిగో కనఁబడునది వాలి బలగర్వముచే విసరివైచిన యాదుందుభియొక్క యెముకలరాశి. ఇది యొక్క గొప్పపర్వతమువలెనెత్తుగాఁ గానఁబడుచున్నది. ఇవిగో పెద్దకొమ్మలుగల యేడు మద్దిచెట్లు. వాలి తనబలిమిచే నొక్క చెట్టున దూఱి పోవునట్లు బాణమేయఁగలఁడు. రామనృపాలా! యీ వాలివీర్యము సాటిలేనిది. ఇది నీ కెఱుఁగఁజెప్పితిని. ఇట్టి బలాఢ్యుఁడయిన వాలి నెట్లు యుద్ధమున సంహరింపఁ జాలుదువో తెలియకున్నది" యని సుగ్రీవుఁడు రామునితో ననెను.

అట్లు సుగ్రీవుఁడు పలుకుటఁజూచి,లక్ష్మణుఁడు నవ్వుచు "సుగ్రీవా! రాముఁ డెట్టికార్యము నేసి చూపిన, వాలి వధముసేయఁగలఁడని నమ్ముదువు చెప్పుము" అని యడుగఁగా, సుగ్రీవుఁడు లక్ష్మణుంగూర్చి, "తొల్లి వాలి యీ యేడు మద్దిచెట్లులలో నొక్కొక్కదానిని బాణమొక్క మేటునఁ జెట్టునడుమ దూఱిపోవునట్లు పలుమాఱు గొట్టియున్నాఁడు. రాముఁడు నట్లియొక్క బాణము నొక్కచెట్టున నొక్కమేటునకు దూఱిపోవున ట్లేయునేని, ఈ చచ్చిన మహిషముయొక్క కళేబరము నొక్కపాదముచే నెత్తి యెనిమిదివందల మూరలదూరమునఁ బడునట్లు చిమ్మెనేని, అప్పుడు రాముని పరాక్రమముగని, యితఁడు వాలిం జెగటార్పఁగలఁడని నమ్మెదను" అని చెప్పెను. ఇట్లు లెఱ్ఱనికనుఁగొనలుగలరామునిఁ గూర్చి పలికి సుగ్రీవుఁడు కొంతతడవు చింతించి, మఱల రామునిఁజూచి, "వాలి శూరుఁడు; శూరులను జంపినవాఁడు; బలపరాక్రమములలో సాటిలేనివాఁడని ప్రసిద్ధిగన్నవాఁడు; దేహబలమును, బుద్ధిబలమును గలిగినవాఁడు; ఇంతకుమున్నెప్పుడు బవరమునం దోటమినొందనివాఁడు. దేవతలకుఁగూడఁ జేయ నలవికాని పను లెన్నియో యితఁడు చేసియుండుట చూచి, యీతనికి వెఱచి, యీ ఋశ్యమూకపర్వతము నొందినవాఁడను. వానరేంద్రుఁడగు వాలి యెదురుకు నెవ్వ నలవికానివాఁడను, ఎదిరింప నసాధ్యుఁడను, పరులయవమానము నోర్వనివాఁడను నై యుండుటం దలఁచికొని, హనుమంతుఁడు మున్నుగాఁగల మేటి యనుఁగుఁజెలికాండ్రతోఁ గూడ నీ పర్వతము విడువకయున్నవాఁడను. పురుషోత్తమా! స్నేహితులందుఁ బ్రేమగలవాఁడా! కొనియాడఁదగిన గుణములుగల యుత్తమమిత్రుఁడవగు నీవు నాకు హిమవంతము దొఱికి నట్లు దొఱికితివి. అయిన నేల వెఱతువనిన, బలవంతుఁడగు నా చెడుతోఁబుట్టువుయొక్క బలము నెఱిఁగినవాఁడను. సమరమునందు నీబలిమి యెట్టిదో నాకుఁ దెలియదు. నేను నీ మగఁటిమిని సమక్షమునఁ జూచినవాఁడనుగాను. ఓ రాఘవా! నేను నీపరాక్రమము నలక్ష్యపఱచుచున్నాననియు, వాలియొక్క పూర్వవిక్రమముఁ దెలిపి నిన్ను వెఱపించుచున్నాననియుఁ దలఁపకుము. మఱేమియనిన, అతఁడు చేసిన యాగడంపుఁబనులు తలఁచుకొన్న నాకుఁ దత్తరపాటొదవుచున్నది. రాఘవా! నీమాటలు, బుద్ధియు, మగతనము, రూపమును నివురుగప్పిన

పరాక్రమవంతులలోనెల్ల నీవు శ్రేష్ఠుఁడవు" అని సుగ్రీవుఁడు రామునితోఁ బలికెను.

12-వ సర్గము

సుగ్రీవుఁడు వాలిని యుద్ధమునకుఁ బిలుచుట

ఎక్కువ వెలుఁగుగలవాఁడును, శత్రువుల గర్వము నడఁచువాఁడునైన రాముఁడు సుగ్రీవుఁడు చెప్పిన పలుకులువిని, యతనికి విశ్వాసముఁ గలిగించుటకై భయంకరమయిన వింటిని గైకొని యొకటె బాణమును సంధించి, యల్లెత్రాటి ధ్వనులచే దిశలు పిక్కటిల్ల నారిని మీటుచు చెట్లమీఁదఁ బ్రయోగించెను. బలవంతుఁడయిన యా రాముఁడేసిన స్వర్ణాలంకృతమైన బాణము ముహూర్తకాలములోపల కొండ చరియయందున్న యేడు మద్దిచెట్లను చెకలించి, పుడమిం జొచ్చి, క్షణము లోపల మఱింత వేగముతో మఱలి తన యునికిపట్టగు నమ్ముఁబొది యందుఁ జొచ్చెను.

వానరశ్రేష్ఠుఁడగు సుగ్రీవుఁడు రాముఁ డొక్క బాణ మేయుటచే నేడు సాలములును దెగుటఁజూచి, యెక్కువ యాశ్చర్యమునొంది, మెడలోని హారములు నేలపయి జీరాడుచుండ సాగిలఁబడి సాష్టాంగప్రణామ మాచరించి, యారాముని యపారశక్తికిఁ గడు మోదమందుచు, ధర్మముఁ నెఱిఁగినవాఁడును, అస్త్రవేత్తలందఱిలోపల శ్రేష్ఠుఁడును, శౌర్యధైర్యాదిగుణములు గలవాఁడునైన రామునిఁజూచి యిట్లనియె.

ఓ పురుషోత్తమా! ఇంద్రాదిదేవతలందఱు ఆయుధములతో నెదిర్చి వచ్చినను, ఓ ప్రభూ! నీవు వారి నందఱిని సంహరింపఁజాలినవాఁడవు. అట్టి నీకు వాలి యన నెంతమాత్రము! రామా! యేడు ప్రాకులను భూమి నొక్క బాణముచేఁ జీల్చిన నీయెదుట నెవఁడని మొననిల్చి యుద్ధముసేయఁజాలును? ఇపుడు నాకు విచారము వోయెను. ఎక్కువ యానందమును గలిగెను. దేవేంద్రవరుణులఁబోలిన నీవు నాకు నెచ్చెలివై యుండ నాకుఁ గొఱఁత యేమియున్నది? కాకుత్స్థా! నీవు నా మేలు గోరినవాఁడవు గావున దోఁబుట్టువనెడి మిషతోఁ బుట్టియున్న నాబగతు నిప్పుడె తెగటార్పుము. ఇదిగో నేను దోసిలిగట్టి మ్రొక్కుచున్నాను" అని సుగ్రీవుఁడు రాముని బలిమాలెను.

ఇంతట గొప్ప పండితుఁడైన రాముఁడు చూడ నింపుగొలుపు సుగ్రీవునిఁ గట్టిగాఁ గౌఁగిలించికొని, లక్ష్మణునితో నీ సంగతి యాలోచించి, యతని యనుమతి గైకొన్నపదంపడి సుగ్రీవునింజూచి, "చెలికాఁడా! మనము కిష్కింధకుఁ బోదము. నీవు వేగిరముగ ముందుగాఁ బొమ్ము. అచ్చటికిఁ బోయి నీ భ్రాతృప్రథముని వాలిని గయ్యమునకుఁ బిలువుము" అని చెప్పెను. అంత వారు మువ్వురు వేగముగాఁ బయనమై, వాలిపాలించెడి కిష్కింధాపురముఁ జేరి, యొరులకుఁ గానరాకుండునట్లు చొరరాని యొకవనమునఁ జెట్లమఱుఁగున నిలిచిరి. అంత సుగ్రీవుఁడు వాలిని జగడమునకుఁ బిలుచునిమిత్తమై మిక్కిలి ధైర్యము పూని, చప్పుడున నాకాశము పిక్కటిల్లునట్లు ఘోరమైన నాదముచేసెను.

బలవంతుఁడగు వాలి తమ్మునియొక్క యా సింహనాదమును విని, యలుకఁబూని, పోరునకుఁ గట్టాయితుఁడయి, యస్తపర్వతశిఖరమునుండి సూర్యుఁ డుదయించుమాడ్కి పట్టణము వెలువడివచ్చెను. ఆవాలిసుగ్రీవుల కిరువురికిని, ఆకసమునఁ దేజరిల్లు బుధాంగారకగ్రహములకుఁ బోలెను, మహాఘోరయుద్ధము జరిగెను. అంత వారొండొరులు కోపముచే మేనుమఱచి, పిడుగుపడిన ట్లొక్కరి నొక్క రఱచేతితోఁ బాఁదుకొనిరి; పిడికిళ్లతో గ్రుద్దుకొనిరి. అప్పుడు రాముఁడు విల్లు చేతఁబూని, యా వాలిసుగ్రీవులం జూచి, యా వాలిసుగ్రీవు లిద్దఱు అశ్వినీదేవతల మాడ్కి నొండొరులం బోలియున్నందున, అయ్యిరువురిలో నెవ్వఁడు సుగ్రీవుఁడో, ఎవఁడు వాలియో యెఱుఁగనందునఁ దన బాణము నెవ్వరిపైన వేసిన నేమగునోయని ప్రాణాంతకమగు బాణమును విడువ మనంబునఁ దలఁపఁడయ్యెను.

ఇంతలోపల వాలి సుగ్రీవుని బాగుగ మర్దించెను. సుగ్రీవుఁడు వాలియొక్క దెబ్బల కంగములు శిథిలముగాఁగా, మేనెల్ల నెత్తుటిచే దడియఁ గడుడస్సి, తనకు బాసటచేయవచ్చిన రామునిఁ గానక, యింకఁ దాఁ బోరాడఁజాలనని తలఁచినవాఁడై, వెనుకకు మఱలి, వాలి వెంటఁ దఱుముచు వచ్చుచుండఁగా నతని చేతికిఁ జిక్కక ఋశ్యమూకపర్వతమహావనము సేరెను. వాలియుఁ బరాక్రమముయొక్క తేజస్సుచే దేదీప్యమానుఁడై శాపభీతిచే మతంగాశ్రమముఁ జొచ్చిన సుగ్రీవుని వెంటా

చక "ఓరీ! తప్పించికొంటివి పొమ్ము" అని చెప్పి, మహాక్రోధముతోఁ దనపురమునకు మఱలివచ్చెను. అంత రాముఁడు లక్ష్మణుని, హనుమంతునిఁ దోడ్కొని యా సుగ్రీవుఁ డున్నచోటికి వచ్చెను.

సుగ్రీవుఁడు లక్ష్మణసమేతుఁడై వచ్చిన రాముని జూచి, సిగ్గునోఁ దలవంచి దీనస్వరముతో నిట్లనియె. "ఓ రాఘవా! నీపరాక్రమము జూపి నీయెడ నమ్మికఁ బుట్టించుకొని, నన్నుఁ బోయి వాలిని గయ్యమునకుఁ బిలువుమంటివి. శత్రువు నన్నుఁ జావుదెబ్బలు కొట్టఁగాఁ జూచుచుంటివి. దీన నీకేమి లాభముగలిగెను? ఓ రాఘవా! నీ వాదినముననే నేను వాలిని గొట్టనని యున్నది యున్నట్లు చెప్పఁగూడదా? నే నిట్లిక్కడికేగి యా పగవానిచేతఁ జావుదెబ్బలు తినకయుందునుగదా. నిన్ను నమ్మినందుకు నా కెంత యాపద దెచ్చితి" వని కడు శోకమున రామునితోఁ జెప్పుకొనెను.

గొప్ప నడతగల యా సుగ్రీవుఁ డిట్లు పలుకఁగా, రాముఁడు మిక్కిలి జాలినొంది, తిన్నని పలుకులతో నిట్లనియె. "ఓ చెలికాఁడా! సుగ్రీవా! నీవు శోకక్రోధములు వీడుము. నేనేల బాణము విడువనైతినో కారణము చెప్పెద వినుము. సుగ్రీవా! నీవును, వాలియు నొక్కటే వేషము దాల్చియున్నారు. మీరొకటే పొడుగును లావును గలిగియున్నారు. నీ నడకవంటిదిగనె యతనినడకతీరునున్నది. నీయుడుపులు ఆతని యుడుపు లొక్కటితీరున నున్నవి. ఇట్లొక్కటివేషముననె కాక, కంఠస్వరము, చూపు, సొంపు, మగటిమి, మాటలుం జూచిన, వానిలోను భేదము గనఁబడకున్నది. ఓ వానరశ్రేష్ఠుఁడా! మీరూపముల పోల్కివలన నెవ్వఁడు వాలియో, ఎవఁడు సుగ్రీవుఁడో తెలియఁజాలక, వేసినమాత్రముననే శత్రువుం బరిమార్చు కడువడిగల నా బాణము నేయనైతిని. నాబాణమో తిరుగుపాటులేనిది. అట్లు తెలియక ప్రయోగించిన బాణము నీపైననే పడినచో నొకటికి మోసము వచ్చునుగదా. అంతియకాక, నేను రూఢిగాఁ దెలిసికొనక, ముందువెనుకలు యోచింపక బాణప్రయోగము చేసియుందునేని, యాబాణము విధివశమున శూరుఁడవైన నీకే తగిలి, కపీశ్వరా, నీవు మృతినొందినచో, నా యవివేకమును, పసితనమును లోకమున "రాముఁడు మూర్ఖుండనియు, పసితనపుఁజేష్టలింక నాతఁడు విడువలే"డనియుఁ బ్రసిద్ధికెక్కునుగదా

ఒక్కరినైన బోటుండనిమ్ము; శరణొసంగినవానిం జంపుట యను మహా పాపము నాకు సంభవించునుగదా! సుగ్రీవా! నేనేమి, లక్ష్మణుఁడేమి, సీతయేమి మేము నీ యధీనులమై యున్నవారము. ఈ యడవియందు నీవెకదా మాకు దిక్కు కావున సుగ్రీవా! నీవు మఱల యుద్ధము చేయుము. నా విషయముఁగూర్చి సందియపడకుము. సుగ్రీవా! యింక నొక్క నిమిషమున వాలి నాయొక్క బాణపు దెబ్బకు గ్రిందఁబడి పొరలు చుండుట నీవు చూడఁగలవు. అయిన నీవు వానితో ద్వంద్వయుద్ధము చేయునప్పుడు నిన్ను గుర్తించుటకుఁ దగిన యొక్క యానవాలు దాల్చుము" అని సుగ్రీవునితోఁ జెప్పి, లక్ష్మణుంజూచి, "లక్ష్మణా! యీ కనఁబడుచున్న కొండచరియందుఁ జక్కఁగా విరిసిన గజపుష్పియను తీగను గోసి, యీతని మెడయందు మాలగా వేయుము" అని లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను.

అంత లక్ష్మణుఁ డాగజపుష్పితీగను గోసి తెచ్చి, యా సుగ్రీవుని మెడలో వైచెను. ఆ పువ్వులతీఁగెను దాల్చిన యా సుగ్రీవుఁడు నక్షత్రగణములచేఁ జుట్టఁబడినసూర్యుని తెఱఁగునను, కొంగల వరుస తోనుఁగూడిన సంధ్యారాగ మేఘముమాడ్కినిఁ దేజరిల్లుచు, రాముని మాటయందు మనసు నుంచి, వాలి యేలెడి కిష్కింధకు వెండియు నేఁగెను.

13-వ సర్గము

సుగ్రీవుఁడు రెండవతూరి వాలిమీఁదికి యుద్ధమునకుఁ బోవుట

ధర్మాత్ముఁడయిన లక్ష్మణుని యన్న యగు రాముఁడు స్వర్ణ భూషణాలంకృతమైన గొప్పవింటిని, సూర్యునిమాడ్కి వెలిఁగెడి జయముగలిగించు బాణములను జేతఁబట్టి, ఋశ్యమూకమునుండి వాలి పరాక్రమితోఁ బాలించుచున్న కిష్కింధాపురమునకుఁ దఱలెను. మహా ధీరుఁడగు నా రామునికి ముందట బలిసినమెడగల సుగ్రీవుఁడును, బల వంతుఁడగు లక్ష్మణుఁడును నడచిరి. వెనుకప్రక్కన వీరుఁడగు హను మంతుఁడు, నలుఁడు, నీలుఁడు, వానరసేనలకు నాయకుఁడయిన యెక్కువ ప్రతాపముగల తారుఁడును వెంబడించిరి. అట్లు వా రంపఱుతఱలి, పుష్పఫలభారముచే వంగిన చెట్లను, తేటనీటితోఁ బాఱుచున్న సాగరంగ

ణములగు నదులను కొండవాగుల చీలికలను, పర్వతములను పర్వతగుహలను, ఎత్తైనశిఖరములను, రమ్యములై యుండు కొండచరియలను వైడూర్యమణులవలెఁ బచ్చనైన తామరాకులను, చక్కఁగఁ బూచిన తామరపువ్వులను గలిగి, బెగ్గురుపక్షులు, చాతకపక్షులు, హంసలు, నీరుకోళ్లు, చక్రవాకపక్షులు మొదలగు పెక్కు పక్షులు చేయు సుస్వరనాదములతోఁగూడి మనోహరములై యున్న తటాకములను, లేఁబచ్చికమొలకలఁజిని నిశ్చయముగా వనప్రాంతములం దంతటఁ దిరుగుచున్న లేళ్లను, తెల్లని దంతములు గలిగినవియు, ఘోరములునునై గుంపులుగుంపులుగాఁ గూడి యడవులందలి చెట్లనెల్లఁ బెళ్లగించుచుఁ దిరుగుచు నెత్తుచరులు గలిగినట్టి నడయాడుఁ గొండలో యనఁదగియుండునవియు, నేలదుమ్ముచే నిండిన మేనులు గలవియు, క్రొక్కారుమొగుళ్లఁ బోలునవియునై కొలఁకులను బాడుచేయుచున్న వన్యగజములను, మఱియు ననేకములైన వన్యమృగములను, ఆకాశమునఁ బఱతెంచునట్టి పక్షులను జూచుచు సుగ్రీవుని యానతిచొప్పునఁ బోవుచుండిరి.

వా రట్లు వేగిరముగాఁ బోవుచుండఁగా, రఘునందనుఁ డొక్కచోట దట్టమైన చెట్లతోపును జూచి, "సుగ్రీవా! దట్టమైన యీచెట్లతోపు చుట్టు నరటిచెట్లుగలిగి, మేఘమండలము మాడ్కి విస్తారమై యాకాశమందలి మేఘజాలముచందమునఁ బ్రకాశించుచున్నది చెలికాఁడా! ఇదేమియో తెలియవలయునని కుతూహలము గలుగుచున్నది. నీవు నా కుతూహలమును దీర్పవలయు" నని సుగ్రీవు నడిగెను.

మహాత్ముఁడైన యా రాఘవుఁ డడిగిన మాట విని, సుగ్రీవుఁడు నడచిపోవుచునే యా వనమహిమను రామునికిఁ జెప్పఁ దొడఁగెను. "రాఘవా! యీ తపోవనము మిక్కిలి విశాలమయినది. బడలికను దీర్చునట్టిది. దీనియందుఁ బెక్కు తోఁటలు గలవు. మధురములైన పండ్లును, తియ్యని తేటనీరును గలవు. ఈ వనమున సప్తజనులనెడి యేడుగురు మునీంద్రులు కఠిననియమంబులు పూని, తలక్రిందుగా నిలిచి, నీటఁ బరుండి, యేడురాత్రుల కొక్కపర్యాయము వాయువాహారముగఁ గలవారలై, యేడునూఱుల సంవత్సరములు తపస్సు చేయుచుండి బొందితో స్వర్గమును బొందిరి. రాఘవా! యిట్టి ప్రభావముగల యామునీంద్రుల యాశ్రమమిది. చెట్లు దీనిచుట్టును ప్రాహరి

గలై యున్నవి. ఈ యాశ్రమమున నింద్రాది దేవతలుగాని రాక్షసులు గాని ప్రవేశింపఁజాలరు. పక్షులీవనమునఁ బోవవు. తక్కిన వన్యమృగము లును ప్రవేశింపవు. అట్లు తెలియక యెవరైన నిందుఁ బ్రవేశింతురేని, యిచ్చటినుండి మఱలిరారు. ఇచ్చట నింపుగులుకుధ్వనులుగల సొమ్ముల సందడులును, గీతవాద్యధ్వనులును వినఁబడుచుండును; కమ్మనినెత్తావి గుబాళించుచుండును; గార్హపత్య, ఆహవనీయదక్షిణాగ్నులనెడి మూఁడగ్నులుఁ వెలుఁగుచుండును. ఇదిగో పావురపుమేని డాలు గలిగి పట్టపైయున్న పొగయుఁ జెట్లను గ్రమ్ముకొనుచుఁ దేజరిల్లుచున్నది చూడుము. ఈచెట్లు కొనలందుఁ బొగతో నిండినవై, మేఘమండలము చేఁ గ్రమ్మఁబడిన వైడూర్యమయపర్వతములో యనఁ బరఁగుచున్నవి. ధర్మాత్ముఁడా! రాఘవా! నీవు భక్తితో చేతులు జోడించి, లక్ష్మణునితోఁ గూడ నీమునులకు మ్రొక్కుము. ఆత్మజ్ఞానులగు నీమునీంద్రుల కెవ్వరు మ్రొక్కుచున్నారో, వారు దేహారోగ్యముగలవారై యుందురు. అని సుగ్రీవుఁడు రామునికి బదులుచెప్పెను.

అంత రాముఁడు సుగ్రీవునిపలుకులు విని, తానును దమ్ముఁడును చేతులు జోడించికొని యమ్మహాత్ములగు ఋషీశ్వరులకు వందనమాచరించెను. ధర్మాత్ములయిన రామలక్ష్మణులు మ్రొక్కిన తర్వాత, సుగ్రీవాదులగు వానరులును నమస్కరించిరి. తర్వాత వారందఱు సంతోషభరితులై యిచ్చటినుండి తఱలిరి. అట్లు వారందఱు సప్తజనాశ్రమము దాఁటి చాలదవ్వేగి, యొరులకుఁ జొరనలవికానివిధమున వాలిచేఁ గాపాడఁబడుచుండు నా కిష్కింధాపురముఁ జూచిరి. అంత రామలక్ష్మణసుగ్రీవులు సూర్యునిఁబోలు వెలుఁగుగలవారయి, యాయుధములు దాల్చి, పగతునిఁ బరిమార్చుటకు దేవేంద్రుని పుత్త్రుఁడగు వాలిచేఁ బాలింపఁబడుచున్న కిష్కింధాపురము మఱలఁ బ్రవేశించిరి.

14-వ సర్గము

సుగ్రీవుఁడు సింహనాదము సేయుట

శ్రీరాముఁడు మున్నగువారందఱు వేగముగా వాలియేలెడి కిష్కింధాపురము సేరి, యచ్చట నొక చొఱరాని వనమునఁ జెట్ల మఱుఁగుననుండిరి. అరణ్యసంచారమునఁ బ్రేమగలిగి వెడల్పు మెడతోఁ

కూడిన యా సుగ్రీవుఁడు తన దృష్టిని నలు దెసలఁ బర్వఁజేసి యెక్కుడు కోపము నొందిఁ, పరిజనముతోఁ గూడి, పెనుగాలి వీవఁగా నుఱుముచున్న గొప్ప మేఘము మాడ్కి నాకసము బ్రద్దలగునట్లు పెడబొబ్బ పెట్టి యా వాలిని యుద్ధమునకుఁ బిలిచెను. లేత సూర్యునివంటి వాఁడును, గర్వించిన యేనుఁగు మాడ్కి నడుచు వాఁడును నైన యా సుగ్రీవుఁడట్లు సింహనాదము చేసి, పనులందు నేర్పరియగు రాముని జూచి, "రామా! బంగారు నెట్టెలలతోఁ బర్వఁజేయఁబడినదియు, పసిండి తోరణములు గట్టినదియు, టెక్కెములతోను, యంత్రములతోను గూడినదియు నైన వాలివీటికి వచ్చి చేరితిమి. శూరుఁడా! వాలివధము విషయమున నీవే ప్రతిన మున్నొనరించితివి గదా! ఫలింపు సమయము వచ్చినప్పుడు అది లతను వేగరమే పుష్పింపఁజేయునట్లు, నీ వీ ప్రతిజ్ఞను నెఱవేర్పుము" అని చెప్పెను.

సుగ్రీవుఁ డిట్లు పలుకఁగా, న్యాయశీలుఁడును, శత్రుసంహారియు నైన రాముఁడు సుగ్రీవునింగూర్చి యిట్లనియె: "సుగ్రీవా, లక్ష్మణుఁడు గుఱుతుపట్టు నిమిత్తమై యొక గజపుష్పిలతను నీ మెడయందు వేసి యున్నాఁడు. దీనిచే నిన్ను గుఱుతుపట్టవీలగును. సుగ్రీవా! యీ మాలిక నీ కంఠమున నుండుటచే, నీవు నక్షత్రములచేఁ జుట్టఁబడిన చంద్రునిమాడ్కిఁ గడు వెలుఁగుచున్నావు. కావున నీవు సుగ్రీవుఁడవని నేను సులభముగా నెఱుఁగఁగలను. ఇక, యుద్ధమున నొక బాణమును ప్రయోగించి నీకు వాలివలనఁ గలిగిన వైరమును భయమును పోఁగొట్టెదను. సోదరరూపముననున్న శత్రువగు వాలిని సుగ్రీవా, నాకుఁ జూపిన దే తడవుగా అతఁడు నాచేఁ జచ్చి ధూళిని బ్రుంగఁగలఁడు. అతఁడు నాకంటఁ బడి యసువులతో బ్రతికిపోవునేని, యప్పుడు నాపై దోషము పెట్టి నన్ను నిందింపుము. నీ కన్నుల యెదుటనే మద్దిచెట్లఁ నేడింటిని బాణముచే ద్రుంచితినిగదా! ఆ నాచేత వాలి నిప్పుడు చచ్చినవానిగాఁ దెలియుము. వీరుఁడా! నే నెంత యిక్కట్టున నున్నను, ధర్మలోపము గలుగునన్న భీతిచే నింతకుమున్ను కల్లలాడినవాఁడనుగాను. ఇఁక మీఁద నెప్పటికిని నాడను. దేవేంద్రుఁడు వానగురిపించి, చేనియందు మొలచిన పైరును దనివి నొందించు చందమున, నేఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞను బూర్తి నేసి, నీకు సంతోషముఁ గలిగించెదను. నీ వీ తత్తరపాటును వీడుము. సువర్ణమాలగల వాలి విన్నమాత్రముననే వెడలివచ్చు

నంతటి గొప్ప సింహనాదంబా వాలిరాకకై కావింపుము. ఆవాలి బలముచే వెలుఁగువాఁడు; తనబలిమిఁ జాల బొగడుకొనువాఁడు; నీకు లొంగనివాఁడు; యుద్ధమునఁ బ్రేమగలవాఁడునై యందున నీసింహనాదము విన్న మాత్రమునఁ దడవు సేయక వచ్చును. మొనగాండ్రు యుద్ధరంగమునఁ బగతుర సేసెడి యవమానముల నోర్వరు. తమబలిమిఁ గొలఁది నెఱింగిన వారందును నాలియెదుటఁ బగతురతిరస్కారము నోర్తురే. కావున వాలి నీ పెడబొబ్బ విన్నమాత్రమునఁ గయ్యమునకు వెడలి వచ్చును” అని శ్రీరాముఁడు సుగ్రీవునితోఁ జెప్పెను.

బంగారువన్నెగలవాఁడగు సుగ్రీవుఁడు రాముని పలుకులు విని, యాకాశము పగిలిపోవుచందమునఁ బెడబొబ్బవెట్టెను. ఆసుగ్రీవుని గొప్ప యార్పునకు, రాజు న్యాయాన్యాయములఁ బరికింపమిచే బరుల దౌర్జన్యముచేఁ గలఁతఁజెందిన కులస్త్రీలచందంబున గోవులు తత్తరపడి పరుగులిడెను. బవరమున గొట్టఁబడినతేజీలమాడ్కి మెకములెల్లఁ బఱువిడుచుండెను. పుణ్యక్షయముచే గ్రహములు పుడమినిబడునట్లు పక్షులెల్ల నాకసమునుండి క్రిందఁబడెను. ఇట్లు శౌర్యముచేఁ బెంపొందిన ప్రతాపముగలవాఁడును, మేఘమండలముమాడ్కి గర్జిల్లువాఁడును, బలశాలియని ప్రసిద్ధిఁగాంచినవాఁడును నైన యాసుగ్రీవుఁడు గాలిచేఁ గదలునలలుగల సముద్రుని చందమునఁ గడుత్వరగా బెడబొబ్బవెట్టెను.

15-వ సర్గము.

తార వాలిని యుద్ధప్రయత్నమునుండి నివారించుట

అంత శత్రుతిరస్కారము నోర్వనివాలి యంతఃపురమునఁ దారతోఁ గూడియుండినప్పుడు మహాత్ముఁడగు సుగ్రీవునిసింహనాదమును వినెను. సకలజంతువులకు భయంకరమైన యాసుగ్రీవుని నాదము విన్నంతమాత్రమున వాలికి పొంగు కుంగెను. పట్టరాని యాగ్రహమును బొందెను. వాలి రోషముఁబూని, సంధ్యాకాలపుసూర్యునింబోలె నెఱ్ఱనివెలుగుగలవాఁడై, రాహువుచే మ్రింగఁబడిన సూర్యుని మాడ్కి వెంటనే కాంతిహీనుఁడై, తనభయంకరములగు గొప్పకోఱలఁ జూపుచుఁ గోపము గదుర మండుచున్న నిప్పునుబోలినవాఁడై, యేనుఁగులు సొచ్చి కలియఁబెట్టి కమలములం బెఱికివేయఁగాఁ గాడలుమాత్ర

ఘుగల మడుగుకై పడిఁ దేజరిల్లెను. అంత వాలి యోర్వరాని యాసుగ్రీవుని నాదమును విని భూమి బ్రద్దలగునట్లు నడచుచు వేగముతో గమించెను,

అప్పుడు తార యులికిపడి, తడఁబడి ప్రేమంబుమీఱ వాలిని కౌఁగిలించి మేలును గలిగించుమాట నిట్లు పలికెను. తలిమమునుండి వేకువ లేచిననరుఁడు తా ననుభవించి వాడుపాఱియున్న పూవులదండను కిసివేయుచందమున నదీప్రవాహము మాడ్కి వచ్చుచున్న యీ కోపము మానుకొనుము. వానరపుంగవా! రేపు తెల్లవాఱ నితనితోఁ బోరుదువు! శూరుఁడా! ఇందువలన నీ శత్రువునకు గొప్పదనముగాని నీకుఁ జులకదనముగాని కలుగఁబోదు. నీవిప్పు డింత వేగిరముగా యుద్ధమునకు వెడలుట యుక్తంబుగా నాకుఁ దోఁపలేదు! నిన్నెందుకు నివారించెదనో యందుకుఁ గారణము చెప్పెద నాలింపుము. తొల్లి సుగ్రీవుఁడు వచ్చి నీకెక్కువ కోపముకలిగించి, నీపరాక్రమమోర్వఁజాలక నీవు తఱుమఁగాఁ బరుగెత్తినవాఁడు. అట్టివాఁ డిప్పుడు నిన్ను లేపి, కయ్యమునకుఁ బిలుచుచున్నాఁడు. వాఁడు నీచేఁ జావదెబ్బలుతిని, తఱుమఁబడినవాఁడు. అట్టివాఁ డిప్పుడు తానే మఱలివచ్చి యుద్ధమునకుఁ బిలుచుటఁజూడ నా కెక్కువసందియము గలుగుచున్నది. ఆ సుగ్రీవుని యార్పుట వినునప్పు డతనిగర్వమును, ప్రయత్నమును, ధ్వనియు, ఆడంబరమును జూడఁగా, దానికేదియో గొప్ప కారణముండవలయునని తోఁచెడి. ఇతఁ డెవనినో తోడుచేసికొనివచ్చియున్నాఁడు కాని, వేఱుగాదని తలఁచెదను. బాసటగలవాఁడు గనుకనే యితఁ డిట్లు గర్జనముసేయుచున్నాఁడు. వాలీ! సుగ్రీవునికి సహాయుఁడయి వచ్చినవాఁడు సామాన్యుడుగాఁడని తలంపుము. సుగ్రీవుండు స్వాభావికముగా నిపుణుఁడు బుద్ధిమంతుడును గనుక, నీపరాక్రమము హెచ్చైనదో, లేక తన స్నేహితుని పరాక్రమము హెచ్చైనదో పరిశీలించిచూచి, యాతనివీర్యము నీవీర్యమున కంటె గొప్పదని యెఱిఁగియె, యట్టివానిని దోడ్కొనివచ్చియున్నాఁడు. వీరుఁడా! మునుపు కుమారుఁడగు నంగదుఁడు చెప్పిన హితవాక్యమును నీకు వినిపించెద నాలింపుము. మన కుమారుఁ డంగదుఁడు వనప్రాంతమునకుఁ బోయియుండివచ్చెను. అతఁ డాప్తులగు వేగులు దెలిపినవృత్తాంతమును నాకుఁ దెలిపెను. అదేదియన,

మానుఁడగు రామునితోడి వైరము నీకెప్పటికిని యుక్తముగాదు. అని యప్పుడవ్విధమున తార వాలికి హితమును, పథ్యమునునైన మాటయే చెప్పెను. అయినను వాలికి మృత్యుకాలము సమీపించి, మృత్యుదేవత యతనిని ప్రేరణచేయుచున్నందున, తార చెప్పిన యితవగు మాట యాతనికి రుచింపదయ్యెను.

16-వ సర్గము

రాముఁడు వాలిని బడవేయుట

ఈవిధమునఁ జంద్రునిఁబోలు మోముగలతార పలుకఁగా, వాలి యా తారపలుకులు తిరస్కరించి యామెతో నిట్లనియె. ఓ చక్కని మోముగలదానా! నా తమ్ముఁడును, మిక్కిలి శత్రువునైన యీ సుగ్రీవుఁడు యుద్ధమునకై గర్జనసేయుచుండఁగా, నితనియాటోపము నే నేకారణమున సైరింతును? ఓ పిఱికిదానా! శత్రువులచేఁ దిరస్కారమొందనివారును, యుద్ధమునందుఁ బగతురకు వెఱచి మఱలనివారును నైన శూరులు తమశత్రువుల తిరస్కారము నోర్చుట మరణప్రాయముగా నెంతురు. గొంతులేని సుగ్రీవుఁడే నాతోఁ గయ్యముసేయఁగోరి రొప్పుచు నార్భాటముసేయుచుండ, నే నాయార్భాటము నెట్లు లోర్చియుందును? ఓసీ ప్రియురాలా! రాముఁడు నన్నేమైనఁ జేయునేమో యని యా రామునింగూర్చి విచారింపవలదు. అతఁడు న్యాయమునెఱిఁగినవాఁడు; నెనరుగలవాఁడు. అట్టి యతఁడు నిర్దోషినైన నావిషయమున నేల పాపముసేయఁగలఁడు? తారా! నీ చెలులతోడ నంతఃపురము లోనికి మఱలుము. ఎందుకు మఱల నన్ను వెంబడించుచున్నావు. నీవు ప్రియురాలవైనందుకు నాయెడ నెక్కుడు ప్రేమమును [illegible] జూపితివి. నే నాసుగ్రీవుని నెదుర్కొనెదను. నీ తత్తరపాటు విడుము. ఆసుగ్రీవుని యహంకారము నణఁతునే కాని, ప్రాణములఁదీయను. నే నీసుగ్రీవుని ప్రాణములఁ దీయక, యతనినిఁ జెట్లతో మోదియు, పిడికిళ్లతో గుద్దియు నన్నితెఱఁగుల బాధించెదను. ఆసుగ్రీవుఁడు నా దెబ్బల కోర్వఁజాలక పరుగిడఁగలఁడు. ఓ తారా! నీవు విన్నసంగతిఁ జెప్పి, చాల సాయమొనరించితివి. నాయెడఁగల ప్రేమను జూపితివి. ఆతురా ర్తుఁడగు సుగ్రీవుఁడు నేను ప్రయత్నముతోఁ జూచిన నాబలము నోర్వఁ

జాలఁడు. నీవిఁక నావెంబడి వత్తువేని నన్నుఁ జంపినట్లొట్టు పెట్టెదను. నీవు మఱలిపొమ్ము. నే నాసుగ్రీవుని సంగరమున గెల్చి, జయము వడసి వచ్చెదను, అని వాలి తారతోఁ జెప్పెను.

ప్రియములాడునట్టిదియు, దాక్షిణ్యముకలదియునైన తార యా వాలిని కౌఁగిలించుకొని, యశుభ భయమున మెల్లగా నేడ్చుచుఁ దనమగనికిఁ బ్రదక్షిణము గావించి, తనపెనిమిటికి గెల్పుగోరుచుండునది గావున మంత్రపూర్వకముగా మంగళమునుజెప్పి, దుఃఖముచే మైమఱచి, చెలులతోడ నంతఃపుర ప్రవేశము సేసెను. అంత వాలియుఁ బెనుఁ బాముమాడ్కి నిట్టూర్పువిడుచుచుఁ గోపముతోఁగూడినవాఁడై పట్టణమునుండి వెడలెను. ఎక్కువ వెలుఁగుగలవాఁడును, ఎక్కువ కోపము గలవాఁడునైన వాలి నిట్టూర్పు నిగిడించి, పగతునిఁ జూచుతమితో నంతటఁ వనదృష్టిని నిగిడించి పసిడివన్నెగలవాఁడును, నడుమునకుఁ బట్టగట్టి, యుద్ధమున కాయిత్తుఁడై యగ్నిహోత్రుని చందమునఁ దేజరిల్లుచున్నవాఁడునైన సుగ్రీవునిఁ జూచెను. అంతటఁ గడురోషము గలవాఁడైన వాలియు సుగ్రీవుఁడు తనబలిమిమీఱి నిలఁబడియుండుటఁ జూచి, తానును నడుమునకు దట్టి గట్టిగా బిగియఁగట్టెను. శూరుఁడయిన వాలి యట్లు దట్టిగట్టికొని పిడికిలిపట్టి, యుద్ధమునం దెక్కువ మోహముగల వాఁడై యాసుగ్రీవు నెదుర్కొనిపోయెను. సుగ్రీవుఁడును కాంచనమాలచే నొప్పుచున్న వాలినిగూర్చి గట్టిపిడికిలిపట్టి పైకెత్తుకొనివచ్చెను. వాలియుఁ గోపముచేఁ గన్నులెఱ్ఱఁగఁజేసి, కడువేగముతోఁ దనమీఁదికిఁ గవియుచున్న యుద్ధకుశలుఁడగు సుగ్రీవునిఁ జూచి యిట్లనియె.

ఓరీ! యిదిగో చక్కఁగాఁ వ్రేళ్లుగదియఁజేర్చి గట్టిపిడికిలి పట్టితిని. నేను వేగముతో నొక గుద్దు గుద్దుదునేని, యాగుద్దుతోడనే ప్రాణములు వీడఁగలవు" అని వాలి చెప్పఁగా సుగ్రీవుఁడును గడునలిగి, వాలింజూచి, "ఓరీ! నాపిడికిలియె నీనెత్తినిబడి నీప్రాణములను దీయును గాక" అని చెప్పెను. అంత వాలి కోపముతోఁ బిడికిటఁబొడువఁగా, సుగ్రీవుఁడును గడునలిగి, వేగిరముగ నవ్వాలిపైకి దుముకుచు నెత్తురు గ్రక్కుచు, సెలయేళ్లతోఁగూడిన పర్వతముమాడ్కిఁ బ్రకాశించెను. అంత సుగ్రీవుఁడు దన ప్రతాపముచే నొకచెట్టును వేళ్లతోడఁ బెఱికి వజ్రాయుధముతోఁ బర్వతమును గొట్టినట్టు లాచెట్టుతో వాలి నన్ని

యంగములకును వగులునట్లు మోదెను. వాలియు నాచెట్టుయొక్క ప్రేటునకు మిక్కిలినొచ్చి, సముద్రమునందలి మొక్కజ జరుప్రతోఁ గూడిన వ్యక్తుల యోడకై వడిఁ గడఁజలన మొందెను. భయంకరమయిన బలపరాక్రమములు గలవారును, గరుత్మంతునిఁ బురడించు వడిగల వారును, ఒడళ్లు పెరిగి భయంకరరూపముతోనున్న వారును నైన వాలి సుగ్రీవు లాకాశమున వెలుఁగు సూర్యచంద్రులంబోలినవారలై, యొండొరులఁ దాఁకుచు అవకాశమునకై వేచియున్న వారును నగుచు సమరము చేసిరి. అప్పుడు వాలి బలపరాక్రమముగలవాఁడై పెంపొందుచుండెను. సూర్యుని పుత్రుఁడగు సుగ్రీవుఁ డెక్కువశౌర్యంబు గలవాఁడయినను వాలితోఁ బోరలేక తగ్గుచువచ్చెను. అట్లు సుగ్రీవుఁడు వాలితోఁబోరి గర్వమెల్లఁ బోఁగొట్టుకొన్నను, ప్రతాపహీనుఁడయినను, రోషము దగ్గకున్నందున వాలితోఁ దన హస్తలాఘవము చూపుచు యుద్ధము చేసెను. ఆవాలిసుగ్రీవులు కొమ్మలతోను, కొనలతోఁగూడిన చెట్లతోను గొట్టుకొనియు, వజ్రాయుధంపుటంచులంబోలు గోళ్లతో రక్కియు పిడికిళ్లతో గ్రుద్దియు, మోఁకాళ్లతోఁ బొడిచియు, పాదములతోఁ ద్రొక్కియు, చేతులతో మాటిమాటికిఁ జఱచియు, వృత్రాసురదేవేంద్రులపగిది ఘోరయుద్ధముఁజేసిరి. ఆవనచారులగు వాలిసుగ్రీవులు రక్తమునఁ దోఁగి యొండొరులను మేఘములకై వడిఁగప్పుచు సంగర విహారము సల్పిరి.

అప్పుడు సుగ్రీవుఁడు డస్సి, వాలితోఁబోరలేకను క్రిందమీఁదును దెసలను మాటిమాటికిఁ జూచుచుండుటను రాముఁడు చూచెను. అంతఁ గడుతీవ్రమగు తేజస్సుగల రాముఁడు సుగ్రీవుఁడు నొచ్చియుండుటను గని వాలివధమునకై, బాణముపైఁ దృష్టిఁబోనిచ్చి, సర్పసదృశమైన యా బాణమునుగొని వింట సంధించి, యముఁడు కాలచక్రమును బోలె నాధనుస్సును వంచి చెవివఱకు నీడ్చి నారి మీటెను. ఆధనుష్టంకారమునకు నావనమున నుండు గొప్పపక్షులును, మృగములును ప్రలయకాలంబునందుఁ బోలెఁ గడు భీతినొంది దిక్కులుదోఁచక నలు దెసలకుఁ బరుగులిడెను. అట్లు రాముఁ డాకర్ణాంత మీడ్చి యేసిన బాణము వజ్రముంబోలునాదముగలదై పిడుగువలె మండుచుఁ బోయి యావాలి ఱొమ్మునఁ బడెను. నరశ్రేష్ఠుఁడగు రాముఁడు ప్రళయకాల

మృత్యువుంబోలినదియు, స్వర్ణరజతభూషణాలంకృతమైనదియు, శత్రు హింసచేయునదియునై వెలుఁగుచున్న బాణమును హరుఁడు పోగతోడఁ గూడిన యగ్నిని వినమోముసుండి వెడలించునట్లు వాలిపై నేయఁగా, నెక్కువ వీర్యంబుగలవాఁడును, బలగర్వితుఁడునైన వానరేశ్వరుఁడగు వాలి రాముని యమ్ము ఱొమ్మునఁ దాఁకుటచేఁ గాంతిహీనుఁడై, మయి మఱచి, నేలమీఁదఁబడి నెత్తుటి వెల్లువయందుఁ బడినవాఁడై స్మృతిఁ దప్పి, యాశ్వయుజమాసమునఁ బున్నమనాఁ డుత్సవమైన పదంపడిఁ గ్రిందఁద్రోయఁబడిన యింద్రాయుధమువలెను, గాలికిఁగూలిన చక్కఁగాఁ బుష్పించిన యశోకవృక్షము కైవడియు విరాజిల్లుచుండెను.

17-వ సర్గము.

వాలి రాముని దూరుట

రాముఁడు కఠువాఁడిబాణము నేయఁగా, రణరంగమున శూరుఁడును, స్వర్ణభూషణములు దాల్చినవాఁడునైన వాలి మొదలునఱికిన చెట్టువలెను పగ్గములు తెగిన దేవేంద్రునిధ్వజముకైవడిని దనయంగములెల్ల నేలనానునట్లు కూలఁబడెను. వానరగణాధిపుఁడగు వాలి పుడమిని గూలినప్పుడు, భూమండలము చంద్రుడు లేని యాకసముకై వడిఁ గాంతివిహీనమాయెను. ఆ మహాసమర్థుఁడగు వాలి క్రిందఁబడినను, ఆతని దేహమునుండి కాంతి, ప్రాణములు, తేజస్సు, బలమును తొలఁగ వయ్యే. దేవేంద్రుఁడొసఁగిన వజ్రమణిమయమగు శ్రేష్ఠమైన సువర్ణ హారము వాలి ప్రాణములను, తేజః కాంతులను నాపి పట్టికొనియుండెను. కాంచనమాల దాల్చిన యా వానరాధిపుఁడగు వాలి సంజెప్రొద్దుటి యెఱుపుగ్రమ్మియుండు మేఘముచందమునఁ బ్రకాశించెను. ఆ వాలి క్రిందఁబడినను, ఆతఁడు కంఠమునఁదాల్చిన మాలయు, దేహమును, ఆయపట్టున నాఁటియున్న యా రాముని బాణమునను మూఁడు భాగములుగ విభజింపఁబడిన ట్లాతని తేజస్సు వెలుఁగుచుండెను. ఆ రాముఁడు తన వింటినుండి ప్రయోగించినబాణము తలుచుగా స్వర్గమునకే మార్గమునుజూపునది కావున శూరుఁడయినవాలికిని నుత్తమగతిని గలుగఁ జేయఁ గలిగెను. అప్పుడు రాముఁడు లక్ష్మణసమేతుఁడై, సంగరమునఁగూలి, మంటలు చల్లారిన యగ్నిహోత్రునికైవడి నున్నవాఁ

డును, తన్నుఁ బడనేసిన వీరుఁడెవఁడో యని గారవముతో మెల్లగాఁ జూచువాఁడును, పుణ్యక్షయమున స్వర్గమునుండి క్రింపఁబడిన యయాతి వలెను, ప్రలయకాలమునఁ గాలునిచేఁ బుడమిని ద్రోయఁబడిన సూర్యుని వలెను కాంతిదొఱఁగియున్న వాఁడును, వేల్పు తేనికైవడిఁ బగతురకు గెల్వనలవికానివాఁడును, బగతురకోర్వజాలనివాఁడును, సింహమువలె వెడదఱొమ్ముగలిగినవాఁడును, నిడుద చేతులవాఁడును, ప్రకాశించు మోమును, పచ్చనికన్నులును గలవాఁడును, దేవేంద్రుఁడొసఁగిన బంగారుదండచే నొప్పినవాఁడునైన మహేంద్రనందనుఁడగు వాలినిఁ జూచి, దగ్గఱకుఁబోయెను.

ఆవాలియు బలిమిగలవారగు రామలక్ష్మణులఁ జూచి, రామునిఁ గూర్చి పరుసఁదనము దోఁప, వినయమ్ముమీఱ, న్యాయానుసారముగా నిట్లనియె: "రామా! నీవు రాజపుత్రుఁడవు; శూరుఁడవని ప్రసిద్ధిగాంచిన వాఁడవు; చూపఱకింపుగొలుపువాఁడవు; సత్కులీనుఁడవు; సత్త్వగుణము గలవాఁడవు; వెలుఁగుగలవాఁడవు; పితృవాక్యపరిపాలనము మొదలగు గొప్పవ్రతము లాచరించువాఁడవు. ఇట్టి గుణవిశిష్టుఁడవయిన నీవు యుద్ధరంగమున మఱొక్కనితోఁ బోరుచున్న నన్ను బాణముతో ఱొమ్మునఁ గొట్టితివి. ఇట్లొకనిపైఁ బురకుఁ దిరిగియున్న నన్ను ఱొమ్మునఁ గొట్టి యేమిఫలము సంపాదించితివి? రాముఁడు దయాళువు; జనులకు మేలుసేయుటం దాసక్తిగలవాఁడు; నొచ్చినవారియెడ జాలిఁగనబఱచు వాఁడు; ఆశలను గెల్చినవాఁడు; సదాచారము నెఱింగినవాఁడు, నియమము దప్పనివాఁడు" నని భూలోకమున జనులందఱు నీకీర్తిని బొగడుచుందురు. దమము, శమము, క్షమ, ధర్మము, ధృతి, సత్యము, పరాక్రమము, అపరాధులను శిక్షించుట యనునవి రాజులగుణములు. ఆగుణములెల్ల నీయం దుండుననియు, నీవు సద్వంశమునఁ బుట్టినవాఁడవనియు నమ్మి, "తార, నీవు యుద్ధమునకుఁ బోవల"దని నన్ను నివారించుచున్నను, ఆమాటలను సరకుసేయక సుగ్రీవునిఁ దలపడితిని. నేను నిన్నుఁజూడక మఱొక్కనితోఁ బోరాటము సేయుచు నేమఱుపాటుతో నుండఁగా, నీవు బాణముతోఁ గొట్టవని నేఁ దలఁచియుంటిని. నీవు చెడుబుద్ధిగలవాఁడవనియు, ధర్మరతుఁడను వేషముదాల్చినవాఁడవనియు, అధర్మపరుఁడవనియు, బొంకుపనడతగలవాఁడవనియు

నేఁ దెలియనైతిని. బాగుగా నెదిగినగడ్డితో నొకబావి గప్పఁబడి యున్నప్పుడు జను లది బావియని తెలియక దానిమీఁద నడచుచుఁ బోయి, యాబావిలోఁ బడినట్లు, నీవును ధర్మజ్ఞతాదిగుణములు గల వాఁడవని యెంచి నే నీగతి నొందితిని. నివురుగప్పిన యగ్నిహోత్రుఁ డనైవడి, సత్పురుషవేషధారివగు పాపుఁడవైన నీవు కపటధర్మ వేషధారి వని నే నెఱుంగనైతిని.

ఓ రామా! నేను నీదేశమున కేదియైనఁ గీడొనర్చితినా! లేక నీపట్టణమున నేదియైనఁ దప్పుచేసితినా? లేక నిన్నేమైన నవమానించి తినా? నీవు నిరపరాధుఁడనైన నన్నేల చంపితివి? ఎల్లప్పు డడవిలోని దుంపలను, పండ్లను దిని, యడవియందుఁ గ్రుమ్మరుచుండువాఁడను. అదియుఁగాక, నేను నీతో నిప్పుడు యుద్ధమునకుఁ బూనక మఱి యొక్కనితో యుద్ధముసేయుచు నాతనియందే దృష్టియుంచియుంటిని. అట్టి సమయమున నీవు నాపై బాణము నేసితివే యది నీకు న్యాయమా? ఓ రాజా! నీవుధర్మము నడుపువాఁడవని కపటవేషము దాల్చియున్నట్లు కనబడుచున్నది. క్షత్రియకులమునఁబుట్టి, శాస్త్రములెల్లఁజదివి, ధర్మ సందేహముల నెల్ల నెఱిఁగినవాఁ డెవ్వఁడు బూటకపుధార్మిక వేషము పూని యిట్టి క్రూరకర్మమును జేయును? రామా! రాజకులమున జన్మించి, ధర్మము తప్పనివాఁడవని ప్రఖ్యాతిగంటివి. నీవు సాధువవు గాకపోయినను, సాధువవను వేషముతో నెందుకుఁ దిరుగుచున్నావు? తేఁడా! నెమ్మది, ఈవి, శాంతము, మంచినడవడి, నిజముపల్కుట, సంతోషము, పరాక్రమము, తప్పుచేసినవారిని దండించుట యనునవి రాజగుణములు. రామా! మేము పండ్లు దుంపలుం దినుచు నడవు లందుఁ గ్రుమ్మరుచుండువారము. ఇది మా స్వభావము. నీవు మనుజుఁ డవు. మానవులకు తేఁడవు. మానవేశ్వరుఁడవయిన నీకు వానరుల మైన మాతో నేమి పనియున్నది? లోకమున వెండి, బంగారు, భూమి యనునవి కలహమునకుఁ గారణములు. అట్టివి యేవియు నీకును మాకును సంబంధించినవి లేవు. నేనుండెడి యీ వనంబువలనఁగాని, మేము దినెడి పండ్లవలనఁగాని నీ కేవివాంఛగలదు? నీతియు, దండ నమును, తిరస్కారమును, అనుగ్రహించుటయు, వీనిలోపల నెయ్యది

యెప్పుడెచ్చట నుపయోగింపవలయునో, అది యెఱిఁగి రాజులు ప్రయోగించుచుందురుగాని, స్వేచ్ఛమెయి వర్తింపరు.

నీ వన్ననో స్వేచ్ఛయే ప్రధానముగాఁ గలవాఁడవు; కోప స్వభావుఁడవు; నిలుకడలేనివాఁడవు. రాజధర్మములఁ దప్పినవాఁడవు; ధనుఃప్రయోగమునందే శ్రద్ధగలవాఁడవు. నీకుధర్మమున గౌరవములేదు. అర్థసంపాదనమునందు నిలుకడలేనివాఁడవు. నీ యిచ్ఛ చొప్పున నడచుచు నింద్రియము లే తెరువున కీడ్చుచున్నవో ఆత్రోవఁ బోవువాఁడవు. ఓ నరాధిపా! తప్పులేని నన్ను వధించి, యొక నింద్యమైన కార్యము చేసి, దీని నేల చేసితివని పెద్దలడిగిరేని, నీవు వారియెదుట నిలఁబడి యేమి బదులుచెప్పుదువు? రాజును వధించినవాఁడు, బ్రహ్మహత్య చేసినవాఁడు, గోవధకర్త, చోరుఁడు, ప్రాణివధంబున నిరతుఁడు, నాస్తికుఁడు, అన్నకంటె ముందుగాఁ బెండ్లాడినవాఁడు వీరందఱు నరకమును బొందుదురు. కొండెములు చెప్పువాఁడు, లోభి, విశ్వాసఘాతుకుఁడు, గురుభార్యను బొందువాఁడు వీరు పాపలోకముల నొందుదురు. దీనికి సందియము లేదు. ఓ రామా! మృగయావిహారము నిమిత్తము నన్ను వధించితినందువేమో? వానరచర్మము ధర్మపరులగు నీబోటి సత్పురుషులు ధరింపరు. రోమములును, నెముకలును బనికి రానివి. మాంసము భక్షింపఁదగినదికాదు. ఏదుపందులు, అడవి పందులు, ఉడుము, కుందేలు, తాఁబేలు నను నైదుగోళ్ళుగల మృగములు భక్ష్యములుగాని, తక్కిన నైదుగోళ్ళుగల మృగములు భక్ష్యములు గావు. రాజా! విద్వాంసులు పంచనఖుఁడనైన నా చర్మమును, నా యెముకలను దాఁకరు. నా మాంసమును దినరు. అట్టి యభక్షణీయుఁడను, అస్పృశ్యుఁడనునైన నన్నేల వ్యర్థముగా సంహరించితివి. తార యీ సంగతియెల్ల నెఱిఁగినది; నా మేలుగోరి, "నీవిప్పుడు పోవలదు" అని యథార్థమును, హితమునునైన మాటను జెప్పెను. నేను గాలపాశమునకు లోఁబడినవాఁడనై, యా తార చెప్పిన హితసత్య వాక్యముల వినక వచ్చి, యిట్లు మృత్యువ్రపాలయితిని. కాకుత్స్థా! సచ్ఛీలముగల పతివ్రతయగు మగువ దుష్టుఁడయిన మగనిచేఁ బాలింపఁ బడనియట్లు, అధార్మికుండవయిన నీవేలికగానుండఁగాఁ బుడమి న్యాయ పరిపాలితమైన దగునే?

లోలోపల నితరులకుఁ గీడొనరించువాఁడవు, వంచనాస్వరూపుఁడవు, అల్పుఁడవు, శాంతస్వభావుఁడవుబోలె నటించువాఁడవు, పాపచింతగలవాఁడవునైన నీ వెట్లు మహాత్ముఁడయిన దశరథునకుఁ బుట్టితివి? గొప్ప నడవడి యను కట్టుత్రాళ్ళను ద్రెంచుకొన్నదియు, పెద్దలధర్మము లనెడు మార్గమును మీఱిపోవునదియు, ధర్మమను నంకుశమునకు లోఁబడనిదియునైన రాముఁడను నేనుఁగు నన్నుఁ జంపెను. అమంగళమును, అయుక్తమును, పెద్దలచే నిందింపఁబడినదియునైన యిట్టి కార్యమొనర్చితివే? నీవు పదుగురు పెద్దలలోపలికిఁ బోయినప్పుడు వారికేమి చెప్పెదవు? ఓ రాజా! జోలిమాలిన మాపై నీ వెంతటి విక్రమము చూపితివో, అంతటి విక్రమము నీ కపకార మొనర్చినవారియెడఁ జూపఁజాలకుందువని తలఁచెదను. ఓ నృపకుమారా! నీవు కనఁబడుచు యుద్ధముఁ జేసియుందువేని, యిప్పటికి నాచే నీల్గి యమునిఁ జూచియుందువు. మద్యపానము నేసి, నిద్రించుచున్న నరునిఁ బాముగఱచిన చందమున, నీవు గంటికిఁ గానరాక మఱుగుననుండి సమరమున శత్రువులకు సాధింపరాని నన్నుఁ జంపితివి. ఓరామా! సుగ్రీవునిసాహాయ్యముఁగోరి యీపనిచేసితినందువేమో? నీ వీసంగతి నాకు ముందుగాఁ దెలిపియుందువేని, నే నొకపూటలోపల సీతను దెచ్చి నీకిచ్చియుందునే. సుగ్రీవునియిష్టముఁ జేసి కార్యము సాధింపఁగోరి యింతపని చేసితివి గదా. ఆమాట నాతోఁ జెప్పియున్న నా రావణునిఁ జంపి నా మెడకుఁ గట్టికొని యీడ్చి తెచ్చియిచ్చియుందును. నీవే సీతను దెచ్చియిమ్మని యానతియొసంగియుందువేని, తొల్లి మధుకైటభు లనెడి రాక్షసులు దొంగిలించి పాతాళమున దాఁచిన శ్వేతవర్ణముగల గర్దభిరూపిణియైన శ్రుతిని హయగ్రీవుఁడగు విష్ణువు సాధించినట్లు, ఆ సీత పాతాళమునను, లేక సముద్రజలమునను నా రావణునిచే దాఁపఁబడియున్నను, ఆమెను దెచ్చియుందునే. నేను స్వర్గస్థుఁడయినపిదప సుగ్రీవుఁడు రాజ్యము వడయుట యనునది న్యాయ్యము. నీ వన్యాయముగా నన్నుఁ జంపి, యీ సుగ్రీవునికి రాజ్యమొసఁగుట యనునది న్యాయ్యము గాదు. లోకమునఁ బుట్టినవాఁ డీరీతిన మృతినొందుట వాస్తవమే. నేనెట్టులో మృతినొందుదును. నీ విప్పు డొనర్చినపని నీకు యుక్తముగాఁ దోఁచునేని నామాటలకు సమాధానము నాలోచించి

"చెప్పుము" అని బలశాలియగు దేవేంద్రతనయుఁడయిన వాలి చెప్పి, బాణము దెబ్బకు నొచ్చి, మోమునఁ గళలేనివాఁడై సూర్యునిఁబోలె వెలుఁగుచున్న రామునిఁజూచుచు నూఱకుండెను.

13-వ సర్గము.

రాముఁడు వాలివాక్యములకు బదులు చెప్పుట

ఇవ్విధమున బాణముచేఁ గొట్టఁబడి, తెలివిదప్పియున్న యా వాలి రాముంగూర్చి వినయయుతమును, ధర్మార్థములతోఁ గూడినదియు, కఠినమైనదియు నైన మాటఁజెప్పెను. అప్పుడు రాముఁడు వాలిచేఁ దూలనాడఁబడి, వెలుఁగులేని సూర్యునికైవడియు, నీరెల్లఁగురిసి వెలసిన మేఘముచందమునను, చల్లాఱిన యగ్నిహోత్రునిభంగియుఁ గళదప్పి యున్నవాఁడును, ధర్మార్థములతోఁ గూడినవాఁడును, వానరశ్రేష్ఠుఁడును, వానరసేనల కెల్ల నధిపుఁడు నైన వాలింగూర్చి యీ క్రింది తెఱఁగున బదులు సెప్పఁదొడఁగెను:

వాలీ! నీవు మూఢుఁడవై, ధర్మార్థకామముల నిజస్వరూపమును, లోకనడవడిని నెఱుఁగక యిప్పుడు నన్నేల యిట్లు దూఱుచున్నావు? ఓరి నాయనా! వాలీ! నీ నడతలెల్ల మంచివో చెడ్డవో నేర్పరులైన వారిని, పెద్దలను, పూజ్యులైన గురువులనడిగి తెలిసికొనక, వానరసహజమయిన చాపల్యమువలన నన్నేల యూరక నిందింపఁ గోరుచున్నావు! ఈ పుడమియు, ఈ పుడమియందలి పర్వతములు, వనములును ఇక్ష్వాకువంశమువారివి. కావున నీ పుడమియందుండు, పర్వతవనములందు నుండు మృగములేమి, పక్షులేమి, మానవులేమి యందఱు వారి యుత్తరువునకు లోఁబడి నడువవలయును. వారి దేశములందున్న సకలప్రాణులను వారనుగ్రహింపను గలరు; నిగ్రహింపను గలరు. అట్టి యీ భూమండలమును ధర్మమునడుపువాఁడును, నిజము తప్పని వాఁడును, కపటములేనివాఁడును, ధర్మ, అర్థ, కామముల నిజస్వరూపము నెఱిఁగినవాఁడును, చెడ్డవారిని దండించుటకును, మంచివారిని గనికరించుటకును బూనినవాఁడును నగు భరతుఁడు పాలనచేయుచున్నాఁడు. నయవినయములును, సత్యవాక్యపరిపాలనమును, పరాక్రమమునుగలిగి, దేశకాలస్వరూపము నెఱిఁగినవాఁడయిన భరతుఁ డీ

బడనేసితిని. వానరేంద్రా! లోకముయొక్క నడవడివదలి, ధర్మము మీఱి నడచువానికిఁ దగినశిక్ష చంపుటకంటె వేఱొకటిలేదు. క్షత్రియకులోద్భవుఁడను నేను. ధర్మాధర్మవిచారణ నాకార్యము. కావున నీవొనర్చిన పాపం, బోర్వలేక యీ కార్యంబొనరించితిని. ఎవఁడు కామం బణఁచుకొనఁజాలక కూఁతురిని, తోఁబుట్టినదానిని తమ్మునిభార్యను గూడుచున్నాఁడో, వానికి వధమే దండనమని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. సకలధర్మముల నెఱిఁగిన భరతుఁ డిప్పుడు పుడమియేలిక. మేమన్నవో వానియాజ్ఞ చొప్పున నడచుకొనుచు ధర్మాధర్మములఁ బరికించువారము, నీవు ధర్మముతప్పి నడుచుచుండఁగా, నిన్ను శిక్షచేయుట యుక్తమగునే? భరతుఁడు జనులకెల్లఁ దండ్రివంటివాఁడు గనుక న్యాయముఁదప్పినవారిని జట్టముచొప్పున దండించుచుఁ గామవృత్తులయినవారిని దండింపవలయునని కంకణముకట్టియున్నవాఁడు. వానరులవొరా! మేము భరతునియాజ్ఞప్రకారము నడుచుకొనువారము గనుక, నడవడి తప్పి నడుచుకొనెడునట్టి మీబోఁటులనెల్ల శిక్షించుటకుఁ గడఁగియున్నారము. అంతియగాక, నాకు సుగ్రీవునితోడి చెలిమి లక్ష్మణునితోడి చెలిమివంటిది. సుగ్రీవుఁడు రాజ్యమునుగోరియు, భార్యను గోరియు నాతోఁ జెలిమి నొనరించుకొనెను. నాకు మేలుచేయుటయందుఁ గడు శ్రద్ధగలవాఁడు. నీ వతనిభార్యను లాగుకొంటివి. రాజ్యమునుండి తఱిమితివి. కనుక ని న్నేను సంహరింపవలసె. ఋశ్యమూకపర్వతమున వానరులు కొందఱిసమక్షంబున నీ శత్రువును జంపి, నీకు రాజ్యమును భార్యను నొసఁగెదను అని ప్రతిజ్ఞ యొనరించితిని. ఆ ప్రతిజ్ఞ యిప్పుడెట్లు నేను మీఱుదును? కాఁబట్టి యీ పైఁజెప్పిన ధర్మవిరుద్ధములుగాని గొప్పకారణంబులచే నీవధము యుక్తమే కావున నీవు దీని నంగీకరింతువు గాక! నీ వధ మన్ని తెఱఁగుల యుక్తమనియె తలఁపుము.

ఓ వాలీ! పూర్వకాలమున మనువు సదాచారబోధకములైన రెండుశ్లోకములను జెప్పియున్నాఁడు. ధర్మశాస్త్రపండితులైనవారు గూడ వానిని గ్రహించియున్నారు. నేను నట్లె యాచరించితిని. మానవులు పాపములొనర్చి, రాజులచేఁ దమపాపములకుఁ దగిన శిక్షలను బొందినవారలై, పాపములనుండి విడుదఁబడి పుణ్యాత్ములగు సజ్జనుల

మాత్రిఁ స్వర్గమునొందుదురు. దొంగలు రాజులచే విమర్శింపఁబడి శిక్షితులై కాని, తప్పుతెలసిపక్షమున విడువఁబడినవారలై కాని, దొంగ తన మనెడి పాపమునుండి విడువఁబడుదురు. అట్లుకాక రాజులు దోషు లను విచారింపకయె యుండురేని, యా దొంగతనమువలని పాపమును దామే పొందుదురు. తొల్లి యొకప్పుడు మా పెద్దలలో నొక్కఁడగు పూజ్యుఁడయిన మాంధాతకాలమున నొక నీచుఁడు నీవలెఁ బాప మొనరింపఁగా, నా మాంధాతయు నా నీమని కిట్లెఱుఁగుననే క్రూర దండనము విధించెను. ఓ వాలీ! నీవును, ఆ నీచుఁడును మాత్రమే కాదు, ఎందఱో మఱెంచి పాపములను జేసియేయున్నారు. రాజులు ఆ పాపముల నొనరించినవారిని విచారించి, వారికి దండనరూపమైన ప్రాయశ్చిత్తములను జేసియున్నారు. వారి కా పాపములట్లే క్షీణించు చున్నవి. వానరశార్దూలా! నీవగపు మానుము. న్యాయ్యముగానే నీవధము చేయఁబడినదిగాని మేము మా యిచ్చవొప్పుననే నడచి యీ కార్యము చేసినవారముగాము. వానరశ్రేష్ఠా! నీవధమునకు మానవ ధర్మము ననుసరించి యింతవఱకుఁ గారణము చెప్పితిని. ఇంక నీ వానర ధర్మమునసుసరించి మఱియొక్క కారణముగూడఁ జెప్పెద నాలకింపుము. దృష్టాంతపూర్వకముగాఁ జెప్పిన యీకారణమును వింటివేని నీవు నాపై నాగ్రహమునొందవు. హరిశ్రేష్ఠుఁడా! నేను నిన్ను మఱుఁగుననుండి చంపినందుకై నీవు నన్ను నిందించితివని నాకు మనోదుఃఖము లేదు. కోపమును లేదు. రాజులు మఱుఁగుననుండియు, కనఁబడుచునుండియు, వలలొడ్డియు, త్రాళ్లగట్టియు, మఱి యనేకవిధములైన మాయోపాయ ములచేఁ బెక్కుమృగములను వేటాడుదురు. మాంసాపేక్షగల మాన వులు పరుగెత్తువానిని గాని, మిక్కిలి తత్తరపాటునొందినవానిని గాని, నమ్మినవానినిగాని, నిలఁబడియున్నవానినిగాని, యేమఱుపాటు నందిన వానినిగాని, మెలఁకువతోనున్నవానినిగాని, పెడమోము పెట్టిన వానిని కాని యెట్టివానినైన మృగములను వేటాడుదురు. దీన దోషము లేదు. ధర్మవిశారదులగు రాజర్షులును వేటకుఁబోవుదురు. వాలీ! నీవు కొమ్మ లందుఁ దిరుగు మృగమవుగావున నీవు నాతో యుద్ధము నేసినను, చేయ కున్నను నిన్ను మృగమను హేతువుచేఁ జంపితిని. దీనియం దేమియు దోషము లేదు. వానరశ్రేష్ఠా! రాజులు పొందరానివస్తువులను, ధర్మ

మును, ప్రాణమును, మేలును నొసఁగువారలు. దీనికి సంశయమును లేదు. దేవతలే మనుష్యస్వరూపముతో దుష్టనిగ్రహ శిష్టపరిపాలనములకై యీ భూమండలమునఁ దిరుగుచున్నారు. కావున వారిని హింసింపఁ జనదు; తిట్టఁజనదు; ఆక్షేపింపరాదు. ఇంపుగాని పలుకులు మాటాడ రాదు. నేను మాతాతముత్తాతల పద్ధతిచొప్పున నడచికొంటిని. అట్టి నన్ను, నీవు ధర్మస్వరూపము నెఱుంగక రోషముమాత్రమే ప్రూనిన వాఁడవై నన్నుఁ బలుతెఱఁగుల దూషించుచున్నావు" అని రాముఁడు వాలికి సమాధానంబుఁ జెప్పెను.

రాముఁ డీతెఱఁగునఁ జెప్పఁగా, వాలి, యేల రామునిఁ దెలియక దూషించితినని మనమున మిక్కిలి నొచ్చినవాఁడై, ధర్మవిషయమునఁ దనమనముఁ జొప్పించి, జేసినది చెడ్డదేయనియు, రామునియెడ దోషమే మాత్రము లేదనియు నెఱిఁగి, యంజలిబద్ధుఁడై రామునిఁగూర్చి యిట్లనియె: "ఓ నరోత్తమా! నీవు చెప్పినదియెల్ల నిక్కము. దానియం దేమియు సందియము లేదు. నాబోటి నీచుఁడు తమబోటి గొప్పవాఁడిగిన వార్తలకు బదులుసెప్పఁజాలఁడు. ఓ రాఘవా! నే నింతకుముందు తెలియక తమక ప్రియములగు శాస్త్రవిరుద్ధములైన మాట లాడితిని. వానిని మన్నించి, నాయెడ నాగ్రహము నొందకుండఁ గోరెదను. ఓ రామా! నీవు నీతిశాస్త్రరహస్యములెల్ల నెఱిఁగినవాఁడవు. జనులకు మేలొనఁ గూర్చుటయందు శ్రద్ధ గలవాఁడవు. కార్యమును (శిక్షను), తత్కారణమును (తప్పిదమును) దెలిసికొనుటయందు నీబుద్ధి మిక్కిలి తేటమైనది. చెదరనిది. కావున నీవు నన్నుఁ జంపుట యుక్తమే కాని యన్యము కాదు; ధర్మసూక్ష్మముల నెఱిఁగిన యో రామా! ధర్మమార్గమును మీఱిన వాఁడను, అధర్మముఁ జేసినవాఁడను నైన నన్ను మన్నించి, ధర్మమార్గమును దెల్పునట్టి మాటల నుడివి నన్నుఁ గడతేర్పుము. నేను జచ్చిపోవుచున్నానే యని నాకు వ్యసనము లేదు. తారనుగూర్చియు, చుట్టాలను గూర్చియు వ్యసనము లేదు. సద్గుణములుగలవాఁడును, బంగరుబాహుపురులు గలవాఁడును నైన నా పుత్త్రుఁడగు నంగదుని దలఁచుకొన్నమాత్రముననే వ్యసనమున మునుఁగుచున్నాఁడను. నేను వానిని బాల్యమునుండి బుజ్జగించితిని. కావున వాఁడు నా మరణముచే దీనుఁడై, సూర్యుఁడు పానముచేయుటచే

నీరెండిపోయిన చెఱువుమాడ్కి నెండిపోవఁగలఁడు. బాలుఁడును, తెలివిచాలనివాఁడును, ఏకపుత్త్రుఁడును, మహాబలవంతుఁడును, నాకుఁ గడుఁ బ్రియుఁడునునైన యీ యంగదుని నీవే కాపాడవలయును. నీవు దుష్టశిక్షకుఁడవు; శిష్టపరిపాలకుఁడవు. కార్యాకార్యముల విమర్శించుటయందు నేర్పరివి. కావున, నీవు సుగ్రీవాంగదులను సమానముగాఁ జూచుకొనుము. నృపాలా! భరతలక్ష్మణులయం దెట్టితలంపు పెట్టియున్నావో, అట్టి తలంపే సుగ్రీవాంగదులయందు నుంచవలయును. తార తానుగా సుగ్రీవుని కెట్టియపరాధము సేయనిదైనను, నేను సుగ్రీవునికిఁ గీడొనర్చుటచేఁ దాను గీడొనర్చినదగును. కావున సుగ్రీవుఁ డాకంటుపెట్టుకొని తార నెంతమాత్ర మవమానింపకుండునట్లు నీవు చేయవలయును. నీ యనుగ్రహముపడసి; నీ వశమునందుండి నీమనసు ననుసరించి నడచుకొనువాఁడు రాజ్యము నొందఁగలఁడు? భూమండలమేలఁగలఁడు. వేయేల? స్వర్గమునుగూడ నాక్రమించుకొనఁగలఁడు. నీమూలమున మరణమునొందఁగోరియే, తార వలదని నివారించుచున్నను, తమ్ముఁడగు సుగ్రీవునితోడ ద్వంద్వయుద్ధమునకు వచ్చితిని" అని వానరాధిపుఁడగు వాలి వినయముతో చెప్పి యూరకుండెను.

రాముఁడు, మోహముంబాసి చక్కని తెలివితోఁ గూడియున్న వాలిని ధర్మసూక్ష్మముల యర్థము తేటపడునట్లు తిన్ననిపలుకులతో సమాధానపఱపఁదొడఁగెను; "ఓ వాలీ! నీ విందుకై సంతాపము నొందవలదు. మే మంగదాదులవిషయమున నెట్లు నడచుకొందుమో యని కాని, నే నెట్లు చేయరానిపనులను జేసితినో యనికాని విచారము నొందవలదు. మేము నీకంటె ధర్మమునందు విశేషానుభవము గలవారము గావున నీవొనర్చిన మహాపాతకమునకుఁ దగిన దండనము విధించుటచే నీ పాపములెల్లఁ దొలఁగెనని తలఁచెదము. ఏ నృపాలుఁడు దండింపఁదగినవారిని దండించుచున్నాఁడో, తప్పుచేసిన యే వాఁడు తన తప్పిదమునకుఁ దగినశిక్షను బొందుచున్నాఁడో, వా రిరువురును దమ పాపములు నశించినవారయి కృతార్థులగుచున్నారు. కావున నీవు శిక్షాస్మృతియందుఁ జెప్పినతీరున శిక్షను బొందితివి గనుక, నీపాపము నుండి తొలఁగినవాఁడవై, యెప్పటియట్లు ధర్మస్వభావమును బొందితివి. వానరేంద్రా! నీ మనసునందలి శోకమును, మోహమును, భయమును

పీడుము. విధినతిక్రమింపఁ నెవరికిని దరముగాదు గనుక నీవును విధ్యను
సృతమైన యీ యవస్థను బొందితివి గావున దీనినిగూర్చి శోకము
వీడుము. వానరాధిపా! యీ యంగదుఁడు నీయెడ నెట్లు భయభక్తులు
గలిగియున్నాఁడో, అట్లే సుగ్రీవునియందును, నాయందును నుండును
గాక! మేమును నీవలెనే వీనియందుఁ బుత్రవాత్సల్యము గలిగి
యుందుము" అని రాముఁడు వాలితోఁ జెప్పెను. వాలి, ధర్మమార్గము
ననుసరించువాఁడును, రణశూరుఁడును, మహాత్ముఁడునైన రాముఁడు
నెమ్మదితో నింపుగులుకఁ జెప్పినమాటనువిని, రాముని నుద్దేశించి,
"మహేంద్రుని కెనవచ్చువాఁడా! భీమపరాక్రమా! మహాప్రభూ!
నరాధిపా! బాణమునాఁటుటచే నొచ్చి, మైమఱచి, తెలివిలేక నిన్నె
న్నియో యనరానిమాటల నంటిని. నీవు నాయెడఁ గరుణించి, కోపము
మాని తప్పులను మన్నింతువు గాక!" యని సవినయముగాఁ బలికెను.

19-వ సర్గము.

తార వాలిమరణము విని వాలికడ కేతెంచుట

వానరమహారాజగు వాలి రాముని బాణముచేఁ గొట్టఁ
బడి క్రిందఁబరుండినవాఁడై, రాముఁడు సకారణముగఁ జెప్పిన బదులు
పలుకులు విని, యందులకుఁ దైన మాటఁజెప్పఁజాలనివాఁడై, సుగ్రీవుని
చేత తాలతోను, చెట్లతోను మితిమీఱి దెబ్బలుతిని యుండుట
చేతను, రామునిబాణము నాటుటచేతను మిక్కిలి బాధపడుచు, ప్రాణము
పోవుసమయమున మూర్ఛనొందెను. అంతట వాలిభార్యయగు తార
తన భర్తయగు వానరేంద్రుఁడైన వాలి రాముఁడు ప్రయోగించిన
బాణముచే జమునివీటి కేగెనను కడుదారుణమైన యప్రియమగు
మగని మరణవార్తవిన్నదై మిగుల నడలి పలుత్రోవలుగల పర్వతగుహా
రూపమైన కిష్కింధనుండి కొడుకును దోడ్కొని వెడలెను. భయంకర
పరాక్రమంబు గల యంగదుని యనుచరులగు వానరు లందఱు వింటిని
జేతఁ దాల్చియున్న రామునిఁ గని పాఱిపోయిరి. తమ గుంపుకాఁపును
గోలుపోవుటచేత గుంపునుండి చెదరి పరుగెత్తుచున్న మృగముల
మాడ్కిఁ గడువెఱపుతో నేతెంచుచున్న వానరుల నా తార చూచి,
మిక్కిలి దుఃఖమునొంది, రామునిబాణముచే వెంబడింపఁబడుచు

న్నారో యనుచు న్లారామునికి వెఱచి పఱతెంచుచున్న వానరులను గాంచి, "ఓ వానరులారా! కష్టుఁడియగు సుగ్రీవునకు రాజ్యము గోరి, రామునిచే వేగముగాఁబోవు క్రూరబాణములను బ్రయోగించి చంపిసం జంపనిమ్ము. వానరసేనల కెల్ల నధిపుఁడగు వాలిని విడిచి మేము యిట్లు నీచులై తీరని వెఱపుతోఁ బరుగెత్తుచున్నారు" అని పలికెను.

కోరిన రూపమెత్తఁగల యా వానరులంపఁబడి వాలిపత్నియగు తారపలికిన పలుకులను విని, సమయోచితముగను, స్పష్టముగను నిజమై యాతారతోఁ బలికిరి.

"ఓ బ్రదికియున్న కొడుకుగలదానా! యెక్కడికిఁబోయెదవు? మఱలుము. పుత్త్రుఁడగు నంగదునిఁ గాపాడుకొనుము. యముఁడు రాముని యవతారముతో వచ్చి వాలిం జంపి కొనిపోవుచున్నాఁడు. వాలి సుగ్రీవుఁడు ప్రయోగించిన వృక్షములను, గొప్ప ఱాతిబండలను భగ్నముచేసి, వజ్రాయుధముఁబోలు బాణములతో రామునిచేఁ జంపఁబడెను. దేవేంద్రునిపరాక్రమముఁ బోలు పరాక్రమముగల వానరశ్రేష్ఠుఁడయిన వాలి వధింపఁబడఁగా కిష్కింధనుండి వచ్చిన యీ వానరబలమెల్లఁ జెదరి యిదిగో మఱలి కిష్కింధకుపాఱి వచ్చుచున్నది. పట్టణము వాకిళ్ళకడఁ గావలియుంచుము. అంగదునికిఁ బట్టాభిషేకము చేయుము. వాలి పుత్త్రుఁడగు నంగదునకుఁ బట్టాభిషేక మొనరించెదవేని, వానరులెల్ల నతనికిఁ గొలువు కాం ప్రయియుందురు. ఓ చక్కనిమోముగలదానా! నీవు మేము చెప్పినచోటికిపోవ నిరాకరింపవేని, యీ కిష్కింధలోపల నుండుటయె కష్టమగును. ఏలయనిన, నీశత్త్రువులగు వానరు లితరదుర్గములను సైతమాక్రమింపఁగలరు. ఇచ్చటఁ గుటుంబులును, కుటుంబము లేనివారునైన వానరులు పెక్కండ్రున్నారు. వాలి వారినందఱిని వంచించి తఱుమఁగొట్టియున్నాఁడు. అట్లు తమభార్యలను బహుకాలము విడిచి యున్నవారును, వంచితులునయిన సుగ్రీవాదులగు దాయాదుల వలన మనకెక్కువ భయము గలుగును" అని వాలిసేనలు తారతోఁ జెప్పెను.

నీచబుద్ధిగల యా వానరు లాడినమాటలను విని, చిఱునవ్వు మోముగల యా తార తన గొప్పతనమునకుఁ దగినమాటల నిట్లనియె.

"ఓ పరిచారకులారా! వానరాధిపుఁడును మహానుభావుఁడునునయిన నా పెనిమిటి పోయినప్పుడు నాకుఁ బ్రతుకుతో నేమి కావలెను? రాజ్యముతో నేమి కావలెను? వేయేల? ఈప్రాణము లెందుకు? రాముఁడు ప్రయోగించినబాణముచేఁ గ్రుంగఁబడిన బలశాలియగు నా మగనిపాదములను జేరుకొందును" అని తార చెప్పి, వంతచేఁ గృశించినదై, యేడ్చుచు, చేతులతో నెత్తిని, ఱొమ్మును బాదుకొనుచు వాలికడకుఁ బరుగెత్తెను. అట్లు పరుగెత్తుచువచ్చి, పూర్వము యుద్ధమున నెదిరి వెఱువని యసురేంద్రులను సంహరించినవాఁడును, దేవేంద్రుఁడు వజ్రాయుధమును బ్రయోగించునట్లు గొప్పపర్వతములను విసరువాఁడును, పెనుగాలివేగమువంటి వేగముగలవాఁడును, గొప్ప మేఘములగుంపుల ధ్వనింబోలు ధ్వనిగలవాఁడును, దేవేంద్రుని పరాక్రమముబోలు పరాక్రమముగలవాఁడును, వర్షించినిలిచిన మేఘమువలె శాంతుఁడై యున్నవాఁడును, గర్జించువారిలోపల భయంకరముగ గర్జించువాఁడును, శూరుఁడును, శూరుఁడయిన రామునిచేఁ వధింపంబడినవాఁడై, మాంసముగోరిన సింహముచేఁ జంపఁబడిన సింహమువలె నున్నవాఁడును, బలశౌర్యపరాక్రమాదులు గలిగియుండియుఁ దమ్మునిభార్య నపహరించిన దోషమునకై రామునిచే సంహరింపఁబడినవాఁడై యుండియు, జనులందఱిచేఁ బూజింపఁబడి, చెక్కముతోఁగూడి తన్నుచే వెలయుచున్నదైనను పాముతోఁ గూడియుండుటచే గరుత్మంతునిచేఁ బాడుచేయఁబడిన చైత్యమువలె నున్నవాఁడునై పుడమిఁగూలియున్న వాలిం జూచెను. వాలివెంబడి శ్రేష్ఠమయిన వింటినవలంబించి నిల్చియున్న రాముని, రామునితమ్ముని లక్ష్మణుని, తనభర్తయొక్క తమ్ముని సుగ్రీవునిఁజూచెను. అంత వారి నందఱిని దాటి, యుద్ధరంగమున జచ్చిపడియున్న పెనిమిటిని జూచి, వ్యసనమును, తత్తఱపాటునుపొంది మూర్ఛిల్లి నేలపైఁబడెను. అంత మఱల నిద్రలేచినదానివలె లేచి "నాథా" యని యఱచి మృత్యుపాశముచేఁ గట్టఁబడియున్న భర్తనుజూచి విలపించెను. సుగ్రీవుఁడును గోరువంకపిట్టవలె నఱచుచున్న తారను, తారతోఁగూడ వచ్చిన యంగదునిఁజూచి, తానును వ్యసనముఁ జెందెను.

20-వ సర్గము.

తార వాలింజూచి విలపించుట

రాముని వింటినుండి విడువఁబడినట్టిదియు, ప్రాణములఁ దీయునదియునైన బాణముచేఁ గొట్టఁబడి నేలఁగూలియున్న వాలినిజూచి, పున్నమచంద్రునిబోలు మోముగల తార చేరవకేతెంచి పెనిమిటినిఁ గౌఁగిలించుకొనెను. అట్లు తార గౌఁగిలించుకొని లేచి, చింతచేఁ గలంగిన హృదయముతోఁ గూడినదై, బాణముచేఁగొట్టఁబడి మొదలు దెగిన చెట్టువలెఁ బడియున్నవాఁడును, ఏనుఁగునుబోలినవాఁడును, దేవేంద్రుని కెనవచ్చు పౌరుషముగలవాఁడును నైన తన ప్రియుఁడగు వాలింజూచి యిత్తెఱఁగున విలపింపఁదొడఁగెను.

“రణమున శత్రువులకు భయంకరుఁడవును, ప్రతాపవంతుఁడవును, శూరుఁడవును నైన యో వానరేంద్రా! నీ మాట దాఁటనిదాననయిన నేను దుఃఖపరవశనై యిచ్చటికి వచ్చియుండ నీవు నాతోడ నేల మాటలాడకున్నావు? వానరశ్రేష్ఠుఁడా! లెమ్ము. మేటిపాన్పుమీఁదికి రమ్ము. ఇట్టి నృపశ్రేష్ఠులిత్తెఱఁగున నుత్తనేలపైఁ బరుండుదురే? పుడమిఱేఁడా! నీకు భూమిదేవి కడుఁబ్రియురాలని తోఁచుచున్నది. లేకున్న, నీవు ప్రాణములు పోయినను, నన్నుఁబాసి యీ భూకాంత నన్నియంగములు దగులునట్లు బిగి కౌఁగిటం జేర్చియున్నావుగదా! ధర్మమార్గమునఁ బుడమినేలునట్టి యో శూరుఁడా! నీవు స్వర్గమునకుఁ బోవుదారి నొక్కపురమును కిష్కింధనుబోలె సొగసైనదాని నేర్పఱచుకొంటివి కాఁబోలు! కాఁబట్టియే యీ కిష్కింధాపురము బాసిపోవుచున్నావు. ఇప్పపూల కమ్మనితావులు గల వనములందు వసంతాదిఋతువులందు మాతోఁగూడి యేయే విహారంబులు సల్పుచుంటివో, యవి యెల్ల నడఁగిపోయె. వానరాధిపులకెల్ల నధిపుఁడవగు నీవు మృతినొంద, నేను వంత యనుకడలియందు మునిఁగి, సంతసముపెక్కి, కోర్కులెల్ల వీడితిని. ఓ నాథా! నాహృదయము నీమరణవార్త వినియు, మృతినొందిన నిన్నుఁజూచియు, నంగలార్పుచేఁ గుంది, వేయిముక్కలుగఁ బగులకయున్నదిగా! అక్కటా! నాహృదయమెంతటి కటికిదనము గలది యనవచ్చును! వానరేంద్రా! నేను నీ

మేలుగోరి "యిప్పుడు నీవు సుగ్రీవునితోడి కయ్యమునకుఁ బోవల" దని యంటిని. నీవు మొఱకుఁదనముచే నామాట పెడచెవినిబెట్టి వచ్చి యిచ్చట నీగతి నొందితివి. శత్రువుల గర్వమణఁచునట్టి యో నాథా! రూపమునను, ప్రాయమునను మదించిన జాణలగు నచ్చరలతోఁగూడి, వారిమనముల స్వాధీనపఱచుకొనుదువు. నీకు మృత్యుకాలము సమీపించె. కావుననే యొకరికిలొంగని నీ విప్పుడీసుగ్రీవునికి లోఁబడి మృత్యువుపాలయితివి. నే నింతకుమున్ను దుఃఖ మన నెట్టిదో యెఱుఁగనిదానను. అట్టి నా కిప్పుడు వైధవ్యమను దుఃఖము సంప్రాప్తమాయె. ఈ దుఃఖమున మాడుచుఁ దిన్నదనముతోఁగూడి యనాథనై యెట్లు మనఁగలను? వానరాధిపా! నీవు సుగ్రీవునియాలిని గైకొని, వాని నడవులకుఁ దఱిమితివి. దానికి ఫల మిప్పు డనుభవించితివి. సుఖము లందఁదగినవాఁడును, శూరుఁడును, మెత్తనివాఁడునైన యంగదుఁడు మనకడ మిక్కిలి గారాబముతోఁ బెరుగుచుండెను. నీపైఁ గంటువెట్టియున్న సుగ్రీవుఁ డీ చిన్నకుఱ్ఱవాని నెట్టి యిడుమలం బెట్టునో? యేమిచేయునో?' అని తన నాథుంగూర్చి చింతించుచు, నడమ నఱుము కొడుకుంజూచి, "నాయనా! ధర్మమునందేఁ బ్రేమగలవాఁడయిన నీ తండ్రిని బాగుగాఁ జూడుము. ఇఁక నీ కా నాయన మోము గనపడుట యరుదుకాఁగలదుగదా!" అని కొడుకుంజేరి వెండియుఁ దన నాథునిఁ జూచి, "యోనాథా! నీ కొడుకునోదార్పుము. శిరమున ముద్దాడి చెప్పవలసినమాట చెప్పుము. ఇఁక నీమాట లతనికి దొరకవుగదా! రాముఁడు నిన్నుఁ జంపి గొప్పపని చేసినవాఁడయ్యె. సుగ్రీవునికిఁ జేసిన వాగ్దత్తము నెఱపి ఋణమునుండి వీడినవాఁడయ్యెను"అనిచెప్పి, సుగ్రీవుం జూచి, "సుగ్రీవా! నీ శత్రువగు సోదరునిఁ జంపితివి. నీకోర్కి యీడేఱె. ఇఁక నీ పత్నియగు రుమను బొంది, దిగులువిడిచి విచ్చలవిడిగా రాజ్య మనుభవింపుము. వానరాధిపా! నేనింతగాఁ బలవించుచున్నను, నీవేల నాతోఁ బ్రేమమీఱ మాటాడకున్నావు? ఇచ్చట నే నొక్కతెనే కాక, పెక్కండ్రు చక్కని ప్రియకాంతలు వచ్చియున్నారు. వారి నెల్లరఁ జూడుము. బాహుపురులుదాల్చిన బాహువులుగల యో నాథా! యీ యంగదునిఁబాసి మఱలనిచోటికి బోవుచున్నావు. పుత్రునెడఁ బ్రేమగలనాథా! ఇట్టి సకలగుణవిశిష్టుఁడైన కొడుకు నెడఁ

భోజనాదికర్మములు పనికిరావు. ఏవాలి జీవించియుండఁగా, వేలసంఖ్యకు మించిన వానరులందఱు తమతమపాళ్లు పంచుకొని జీవనము సేయుచుండిరో, యట్టి వాలి మృతినొందెను. ఈ వాలి న్యాయమునం దాసక్తి గలవాఁడై, సామము, దానము, క్షేమమును ముఖ్యముగాఁగలవాఁడై, న్యాయమార్గమున వచ్చినపుడమిం బాలించుచుండి, యాయువుదీఱుటం జేసి, పరలోకమునకుఁ బోయెను. నీ వాతనిఁగూర్చి చింతించుటతగదు. ఓ యనిందితురాలా! వానరశ్రేష్ఠులందఱును, ఈ నీ పుత్త్రుఁడగు నంగదుఁడును, ఈ వానరరాజ్యమును నీ యధీనమయ్యె. నీవె దీనినెల్ల భరింపవలయును. ఓ భామినీ! యిఁక శోకసంతాపములు విడుము. నీ పోషణము నందినవాఁడై యంగదుఁడు రాజ్యపరిపాలనముఁ గావించుఁగాక. పుత్త్రులుగలిగినందుల కేమియుపయోగమో, ఏది ప్రకృతము చేయఁదగినపనియో, యట్టి పితృకార్యము వాలికి నంగదునిచేఁ జేయింపుము. అదియె యిప్పుడు చేయవలసినపని. వాలికి సంస్కారము చేయింపుము. అంగదునికిఁ బట్టముగట్టుము. నీకుమారుఁడు సింహాసనమెక్కఁగా నీవు చూచితివేని, యీ దుఃఖము గొంత యుపశమింపఁగలదు” అని హనుమంతుండు తారతోఁ జెప్పెను.

పెనిమిటి మరణశోకముచేఁ జిక్కియున్న తారయు నా హనుమంతుని మాట విని, తనయెదుట నిలిచియున్న యా హనుమంతునిఁ గూర్చి యిట్లనియె. “ఓ హనుమంతుఁడా! అంగదుంబోలిన నూఱువురు పుత్త్రులు గల్గియుండుటకంటె మృతుఁడయినను శూరుఁడయిన యా వాలిని గౌఁగిలించుకొనుటయె మేలు, వానరశ్రేష్ఠుఁడయిన వాలి కుత్తరక్రియలు సలుపుటకుఁగాని, యీ యంగదునికిఁ బట్టాభిషేకము సేయుటకుఁగాని నేను జాలినదానను గాను. ఆ యంగదునికి సుగ్రీవుఁడు పినతండ్రి. ఆతఁడే యిఁకమీఁద జరుగు కార్యములెల్ల జరిపింపవలసినవాఁడు. వానరోత్తముఁడవగు హనుమంతుఁడా! యంగదునిఁగూర్చి తండ్రికిఁ బిదపఁ దల్లియె కొడుకుయొక్క క్షేమలాభములను విచారించుకొనవలయునని చెప్పితివి. అది సరియైన యుద్దేశముగాదు. కొడుకునకు బంధువు తండ్రిగాని తల్లిగాదు. కావున, తండ్రితో సమానుఁడయిన పినతండ్రియైన సుగ్రీవుఁడే యన్ని సంగతులను విచారించుకొనును. ఓ హనుమానుఁడా! నాకు వానరవీరుఁడగు వాలిని గౌఁగిలించుటకంటె

నిహపరములందు రెంటియందుమించినది వేఱు లేదు. నాయెదుటఁ జచ్చియున్న శూరుఁడైనవాలి పరుండియున్న యీ పాన్పునొందుటయే నాకు యుక్తము, దానికంటె వేఱొకటి నాకుఁ గావలసినది లేదు." అని తార హనుమంతునితోఁ జెప్పెను.

22-వ సర్గము.

వాలి సుగ్రీవుని కంగదు నప్పగించుట

కొనయూపిరితోనున్న యా వాలి మెల్లగా నిట్టూర్పు విడుచుచు నంతటఁ జూచుచుఁ దనకొడుకు నంగదునిఁ గనుఁగొనుటకు ముందే సుగ్రీవునిఁ జూచెను. అట్లు చూచి, వానరేంద్రుఁడగు వాలియు గెల్పునొందిన యా సుగ్రీవునిఁ బిలిచి, ప్రేమమీఱిన పలుకులతో నతని కిట్లనియె.

ఓరి సుగ్రీవుఁడా! నిన్ను రాజ్యమునుండి తఱుముటచే, నీభార్యను లాగికొనుటచే నేను పాపకార్యము జేసితినని నాయెడ దోషముఁ దలంపకుము. నావిధి నాచే నట్టి దుష్కార్యములం జేయించెను కాని, నేను బుద్ధిపూర్వకముగాఁ జేసినవి కావు. నాయనా! మన మిరువురము నొక్కసమయమునఁ దోఁబుట్టుదనమువలని ప్రేమయు, రాజ్యసౌఖ్యమును గలిగియుండునట్లు విధి లిఖింపఁడయ్యె. కావుననే మనకిట్టి వైరము గలిగె. ఆ దైవవిధానముఁ దప్పింప నెవ్వనికైనఁ దరమా? కాదు. ఈ వానర రాజ్యము నిప్పుడే చేపట్టుము. నే నిప్పుడు జమునివీటి కేగుచున్నాను. నా ప్రాణములనే కాక, యీ రాజ్యమును, విస్తారమయిన యీ కలిమిని, ఒచ్చెములేని గొప్పకీర్తిని నేఁ నిదిగో విడుచుచున్నాను. వానరరాజా! యిట్టి వేళయందు నేఁ జెప్పుమాట నీకు సులభముగాఁ జేయఁదగినది కాకయున్నను, దానిని జేయఁగోరెదను. ఈ యంగదుఁడు సుఖము లనుభవింపఁ దగినవాఁడు, గారాబముతోఁ బెరిగినవాఁడు, పసివాఁడు, తెలివికాఁడు. వీఁడు కన్నులనిండఁ గన్నీరు పెట్టుకొని యెట్లు నేలకుఁ గఱచుకొనియున్నాఁడు చూడు! వీనిని నీ ప్రాణములకంటెఁ గడుఁ బ్రియునిఁగాఁ జూచుకొందువుగాక! నేను లేకపోయినను, వానికిఁ గావలసినవి యెల్ల నొసంగి, కాపాడుచుండుము. వానరాధిపా! నావలె నీవే యీ పిల్లవాని కన్నిటి నియ్యవలయును, అన్ని దెసల రక్షింపవల

యును. భయపడవలసిన తరుణములం దభయ మొసంగవలయును. నీవు తక్క నిఁక వీనిని గాపాడువాఁ డెవ్వఁ డున్నాఁడు? ఈ తారకొడుకు కాంతిగలవాఁడు; నీతోసాటి యగు పరాక్రమముగలవాఁడు. రాక్షస సంహారసమయమున నీ కితఁడు ముందట వచ్చి నిలువఁగలవాఁడు; బలిమిగలవాఁడు, ప్రియపువాఁడు, చేవకాఁడునైన తారకొడుకగు నీ యంగదుఁడు సమరమునఁ దనపరాక్రమము చూపి, తన బల్మికిఁ దగిన పనులను జేయఁగలఁడు. ఈ సుషేణునికూఁతురగు తార పను లందలి చిక్కులను విడఁదీసి నిర్ధారణచేయుటయందును, రాఁబోవు నాపదలను దెలుపుటయందును గడు నేర్పుకత్తె; ఈమె యేకార్యము సరియని చెప్పునో, అది నిశ్చయముగా నట్టిదే యగును. తార యొక్క యభిప్రాయ మొక్కటియు విరుద్ధముగా నడవదు. నీవు రాముని కార్యము నిస్సంశయముగాఁజేసి తీరవలయును. చేయనిచోఁ బాపము గలుగును. అంతియకాక రాముఁడు తనమాట వినక తన్నవ మానించినందుకై యలిగి, నిన్ను సంహరింపనువచ్చును. సుగ్రీవా! నాకు దేవేంద్రుఁ డొసఁగిన యీబంగారుదండను దాల్పుము. ఈ మాలయం దెక్కువకాంతి యున్నది. నేను మృతినొందుదునేని, యీ పసిఁడిమాల కాంతిలేనిదగును."

ఇట్లు వాలి సోదరునియందలిప్రేమతోఁ జెప్పఁగా, సుగ్రీవుఁడు విని, సంతసమువీడి, జాలినొంది, రాహువుచే మ్రింగఁబడినచంద్రుని మాడ్కిఁ బ్రకాశమ్ములేకయుండెను. అట్లు సుగ్రీవుఁడు విన్నపనంబు నొంది, యుక్తమైన యీ వాలిమాట ప్రకారము నడువనియ్యకొని, పరాకుమాని యన్న యానతిగొని, బంగారుమాలను గైకొనెను.

ఆవాలి యట్లు పసిఁడిదండను తమ్మునికొసఁగి, మరణమునకు సిద్ధుఁడై, స్నేహముమీఱఁ దన యెదుట నిలిచిన యంగదునిఁజూచి, "నాయనా! నావియోగము నోర్చికొని, దేశకాలములనెఱిఁగి, ప్రియా ప్రియములకును, కష్టసుఖములకు నోర్చుకొని, సుగ్రీవుని మాట చొప్పున నడచుకొనుచుండుము. నిడుదచేతులవాఁడా! నీవు నాయెడ నే ప్రకారముంటివో, యట్లు నీ పినతండ్రికడను భయభక్తులతో నడచు కొనుచుంటివేని, యతఁడు నావలెనే నిన్నుఁ బ్రేమతోఁ జూచుకొను చుండఁగలఁడు. శత్రుసంహారీ! యీ సుగ్రీవుని పగతురతోఁడను, వారి

మిత్రులతోడను జేరకుము. వారితో మంతనము లాడకుము. ఒప్పు గలిగి, యజమానుని కార్యమునందు జాగరూకుడవై సుగ్రీవుని యిష్టము-చొప్పున నడచుకొనుచుండుము. ఎక్కువ చెలిమిగలిగి యుండుటయు, చెలిమి లేకుండుటయు నను నీరెండును గొప్పదోషములే కావున సామాన్యస్థితి నవలంబింపుము." అని చెప్పి, గ్రుడ్లు తేలవైచి, బాణముయొక్క వేదనకు గడునొచ్చి, భీకరములయిన పండ్లు వెలికగు పడ నోరు తెఱచి ప్రాణము వదలినవా డయ్యెను.

అంతట నచ్చటనున్న వానరశ్రేష్ఠులందఱు నిర్జీవుఁడయిన వాలిని జుట్టుకొని, "వానరులకెల్ల దొరయగువాలి మృతినొందఁగా, కిష్కింధా పురము పాడయ్యె. తోఁటలు, పర్వతములు, వనములును సొంపు దఱిగినవయ్యె. వానరశ్రేష్ఠుఁడయిన వాలి చావఁగా వానరు లందఱు కాంతిదఱిగినవారయిరి. ఏవాలి వేగముతోఁ బరుగెత్తునప్పుడు, అతని వేగమునకు, అడవులు తోఁటలును పూవులతో వెంబడించినవో, అట్టి కార్యము నిప్పు డే వాఁడు చేయఁగలఁడు ? తొల్లి యొకప్పు డీవాలి బలశాలియగు గోలభుండను గంధర్వునితోఁ బదునైదు సంవత్సరములు రేయింబగళ్ళును నిలువక యుద్ధముచేసి, దుష్టుఁడయిన యాగోలభునిఁ బదునాఱవయేట సంహరించి, మాకెల్ల నభయమొసఁగెనో, అట్టి గొప్ప కోరలుగల యావాలి యెట్లు సమరమున మడిసెనో!" అని విలపించిన వారలై, సింగముతోఁగూడిన కాఱడవియం దాఁబోతును గోలు పోయినవై యరణ్యమునఁ దిరుగుపసులమాడ్కి వానరేంద్రుఁడయిన వాలిం గోలుపోయిన వానరులెల్ల సుఖమునొందరైరి. అంతఁ దారయు వ్యసనసాగరమున మునిఁగినదై, మృతుఁడైన తన పెనిమిటిమోమును జూచి, చెట్టు నఱుకఁబడినవెంటనే, దానితోఁగూడఁ జుట్టుకొన్నతీగెయు నేలఁబడునట్లు, వాలింగౌఁగిలించి నేలఁబడెను.

23-వ సర్గము

తార వాలింగూర్చి విలపించుట

అంత తార యట్లు నేలఁబడి, వానరేంద్రుని మోమును ముద్దాడి, మృతుండై లోకాంతరమునొందిన వాలింగూర్చి యిట్లెఱఁగున విల పించెను. "ఓ నాథా! నేను నీతో యుద్ధమున కిప్పుడు పోవలదని చెప్పి

తిని. నామాట వినకయిచ్చట వచ్చి మడిసి, మిట్టపల్లములుగలిగి, చదును గాక జాలతోఁగూడి యోర్వఁగూడని యీ కటికి నేలపై బరుండి యున్నాఁడవు. వానరశ్రేష్ఠా! నీకు నాకంటెఁ బుడమిదేవి పయి నెక్కుడు ప్రేముడిగలయట్లు తోఁచుచున్నది. కావుననే నీవీ భూమిం గౌఁగిలించు కొని, నాతో మాటలాడక పరుండియున్నావు. శూరుఁడా! సాహసము గలవాఁడా! కాంతుఁడా! యిట్టి నీవు సుగ్రీవునివశమయి పోయితివి కదా! సుగ్రీవుఁడే బలవంతుఁడయ్యె. ఆహా! దైవమాయ యిట్టిదే! బలిమికలవాఁడు తక్కువవానికి లోఁబడుట విధిబలముచేతనే కదా! వానరముఖ్యులు, ఋక్షశ్రేష్ఠులు బలవంతుఁడవైన నిన్నుఁ గొల్చుచున్నారు. ఈ వానరవీరులయొక్కయు, దుఃఖితుఁడయిన యంగదుని యొక్కయు ప్రలాపమును వ్యసనపడుచుండు నంగదునియొక్కయు, నాయొక్కయు మాటలను విని యేల బదులు చెప్పకున్నావు? ఓ శూరుఁడా! నీవు తొల్లి శత్రువులఁ బరిమార్చియే వీరశయనమునఁ బరుండఁ బెట్టితివో, నీ విప్పుడు పోర నీల్గియే వీరశయనమునఁ బరుండి యున్నావో? ఇదియకా యా వీరశయనము. ఒచ్చెములేని బలిమియు, సత్కులమును గలవాఁడా! యుద్ధమునం దాసక్తిగలవాఁడా! పగతుర గర్వమడఁచువాఁడా! నాప్రియా! అనాథను నన్నొంటరిగా విడిచి, నీ వేగితివిగదా! వివేకి తనకూఁతు నెప్పటికిని శూరునకియ్యరాదు. నేను శూరుని పెండ్లామయి, నిర్భాగ్యురాలనై విధవనయితిని చూడుము. నా పొంగు కుంగె; నాశాశ్వతగతి త్రుంగిపోయె. అగాధమయిన గొప్పదుఃఖసముద్రమున మునిఁగిపోయితిని. నాథునిఁ బోఁగొట్టుకొనియు నా హృదయము నూఱుచ్రయ్యలు గాకయున్నది గాన నిక్కముగా, ఈ నా హృదయ మినుముతోఁ జేయఁబడినదియు, ఉరిదియయినదియు నని తలఁచెదను. నాకు నెచ్చెలియు, మగఁడును, ఇష్టుఁడును, బవరమునఁ బరుల నాక్రమించు మొనకాఁడును నైన వాలి మరణమునొందె.

మగువ మగండులేనిదగునేని, పెక్కురు కొడుకులుగలదిగా నుండినను, కలిమిపెంపు గలదిగానుండినను, దానిని లోకులు విధవ యని యందురు. తక్కిన వెన్నియున్నను, ఆపేరు రాకపోదు. ఈ జన్మ మిఁక నాకేల? వీరుఁడా! లక్కవంటి రంగుగల బట్టపఱచిన పాన్పుపైఁ బరుండినట్లు, నీవు స్వకీయదేహమునుండి వెలువడిన రక్తప్రవాహము

కిందఁ బడియున్నాఁడవుగదా! వానరోత్తమా! నీ దేహము రక్తము చేతఁ దడిసియుండుటంజేసి, నేను నాచేతులతో గట్టిగాఁ గౌఁగిలింప లేనట్లు, చేతులు జాఱుచున్నవి. వాలిసుగ్రీవులు బద్ధవైరులై యుండఁగా, రాముఁ డొక్కబాణమేసి వాలిని సంహరించుటచే, సుగ్రీవుని భయముదీఱెను. సుగ్రీవుఁడు పనినెఱవేర్చుకొన్నవాఁ డయ్యెను. ఓ వాలీ! నీవు మృతినొందినపిదప నిన్నొకతడవయైనను గౌఁగిలించు కొందుననిన నీ హృదయమున నాటినబాణము నాకెడమీయకున్నది. కావున నిన్నుఁ జూచుచుండవలసినదాననై యున్నాను" అని తార వెక్కువగల వగలంబొగిలినదాయెను.

అప్పుడు నీలుఁడు, కొండగవియందు దాఁగియున్న విషముగల పామును లాఁగినట్లు లావాలిహృదయమున నాటియున్న యమ్మును లాగెను. ఆవాలి యొమ్మునుండి తీయుచున్న యా యమ్ముడాలు సంజ వేళయందలి కెంజాయగల క్రుంకుమొట్టునందుఁ దాఁకుపగటిఱెయెకిమీఁని డాలుచందమునఁ జూపట్టుచుండెను. ధరాధరమునందలి పలురంగులు గల కావిరాళ్ళనుండి వెలువడు నీటిధారలవలె నా వాలియొడలి గాయములనుండి నెత్తుటిధారలు వెలువడెను. అప్పుడు తారయు దుమ్ముతో మేనెల్లనిండి బాణపుదెబ్బలచే నిర్జీవుఁడై యున్న తనమగనియొడలి దుమ్మును ద్రోయఁగోరినదై, తనకండ్లనుండి కాఱుకన్నీటిచేఁ దడిపిన దాయెను.

అట్లు తార కన్నీరు కాఱించి, నెత్తుటిచే మేనెల్లఁ దడిసిన తన పతింజూచి, పచ్చని కన్నులుగల తన ముద్దులకొడుకగు నంగదుం బిలిచి, ఓరీ కొడుకా! నీతండ్రి పడునట్టి కడపటియవస్థను జూడుము. ఈ ఘోరకృత్యముచే నీ వాలిసుగ్రీవుల వైరమడఁగెను. లేఁతసూర్యుని పగిది వెలుఁగువాఁడును, జమునివీటి కేగుచుండువాఁడును, శత్రువుల గర్వ మడఁచువాఁడునునైన వానరేంద్రుఁడగు తండ్రికి నమస్కరింపుము" అని యంగదునితోఁ జెప్పెను. వెంటనే యంగదుఁడు లేచి, "నే నంగదుఁడను" అనిచెప్పుచు, బలిసిన గుండ్రనిచేతులతోఁ దన తండ్రిపాదములఁ బట్టెను.

అప్పుడు తార వెంపియుఁ దన భర్తంగూర్చి, "ఓ నాథా! నీ కొడుకంగదుఁడు మ్రొక్కుచున్నాఁడు. నీ వెప్పటివలె "పుత్త్రుఁడా!

చిరంజీవివి గమ్ము" అని దీవింపకయున్నావు. సింహముచేఁ జంపఁబడిన యెద్దును ఆవు దనదూడతోఁగూడఁ గొల్చునట్లు, నేనును బుత్రసమేతనై, రణనిహతుఁడవైన నిన్నుఁ గొల్చుచున్నాను. నాథా! యుద్ధమను జన్నమొనర్చి, రామబాణము లనెడు నీటియందు దీక్షాంతస్నానము భార్య నగునన్ను విడిచి యేల సేసితివి? అవభృథమునఁ బత్నీసమేతుఁడై స్నాన మొనర్పవలయునుగాదే! తొల్లి దేవేంద్రుఁడు నీయుద్ధచాతుర్యమునకు మెచ్చి యిచ్చిన పసిండిదండ నీమెడయందుఁ గనఁబడలేదు? ఆ దెచ్చటఁబోయె? సౌఖ్యముల నొసఁగువాఁడా! మేరుపర్వతము నడుమనుండుటం జేసి, సూర్యుఁ డస్తమించునప్పుడుగూడ సూర్యకిరణములు మేరుమహీధరమునుండి మఱలనట్లు, నిర్జీవుఁడవైనను నిన్ను రాజకళ విడువకున్నది. నాథా! నేఁజెప్పిన యితవగు పలుకును విననైతివి. నిన్ను నివారింపఁజాలనైతిని. నీవు యుద్ధమున సమసి నన్నును, నా కొడుకును నన్యాయము సేసితివి. ఇప్పుడు నీవు నన్ను విడువఁగా, నా మోముకళయుఁ దగ్గిపోయె" అని పెక్కు తెఱఁగుల వగలం బొగులుచుండెను.

24-వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు వాలివధమునకై యనుతాపము నొందుట

అంత బలవంతుఁడగు సుగ్రీవుఁడును తార యాఁపరాని కన్నీటఁ దొప్పఁదోఁగి, దుఃఖ మను మహాసముద్రమున మునిఁగియుండుటను జూచి, తానును నపూర్వమైన తన యన్నయొక్క చావునకు మిగుల వగలఁబొగిలెను. అంత సుగ్రీవుఁడు కండ్లనిండుగఁ గన్నీరు పెట్టుకొని, మనమున వగపునొందుచుఁ బరిజనులం గూడి మెల్లగా రామునిచేరువకేతెంచి, వింటిని, సర్పముంబోలు బాణమును ధరించియున్నవాఁడును, పరాక్రమశాలియని పేరెన్నిక గన్నవాఁడును, సకలశుభలక్షణోపేతుఁడును నై నిలఁబడియున్న యారామునితో నిట్లనియె.

"నరేంద్రా! నీ వెంతపని చేయుదువని చెప్పితివో, యంతపని సేసి నాకు రాజ్యము దొరకునట్లు చేసితివి. అయినను, రాజపుత్రా! నాకీ రాజ్యసుఖములందును, తుదకు నాప్రాణములందును మనసు విఱిగెను. రామా! యీ వాలియొక్క దేవేరి కడు విలపించుచుండ,

జగముఁగూడి పట్టణ మెల్ల ఘోషించుచుండఁగా, అన్న మడియఁగా, అంగదుఁడు దనకికఁ బ్రాపెవ్వరని మిణుకరించుచుండఁగా, నాకు రాజ్యసుఖములందు మనము పగుఁలేదు. ఇక్ష్వాకు వంశోద్భవా! మొదట వాలియెడఁగల కినుకవలనను, ఓర్వలేమివలనను, ఎక్కువ బాధ వలనను ఆవాలివధము సేయవలసినది యని యొప్పుకొంటిని. ఇప్పుడీ వానరయూథనాథుఁడు చావఁగా, నేనేల యింతటి దారుణకృత్యము సేయించితినని పొరింబొరి మనమునఁ బొగులుచున్నాఁడను. వివరింపఁగా, నాకిప్పుడా పర్వతోత్తమమగు ఋశ్యమూకమున నెల్లో యొకతీరునఁ గాలముఁ బుచ్చుచు నుండుటయే మిగుల మంచిదిగా నున్నది. ఈ వాలిం జంపినంతట వచ్చు స్వర్గమైనను నా కక్కఱలేదు. మహాత్ముఁడును, బుద్ధిమంతుఁడును నైన వాలి నన్నుఁ దఱిమి "ఓ సుగ్రీవా! నేను నిన్నుఁ జంపుటలేదు. నీ విచ్ఛమైఁ దిరుగు"మని చెప్పెను. ఆ పలుకు లాతని గొప్పదనమునకును వివేకమునకును దగియున్నవి. ఆ వాలివధరూపకార్యము నీచుఁడనైన నాకుఁ దగియున్నది. రాఘవా! ఆశ మునుకొని యుండుటచే రాజ్యమునకును, దుఃఖమునకును గల తారతమ్యమిట్టిదని తెలియఁగక, మహాగుణవంతుఁడైన యన్నమరణమునకుఁ దమ్ముఁడైన నే నియ్యకొంటిని. లోకమున నెవ్వఁడయినఁ దమ్ముఁ డనువాఁ డిట్టి గొప్పవాఁ డగునన్నను జంపఁ గడఁగునే? నా యట్టిపాపి యీ పుడమిని మఱొక్కఁడు లేఁడు. వాలి తన గొప్పతనమును దాఁటనివాఁడగుటచే నన్నుఁ జంపవలె నను తలంపు వాలికిఁగలుగదయ్యె. నేను ద్రోహబుద్ధి గలవాఁడనైనందున నన్నయొక్క ప్రాణములను గొనునంతపాపమున కొడిగట్టుకొంటిని. నేను మొదట యుద్ధమునకు వచ్చినప్పుడు వాలి నన్నొక కొమ్మను దీసి మోదెను. నే నామోదు తాళఁజాలక గిజగిజ తన్నుకొనుచుండఁగా, వాలి నన్ను బుజ్జగించి, "ఓరీ! యిఁక నిట్లు యుద్ధమునకు రాకుము" అని నాకు బుద్ధిసెప్పెను. ఈతఁడు తోఁబుట్టుదనమును, సజ్జనస్వభావమును, నడవడిని గాపాడెను. నే నన్ననో, కామమును, క్రోధమును, కోఁతిస్వభావమును జూపితిని. నరేంద్రా! తొల్లి దేవేంద్రుఁడు త్వష్టకొడుకగు విశ్వరూపునిఁ జంపి, మహాపాతకమును గట్టుకొన్నతీరున, నేనును అన్నను జంపి, యోచింపఁదగనిదియు, విడువఁదగినదియు, కోఁదగినది గాని

క్రియయు, చూడఁదగినది కానిదియు నైన యీ పాపము నొడిఁగట్టుకొంటిని, నేను జేసిన ద్రోహకార్యము నొక్కఁడు విన్నచో నన్నుఁ జూడఁడు, దగ్గఱఁజేర్పఁడు. నా సాహాయ్యముఁ గోరఁడు. తుదకుఁ దలయెత్తి నా మోమునైనను జూడఁడు. అక్కటా! నేనెంత ద్రోహినైతిని! ఆ యింద్రుఁడు చేసిన బ్రహ్మహత్యాపాతకమును భూమి, జలము, చెట్లు, స్త్రీలును గావలెనని పంచుకొనిరి. అతఁడు గొప్పవాఁడు గనుక నతని పాతకము నవి పంచుకొనెనుగాని కోఁతినైన నే నొనర్చిన తోఁబుట్టువుం జంపిన పాపము నేవాఁడు పంచుకొనును? రాఘవా! నీతిమార్గముఁ దప్పినదియు, వంశనాశకరమైనదియు నయిన యింతటిపాపము నొనర్చిన నాకీ ప్రజలగౌరవ మొండె యువరాజపదవియొండె, రాజ్యమొండె యెందుకు? సకలజననిందితమును నీచమును, లోకమున నొక్కరిచేతను జేయఁబడనిదియు నయిన యిట్టి పాపకృత్య మొనర్చితిని. ఈ గొప్ప వెతయె వర్షజలప్రవాహము పల్లమున కేగునట్లు నన్ను ముంచుచున్నది. తోఁబుట్టువుఁ జంపుట యను వెనుకటిమేనును, దోఁకయుఁగలదియు, వేడిమియను తొండము, కన్ను, శిరస్సు, కొమ్ములుగలదియు, పాపరూపమయినదియు నయిన మదపుటేనుఁగె పారుచు నదిగట్టులను బడఁద్రోయునట్లు నన్నుఁ గ్రిందఁ ద్రోయుచున్నది. ఓ మానవాధినాథా! పుటమువేయఁబడిన వన్నెలేనిబంగారము మాలిన్యమును వెలికిద్రోయునట్లు నామనమునుండు ధర్మవృత్తమును నీ పాపము నోర్వఁజాలక వెడలిపోవుచున్నది. రాఘవా! బలవంతులైన వానరశ్రేష్ఠులయొక్కయు, ఈ యంగదునియొక్కయు, ప్రాణములు నావలనఁ గలిగినవగపుచే సగముపోయినవని యెంచెదను. మంచిగుణములుగలవాఁడు, చెప్పిన మాట వినువాఁడునయిన కొడుకును బడయవచ్చునుగాని యంగదునితో సమానుఁడగు కొడు కెక్కడ దొఱకును? మఱియు నే దేశమునకేగిన నాకుఁ దోడబుట్టువు దొరకగలఁడు. ఇవి రెండు నీ జన్మమున నాకిక లేవు. ఓ పూజ్యుఁడా! అంగదు డొక్కవేళ బ్రతికియుండునేని, వాని తల్లియగు తారయుఁ బుత్రరక్షణమునకై జీవించియుండును. అట్లుకాక యంగదుడు పితృవియోగముచే క్షీణించునేని తారయుఁ బుత్రశోకముచే జీవింపఁజాలదని నేను దృఢముగా నమ్మియున్నాఁడను. రాఘవా! నేను నాయన్నతోను, కొడుకుతోను జెలిమిగోరి, తీక్ష్ణముగ

వాఁడవు; ఇంద్రియములనెల్ల జయించినవాఁడవు; గొప్ప ధార్మికుఁడవు; తఱుఁగని కీర్తిగలవాఁడవు; వివేకివి; భూమివలె నోర్పుగలవాఁడవు; రక్తసదృశ నేత్రములుగలవాఁడవు; మహాబలశాలివి; దృఢాంగుఁడవు; ధనుర్బాణములను జేతఁ దాల్చినవాఁడవు. ఇట్టి నీవు మానుష దేహబలంబును విడిచి దివ్యదేహబలము నొందితివి. ఓ రామా! నీ వేయొక్క బాణముతో వాలినిఁ జంపితివో, అట్లె యా యొక్క బాణముతో నొక్క పెట్టున నన్నును గూల్చుము. నీచేఁ జంపఁబడినదాననై, నేనును నా ప్రియునికడ కేగుదును. నన్నుఁబాసి నామగఁ డొక్కనిమిషమైన నుండఁజాలఁడు. తామరపూవుల ఱేకులంబోలు కన్నులుగల నామగఁడు స్వర్గమునకేగియు, పలు తెఱంగులైన యెఱ్ఱని క్రొమ్ముడులుగలిగి, వింత గొల్పు వేషములఁదాల్చిన యచ్చరలం బఱిఁజూచియు, వారితోఁ గూడుటకు మనమున నిష్టపడఁడు. మనోహరమైన పర్వతంపు దరియందు నీవు సీతనుబాసి యెట్లు కుందుచున్నావో, ఆ చందముననే నా ప్రియుఁడును ననుఁబాసి స్వర్గమునందు నైతము వ్యసనమును విన్నదనమును బొందఁగలఁడు. రామా! ప్రాయంపుఁబురుషుఁడు స్త్రీ విరహముచే వ్యసనమునొందుననువిషయము నీకు స్వానుభవవేద్యమే కదా. వాస్తవము నెఱిఁగినవాఁడవుగాన నన్నుఁజంపుము. అట్లయినచో వాలి నన్నుఁ జూడకుండుటచేఁ గలుగువ్యసనము నొందకుండును. మానవాధిపకుమారా! "ఇది యాఁడుదికదా, ఆఁడుదాని వధించుట పాపము. ఆ పాపమునకేల నే నొడిగట్టుకొనవలెనని తలంతువేమో! ఈ నా ప్రాణమును వాలిదేయని యెంచి నన్నుఁ బరిమార్పుము. నీకును స్త్రీవధపాతకము సంభవింపదు. ధర్మశాస్త్రవచనములు వేదము లనేకములును, "భార్య భర్తయొక్క యాత్మయే కాని వేఱుగాదు" అని చెప్పుచున్నవి. లోకమునఁ బత్నీదానమునకంటె గొప్పదానము వేఱొక్కటి లేదు. కావున నేను వాలియాత్మనే కనుకను భార్యాదానము శ్రేష్ఠమే కనుకను నన్నుఁ జంపుము. దాన నీకుఁ బుణ్యమే కాని పాతకముగలుగదు. వీరుఁడా! నీవును నా ప్రియుఁడైనవాలికి నన్నొసఁగుటచేఁ బుణ్యమేపొందుదువుగాని, నావధముచే స్త్రీవధపాతకమ్ము నీకుఁ గలుగదు. నొచ్చినదానను, నాథుఁడు లేనిదానను, భర్తచేత వంచింపఁబడుచున్నదానను నయిన నన్నును జంపుము. నరేంద్రా! మదపు

కేసరిఁగు దైవడి నొయ్యారముతో నడచువాఁడును, వానరాధిపుఁడును, నేర్పుకాఁడును, మేలిమి పసిండిదండను దాల్చినవాఁడునయిన నా ప్రియునిఁ బాసి చిరకాలము జీవింపఁజాలను. కావున నన్ను వధించి నా ప్రియునికడఁ జేర్చి యీ పుణ్యమును గట్టుకొనుము." అని యిట్లు పలుకుచున్న తారనూరడించుచు మహాత్ముఁడగు రామభూవిభుఁడిట్లనియె,

ఓ వీరునిభార్యా! శూరుని పెండ్లామువైన నీ విట్టులు విచారములఁ గుందుట తగదు. బ్రహ్మదేవుఁడు జనులనెల్ల సృజించెను. కనుక జనులందఱు నాతఁ డేవలె చెప్పిన సుఖదుఃఖములఁ బొందుదురని పెద్దలు పలుకుదురు. ముల్లోకములును ఆ బ్రహ్మకు లోఁబడి యతఁ డేర్పఱచిన సుఖదుఃఖముల నందుచుండును. వానిని మీఱుట కెవరును జాలరు. ఇంత తడవు నీవు వ్యసనమునొందితివి. ఇఁక నీపుత్త్రుఁడు యువరాజపట్టము నొందునుగాన, దుఃఖమునందినట్లె సుఖము నందఁ గలవు. కావున నీవోటిశూరుని యిల్లాండ్రు విధిత్రిప్పటలనుగూర్చి వగవరు. ఏది యేవేళకు వచ్చిన, దాని నావేళ ననుభవింపవలయునని దృఢనిశ్చయముమై నుందురు." అని యిట్లు ప్రభావముగలవాఁడును, శత్రుసంహారియునయిన రాముఁ డూరడింపఁగా, చక్కని రూపముగల దగు వీరునిభార్యయగు తారయు గొంతెత్తి కొంతసేపు రోదనము సేసి యంతట నూరటనొందెను.

25-వ సర్గము.

వాలిని దహనమొనర్చుట

వెండియు రాముఁడు లక్ష్మణునితోడఁగూడి, వారితో సమానమయిన వ్యసనమునంది, సుగ్రీవతారాంగదులను గూర్చి యిట్లనెను! "మృతినొందినవానిం గూర్చి విశేషము దుఃఖించిన, నాతనికి మన శ్శాంతి గలుగదు. కావున నికఁ జేయవలసినపని యోజింపుఁడు. లోకాచారము ననుసరించి నడచుకొనవలెను. ఇంక నేడువవలదు. దైవమును మీఱి యెట్టిపనిని చేయ శక్యముకాదు. లోకములో నన్నింటికిని దైవమే కారణము. ఎల్లపనులకును దైవమే సాధనము. సకలభూతములను తమతమ పనులచేయించుటయందు దైవమే కారణము. ఎవఁడును దేనికిని కర్తగాఁడు ఎవఁడును ఎవనిని ఆజ్ఞాపించుట కధికారిగాఁడు. లోకము స్వభావసిద్ధముగనున్నది. దానికి దిక్కు దైవము. దైవ

మాత్రను మీఱఁజాలఁడు. దైవమునకింపడు. దైవమునకు లోఁబడి మహాదైవము నెవ్వఁడు మీఱి వర్తింపఁడు. దైవమునకు మనవాఁడు పరుగువాఁడను భేదము లేదు; కారణము గావలెనని లేదు; ఇతఁడు బలశాలికదా యని చూడదు; ఆతని కొక్కఁడు చెలికాఁడనియు, నొక్కఁడు దాయాదుఁడనియు ఈ మొదలగు సంబంధములు లేవు. ఆ దైవముయొక్క చేష్టలకుఁ గారణము లేదు. అది పురుషునికి లోఁబడినదిగాదు. మఱియేమి యనిన జ్ఞానవంతుఁడగువాఁడు, ఏది సంభవించినను, అది దైవముయొక్క కార్యమనియు, మనుష్యునకు ధర్మార్థకామమోక్షము లనెడి చతుర్విధపురుషార్థములు వానివానికర్మానుసారముగాఁ గలుగుచుండుననియు, ఆ విషయమున మానవుఁడు వ్యసనమొందరాదనియుఁ దెలియుచుండవలయును. వానరేశ్వరుఁడగు వాలియు నాచే వధింపఁబడి, పాపంబులనుండి విడువఁబడి, ధర్మార్థకామములతోఁగూడి, తా నొనర్చిన కర్మమునకుఁదగిన ఫలము నొందెను. మహాత్ముఁడగువాలియుఁ బ్రాణములను రక్షించుకొనక యుద్ధము నొనర్చి, స్వధర్మము నడపుటవలనఁ దాను ముందు గెల్చిన స్వర్గమునకుఁ బోయి చేరెను. దైవము బలవత్తరము కావుననే వాలి దైవమునకుఁ లోఁబడెను. కావున వ్యసనమునొంది యుపయోగము లేదు. ఇఁకఁ జేయవలసినకార్యముఁ జేయుఁడు” అని రాముఁడు సుగ్రీవాదులతోఁ జెప్పెను.

రాముఁ డీ తెఱఁగునఁ జెప్పి ముగింపఁగా, పగతువీరులం బరిమార్చునట్టి లక్ష్మణుఁడు వంతచే మైమఱచియున్న సుగ్రీవునిఁజూచి. “సుగ్రీవుఁడా! యింక లెమ్ము. వాలికిఁ జేయవలసిన యూర్ధ్వదేహసంబంధిక్రియలను జరిపింపుము. నీవు తారాంగదసమేతుఁడవై వాలిదహనము కొఱకెండిన శ్రీగంధపుఁజెక్కలు మున్నగు కట్టెల నధికముగాఁ దెప్పింపుము. వాలికి సంస్కారము చేయవలయుఁగానఁ జింతాక్రాంతుఁడై యున్న యంగదు నూఱడింపుము. సుగ్రీవా? యీ పురమెల్ల నీ యధీనమై యున్నది. నీవు దుఃఖించిన నీ పురమెల్ల దుఃఖించునుగావున నీవు మూఢునియట్లు దుఃఖము నొందకుము. అంగదునితోఁ జెప్పి, పూలదండలను, పలుతెఱంగులగు వస్త్రములను, ఆజ్యమును, తైలమును, సువాసనద్రవ్యములను దెప్పించి, యీవలఁ జేయవలసిన కార్యముల

జేయుము. ఓ తారుఁడా! నీవు వేగముగ నేగి పల్లకీ నొకదానిని బట్టించు కొనిరమ్ము. కార్యములు నెప్పుడును త్వరగా జరుపుట మేలు. అందును నిట్టిసమయమున మరింత మేలు. పల్లకీని మోయఁగలవారును, బలవంతు లునునయిన వానరులను సిద్ధపఱుపుము" అని చెప్పి, యన్నయొక్క చేరువ నిలువఁబడియుండెను.

లక్ష్మణునిమాట విని, తారుఁడు పల్లకీఁ దేరఁ ద్వరపడుచు గుహకుఁ బోయి, పల్లకినెత్తించికొని, మఱలి వేగమే యేగుదెంచెను. బరువు మోయఁగల మొనగాండ్రగు వానరులచే మోసికొని రాఁబడుచుండు నదియు, మేల్మి యాసనముతోఁ గూడినదియు, రథముఁబోలినదియు, చిత్రింపఁబడినపక్షులతోను, వృక్షములతోను, బంటులబొమ్మలతోను గూడినదియు, అన్నివైపులఁ జక్కఁగా బిగింపఁబడినదియు, గవాక్షము లతోఁ గూడినదియు, సిద్ధులవిమానములం బోలినదియు, చక్కఁగా నమర్పఁబడినదియు, విశాలముగానున్నదియు, విశ్వకర్మచేఁ జక్కఁగా జేయఁబడినదియు, కొయ్యతోఁజేసిన చిన్నికొండలతోఁ గూడినదియు, చక్కని పనితనముగలిగి శోభిల్లునదియు, ఉత్తమభూషణములచేతను, పలురంగుల పూవులదండలచేతను నొప్పారుచున్నదియు, విలాసార్థమైన గుహాలతోను, అరణ్యములతోను గప్పఁబడినదియు, ఎఱ్ఱని గందపుఁ బూఁతగలదియు, పూవులచేఁ గప్పఁబడినదియు, బాలభానుబింబము యొక్కవర్ణముతో వెలుఁగుచున్న తామరపూవుదండలచేఁ నలంకరింపఁ బడినదియు నయిన పల్లకీఁ జూచి, రాముఁడు లక్ష్మణునితో "వాలి నీ పల్లకీయం దుంచికొనిపోయి దహనము గావింపవలయు" నని యాన తిచ్చెను.

అప్పుడు సుగ్రీవుఁడు రోదనముసేయుచు, తాను నంగదుఁడును నిర్జీవుఁడయిన వాలినిబట్టి పల్లకియం దెక్కించి, నానావిధభూషణపుష్ప మాలావస్త్రములచే నలంకరించి, వానరులంజూచి, "అన్నగారి నుత్తర క్రియలు బాగుగా జరుపవలయును. వానరులందఱు నానావిధములగు రత్నముల నవారిగా యాచకులకు వెదఁజల్లుచు పల్లకిముందు నడతురు గాక" అని యానతియొసఁగెను. లోకమునందలి రాజుల వైభవమునకుఁ దగినట్లుగా, వాలికి నుత్తరక్రియలు సత్వరముగా వానరులు నడిపించిరి. అప్పుడు [illegible] మున్నగు నాప్తులయిన వానరు లందఱు తమబంధు

వును బోఁగొట్టుకొని యార్చుచు నంగదునిఁ దోడుకొని వేగ నడిచిరి. అంత వాలియధీనముననున్న తార మున్నగు ప్రియురాండ్రయిన వానర కాంతలందఱు, ననాథలయి 'వీరుఁడా! వీరుఁడా!' యని దీనస్వరముతోఁ బలుమాఱు విలపించుచు పల్లకిని వెంబడించిరి. ఆ వానరకాంతల యేడ్పులప్రోఁతలకు నడ ప్రులనడుమనున్న పర్వతములును, వనములును నంతటను మాఱుమ్రోఁత లీనుచుండెను. అట్లు మోయఁజాలిన వానరు లందఱు చింతచేఁ జిక్కినవారలై, విజనమై, జలసమృద్ధమైయుండు నొక్క సెలయేటియిసుక తిన్నెపయిఁ బేర్చిన చితిసమీపమున తమమూఁపుర ములనుండి పల్లకినిదించి, యేకాంతస్థలమున దుఃఖించుచుండిరి.

అంతటఁ దార పల్లకిలోఁ బరుండఁబెట్టియున్న తన పతినిఁజూచి, మిక్కిలి వంతనొంది యాతనిశిరమును దన తొడపై నిడికొని "అక్కటా! వానరమహారాజా! హా! నాథుఁడా! హా! నాపై ప్రేమగలవాఁడా! హా! ఉత్తమపురుషుఁడా! హా! మహాబాహువా! ఓ నాప్రియా! నన్నుఁ గన్నెత్తిచూడుము. వీరందఱు నీ వియోగశోకముచే నొచ్చియున్న వారు. వీరినందఱ నేల చూడకున్నావు? నాథా! నీవు విగతప్రాణుఁడ వయినను, నీమోము చిఱునవ్వునవ్వుచు నున్నట్లును, బ్రతికియున్న ప్పుడుం బోలె సాయంకాలపు సూర్యునివన్నెతో సాటియగు వన్నె గలిగియుండు నట్లును గనఁబడుచున్నది. వానరాధిపా! యీ రాముఁడు నీపాలిటి యమధర్మరాజయ్యె. ఈ రాముఁడు వనమున నొక్కబాణ ముచే నిన్నుఁగూలనేసి మమ్మునందఱ ననాథలంగావించె. రాజేంద్రా! నీమనసునకెక్కిన యీ వానరకాంతలందఱు ఇప్పు డింతదవ్వు నడచి వచ్చిరే నీవది కనుటలేదా! చందురునిఁబోలు మోములుగల యీ కాంత లెల్లరు నీ కెక్కిన ప్రియులుగదా! వానరపుంగవుఁడైన యీ సుగ్రీవుని నిప్పు డేల చూడకున్నావు? ఓరాజా! తారుఁడు మున్నగు నీ మంత్రు లును, పురజనులు నిన్నుఁజుట్టి నిల్చియున్నారు. వీరికందఱికి సెలవిచ్చి పంపుము. మనము మదనపరతంత్రులమై యీ వనముల విహరింతము" అని తనప్రియునింగూర్చి విలపించెను.

ఇట్లు భర్తృమరణజనితశోకముచేఁ జిక్కి విలపించుచున్న తారను వానరకాంతలందఱు వంతచేనొగిలినవారలై యావలికి లేవఁదీసి కొనిపోయిరి. తరువాత నంగదుఁడు చింతచే నింద్రియజ్ఞానము లేనివాఁడై

రోదనము సేయుచు సుగ్రీవునితోడ్పాటున వాలిని జితిపై నెక్కించెను. కోపమున మిగులగుందినవాఁడై యంగదుఁడు శాస్త్రవిహితరీతిని జితికి నిప్పంటించి, దీర్ఘప్రయాణమునకుఁ దరలిన తనతండ్రికి ప్రదక్షిణము గావించెను. వానరులు వాలికి యథావిధిగ దహనసంస్కారముఁ జేయించి, తర్పణము గావించుటకై చల్లనినీటితోఁ గూడిన పవిత్రమైన యొక నెల యేటిగట్టునకు వచ్చి చేరిరి. అచ్చట వారందఱు అంగదుని ముందిడుకొని, సుగ్రీవతారలతోఁ గూడ వాలికిఁ దర్పణము చేసిరి. రాముఁడును దీనుఁడైన సుగ్రీవునితో సమానమగు వ్యసనముగలవాఁడై వాలికిఁ బ్రేతకర్మలన్నియు దాపుననుండి జరిపించెను. అంత సుగ్రీవుఁడు మేటిపౌరుషముగలవాఁడును, ఇక్ష్వాకువంశవీరుఁడగు రామునిచేఁ జంపఁబడిన వాఁడునునైన వాలి కిట్లు దహసంస్కారముగావించి వెలుఁగుచున్న యగ్నిని బోలిన ప్రతాపముగలవాఁడును, లక్ష్మణసమేతుఁడునునైన రాముని దగ్గఱకుఁ జేరెను.

26వ సర్గము.

సుగ్రీవుని పట్టాభిషేకము

అనంతరమున మంత్రులగు వానరులు వాలి మరణశోకముచే నొచ్చినవాఁడును, తడిబట్టగలవాఁడునైన సుగ్రీవునిచుట్టు నిలుచుండి, మంచిపనులు జేయువాఁడగు నిడుదచేతులవాఁడైన రామునికడ కేగుదెంచి, చేతులుజోడించి, ఋషులు బ్రహ్మను గొల్చువిధమున నారామునిఁ గొల్చుచుండిరి.

అప్పుడు బంగరు కొండడాలువంటి మేనిడాలుగలవాఁడు, బాలసూర్యుని పగిది వెలుఁగు మోముగలవాఁడునైన వాయునందనుఁడగు హనుమంతుఁడు రామునింగూర్చి, "ఓ ప్రభూ! తమయనుగ్రహమునం జేసి, సుగ్రీవుఁడు పొందుట కలవికానిదియు, తాతతండ్రులనాటినుండి వచ్చినదియునైన యీ మహావానరరాజ్యమును బడసెను. సుగ్రీవుఁడు మీ యనుజ్ఞ వడసి, యమాత్యవర్గముతోడ నందమగు పురము ప్రవేశించి మిత్రులతోఁ గూడ నెల్లకార్యముల నాచరింపఁగలఁడు. ఇతఁడు యథావిధిగా నానావిధంబులగు సుగంధతీర్థములచేతను, ఓషధిజలములచేతను బట్టాభిషిక్తుఁడై తమ్ము రత్నములచేతను, పూవుల

చేతను విశేషముగాఁ బూజింపఁగలఁడు. ఇచ్చటనుండి తామును రమ్యమగు నీకిష్కింధకు నేతెంచి, వానరులకందఱ కెక్కువ యానందము గలిగించుచు, సుగ్రీవునకు రాజ్యమునొసఁగుఁడు" అని చెప్పెను.

బుద్ధిమంతుఁడును, మాటలందు నేర్పరియు, శత్రుసంహారియు నైన రాముఁడు హనుమంతునిపలుకు లాలకించి, యతనితో "ఓరీ! నాయనా! హనుమంతుఁడా! మాతండ్రి నన్నుఁ బదునాలుగేండ్లు వనవాసముచేయు నట్లానతిచ్చెను. కావున నేను పురమునుగాని గ్రామమును గాని ప్రవేశింపను. శూరుఁడగు వానరశ్రేష్ఠుఁడయిన సుగ్రీవుఁడు వేగమే కలుములతో నిండినది యగు చక్కనైన కిష్కింధను బ్రవేశించి, యథావిధిగా రాజ్యాభిషిక్తుఁ డగునుగాక!" అని చెప్పి, తాను నడవడుల నెఱిఁగినవాఁడగుటం జేసి, మంచినడవడిగలవాఁడును, విశేషబలపరాక్రమములుగలవాఁడు నగు సుగ్రీవునింగూర్చి, "సుగ్రీవా! యీ యంగదుఁడు నీయన్నకుఁ గొడుకు; బలిమిని నీకెనవచ్చువాఁడు. ధైర్యవంతుఁడు. యువరాజపదమునకుఁ దగినవాఁడు. కావున వీనిని యువరాజపదమున నభిషేకముసేయుము. ఇప్పుడు వర్షాకాలము వచ్చెను. నాయనా! వార్షికము లనఁబడెడి నాలుఁగుమాసములలో నీ శ్రావణమాసము మొదటిది. ఇది సీతను వెదకుటకుఁ దగినసమయము గాదు. నీవు పట్టణమునకుఁ బొమ్ము. నేను లక్ష్మణసమేతుఁడనై, యీ ఋశ్యమూక పర్వతముననే యుండెదను. ఈ పర్వతగుహయు రమణీయమై విశాలమై యొర్వఁగూడినంత సమశీతోష్ణముగల వాయువుతోఁగూడినదై, విశేషమగు నీటివసతిగలిగి, విస్తారములయిన కమలోత్పలములతోఁ గూడియున్నది. కార్తికమాసము రాఁగానే నీవు రావణవధమునకుఁ బ్రయత్నింపుము. అదియె మన కేర్పాటు. సాధువర్తనుఁడా! నీ విప్పుడు నిజనగరముఁ బ్రవేశింపుము. పట్టాభిషిక్తుఁడవయి నీహితుల కందఱకు బహుమానము లొసఁగి సంతోషపఱుపుము" అని సుగ్రీవునితోఁ జెప్పెను.

వానరాధిపుఁడగు సుగ్రీవుఁ డిట్లు రామునివలన ననుజ్ఞవడసినవాఁడయి, యింతవఱకు వాలిచేఁ బాలింపఁబడుచుండిన కిష్కింధాపురము సొచ్చెను. పెక్కువేల వానరులు మ్రొక్కుచు, నాతనివెంటఁ బ్రవేశించి యంతటఁ గొలిచియుండిరి. ఆ సుగ్రీవుఁడు పురమునకు

వచ్చినప్పు డచ్చటిజనులందఱు వానరగణాధిపుఁడగు నా సుగ్రీవుని దర్శించి మనస్సునం గొఱంతలేనివారలయి సాష్టాంగముగాఁ బుడమిని సాగిలఁబడ మ్రొక్కిరి. వీర్యబలవంతుఁడగు సుగ్రీవుడు జనులనందఱను లేవనెత్తి హెచ్చరించి, చక్కనైయున్న తన యన్నగారి యంతఃపురము సొచ్చెను. అంతట నా సుగ్రీవునిహితులందఱు గూడివచ్చి యంతిపురినుండి వెలువడివచ్చిన వానరపుంగవుఁడగు సుగ్రీవుని, దేవతలు వేయికన్నులవానిఁ బోలెఁ గిష్కింధాపురమునకుఁ బట్టభద్రునిఁ గావించిరి. అప్పుడు వానరు లతనికి బంగరుపూతపూసిన తెల్లనిగొడుగు పట్టిరి. బంగరుకాడలుగల కీర్తికరములైన తెల్లని వింజామరలు వీచిరి. సకల రత్నములను, సకలవిధములగు విత్తనములను, ఓషధులను, పాలుకారుచెట్లు, చిగుళ్లను, పువ్వులను, తెల్లజరిబట్టలను, తెల్లనిగంధమును, నెత్తావిగల పూలదండలను, స్థలజనీరజకమలములను, మేలిమిగంధములను, పెక్కుతెఱంగులగు ననేకపరిమళద్రవ్యములను, విఱుగనిపసపక్షతలను, తెల్లావాలును, తేనెను, నేయిని, పెరుగును, వ్యాఘ్రచర్మమును, ఉడపిపందితోలుతోఁ జేయఁబడిన చెప్పులను దెచ్చియిచ్చిరి. అప్పుడు పదునాఱుగురు కన్నెపడుచులు మైపూఁతలను, గోరోచనమును, మణిశిలను గైకొని సంతసముతోఁ దెచ్చి కానుక లర్పించిరి. అంత వానరులందఱు సుగ్రీవపట్టాభిషేకసమయమున బ్రాహ్మణోత్తములచే వస్త్రకనకరత్నములచేతను, భక్ష్యభోజ్యాదులచేతను దనిపినొందించిరి. అప్పుడు మంత్రవేత్తలయిన ఋత్విజులు దర్భలు చుట్టు పఱువఁబడియున్న యగ్నిని బ్రజ్వరిల్లఁజేసి మంత్రములచేఁ బావనములయిన హవిస్సులతో వేల్చిరి. తర్వాత బంగారుకాళ్లుగలదియు, మంచిపఱుపు పఱువఁబడినదియు, పలువన్నెలుగలదియు, పుష్పమాలికలతో నలంకరింపఁబడినదియునైన రమ్యమగు రాచనగరుయొక్క పైభాగమున సుగ్రీవుని దూర్పుమొగముగ సింహాసనాసీనుంజేసి, నదీనదములనుండియు, సకలతీర్థములనుండియు, సకలసముద్రములనుండియుఁ దెచ్చి బంగారుకలశములందు నింపియున్న సుగంధి నిర్మలోదకములను జక్కనియెద్దుకొమ్ములలోను, బంగారుగిండీలలోనుఁ బోసికొని శాస్త్రములందు మహర్షులు చెప్పినతెఱఁగున, వసువులు దేవేంద్రునిఁబోలె నభిషేకించిరి. సుగ్రీవునికిఁ బట్టాభిషేకమయినయప్పుడు వేలకొలఁదిగనున్న

బలశాలు రగువానరశ్రేష్ఠులందఱు సంతోషభరితులై, కోలాహలము లొనర్చిరి.

అంత వానరశ్రేష్ఠుఁడయిన సుగ్రీవుఁడును రామునిమాటచొప్పున నంగదునిఁ గౌఁగిలించికొని యువరాజపట్టాభిషిక్తుం జేసెను. అంగదుఁడు యౌవరాజ్యపదవి నందినప్పుడు వానరులందఱు తండ్రి లేని యంగదుని యందు జాలినొందినవారలై, సుగ్రీవుఁ డొనర్చినపని బాగుబాగని యాతనిం గొనియాడిరి. అట్టి పట్టాభిషేకమహోత్సవము జరిగినప్పుడు వానరులందఱు సంతసించినవారలై, మహాత్ములయిన రామలక్ష్మణుల వలనఁ గదా యీ మహోత్సవము జరిగెనని వారి నిరువురని బలుమాఱు పొగడిరి. పర్వత గుహాయందుండు నాచక్కని కిష్కింధా పురమున నుండువారందఱు సంతసముచే నుప్పొంగిరి. పట్టణమెల్లఁ డెక్కెములచేఁ బ్రకాశించుచుండెను. తర్వాత వీరుఁడగు వానరసేనా నాయకుఁడయిన సుగ్రీవుఁడు తనపట్టాభిషేకము జరిగినవృత్తాంతమును రాముని కెఱిఁగించి తనభార్యయగు రుమనుగ్రహించి, దేవేంద్రుఁడు స్వర్గమును బోలెఁ గిష్కింధాపురరాజ్యమును బొందెను.

27-వ సర్గము.

రాముఁడు ప్రస్రవణపర్వతము చేరుట

సుగ్రీవుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడై గిరిగుహాంజొచ్చినపదంపడి, తిన్నని స్వభావముగలవాఁడు పుణ్యాత్ముఁడు నైన రాముఁడు సుగ్రీవునితో నేర్పాటుకావించుకొని, లక్ష్మణసమేతుఁడయి భయంకరముగా నఱచు సింహవ్యాఘ్రాదిమృగముల నాదములతో ప్రతిధ్వనించు చున్నదియు, పెక్కు పొదలతోను, తీఁగెలజొంపములతోను మఱుగుపఱుపఁబడినదియు, ఎలుఁగుబంట్లు, కోఁతులు కొండముచ్చులు, జంగుపిల్లులు మొదలగు మృగముల కునికిపట్టును, మొగిళులకూటముమాడ్కి నున్నదియు, నెల్లప్పుడు తేటనీటితోఁగూడినదియు నైన ప్రస్రవణపర్వతమునకు నేతెంచి, యాపర్వతశిఖరమున నొక్కవిశాలగుహాయందు నివసించి కాలము పుచ్చఁగోరి, యడఁకువగలవాఁడును, కాంతిమంతుఁడునయిన లక్ష్మణునితో సమయోచితముగా నిట్లనెను.

మిఁక శేషించియున్నది. దానిని నీ విప్పుడు చేయవలయును. సమయము నెఱిఁగినవాఁడై యెల్లప్పుడు స్నేహితులందు మంచిమనస్సు గలిగియుండు వానికి రాజ్యమును గీర్తియుఁ బరాక్రమమును హెచ్చును. పుడమిఱేఁడా! బొక్కసము, సేనయు, మిత్రులును, ధైర్యమును గూడియుండు వానికి విస్తారమయిన రాజ్యమున కాధిపత్యము గలుగును. కావున నీవు మంచినడవడి గలవాఁడవు; సన్మార్గమున నడచువాఁడవు. కావున నీవు ప్రతిజ్ఞచేసిన చొప్పున మిత్రకార్యమును జక్కఁగా నెఱవేర్పుము. తన కార్యములను విడిచిపెట్టియైనను త్వరపడి యుత్సాహముతో చెలికాండ్రపనులందుఁ బ్రవర్తించువాని కెన్నఁటికి నాపదలు పొరయవు. స్నేహితుల కార్యములను సమయమునఁ జేయక, యావల యెంత గొప్ప పనులనైన నొనర్చినను, వాఁడు అదనుదప్పి చేసినవాఁడగుటచేఁ జెలికానిపనులను జేయనివాఁడే యగును. శత్రుసంహారివగు సుగ్రీవుఁడా! మనమిప్పుడు చేయవలసిన పని రాముని కార్యము. అయ్యది సీతను వెదకుటయే. ఆపనిని మనమిప్పుడు తప్పక చేయవలయును. శత్రుసంహారకా! ఇప్పుడా కార్యమునకు సమయముగూడ మీఱినదయ్యె. వానరేంద్రా! రాముఁడు నియతకాలము నెఱిఁగినవాఁడైనను, సీతను జూచుటకుఁ దొందరపడుచున్నను, తెలిసినవాఁడు గనుక నీ యిష్టము చొప్పునఁ బోవఁదలఁచియున్నాఁడు గావునఁ దానుగాఁ గాల మతిక్రమించినదని నీతోఁ జెప్పఁబోఁడు. రాముఁడు గొప్ప వంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడు. జీవితమంతయు నీకు బంధువై యుండువాఁడు; సాటిలేని మహిమగలవాఁడు. గుణములందు సాటిలేనివాఁడు. వానరశ్రేష్ఠా! అతని కిప్పుడు నీవు సాహాయ్యముచేయుము. నీ కతఁ డింతకుమున్న సాహాయ్యముచేసియున్నాఁడు. కావున ప్రత్యుపకారము చేయుటకై వానరశ్రేష్ఠుల కానతిమ్ము. రాముని ప్రేరణకాకమునుపే కార్యము నారంభింతుమేని, కాలము మీఱదు. అట్లుకాక రాముఁడు ప్రేరణచేసిన పిదపఁ గార్యము నారంభింతుమేని, కాలముమీఱిపోవును. వానరాధిపా! నీ వుపకారముచేయని వానికైన నుపకారముచేసెడివాఁడవు. నీకు రాజ్యధనము లొసఁగి మహోపకారము గావించిన, రామునికిఁ బ్రత్యుపకారముచేయువిషయమున నాలోచింపవలయునా? వానరులయు, కొండముచ్చులయు గుంపులకు ఱేఁడా! నీవు బలపరాక్రమం

బుటు గలవాఁడవయ్యును, రామునికిఁ బ్రత్యుపకారముగా నించి సంతోషము గలిగించుటకై, వానరసేనల కేల యాజ్ఞ సేయకున్నాఁడవు. రాముఁడు దేవతలను, అసురులను మహానాగములను దనబాణములచే స్వాధీనపఱచుకొనఁ జాలినవాఁడే. అయినను, నీవుచేసిన ప్రతిజ్ఞ నెఱవేర్పఁగలవా యని పరీక్షింపఁ గోరియున్నవాఁడు. ప్రాణముల విడుచుటయందుఁగూడ వెఱపులేక నీ కతఁడు మేలొనరించెను. అట్టి రామునిపత్నియగు సీతను భూలోకమునను, స్వర్గలోకమునను వెదకుదము. దేవతలొండె, గంధర్వులొండె, అసురులొండె, దేవతాగణములొండె, యక్షులొండె యా రామునికి భీతిగలిగింపఁజాలరు. అట్టి రామునకు రాక్షసు లేమిచేయఁగలరు? సుగ్రీవా! యంతటి శక్తిగల వాఁడును, తొలుత నీకు మేలొనరించినవాఁడును నయిన రాముని కన్ని విధముల నిష్టము నెఱవేర్పవలయును. వానరపుంగవా! నీ యాజ్ఞ యయ్యేనేని, మాలో నెవఁడును, పాతాళమునఁగాని, భూమియందుఁ గాని, నీటిలోపలఁగాని, యాకాశమునఁగాని యడ్డములేకుండ సంచరింపఁ గలఁడు. శత్రువులకు లొంగనివారును, విధేయులు నగు వానరులు వెక్కండ్రు నీకడ నున్నవారు. ఎవ రెవ రేపనిని చేయవలయునో ఆనతిమ్ము" అని హనుమంతుఁడు సుగ్రీవునితోఁ జెప్పెను.

సత్త్వగుణవంతుఁడగు సుగ్రీవుఁడును సమయమునఁ జక్కఁగా నెఱిఁగింపఁబడిన యా హనుమంతునిమాటను విని, కార్యముచేయుటయందే యుత్తమబుద్ధినుంచి, సకలదిక్కులందుండు సేనలను రప్పించుటకై, యెల్లప్పుడు ప్రయత్నపరుఁడై యున్న యిష్టుఁడయిన నీలునిఁ బిలిచి, "ఓసేనాధిపా! నా సేననంతటిని యూథపాలురను తడవుసేయక యిచ్చటికివచ్చి చేరునట్లానతిమ్ము. వేగిరముగ నడచువారును, ఉత్సాహముగలవారు నగు సేనలహద్దులను గాపాడువారు నా యాజ్ఞనుగొని తమతమ వశమున నున్న సేనలను వేగిరముగఁ గొనివత్తురుగాక! సమీపమునసున్న సేనలను నీవే కొనిరమ్ము. నేడు మొదలు పదునైదుదినముల లోపల నిటవచ్చిచేరనివానికి మరణదండన విధింపఁబడును. ఇది నిస్సంశయము. నీవును నా యాజ్ఞగొని యంగదునిఁ దోడ్కొని ముదుసలులగు వానరులను దోడ్కొనిరమ్ము" అని యేర్పాటుచేసి, మఱలఁ దన . తఃపురము చొచ్చెను.

30-వ సర్గము.

శరత్కాల వర్ణనము

సుగ్రీవుఁ డిట్లేఁగుచు నీలుని కానతియొసఁగి పెండియు గుహ లోపలికిఁ జొచ్చెను. మేఘములుడివోవఁగా నాకాశము నిర్మల మయ్యెను. రాముఁ డెట్టకేలకు వర్షర్తువుంగడపి, శరదృతువురాఁగా సీతావియోగతాపముచేఁ గడు నొచ్చినవాఁడై, తెల్లనైన యాకాశ మున వెలుఁగుచున్న చంద్రబింబమును వెన్నెలచేఁ బూయఁబడినట్లుండు శరద్రాత్రి నిజూచి, సుగ్రీవుఁడు కామపరవశుఁడై తనకార్యముంగూర్చి ప్రయత్నపడకుండుటను, సీతపోవిడి తెలియకుండుటను, దినములు గడ చుటను తలఁచి "యింక నేనెట్లు లీ శరదృతువుం గడపఁగల"నని మిక్కిలి నొచ్చినవాఁడై మూర్ఛనొందెను. మతిమంతుఁడయిన యా రాముఁడు మఱికొంత తడవునకు మూర్ఛ దెప్పిఱిలి, సీత తనమనస్సున నున్నను, ఆ సీతనుగూర్చి తలపోయుచు, బంగరుమయమయిన శిలలతో నిండిన ప్రస్రవణపర్వతశిఖరమునఁ గూర్చున్నవాఁడై మెఱుపులును, మబ్బులునుతొలఁగి, బెగ్గురుపక్షులనాదములతో మ్రోఁగుచున్న తేట వెన్నెలతోఁగూడిన శరత్కాలమందలి యాకాశమునుజూచి, ప్రియా విరహము సహింపజాలక దీనములయినపలుకులతో నిట్లు విలపింపఁ దొడఁగెను.

"మున్ను తపోవనములందు బెగ్గురుపక్షివలె మాటాడునట్టి ముగుద యగు నా ప్రియురా లీ బెగ్గురుపక్షుల కూఁతలను విని యానందించు చుండెను. అట్టి నాప్రియ యిప్పుడెట్లు వినోదించుచున్నదో! తొల్లి నాతో నున్నప్పుడు విరిసినబంగారంపు వన్నెగలిగి నిర్మలములయిన వేగిస చెట్లనుజూచి సంతసంపడుచుండిన యా ముగుద యిప్పుడు నన్నుఁజూడక యెట్లు విహరించుచున్నదో! ఇంపుగాఁ బలుకునదియు, చక్కని యన్ని యంగములుగలదియు నయిన సీత ముందు రాయంచలకూఁతలకు మేలు కొనునది యిప్పుడెట్లు మేల్కొనుచున్నదో! తెల్లదామర రేకులంబోలు కన్నులుగల సీత, తమప్రియులతోఁగూడి సంచరించు చక్రవాకపక్షుల మనోహరధ్వనులను విని, నావిరహముచే నెట్టిస్థితి నొందునో! ఇప్పుడు లేడికన్నులబోలుకన్నులుగల నా ప్రియురాలింబాసి, యెన్ని కొలఁ

పలుఁ చెఱువులు, నడబావులు, అడవులు, తోపులుం గ్రుమ్మరినను నా మనసునకు సుఖము లేదు. శరత్కాలగుణములచే మఱింత హెచ్చిన మన్మథుఁడు నావియోగమువలనను, సుకుమారతవలనను సీత త్రాస మోర్వఁజాలదని యెంచి యా భామినిని మరణావస్థకుఁ దేకుండునా?” అని యిట్టులెల్లఁ జాతకపక్షి జలముంగోరి యింద్రునింగూర్చి మొఱయిడి నట్లు రాజశ్రేష్ఠుఁడయిన రాజపుత్త్రుఁడగు రాముఁడు విలపించెను. అప్పుడు లక్ష్మీవంతుఁడయిన లక్ష్మణుఁడు పండ్లకొఱ కందములయిన కొండచఱులయం దంతటఁ దిరిగితిరిగి మఱలివచ్చి యన్ననుజూచెను. అప్పుడు విజనమున రాముఁ డోర్వరానివగపుతోఁగూడి యొంటరియై మైమఱచియున్న యన్ననుజూచి లక్ష్మణుఁడు తానును వగచే ధైర్యమేది యాతనితో నిట్లనియె:

“ఓ పూజ్యుఁడా! యిప్పుడిట్లు కామునికి లోఁబడి విలపించుటచే నేమి యుపయోగము? ఇట్లు ధైర్యముగోలుపోవుటచే నేమి యుపయోగము? ఎప్పుడు ఈ నెమ్మది యుండవలసియున్నదో, అప్పుడిట్లుత్సాహములేక దుఃఖించుటచే నేమియుపయోగము? ఓ దీనముకాని స్వభావముగలవాఁడా! కార్యమునకైను ప్రయత్నము, కలవరపాటులేమి, నెమ్మది, ఉపాయము, దేశకాలములు, సుగ్రీవుఁడు మొదలగువారి సహాయసంపద, స్వకర్మకుఁ గారణమైన దేవతాప్రార్థనాదులు కార్యసాధనమునకు హేతువులుగాఁ దెలిసి కార్యమును సాధింపఁదలపెట్టుము. మనోవంశోద్ధారకా! నీ ప్రియయగు సీత యొకనికి దొఱకునది కాదు. మండుచున్న యగ్నిజ్వాలను గదిసి యెవ్వఁడేని గాలిపోక యుండునే? నీ వాసందియము వాయు”మని రాముని లక్ష్మణుఁ డూఱడించెను.

అంత రాముఁడు పగతురకు లొంగనివాఁడును, శుభలక్షణుఁడును, హితమును, పథ్యమును, ధర్మార్థసహితమును సామవచనయుక్తము నయిన మాటం జెప్పినవాఁడును నయిన యా లక్ష్మణుంగూర్చి యిట్లనెను: “కుమారా! లక్ష్మణా! సందియములేక కార్యము తెఱఁగు విచారింపవలసినదే. మిత్రసంపద చేర్చుటయు, ఉత్సాహమును బూనవలసినదే. సాధింపరానిదియైన ప్రకృతకార్యముయొక్క ఫలమును గూర్చి యోచింపవలసినదే” అని చెప్పి రాముఁడు పద్మాక్షియగు సీతను

దలఁచుకొని యెండుపాఱినమోముతో లక్ష్మణునికి వెండియు నిట్లనెను: "లక్ష్మణా! దేవేంద్రుఁడు వానగురిపించి, పుడమిని దనివినొందించి పైరులను బాగుగఁబండించి, తాఁజేయవలసినకార్యమును బూర్తిచేసి కొని మఱలిపోయెను. రాజపుత్రా! మేఘములు గంభీరమయిన చక్కని ధ్వనితోఁగూడి, పర్వత వృక్షములందు సంచరించుచు, వర్షముఁగురిపించి యలసిపోయుచున్నవి. నల్లగలువ ఱేకులవలె నల్లనయిన మేఘములు పదిదిక్కులను నల్లవిగాఁజేసి, మదముడిగిన యేనుఁగులమాడ్కి వేగము తగ్గినవై యున్నవి. సాధువా! నీటితోఁగూడి, అడవిమల్లెపూవులయు, ఏఱుమద్దిపూవులయు నెత్తావిగలిగి మహావేగముతో వీచుచు వాన గాడ్పు లంతట సంచరించి నిలిచెను. అనఘుఁడవగులక్ష్మణా! మేఘగర్జన ములును, ఏనుఁగుల ఘీంకారములును, నెమళ్లకేకానినదములును, సెల యేళ్లు వేగముతోఁబడునప్పుడు గలుగు చప్పుడులును తటాలున నడఁగి నవి. వివిధములయిన చరులుగల పర్వతములు జడివానచేఁ జక్కఁగఁ గడుగఁబడి, మాలిన్యములేనివై, పలురంగులుగల కావిఱాలకూడికచేఁ గుంకుమాదిపరిమళద్రవ్య మిశ్రమైన గంధ మలఁదికొన్నచందమున వెలుఁగుచున్నవి. ముగుదలు క్రొత్తగా మగలతోఁ గూడిననాఁడు సిగ్గుచేఁ గొంతసేపు ఓగింపుసేసి తిన్నగాఁ దమజఘనములు చూపినతీరున, శరత్కాలనదులును ప్రవహించి ప్రవాహములు తగ్గినతరువాత మెల్ల మెల్ల నిసుకతిన్నెలను గనఁబఱుచుచున్నవి. శరదృతువురాఁగా, నేడాకులయరఁటిచెట్లు విరులతోఁ గూడి యలరుచున్నవి. సూర్యచంద్ర నక్షత్రములు చక్కఁగా వెలుఁగఁదొడఁగినవి. మదపుటేనుఁగులు సొంపు మీఱియున్నవి. శరత్కాలగుణములచేఁ గలిగిన సౌందర్యలక్ష్మి పెక్కు తావులందుఁ బలుతెఱంగుల కాంతిగలదై యున్నను ప్రకృతము సూర్యుని తొలివెలుఁగులు సోఁకినంత వికసించినపద్మములుగల తామరకొలఁకు లయం దెక్కువ శోభిల్లుచున్నది. వనములందు గాడ్పు లేడాకులరఁటి పూవులతావిగలవై తుమ్మెదల ఝంకారములతోఁగూడి వీవఁగా, మదపుటేనుఁగులకు మదము హెచ్చుచున్నది. పల్లియిసుకతిప్పలనుండి కవగూడివచ్చినవియు, సరోవరములయందలి నివాసము నిచ్ఛగించు నవియు, తామరపూవుల పుప్పొళ్లగ్రమ్మిన విశాలములయిన జక్కని ఱెక్కలుగలవియునగు జక్కవలతోఁగూడ నంచలు విహరించుచున్నవి.

శరత్కాలలక్ష్మీ వశముచే శోభిల్లు నేనుఁగులయందును, ఆ మెక్కిన
యాఁబోతులమందలందును నిర్మలోదకములగు నదులందును బంచిపెట్టఁ
బడినట్లు సమముగ వెలుఁగుచున్నది. మేఘము లాకాశమును విడిచి
పోవుటను గని, వనములందలి నెమళ్లు పురులు ముడుచుకొని, పెంటి
నెమళ్ళయం దనురక్తిమాని, కాంతితఱిగినవై, సంతసము దొఱఁగి
క్రొవ్వనాదములుచేయక ధ్యానముచేయుచున్నవి. మనోహరములగు
సువాసనగల యనేకములయిన వేగిసచెట్లు పుష్పభారముచే వంగిన
కొమ్మలుగలవై బంగారువలెఁ బచ్చనై కన్నులకొప్పియుండుటచేత వన
ప్రదేశములు దీపములతోఁగూడినట్లు ప్రకాశించుచున్నవి. ఈ ఋతువు
నందు వనవిహారజలవిహారములం దాసతోఁగల మేటియేనుఁగులు తమ
ప్రియలతోఁగూడి, యేడాకులయరఁటి పూవులవాసనకు హెచ్చిన
మదముగలవై మదజలము గండస్థలములను భేదించుకొని కాఱు
చుండఁగా మఱింతమదించినవై తిన్నగా నడయాడుచున్నవి. శరదృతు
వునం దాకాశము మేఘములులేమిచేఁ గత్తవలెఁ దెల్లనివన్నెగలిగి
యున్నది. నదులు సన్నగాఁ బాఱుచున్నవి. గాడ్పు లెఱ్ఱతామరపూవు
వలెఁ జల్లఁగా వీచుచున్నవి. దిక్కులు చీఁకటి తొలఁగఁగా వెలుఁగు
చున్నవి. చక్కఁగా నెండకాయుటచే బురదయెండి పుడమినుండి దట్ట
మైన దుమ్ములేచుచున్నది. ఒండొరులపై విరోధమును, కోపమును గల
రాజులు యుద్ధయాత్రకై వెడలుచున్నారు. ఆఁబోతు శరదృతుగుణ
ములచే నొప్పారినరూపకాంతులు గలిగినవై యుప్పొంగుచు, దుమ్ము
గ్రమ్మిన మేనులతోఁగూడి, మదించినవై, యొండొంటితోడఁ బోరాడఁ
గోరి, యావులనడుమ అంకెలువేయుచున్నవి. వనమునందలి యాఁడే
నుఁగు లోర్వఁజాలని మోహముగలవై, తమగుంపులతోఁగూడి,
కామాతిరేకముతోఁ గూడి, మదించి, తిన్నని నడకనడచుచున్న తమ
భర్తలను జుట్టుకొనిపోవుచున్నవి తొలుత ధనికులుగ నున్నవారు
కాలవైపరీత్యమువలన దరిద్రులుగాఁగా, నూతనధనికులు హేళనము
చేయ నేమియుఁజేయఁజాలనట్లు, నెమళ్లు వర్షర్తువునందు మేఘోదయ
కాలమునఁ దమకలంకారములయిన మేటిపురులను విచ్చియాడుచుండి
నవి. ఇప్పుడవి మేఘములుపోవుటంజూచి, తమపురులను ముడుచుకొని,
యేటిగట్టులకుఁబోఁగా, హంసలు శరత్కాలము వచ్చుటంజేసి గర్వించి

తమ్ము హేళనముచేయంబడినవివోలె గర్వమువీడి విన్నఁదనముతోఁగూడి పఱిలిపోవుచున్నవి. మదముచేఁగలిగిన గండస్థలంబులనుండి మదజలంబు గార్చునట్టి మేటియేనుఁగులు కారండవములను, చక్రవాకపక్షులను గొప్పఘుంకారములొనర్చి బెదరించుచు విరిసినకమలములచే శోభిల్లుచున్న కొలఁకులనుఁ గలియఁబెట్టి కలియఁబెట్టి నీటిని ద్రావుచున్నవి. రొంపిలేక, తేఁటనీటితోఁగూడి యిసుకచే నొప్పినవియు, గట్టులం దాలమందలతోఁగూడి, బెగ్గురుపక్షులనాదములతో నొప్పుచున్నవియునగు నదులందు రాయంచలు సంతసముతోఁ దిరుగుచున్నవి. వర్షాకాలము పోయి, శరత్కాలము వచ్చుటచేత నేఱులును, మేఘములును, సెలయేళ్ళ నీటిధారలచప్పుడును, పెచ్చుపెరిగిన గాడ్పులధ్వనులును, నెమళ్ళ కేకలును, సంతసములేని కప్పలకూఁతలును వేగిరముగ నిలిచిపోయెను. పెక్కురంగులుగలవియు, వర్షాకాలమున వానకు వెలుపల రాక పుట్టలలోనెయుండుటచే మిక్కిలిచిక్కినవియు, తీక్ష్ణవిషము గలవియునైన పాములు చాలకాలము బిలములలోపల నాహారము లేక యుండుటవలన నాకలిచేఁ బీడితములగుచు శరదృతువు రాఁగా వెలుపలికిఁ బ్రాఁకుచున్నవి. * ప్రకాశించుచున్న చంద్రునికిరణములు

*శ్లో. చంచచ్చంద్రకరస్పర్శహర్షోన్మీలితతారకా,
ఆహో రాగవతీ సంధ్యా జహాతి స్వయ మంబరమ్.

చంచత్ చంద్రకరస్పర్శహర్ష ఉన్మీలితతారకా=ఉదయించుచున్న చంద్రుని కిరణముల తాఁకుడువలని శోభచే వెలుఁగుచున్న నక్షత్రములుగలది యని యొక యర్థము. వెలుఁగుచున్న చంద్రుఁడను పురుషుని చేతితాఁకుడుచేతఁ గలిగిన సంతోషముచేఁ దెఱచికొన్న కన్నులుగలదియని మఱియొక యర్థము. రాగవతీ=ఎఱ్ఱదనము గలదియని యొక యర్థము. ప్రేమగలదియని యొక యర్థము. సంధ్యా=సంధ్యాకాలము, అని యొక యర్థము. సంధ్యయను నొక స్త్రీయని మఱియొక యర్థము. స్వయం=తానే, అంబరం=ఆకాశమును అని యొక యర్థము. వస్త్రమును అనియొక యర్థము. జహాతి= విడుచుచున్నది. విచ్చివేయుచున్నది. అహో=ఆశ్చర్యము. ఈశ్లోకమున చంద్రపదము పుల్లింగమగుటచేతను, సంధ్యాపదము స్త్రీలింగమగుటను, కరము, తారక, రాగము, అంబరము అను పదములర్థద్వయము గలవగుటచేతను. "ఒకానొక కాముకి యగునతివ తన ప్రియుని చేయి తగిలినంతట సంతోషముచేఁ గన్నులువిచ్చినదై, సురతముఁగోరి తానే కోకవిచ్చుచున్నది. ఆహా! మోహముయొక్క మహిమ యేమనవచ్చును!" యని యర్థము ధ్వనించుచున్నది. రామాయణమున నిది యొక వాల్మీకిచమత్కారముఁదెల్పు శ్లోకము. చదువరుల యాహ్లాదమునకై, శ్లోకమునిందుఁ జేర్పబడుచున్నది.

సోకుటచే పులకించి వెలుఁగొందుచున్న తారకలుగలదియు, రక్తవర్ణముగలదియు నగుసంధ్య తనంతన యాకాశమునువిడిచిపోవుచున్నది. చంద్రుఁడను చక్కనిమోముగలదియు, నక్షత్రములనెడు వెలుఁగుచున్న కన్నులుగలదియు, వెన్నెలయను దుప్పటముగలదియు నయిన రాత్రి తెల్లని చీరె గప్పుకొన్న చానవలె నొప్పుచున్నది. బెగ్గురుపక్షులు చక్కఁగాఁ బండినశాలిధాన్యపువెన్నులను దిని యేపుమీఱి వరుసలుదీరి గాలి కెగిరిన మల్లెపూవులసరమువలె విరాజిల్లుచు నాకసమునఁ బోవుచున్నవి. నిద్రించుచున్న యొంటి రాయంచగలదియు, పెక్కు తెల్లకలువలతోఁ గూడినదియు నైన గొప్పమడుఁగులనున్న నిర్మలోదకము, మబ్బులుతొలఁగి, చంద్రబింబముచేతను నక్షత్రగణముచేతను నొప్పుచున్న యాకాశముమాడ్కి వెలుఁగుచున్నది. అచ్చటచ్చట నివసించుచున్న హంసములు చలించుచున్న మొలనూళ్ళయి వికసితకమలోత్పలములు పుష్పహారములై తలిర్ప, మేటినడబావు లలంకృతలయిన యంగనలచందమున నెక్కువ శోభిల్లుచున్నవి. పిల్లనగ్రోవులరవమును, వేఁకువను వీఁచునట్టి గాలి చప్పుడును, గొల్లతలు పెరుగు చిలుకునప్పుడు గలుగుధ్వనులును, దూడలకై యఱచుగోవుల యఱపులును, ఆఁబోతులు చేయునట్టి ఱంకెలు నొండొంటితోఁగలసి పెంపొందుచున్నవి. ఏళ్ళగట్టులు పువ్వులచే నొప్పినవై, మెల్లనిగాలికిఁ గదలుచు సుతికిన ముఱికిలేని తెల్లనిబట్టలచందమున వెలిఁగెడి రెల్లుచేఁ గప్పఁబడినవై తెల్లపట్టుచీరలఁగట్టిన యతివల జఘనములవలె వెలుఁగుచున్నవి. అడవులందు నిరాటంకముగాఁ దిరుగునవియు, పూఁదేనె గ్రోలుటయందు నేర్పుగలవియునైన తుమ్మెదలు ప్రియాసమేతములై కమలంబులందు వాలినప్పుడు, వానిపుప్పొడి యంటుకొనుటచేఁ బచ్చని వన్నెగలవై, గాలియందలి సువాసనగొనుటకై మోహముతో గాలిని వెంబడించిపోవుచున్నవి, తేటనీరును. వికస్వరకుముదములును, కొంగల కూఁతలును, పచ్చగాఁబండిన వరిపైరును, మెల్లనిగాలియు, నిర్మలమగు చందమామయు వర్షర్తువు గతించెనని తెలుపుచున్నవి. కామినులు రేయియెల్లఁ దమప్రియులతోఁ గ్రీడించి వేఁకువలేచి యలసటచేఁ దిన్నగా నడచిపోవుచందమున, చేప లనెడి యొడ్డాణములను గనఁబఱచుచు నదీకాంతలు శరదృతువురాఁగా మెల్లగాఁబాఱుచున్నవి.

చక్రవాకపక్షులతోను, పాచితీఁగెలతోను, వెలిపట్టుచీరెలవంటి తెల్లపాదలతోనుగూడిన నదులముఖములు మకరికాపత్రములచే నలంకరింపఁబడి, గోరోచనముపూఁతగలిగి వెలిపట్టుచీరల మేలిముసుఁగుగల యువిదలమోములమాడ్కి వెలుఁగుచున్నవి. చక్కగా వికసించిన గోరింటపూవులచేతను వేగిసపూవులచేతను మనోహరములై, మదించిన తుమ్మెదల ఝంకారములతోఁ గూడియున్న వనములందు మన్మథుఁడు వాఁడితూపులను వింటిని దాల్చినవాఁడై విరహిజనులను బాధింప నిశ్చయముగాఁ దిరుగుచున్నాఁడు. వార్షికమేఘములు లోకమును పూర్ణవర్షముచేఁ దనివినొందించి, నదులను చెఱువులను నిండించి, భూమిని పైరుపంటలచే వెలయఁజేసి, యాకాశమువిడిచి పోయెను. కొలఁకులు తేటనీటితోఁగూడినవై, చక్రవాక పక్షులతోను, దివ్యముగాఁగూయు నాఁడుకొంగలరవములతోను గూడి యెక్కువగా వెలుఁగొందుచున్నవి. కొండచరులందు వేఁగిసచెట్లు, ఏడాకులయరఁటిచెట్లు, కాంచనపుఁజెట్లు, మంకెనచెట్లు, ప్రేంకణపుఁజెట్లును జక్కఁగాఁ బూఁచియున్నవి. లక్ష్మణా! యేళ్ళయందలి యిసుకదిన్నెలు, రాయంచలు, బెగ్గురుపక్షులు, చక్రవాకములు, కొక్కెరలు మొదలగు పక్షులతో నంతట నొప్పుచున్నవి చూడుము. రాజపుత్రా! మత్సరము పెచ్చుపెరిగి యొండొరులను జయింపగోరు రాజులదండయాత్రకుఁ బ్రయత్నించునదనిదె వచ్చినది. రాజపుత్రా! రాజులు దండయాత్ర వెడలుట కిది ముఖ్యమైనకాలము. సుగ్రీవుఁడును గనఁబడఁడు. అట్టి ప్రయత్నమును గానరాదు. ఓ లక్ష్మణా! సీతనుగానక చింతాక్రాంతుఁడనై యీ వర్షాకాలము నాలుగునెలలను నూఱేండ్లతోపాటు గడపితిని. ఆఁడుచక్రవాకపక్షి తనభర్తను వెంబడించి వనమునఁబోవునట్లు, ఈ సీతయు నన్ను వెంబడించి, పూఁదోటకుఁబోవునట్లే యీ భయంకరమగు దండకారణ్యమునకు సంతసముతో వచ్చినది. లక్ష్మణా! రాజ్యమునుండి తొలఁగింపఁబడి యడవులకుఁ బంపఁబడినవాఁడనై ప్రియురాలినెడఁబాసి, వంతచేఁ గుందినవాఁడనయియున్న నాయెడ సుగ్రీవునకింకను దయపుట్టలేదుగదా! శత్రుసూదనుఁడవయిన యో లక్ష్మణా! "ఇతఁడు దిక్కులేనివాఁడు; రాజ్యముబోఁగొట్టుకొన్నవాఁడు; రావణునిచేఁ దిరస్కరింపఁబడినవాఁడు; దీనుఁడు; స్వదేశమునకుఁ గడుదవ్వున

కాని, శోకపీడితులమయియున్న మనయెడ దయదలంపక యున్నాఁడు. మహాబలుండవగు లక్ష్మణా! సుగ్రీవునికడకుఁబోయి, నాకోపముకెంత యెత్తిదో యతనికిఁదెలిపి జెప్పినమ్ము. మఱియు "ఓ సుగ్రీవుఁడా! వాలి నాచే హతుఁడయి యేమార్గమునఁ బోయెనో, ఆ మార్గము మూయఁ బడలేదు. నీవు ప్రతిజ్ఞను గాపాడుకొనుము. వాలిదారిని వెంబడింపకుము. నా బాణముతో రణమున వాలియొక్కఁడే మృతినొందెను. నీవు ప్రతిజ్ఞదప్పితివేని, నిన్ను సకుటుంబముగా ధ్వంసముచేసెదను" అని యతనితో నామాటగాఁ జెప్పుము. పురుషశ్రేష్ఠుండవైన లక్ష్మణా! కార్య మీతీరున నున్నది గనుక నీకార్యమునకు దగినట్లుగా నే యేమాట చెప్పవలయునో యాయామాటం జెప్పుము. కాలము మించి పోవుచున్నది. త్వరపడుము. నీ వా సుగ్రీవునికడకేగి, "వానరపుంగవా ఆడినమాటలచొప్పున నడచుట యుత్తమధర్మమనియు, సత్యముతప్ప రాదనియు, నేను ప్రయోగించిన బాణంబులచే యుద్ధరంగమున నీల్గిన వాఁడవై జమునిఁబీటికిఁజని వాలింజూచునట్లు చేసికొనకుము" అని నా మాటగాఁ జెప్పుము." అని రాముండు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను. తీక్ష్ణ ప్రతాపుఁడయిన మనువంశమునకుఁ బ్రభువగు లక్ష్మణుఁడు సీతా వియోగశోకముచే దీనుఁడయియున్నను రాముఁడు సుగ్రీవునిమీఁది యాగ్రహముచే నోర్వరాని యెక్కువకోపంబుగలవాఁడై, యూఱడించినను నిమ్మళింపకయుండుటం గని సుగ్రీవునియందు మిక్కిలి కఠిన మయిన తలంపుగలవాఁడయ్యెను.

31-వ సర్గము.

లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవునికడ కేగుట

ఆ దశరథనరేంద్రుని నందనుఁడయిన లక్ష్మణుఁడు కాముకుఁడగుటచే దైన్యమునందినవాఁడును, స్వాభావికముగా ధీరుఁడును, సీతా వియోగఖిన్నుఁడై, సుగ్రీవుఁడు కాలముమీఱీ రాకయుండుటచే నతనిమీఁద నెక్కుడయాగ్రహము చెందినవాఁడును నయిన యన్న యగు రామునిఁగూర్చి యిట్లనియె. "ఓ పూజ్యుఁడా! సుగ్రీవుఁడు తన కుపకారమొనర్చినవారికిఁ బ్రత్యుపకార మొనరింపవలెనను సజ్జనుల ధర్మమునందు నిలువఁడు. రామునితోడి చెలిమివలననేకదా నాకీ రాజ్య

మును, భార్యయుఁ దొరకెననియుఁ దలంపఁడు. ఇతండు వానరరాజ్య సంపద ననుభవింపఁదగఁడు. కావున, ఈతనిబుద్ధి మనకార్యముల కనుకూలింపదు. వీఁడు మదిసెడి, కామసుఖములం దవిలి, నీ యుపకారము నకుఁ బ్రత్యుపకారము సేయుటయందుఁ దలంపులేనివాఁడై యున్నవాఁడు కావున వీఁడు నాచే హతుఁడై యన్నకడకుఁబోయి చేరునుగాక! ఇట్టి చెడుగుణములు గలవాని కెంతమాత్రము రాజ్యము నీయఁ దగదు. నామనస్సున వేగముతోఁ బుట్టుచున్న కోపమును నే నాఁపు కోనఁజాలను. బొంకులాడువాఁ డగు నా సుగ్రీవు నిప్పుడే వధించెదను. వాలిపుత్త్రుఁ డంగదుఁడు తక్కుంగల వానరవీరులతోఁ గూడి సీతను వెదకుఁగాక! అని తన మనసునఁగల యభిప్రాయము దెలిపి యుద్ధము చేయుటయం దోర్వరాని కోపముగలవాఁడై, ధనుస్సును జేతఁబట్టి రేఁగుచున్న లక్ష్మణునిఁగూర్చి శత్రువీరుల సంహరించువాఁడగు రాముఁడు చక్కని యోచనతోఁ గూడినదియు, నెమ్మదిని దెల్పునదియునయిన మాట చెప్పెను.

లక్ష్మణా! లోకమున నీవంటివాఁడు మిత్రసంహారరూపమయిన చెడుపనిని జేయఁడు. కోపమువచ్చినప్పు డెవ్వఁడు దాని నోర్పుతో నణఁచుకొనునో, వాఁడు పురుషశ్రేష్ఠుఁ డనఁబడును. లక్ష్మణా! నీవు మంచినడవడిగలవాఁడవు గావున నిట్టి పాపముసేయఁ దలంపుగొనకుము. పూర్వము సుగ్రీవునియం దున్నంతప్రేమను, మనము వానితోఁ జేసికొన్న చెలిమిని తలంచి యతనితో నిష్ఠూరపు మాటలాడక, తిన్నని మాటలతో, నా సుగ్రీవునితో నిట్లు జాగుసేయుట తగునా యని యడుగవలసినది" అని యన్నపలుకఁగా, మంచి బుద్ధిగలవాఁడు, పండితుఁడు, అన్నగారి కిష్టమును హితమును జేయుటయం దాస్థగలవాఁడు, తనయన్నకు విధేయుఁడు, బుద్ధియందు బృహస్పతిని బుసడించువాఁడు నయిన లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవునిమీఁదికోపము నడఁచుకొని, ప్రలయ కాలయమునిబోలిన వాఁడయి ఇంద్రధనుస్సును బోలినదియు పర్వత శృంగము వంటిదియునగు ధనుస్సునుపుచ్చుకొని శృంగముతో నొప్పారుచున్న మందరపర్వతమువలె కిష్కింధనుగూర్చి బయలు దేరెను. లక్ష్మణుఁడట్లు కామక్రోధములవలనఁ బుట్టినరాముని కోపాగ్నితోఁగూడినవాఁ డగుటంజేసి వాయువుతోఁగూడిన యగ్నింబోలి మండుచుఁ

బయనమై, తనవేగముచేఁ జెక్కుముద్దలను, తోటిచెట్లను, ఇనుపచెట్లను గ్రిందబడఁ ద్రోయుచుఁ బర్వతశిఖరములను, మఱి యనేక వృక్షములను నెగిరిపడునట్లు చేయుచు, వేగముతో నడచునట్టి యేనుఁగుకైవడి తాలను దుత్తునియలు సేయుచు, దూరదూరముగ నడుగులిడుచు పనియవసరమువలనఁ గడువడిగాఁబోయి, పర్వతముల నడుమ సేనలతో నిండినదయి, శత్రురాజులకుఁ జొఱరానిదగు వానరేంద్రుఁడయిన సుగ్రీవునిపట్టణము జూచెను.

ఇక్ష్వాకువంశమునఁ బుట్టినవారిలోపల శ్రేష్ఠుఁడయిన లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవునిమీఁది యాగ్రహముచే నదరుచున్న పెదవులుగలవాఁడై పర్వతపునడుమ సేనలతో నిండినదియుఁ జొఱరానిదియు నయిన వానరాధిపుని పత్తనంబగు కిష్కింధయొక్క వెలుపటఁ దిరుగుచున్న వెఱపుగలిగించువారగు వానరులను జూచెను. ఏనుఁగులంబోలు వానరులందఱు పురుషశ్రేష్ఠుఁడైన లక్ష్మణునిఁ గోపాటోపముతో వచ్చుచున్న వానిని జూచి, శత్రువువచ్చుచున్నాఁ డన్న భీతిచే కొండకొమ్ములను, ఎత్తుగాఁబెరిగినచెట్లను గొని, యా లక్ష్మణునిమీఁదికిఁ గవియఁగా, లక్ష్మణుఁడును బెక్కుకట్టెలువేసి మంటపెట్టిన యగ్నిహోత్రునికైవడి క్రోధముగలవాఁడయ్యెను. ప్రలయకాల యమునిచందమున మండిపడుచున్న లక్ష్మణుంజూచి, వానరులు, మనమున భయము దోప గడగడవణఁకుచుఁ బలుదెసలకుఁ బరుగులిడి, సుగ్రీవుని యంతఃపురముసొచ్చి, లక్ష్మణుఁడు గోపముతో వచ్చియున్నాఁ డన్నవార్త నెఱిఁగించిరి. అపుడు వానర రాజగు సుగ్రీవుఁడు మన్మథసుఖములం దవిలి, యేకాంతమునఁ దారతోఁగూడి రమించుచుండుటవలన నా కపివీరులమాటను వినఁడయ్యె. అప్పుడు మంత్రులు సంగతిఁగనుఁగొని రమ్మని యానతియ్యఁగా, పర్వతములను, ఏనుఁగులను, మేఘములనుబోలిన యాకారములు గలవారగు వానరులు నగరునుండి వెడలిరి. ఆ వానరులందఱు గోళ్లను గోఱలును నాయుధములుగాఁ గలిగినవారు; వికృతస్వరూపముగలవారు; పులులమాడ్కి గర్వము గలవారు; భయంకర ముఖులు. వారిలో కొందఱు పదియేనుఁగుల బలముగలవారు. కొందఱు వేయియేనుఁగుల బలంబుగలవారు నయి యుండిరి. అట్టి బలవంతులగు వానరులందఱు చేతులతోఁ జెట్లనుబట్టి

కొని కాపలికాచుచుండుటవలన నేరికిఁ జొర నలవికాని కిష్కింధా నగరమును లక్ష్మణుఁడు జూచెను. అంత నచ్చో నెక్కువ బలిమిగల యా వానరులందఱు ప్రాకారమునకును పరిఖకును నడుమనున్న మార్గమున వెడలివచ్చి యా లక్ష్మణునికిఁ గనఁబడునట్లు నిలిచిరి. అప్పుడు శౌర్య ధైర్యములుగల రాజపుత్రుఁడగు లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవుఁడు సమయము మీఱుటను, తనయన్న నొచ్చియుండుటను దలఁచి, మఱలఁ గోపము నొంది, వేడినిట్టూర్పు నిగిడించి, కోపమునఁ గన్ను లెఱ్ఱఁగఁ జేసినవాఁడై, [illegible] సుగ్రీవుని [illegible], బాణము ములుకు లనెడి మండుచున్న నాలుకలును, ధనుస్సనెడి పడగయు, వెలుఁగనెడి విషముంగల యయిదుతలలపాము వలె భీకరుఁడై యుండెను. అప్పు డంగదుఁడు ప్రళయకాలాగ్నిం బోలెఁ బ్రజ్వరిల్లువాఁడును, తే[illegible] బడిన మదపుటేనుఁగుంబోలు వాఁడునునయిన లక్ష్మణునిఁ జేరి, వెఱపుచే మిక్కిలి విచారమునొంది నిలిచియుండెను. వేసుగాంచిన యా లక్ష్మణుఁడు, కినుకచేఁ గన్ను లెఱ్ఱఁజేసి, యంగదునిఁ జూచి "ఓరీ చిన్నవాఁడా! సుగ్రీవునికడ కేగి, "చిన్నయనా, శత్రువుల నణఁగఁద్రొక్కఁగల వాఁడగు రామునితమ్ముఁడగు లక్ష్మణుఁడు రామునిచింతకు నొచ్చినవాఁడై, నీకడకువచ్చుటకయి వాకిట నున్నవాఁడు. అతని మాటయందు నీ కిష్టముగలదేని యట్లు నడచుకొనుము" అనిచెప్పి, పగతుర రూపు మాపు నంగదుఁడా, నీవు వేగరమ్ము" అని చెప్పెను.

బలముగల అంగదుఁడు లక్ష్మణునిమాట విని, వగలఁబొగులుచుఁ దండ్రికడకేగుదెంచి మనసునఁ గలవరమునంది, మోమున విన్నదనముదోఁపఁ దండ్రిపాదములకును, ఆవల దల్లి పినతల్లుల పాదములకును మ్రొక్కి, లక్ష్మణుఁడు తెలిపిన తెఱఁగెల్ల నెఱిఁగించెను. అయినను సుగ్రీవుఁడును నిద్రాకామసుఖపరవశుండై, మదిని వలపులం దగిలి మైమఱచి యుండెను. అంత వానరులందఱు మిక్కిలి వెఱపునొంది కోపముతోఁ గూడియున్న లక్ష్మణుని శాంతపఱచుటకై యందఱుగూడి గొప్ప ప్రవాహవేగమువలెనున్న లక్ష్మణునిగని పిడుగువలె మ్రోగునట్టి సింహనాదమును, కిలకిలారవములును జేసిరి. సుగ్రీవుఁడును మత్తుచే దెఱవ నలవికాని కన్నులుగలవాఁడును, క్రిందుమీఁదైయున్న పూలదండలును ఆభరణములును గలవాఁడునునై, యా సింహాసనమున కలికి

పడి లేచెను. తర్వాత చక్కని యాలోచన చేయఁగలవారును, అంతః పురమునకులోనికిఁ బోఁగలవారు నగు ప్లక్ష ప్రభావు లనెడు సుగ్రీవుని ప్రియమంత్రు లిద్దఱు నంగదుని మాట విని, యాతనితోఁ గూడఁ దిరిగి "పెక్కులెఱుఁగులఁగు ధర్మార్థస్వరూపములను దెలుపవచ్చియున్నాఁడు" లక్ష్మణుఁడని నివేదించుకొనుటకై లోపలికిఁ బ్రవేశించి, దేవతల కధిపతి యగు దేవేంద్రునిచందమున సింహాసనమునఁ గూర్చున్నట్టి సుగ్రీవుని నిష్టాలాపములచే నూఱడించి, "యో వానరేంద్రా! ప్రతిజ్ఞ దప్పని వారును, మహాత్ములును, నీకు రాజ్యమునొసఁగినవారును, రాజ్యపరి పాలనమునకుఁ జాలినవారు నయిన యన్నదమ్ములు రామలక్ష్మణులు నీకుఁ జెలికాండ్రయిరిగదా! ఆ యిరువురిలో నొక్కఁడగు లక్ష్మణుఁడు వింటిని జేతఁబట్టి వచ్చి వాకిట నిల్చియున్నాఁడు. అతనికి వెఱచి, వడఁకుచు వానరులు భయముతోఁ గేకలిడుచున్నారు. ఈ లక్ష్మణుఁడు మాటలు సారథ్యము సేయఁగా, ప్రయత్నమను రథముమీఁదఁ గూర్చుండి యిచ్చుటకై వచ్చియున్నాఁడు. లక్ష్మణుఁడు పంపఁగా, ఈ తారయొక్క ముద్దుపట్టియగు నంగదుఁడు వేగిరముగా వచ్చియున్నాఁడు. ఆయన మొనగాఁడగు లక్ష్మణుఁడు కన్నులెఱ్ఱఁగఁజేసి, వానరులను దహించునట్లు మాడ్కిఁ జూచుచు వాఁకిటనున్నాఁడు. కావున మహారాజా! బంధు పుత్రమిత్రసమేతుఁడవై త్వరితముగానేగి యతనికిఁ బ్రణమిల్లి, యతని కోపము చల్లార్పుము. ధర్మాత్ముఁడగు రాముఁడు చెప్పినపనిని జాగరూకతతో నెఱవేర్పుము. చేసినప్రతినయొనర్చి, మాటదప్పనివాఁడవగుము" అని యంగదాదులు సెప్పిరి.

32-వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు హనుమంతునితో నాలోచించుట

బుద్ధిమంతుఁడగు సుగ్రీవుఁడు మంత్రులు దోడ్కొనివచ్చిన యంగదుఁడు చెప్పిన మాటనువిని, లక్ష్మణుఁడు తనపై నాగ్రహముతో వచ్చియున్నాఁ డన్నమాటనువిని, సింహాసనమువిడిచి లేచెను. ఆలోచన లందు నేర్పరియగు సుగ్రీవుఁడు స్థూలసూక్ష్మముల నాలోచించి, ఆలోచనలుచేయుటయందు నేర్పరులును, ఆలోచనలయం దనుభవముగల వారునైన మంత్రులతో నిట్లనిచెను.

"మంత్రిపుంగవులారా! నే నెల్లప్పుడు రామలక్ష్మణులతోఁ జెడ్డ మాటయొక్కటియు నాడలేదు. చెడ్డపనియొక్కటియుఁ జేయనులేదు. ఇఁక లక్ష్మణుఁడు నాపై నేల కోపగించుచున్నాఁడో యని యాలోచించు చున్నాఁడను. నాకుఁ గిట్టరోయు నాపగతురు, సందుగనిపెట్టియుండి, నేను లేనప్పుడు నాపై లేనితప్పిదము నేమైనను రాముని తమ్మునితోఁ జెప్పియుందురు. ఈ విషయమున మీరందఱు స్వబుద్ధి నుపయోగించి, నీతిశాస్త్రోక్తపద్ధతులను గమనించి, తిన్నగా నీ లక్ష్మణుని కోపమునకుఁ గారణమేమియో యాలోచించి తెలిసికొనవలయును. లక్ష్మణునివలనఁ గాని, రామునివలనఁగాని నాకు భయము లేనేలేదు. అయినను చెలి కాఁడు నిష్కారణముగాఁ గోపించుకొనుటవలన నాకు మిగుల భయము గలుగుచున్నది. చెలికానిని సంపాదించుట సులభము. ఆ చెలికానితోడి మైత్రిని గాపాడుకొనుటయరుదు. మనస్సులు చపలములు గనుక, స్వల్ప కారణము వచ్చినను చెలిమి బెడిసిపోవును. రాముఁడు నాకుఁ జేసిన యుపకారమునకు బదులుమేలు నేను జేయఁజాలనను నొక్కకారణము చేతనే మహాత్ముఁడగు రామునికి వెఱచుచున్నాను."

సుగ్రీవుఁడు మంత్రులతో నిట్లు చెప్పఁగా, వానరశ్రేష్ఠుఁడయిన హనుమంతుఁడు తనబుద్ధితో నాలోచించి, మంత్రులగు వానరులు విను చుండ నా సుగ్రీవుని కిట్లనియె. "కోఁతిమూఁకల నేలువాఁడా! నీతో గట్టిచెలిమి యొనర్చుకొన్నవాఁడును, నీకు మేలొనర్చినవాఁడునునగు సజ్జనుని మఱవకున్నావనుట యేమాత్రమును వింతగాదు. మొనగాఁ డగు రాముఁడు భయమును దవ్వునవిడిచి, నీయిష్టము నెఱవేర్చు టకై దేవేంద్రునిఁబోలు పరాక్రమముగల వాలిని సంహరించెను. రాముఁ డన్ని తెఱఁగులఁ నీయెడగల ప్రేమచేతనే కోపగించికొని, సంపదను బెంచువాఁడగు తమ్ముని లక్ష్మణుఁ బంపెను. యీ విషయమున నెంతమాత్రము సందియము లేదు. సమయము నెఱిఁగినవారిలో నుత్త ముఁడా! నీవు మన్మథమోహితుఁడవై సమయము మీఱినదన్న సంగతి యెఱుఁగకున్నావు. ఏడాకుల యరఁటిచెట్టు పుష్పించి సొబగుమీఱిన శరత్కాలము వచ్చియున్నది. ఆకసమున మేఘములుపోయి, సూర్య చంద్రాది గ్రహములును నక్షత్రములును తెల్లగాఁ బ్రకాశించు చున్నవి. దిక్కులును, నదులును, కొలఁకులును స్వచ్ఛములై యున్నవి.

వానరశ్రేష్ఠుఁడా! జానకిని వెదకఁ బ్రయత్నముసేయఁ దగినకాలము వచ్చినను నీ వెఱుఁగకయున్నావు. నీవు మైమఱచి యున్నాఁడవన్న కారణముచేతనే లక్ష్మణుఁ డిచ్చటికివచ్చెను. ఇది నిజము. మహాత్ముఁడగు రాముఁడు భార్యఁగోల్పోయి, వ్యసనసముద్రమున మునిఁగినవాఁడై, మఱియొకని మూలమునఁ జెప్పి పంపినమాట కఠినముగానున్నను, నీవో ర్చుకొనవలసినదే. నీవు రామునితోఁ జేసిన సంకేతసమయమును మీఱితివి గావునఁ దప్పిదము నీపైనున్నది. కావున నీవిప్పుడు చేతులు జోడించి యా లక్ష్మణునికడ కేగి యాతనికోపము నుపశమింపఁజేయుట యుక్తమము. దానికంటె వేఱొక్కటి తగినయుపాయము లేదు. రాజుచే నాలోచన యడుగఁబడినప్పుడు, మంత్రులు రాజునకుఁ దప్పక మేలొదవుమాటయే చెప్పవలయును. కావుననే నేను నిశ్చయముగా నాకుఁదోఁచిన యథార్థవాక్యమును బలికితిని. రాముఁడలిగినచో, ధనుస్సును జేతఁబూని, దేవగంధర్వరాక్షసులతోఁ గూడిన ముల్లోకములను దనస్వాధీనతయం దుంచుకొనఁగలఁడు. ఎవఁడు కోపవంతుఁడై యుండఁగా, బతిమాలి నిష్కళపఱుపఁ దగినవాఁడో, అట్టివానికిఁ గోపము వచ్చునట్లు జేయరాదు. అందును, తానొక్కనివలన నుపకారమునొంది, యాయుపకారమును మఱవనివాఁడు తనమిత్రునికిఁ గోపమువచ్చినప్పుడు బతిమాలుకొని శాంతపఱుచుట యెన్నటికిఁ దప్పిదముగాదు. కావున వానరరాజా! నీవిప్పుడు పుత్రమిత్ర పరిజన సహితుఁడవుగ నేగి, యతనికి సాగిలఁబడిమ్రొక్కి, భార్యభర్తయధీనతయం దుండులాగున విధేయుఁడవై యాడినమాటనుజెల్లింపుము. వానరేంద్రుఁడా! రామలక్ష్మణుల యాజ్ఞను మనసులోనైన మీఱుట నీకు యుక్తముగాదు. దేవేంద్రునిఁ బోలు ప్రతాపముగల రాముని యస్త్రబలము మాత్రమేకాక, దేహబలమును నీమనసునకుఁ దెలిసియేయున్నదికదా! ఇఁక నే విశేషముగాఁ జెప్పవలసినదిలే" దని హనుమంతుఁడు సుగ్రీవునితోఁ జెప్పెను.

33-వ సర్గము.

అక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవుని నంతఃపురమునఁ జూచుట

ఇక్కడ హనుమంతుఁ డిట్లు సుగ్రీవుని కాలోచన చెప్పుచుండఁగా, లక్ష్మణుఁడు రామునియాజ్ఞఁగొనివచ్చి, కిష్కింధాపురద్వారమున నిల్చి,

యంగదునితోఁ జెప్పిపంపి, యతఁడు మఱలివచ్చి పిలువ లోపలికిఁజొచ్చి, రత్నమయమును, పుష్పించిన వనములతోఁగూడినదియు, మణులతో వెలుఁగునదియు, మేడలు, మాడుగులు మున్నగువానిచే మిక్కిలి యిఱుకైనదియు, పెక్కుతెఱఁగుల యంగళ్లచేఁ బ్రకాశించుచుండు నదియు, కోరినపండ్లతో నిండి, పుష్పించినచెట్లచే శోభిల్లునదియు, చందనము, అగురు, కమలములయొక్కయు, మద్యమైరేయముల సువాసనలచేఁ బరిమళించుచున్న రాజమార్గములు గలదియు, కమ్మనిపూల దండలను మేలి వలువలనుదాల్చి, చూడఁదగినవారలు, కోరినరూప మెత్తఁగలవారలునై దేవతలకు గంధర్వులకును జనించినట్టివారలు నయినవానరులచేఁ దేజరిల్లునదియునగు విశాలమును రమ్యమునునై యున్న కిష్కింధాపురముసొచ్చి, యాపురములోపలఁ దేటనీటితోఁ గూడిన పెక్కుసెలయేళ్లను జూచుచు, రాజమార్గముఁ బ్రవేశించి, యొక్కువదార్ఢ్యముగలవియు; తెల్లమబ్బులమాడ్కి వెలుఁగునవియు, శ్రేష్ఠములైన పుష్పమాలలచే నలంకృతములైనవియు, ధనధాన్యసంపద గలిగి, స్త్రీరత్నములతోఁగూడినవియునైన యంగదమైంద, ద్వివిద, గవయ, గవాక్ష, గజ, శరభ, విద్యున్మాలి, సంపాతి, సూర్యాక్ష, హనుమత్, వీరబాహు, నళ, కుముద, సుషేణ, తార, జాంబవత్, దధివక్త్ర, నీల, సుపాటల, సునేత్రులను వానరోత్తములయొక్క రమ్యములైన యుత్తమగృహములనుజూచెను. వెంటనే తెల్లనిప్రాకారముచేఁ జుట్టఁబడినదియు, పగతురకుఁ జొరనలవికానిదియు, దేవేంద్రుని గృహమువూడ్కి మెఱయునదియునైన రాజభవనమును దవ్వుననే చూచి, దగ్గఱకువచ్చి, కైలాసశిఖరములంబోలు తెల్లని దేవాలయగోపురములతో నొప్పుచు, కోరిన దివ్యపుష్పఫలములుగలిగి, కాంతిచే నొప్పారుచు, నల్లనిమబ్బులంబోలు డాలుగలిగి, చల్లనినీడతోఁగూడి, బాటసారులకు సేవదీర్చునట్టి వృక్షములచే శోభిల్లునదియు, బలవంతులగు నాయుధధారులయిన వానరులచేఁ గావలికాచఁబడినదియు, దివ్యములైన పుష్పమాలికలచే నలంకరింపఁబడినదియు, మేలిమి పసిఁడితోరణములుగలిగి, తెల్లనై వెలుగుచున్నదియునైన సుగ్రీవుని గృహమును సూర్యుఁడు గొప్పమేఘమును చొచ్చునట్లు, నిరాటంకముగాఁ బ్రవేశిం

అట్లు లక్ష్మణుఁడు లోపలికిఁజొచ్చి యనేకజనసమూహములతోఁ

గూడినవియగు నేఁడుతొట్టికట్లను దాఁటి, అచ్చటచ్చట బంగారు వెండి మంచములతోను, మేటిపఱుపులతోను గూడిన పెక్కు మేలిమి యాసనములతోను వెలుఁగునదియు, కాఁపురుల చేయఁబడినదియు నైన యాసుగ్రీవుని యంతఃపురము సొచ్చెను. లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించుతఱి చక్కనిశ్రుతితోఁగూడి, తంబుర, వీణెమొదలగువాని ధ్వనితోఁగలియునట్లు లింపుగఁబాడుచున్న సంగీతమును వినెను. మఱియు బలవంతుఁడగు లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవునియంతఃపురమునఁ బెక్కు రూపములుగలవారును, సౌందర్యయౌవనములచే మదించినవారునైన జవరాండ్రను బెక్కండ్రను చూచెను. గొప్పకులములంబుట్టినవారును, నానావిధ పుష్పమాల్యములను దాల్చినవారును, పంక్తికోయుట, పూల దండలుగట్టుటలయందు మెలఁకువతోనుండువారును, చక్కనిసొమ్ములను దాల్చినవారునునయిన యాయుత్తమాంగనలనుజూచి, యచ్చటనే సకలవస్తువులఁబడసి తనివినొందినవారై, మెలఁకువతో రాచకార్యములను జరుపుచు, మేటితొడవులఁదాల్చుకొనియున్న సుగ్రీవుని సేవకులను జూచెను. తర్వాత లక్ష్మణుఁడు మఱికొంతదవ్వేగి యచ్చట నతివల యందెల మ్రోతలను, మొలనూళ్లయందలి చిఱుగజ్జెలధ్వనులను విని, కాంతలు తమప్రియులతో సంగమించుసమయ మని సిక్కిలి లజ్జపడి యచ్చటనే నిలిచెను. మహాబాహుండగు వీరుఁడైన లక్ష్మణుఁడు స్త్రీలుండు తావునకుఁ బోవుటతగదనియెంచి, యేకాంతస్థలముసొచ్చి రాముని శోక కోపావేశములచే రేఁగినవాఁడై, యాభరణముల ధ్వనిసేసి, వింటి నారినిమీటెను. వానరపుంగవుఁడగు సుగ్రీవుఁ డావింటి చప్పుడువిని, లక్ష్మణుఁ డచ్చటికివచ్చియున్నాఁడనియెఱిఁగి, యుత్తమాసనమునుండి దిగ్గునలేచి, "సోదరునందుఁ బ్రేమగల లక్ష్మణుఁడు, అంగదుఁడు నాకింతకు ము న్నెఱిఁగించినచందముననే యిదిగో నిజముగావచ్చినాఁ" డని యా లక్ష్మణుని ధనుష్టంకారముచేతను, అంగదుని వార్తచేతను నెఱిఁగెను. వెంటనే సుగ్రీవునిమోము కళవళపోయెను. అంతట వానరశ్రేష్ఠుఁడగు సుగ్రీవుఁడు తత్తరపాటుచే నేమియుఁదోఁచక కొంతతడవుండి, జాగ్రత్తతోఁ జక్కనిరూపముగలతారను జూచి యిట్లనియె.

"చక్కని కనుబొమ్మలుగలదానా! యీరాముని తమ్ముఁడు తిన్నని స్వభావముగలవాఁడు. అట్టివాఁడిప్పుడు గోపముతోఁగూడివచ్చుట కేమి

వెదక గడువు పెట్టి, యీనాలుగునెలలు దాఁటినను మత్తుఁడై, విహరించుచుఁ దెలియకున్నాఁడు. ధర్మార్థసంపాదనము చేయఁగోరువాఁ డిట్లు మద్యపానము సేయరాదు. మద్యపానమువలన ధర్మార్థకామములకు మూఁటికిఁ జేటు గలుగును. ఉపకారము చేసినవానికిఁ బ్రత్యుపకారము సేయనివానికి ధర్మలోపము గలుగును. ప్రత్యుపకారము నొందకుండుటచే గుణవంతుఁడగు మిత్రుఁడు నశించినపు డర్థకామములకు రెంటికిని లోపము వాటిల్లును. సత్యమును ధర్మమును విడువకయుండు స్నేహితుఁ డర్థకామములకంటె శ్రేష్ఠుఁ డనఁబడు. ఈసుగ్రీవుఁ డా యర్థకామములకు మూలమగు చెలికానిని వదలెనుగదా! ధర్మమునుగూడఁ బరిత్యజించెను! ఓతారా! పనులకలరూపు నెఱిఁగిన నీవే యిప్పుడు సుగ్రీవుఁ డిట్లు తడవుచేయుచుండ మేము చేయవలసిన దేమో యోచించి చెపుము." అని లక్ష్మణుఁడుపలుకఁగా, తారయు ధర్మార్థములకుఁ దప్పనిదియునైన యాలక్ష్మణుని యాతిన్నని మాటనువిని, రామునికార్యము నిమిత్తము లక్ష్మణుఁ డేతెంచియున్నాఁడని యెఱిఁగినదై, యాతనితోఁ బ్రీతి గలిగించునట్టి మాటచెప్పెను.

రాజపుత్రుఁడా! యిది కోపమున కదనుగాదు. తనవారి వారియెడ నెక్కువ యాగ్రహము పూనరాదు. ఈ సుగ్రీవుఁడు నీపని చేయుటయందుఁ గోర్కిగలవాఁడు. ఈతఁ డొక్కవేళ నిప్పుడు సమయము మీఱినను, ఆతనియపరాధము మన్నింపవలయును. లక్ష్మణా! గొప్పగొనములుగల నీయట్టివాఁడు లొంగినివానియెడఁగోపముచేయునే? సాత్త్వికగుణముగలవాఁడు, తపస్సుచేయువాఁడు నగు నీయట్టివాఁడు కోపమునొందునే? వానరవీరుఁడగు సుగ్రీవుని హితుఁడగురాముని కోపమిట్టిదని నేనెఱుఁగుదును. సుగ్రీవుఁడు కార్యము సకాలమునకుఁ జేయకున్నాఁడనియు నెఱుఁగుదును. మీరు మాకేమి యుపకారముఁ గావించితిరో యదియు నెఱుఁగుదును. ఇపుడు చేయవలసినదేమియో యదియు నేనెఱుఁగుదు. రాజోత్తమా! మన్మథునిబలిమి యెంత యోర్వరానిదో యదియు నెఱుఁగుదు. ఈసుగ్రీవుఁడు కామాతురుఁడై యెల్లపుడు స్త్రీలయందుఁ దగిలియున్న సంగతియు నేనెఱుఁగుదును. నీవిప్పుడు కినుకపూనుటచూడ, నీకు మాకుఁబోలెఁ గామవికారములందు మనము దగులుటలేదని తెలియుచున్నది. కామవికారములందుఁ జిక్కిన మానవుఁ

షిడియదననియు, ఇది తగుచోటనియు, ధర్మార్థములకు లోపము వాటిల్లు ననియు నెఱుఁగఁడు. నీవును సుగ్రీవునట్లు కామపరవశుఁడవయి యుండు వేని, నీవును సుగ్రీవునియట్ల దేశకాలధర్మార్థములను మీఱియుందువు. కావున సుగ్రీవుని ప్రమాదమునకుఁ గారణము మదనుఁడే. కాఁబట్టి శత్రువీరుల వధించువాఁడా! మన్మథవ్యాపారములందుఁజిక్కి, మన్మథునిచేఁ జొఱఁబడినవాఁడై సిగ్గుమాలి నాకడనెయుండి కాలముపుచ్చుచున్న వానరవంశపుటేలికయగు నీతమ్ముని సుగ్రీవుని మన్నింపుము. ధర్మమును, తపస్సునుగోరి యడవులందున్న మహాత్ములు సైతము మన్మథపరతంత్రులై వలపులందగిలియుండిరి. అటుండఁగా, నీతఁడు కోఁతిస్వభావముచేతనే చపలుఁడు. అట్టివాఁడు రాజైనపుడు సుఖములం దగులకుండునా?” అని యిట్లు తార శత్రువులకు లొంగనివాఁడయిన లక్ష్మణునితో గొప్పయర్థముగల మాటనుజెప్పి, వెండియు వేడ్కమీఱ, పానమదముచే ముందుకుఁబడఁబోవుచుఁ దనప్రియునికి హితమగుమాట నిట్లనిచెప్పెను: రాజోత్తమా! సుగ్రీవుఁడు మన్మథునికిలోఁబడియున్నను, మీకార్యము సాధించుటకై, చాలకాలము క్రిందటనే తనపరివారమున కానతిచ్చె. ఇన్ని కొండలందుండు లెక్కలేని మహావీరులను, బలవంతులునగు వానరులువచ్చిరిగదా! గొప్పబాహువులుగల లక్ష్మణా! స్త్రీలుండెడి యంతఃపురములోపలికిఁ జొరాదని యిచ్చట నిలిచితివి. సజ్జనులు మనసునఁ గామవికారములేక మైత్రిచేఁ బరచెలికానిభార్యలఁ జూచుట దోషము గాదు” అని తార లక్ష్మణునికిఁ జెప్పెను.

తార యిట్లు విన్నవింపగా, కార్యత్వర తన్నుఁ బ్రేరణచేయుచుండఁగా, నిడుదచేతులవాఁడగు శత్రుసంహారియయిన లక్ష్మణుఁ డంతఃపురములోపలికిఁజొచ్చి దివ్యములైన యాభరణములు దాల్చినందునఁ బలురంగులుగల యంగములుగలవాఁడును, రూపసియు, విలువగలబట్టలనుగట్టి, నెత్తావిఁ గుబాళించు పూవులదండలుదాల్చి సూర్యునివలె వెలుఁగువాఁడును, దేవేంద్రుఁడుంబోలె గెలువనలవికానివాఁడును, మేటిసొమ్ములును దండలునుదాల్చిన యంగనలచేఁ జుట్టఁబడి, మేలిమి దుప్పటముపఱచిన బంగారుమంచముమీఁదఁ గూర్చుండియున్న వాఁడును నగు సుగ్రీవునిఁజూచి కడునెఱ్ఱనైన కన్నులతోఁగూడి జమునిమాడ్కి భయంకరుఁ డయ్యెను. పసిఁడివన్నెయు విరివికన్నులునుగల శూరుఁడగు

సుగ్రీవుఁడన్నను మంచియాసనమున రుమను బిగికౌఁగిటం జేర్చి కూర్చుండి యున్నవాఁడై, ధైర్యముతో నెదుటవచ్చిన విరిపికన్నులవాఁడయిన లక్ష్మణుఁ జూచెను.

34-వ సర్గము.

లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవుని దూఱుట

ఎదురులేనివాఁడును, పురుషశ్రేష్ఠుఁడునునైన లక్ష్మణుం డెక్కుడు యాగ్రహముతోఁ దన యంతఃపురమున జొచ్చుటగని, భీతినొంది, యన్నగారివెతచే నొచ్చినవాఁడై, కోపమువూని నిట్టూర్పువిడుచుచుఁ దనతేజస్సుచే ధగధగమని వెలుఁగుచున్న లక్ష్మణుఁజూచి, సుగ్రీవుఁడు తనపసిఁడిపాన్పునుండిదిగి చక్కఁగాఁ గ్రైనేయఁబడిన దేవేంద్రుని గొప్ప ధ్వజమువలె లేచి నిలిచెను. ఆకాశమునఁ బున్నమచందురుని రిక్కలెల్ల వెంబడించులాగున మంచమునుండి తటాలునదిగిన యా సుగ్రీవుని వెంబడిని రుమమొదలగు నతనికాంతలును మంచమునుండి దిగ్గునదిగ్గి నిలిచిరి. అట్లు కాంతిమంతుఁడైన సుగ్రీవుఁడు తన ప్రియురాండ్రతోఁ గూడదిగి, మద్యపానముచే నెఱ్ఱనైన కన్నులుగలవాఁడై, గొప్ప కల్పవృక్షమువలె వడి యా లక్ష్మణుని ముంగట కంపించుచు నిలఁబడెను.

రుమను ప్రక్కన నిల్చుండఁబెట్టికొని, తారతోఁగూడ నున్న చందురునివలె వడి, నాఁడువారినడుమ నిల్చియున్న సుగ్రీవునిఁజూచి, లక్ష్మణుఁడు కోపముతో నిట్లనియె. "బలవంతుఁడు, మంచివంశమునం బుట్టినవాఁడు, దయగలవాఁడు, ఇంద్రియాశల గెల్చినవాఁడు, నెనరుగలవాఁడు, యథార్థము పలుకువాఁడునగురాజు లోకంబున నందఱిచేతను గౌరవింపఁబడును. మిత్రులవలన మొదట నుపకారముసేయించుకొని, యధర్మమార్గముఁజొచ్చి, వానికిఁ బ్రత్యుపకారముచేసెదనని వాగ్దత్తముచేసి యట్లు వాగ్దత్తము నెఱవేర్పనివాఁడు మిక్కిలి క్రూరుఁడని చెప్పఁబడును. గుఱ్ఱమువిషయమై యొక యసత్యమాడినపక్షమున నూఱుగుఱ్ఱములఁ జంపినవాఁడగును. గోవువిషయమున నసత్యమాడిన యెడ, వేయిగోవులను జంపినవాఁ డగును. మనుష్యుని విషయమున నసత్యమాడినచోఁ దన్నును, దనబంధువులను హత్యగావించిన పాపము నొందును. మొదట మిత్రులచేఁ దనకార్యముఁజేయించుకొని, పని

చేజేసినపిదప వారికి బదులొనరింపఁదలంపులేని కృతఘ్నుఁడు చేరి వధింపఁ దగినవాఁడు. తొల్లి యొకప్పుడు సుగ్రీవా! స్వాయంభువమనువొక కృతఘ్నునిఁ జూచి, సకలలోకములవారిచేఁ గొనియాడఁబడు నీ శ్లోకమును జెప్పెను. అది నేఁ జెప్పెదను; ఆలకింపుము. "బ్రహ్మహత్య, మద్యపానము, దొంగతనము చేసినవారును, వ్రతములేనివారును నగు మానవులకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగలదుగాని, నెనరులేనివానికిఁ బ్రాయశ్చిత్తమేలేదు." అని స్వాయంభువ మను పుడమిఱేఁడు చెప్పెను. ఓ వానరా! నీవు చెడ్డవాఁడవు; మేలుమఱచువాఁడవు; బొంకులాడువాఁడవు. కావుననే నీవు మొదటనే రామునిచేతఁ గార్యముచేయించుకొని యిప్పుడారామునికి బదులు మేలుసేయకున్నాఁడవు. ఓ మర్కటుఁడా! నీవు రామునిచే నుపకారముసేయించికొని, యతనికి బదులు మేలుసేయుటకుఁ దలంపు గలవాఁడవేని, నీవు సీతను వెదకుటకై ప్రయత్నము సేయవలసియుండునుగదా! అట్టి ప్రయత్నము నీవు చేయమిచే నీవు కృతఘ్నుఁడవు. కప్పలను దగ్గరకురానిచ్చి వానిని మ్రింగఁగోరి, కప్పవలెనఱచు పామువలె నీవు నెన్నియోనయములునటించి, సత్యమైన ప్రతిజ్ఞ చేసిన ట్లభినయించి, గ్రామ్యసుఖములం దవిలియున్నావు. నీవు కప్పవలెఁగూయు పామువని యారాముఁ డెఱుఁగఁడయ్యె. కరుణ పఱచువాఁడును, మహాపూజ్యుఁడును, గొప్పవాఁడునైన రాముఁడు పాపంపుఁ బనులుసేయువాఁడవు, చెడునడవడిగలవాఁడవునైన నీకు వానరరాజ్యాధిపతిత్వము నొసఁగెను. వింతపనులుసేయఁగల రాముఁడొనర్చిన యుపకారము మఱతువేని, నీవు వాఁడిబాణములచే నేయఁబడి నీలిగి, వాలినిజూతువు. వాలిపోయినదారి యింక మూయఁబడలేదు. అది తెఱవఁబడియున్నది. ప్రతిజ్ఞఁ జెల్లింపుము. ఆఁడినమాటతప్పి, వాలిపోయినదారిని బోకుము. నీ విక్ష్వాకువంశశ్రేష్ఠుఁడగు రాముని వింటినుండి జాఱిన వాఁడిబాణములను చూచి యెఱుఁగవేమో! కాఁబట్టియే నీవు రామునికార్యమును, మనసులోనైనను దలంపక, సుఖవంతుఁడవై సకలసుఖముల ననుభవించుచున్నావు" అని లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవుని నిందించెను.

౩౫-వ సర్గము.

తార లక్ష్మణుని కోపంబు శాంతపఱచుట

అవ్విధమునఁ బలుకుచుఁ దనవెలుఁగుచే మండుచున్నట్లుండు లక్ష్మణుంగూర్చి, చంద్రునింబోలు మోముగల తార యిట్లనియె. "ఓ లక్ష్మణా! వానరాధిపుఁడగు నీసుగ్రీవు నిట్లు పరుసనిమాటలాడఁ దగదు. ఇతని నట్టిపలుకులచే నిందింపకుము. అందును ప్రియస్నేహితుఁడ వయిన నీవిట్టిమాటలాడఁదగునా? కోఁతులదొరయగు సుగ్రీవుఁడు నెనరులేని వాఁడు కానేకాఁడు; మోసకాఁడునుగాఁడు; క్రూరుఁడును గాఁడు; కల్లరియుఁగాఁడు; కపటియుఁగాఁడు. వీరుఁడా! రాముఁడు సుగ్రీవునికి బవరమున నితరులచేఁ జేయనలవికాని యుపకారమును జేసెను. రాముఁడొనర్చినయట్టి మహోపకారమును సుగ్రీవుఁ డెన్నఁడైన మఱచునా? శత్రుతాపనా! రాముని యనుగ్రహమునం జేసియే యిపుడు సుగ్రీవుఁడు కీర్తిని, శాశ్వతమైన వానరరాజ్యప్రభుత్వమును, రుమను, నన్నును బొందెను. ముందు సుగ్రీవుఁడు ఋశ్యమూకపర్వతమున నున్నపుడు మిక్కిలికష్టముతో నుత్తనేలమీఁద నొంటరిగఁబరుండి యుండినవాఁడిప్పు డిట్టిమేటిసుఖమును బొంది, తొల్లి విశ్వామిత్రమహాముని కామముచే మేనకతోఁగూడి కాలము నెఱుఁగకయున్నచందమున నిప్పుడు రాముని తోఁ జేసిన సంకేతకాలము నెఱుఁగకున్నవాఁడు. తపస్సుచేయువాఁడయిన విశ్వామిత్రమునీంద్రుఁడే యొకప్పుడు ఘృతాచియను నప్సరసం జూచి మోహించి యామెతోఁగూడి సుఖము లనుభవింపుచుఁ బది యేండ్లొకదినముగా నెంచెను. లక్ష్మణా! త్రికాలజ్ఞులైనవారిలో నుత్తముఁడయిన తపోమహిమగల విశ్వామిత్రమునీంద్రుఁడె యిట్లు కాలముమీఱుట నెఱుఁగనప్పుడు సామాన్యుఁడయిన సుగ్రీవునివంటి సామాన్యుఁడు సమయము నెఱుగకుండె ననుట యొకవింతయా? లక్ష్మణా! సుగ్రీవుఁడు పెక్కేండ్లు, కడగండ్లనుభవించి యిప్పుడు శరీరధర్మమగు సురతసుఖములంబొంది, కామసుఖములందుఁ దనివినొందక కాలముం గడుపుచుండినవాఁడు. కావున నితనియపరాధమును మన్నింపుము. లక్ష్మణా! వాస్తవమైన సంగతినెఱుఁగక ప్రాకృతజనునియట్లు క్రోధమునొందుట నీకుఁదగదు. ఓ పురుషశ్రేష్ఠా! నీవంటిసత్వగుణము

గలమానవులు పరికింపక తటాలున గోపమునకు లోఁబడరు. నడవడుల నెఱిఁగినవాఁడా! నేను సుగ్రీవుని నిమిత్తమయి జాగ్రత్తతో నిన్ను వేఁడుకొనుచున్నాను. ఊఱడుము. కోపసంజనితమయిన యాతత్తరపాటు వీడుము. శాంతినొందుము. సుగ్రీవుఁడు రామునిపనికై, రుమను, నన్నును, వానరరాజ్యమును, ధనధాన్యరత్నములను సైతము విడుచునని నాతలంపు. సుగ్రీవుఁడు కలనియందు రావణునింజంపి, చంద్రుని రోహిణితోఁ జేర్చినట్లు రాముని సీతతోఁగూడఁ జేర్పఁగలఁడు. లంకయందుఁ ఒకకోటుల మూఁడులక్షల యఱువది వేవురికంటె హెచ్చిన రాక్షసులున్నారు. వారందఱు కోరినరూప మెత్తఁగలవారు. శత్రువులకు లొంగనివారు. వారినందఱిని జంపక, సీతాదేవి నపహరించిన రావణుని జంపుట కలవికాదు. లక్ష్మణా! ఎవరికేని యారాక్షసులను జివ్వాయుందుఁ దోడ్పాటులేక వధించుటకు వీలుగాదు. అందును రావణుఁడు క్రూరకార్యములు చేయువాఁడు. అట్టి యతనిని, వానిపనివాండ్రను సుగ్రీవునికి సహాయసంపదలేక వధించుటకు వీలగునే? ఇట్లని వాలి నాకుఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఆవానరపుంగవుఁడగు వాలి యందఱి బలాబలముల నెఱింగినవాఁడుగదా! వాలి చెప్పఁగా నేను విన్నదేకాని, నేనేమో ప్రత్యక్షముగాఁ జూచియెఱుఁగను. ఆమాటనుబట్టియే మీకిది చెప్పితిని. మీకార్యమునకుఁ దోడ్పడుటకుఁగానే పెక్కండ్రు వానరశ్రేష్ఠులను బిలిచికొనివచ్చుటకై సుగ్రీవుఁడు తనసేనాధిపతులగు వానరశ్రేష్ఠులను బంపియున్నవాఁడు. రామునికార్యము సేయ బలపరాక్రమములుగల యావానరశ్రేష్ఠులరాక నెదురుచూచుచు నంతఃపురము విడిచి రాకయున్నవాఁడు. లక్ష్మణా, సుగ్రీవుఁడు మునుపు మీయెదుట నెట్లు ప్రతిజ్ఞసేసెనో, యట్లే యిప్పుడును వానరులందఱు పదునైదు దినములలోపల వచ్చి చేరవలయునని యుత్తరువు చేసియున్నాఁడు. శత్రువుల నణఁగఁద్రొక్కునట్టి లక్ష్మణా! ఎక్కువవెలుఁగుగల పెక్కండ్రు వానరులును, అనేకకోటులు కొండముచ్చులు నీదినమున రాఁగలరు. ఇప్పుడు నీవు కోపము విడువుము. లక్ష్మణా! కోపముచే నెఱ్ఱనైన నీమోమును, నెత్తుటివలె నెఱ్ఱనైన నీకన్నులనుజూచి, వానరాధిపుని కాంతలందఱు వాలివధము సమయమునంబోలె భీతిని బొంది, యట్టి యాపద యిప్పుడు జరుగునేమోయని సందియపడి నెమ్మది తప్పి

యున్నారు. కావున నీవు వేగిరముగఁ గోపము విడిచి, యోర్పు నొందుము" అని తార లక్ష్మణునితోఁ జెప్పెను.

36-వ సర్గము.

లక్ష్మణసుగ్రీవు లొండొరుల నోదార్చుకొనుట

తార యిట్లు వినయముతోడను, ధర్మయుక్తముగను బలికిన మాటను విని తిన్నని నడవడిగలవాఁడగు లక్ష్మణుఁడా మెమాట నంగీకరించి, కోపము విడిచి నెమ్మదినొందెను. వెంటనే సుగ్రీవుఁడును లక్ష్మణునివలనఁ గలిగియుండిన కడుగొప్ప వెఱపును దడిబట్టను విడుచునట్లు విడిచి, తన మెడయం దుండిన పలురంగులపువ్వులు గ్రుచ్చిన నెత్తావిగల పూవులసరమును ద్రెంచివైచి, మన్మథపారవశ్యమును విడిచి, భయంకర పరాక్రమముగల లక్ష్మణుని సంతోషపఱచుచు నడఁకువ మెఱయ నిట్లనియె.

లక్ష్మణా! నన్ను విడిచిపోయినకాంతియు, కీర్తియు, శాశ్వతమగు వానరరాజ్యమును రాముని యనుగ్రహమువలననే మఱల నేను బడసితిని. తన పరాక్రమంపుఁజేష్టచేఁ బ్రసిద్ధిచెందిన యా మహాత్ముఁడు రాముఁడు చూపినయట్టి విక్రమకార్యమునకుఁ బ్రత్యుపకారము నెవఁడు సేయఁగలఁడు? ధర్మాత్ముఁడగు రాఘవుఁడు నన్నుఁ బేరునకు బాసటగా నుంచుకొని, తనతేజస్సుచూపియే సీతను బొందఁగలఁడు; రావణుని వధింపనుగలఁడు. ఒక్కబాణముచేతనే యేడుమద్దిచెట్టులను, పర్వతమును భూమిని దొలఁచినట్టి యారాముని కొక్కరి సాహాయ్యమేల? వింటినారిని మీటెడి యాచప్పుడుచేత, భూమిని పర్వతవనములతోఁగూడ గడగడవడఁకించిన యారామునికిఁ దోడివాఁడు సేయుపని యేమి? పురుషశ్రేష్ఠా! రాముఁడు శత్రువగురావణుని సంహారించుటకై సేనలతోఁగూడఁ బోవునప్పుడు నేనును రాముని వెంబడించి పోయెదను గాని యతనికి సాహాయ్యముచేయఁగలంతటివాఁడను గాను. దాసుఁడు నమ్మకమువలనఁగాని, చనవుచేఁగాని తమయాజ్ఞను మీఱియున్నయెడ, దానిని మన్నింపవలయును. లోకమున నెంతటివానికైనఁ బ్రమాదము వాటిల్ల దనుట లేదు" అని యిట్లు మహాబుద్ధిమంతుఁడగు నాసుగ్రీవుఁడు

పలుకుచుండఁగా, లక్ష్మణుఁడు సంతసించి వేడ్కమీఱ నాసుగ్రీవుని కిట్లనియె :

వానరాధిపుఁడవగు సుగ్రీవా! మీఁదుమిక్కిలి వినయవంతుఁడ వైన నీవు రామునికిఁ దోడై యుండ, నాతఁ డన్ని తెఱఁగుల నాథునితోఁ గూడినవాఁడే. సుగ్రీవా! నీ యుత్తమప్రభావమును, నీయోర్పును జూడ మేటివానరరాజ్యలక్ష్మిని బొందుటకు నీవే తగినవాఁడవు. నీవు సహాయుఁడవై యుండఁగ, ప్రతాపముగలవాఁడైన రాముఁడు యుద్ధమునఁ బగతురను శీఘ్రమే వధింపఁగలఁడు. దీని కేమియు సంశయము లేదు. సుగ్రీవా! నీవాడినమాట, ధర్మముల నెఱిఁగినవాఁడవు, నెనరుగలవాఁడవు, యుద్ధములందు మఱలనివాఁడవునైన నీకుఁ దగినదిగను, న్యాయ్యముగను నున్నది. వానరశ్రేష్ఠా! నేర్పున్నను, తాను జేసినతప్పిదము నెఱిఁగినవాఁడు, నీవును మాయన్నయుఁదప్ప నెవ్వఁడు తనయపరాధము నొప్పుకొనును? వానరాధిపా! నీవు బలపరాక్రమము ందు రామునితో నెనవచ్చువాఁడవు. బహుకాలముక్రిందటనే దేవతలు నిన్ను రామునిసాహాయ్యమునకై సృజించిరి. ఇప్పుడు నేఁ జెప్పునది యేమనిన, వీరుఁడా! నీవును వేగిరముగా నాతోడ నిచ్చటినుండి. వెడలివచ్చి, భార్యావిరహశోకమ్ముచేఁ జిక్కియున్న చెలికాని నోదార్పవలయు. పగచేఁ గొట్టఁబడినవాఁడైయున్న రాముఁడు సెప్పినమాటను విని నీకడ కేగుదెంచి నిన్నుఁ జెప్పిన పరుసనిమాటల నెల్ల మన్నింపవలెను అని లక్ష్మణుఁడు సుగ్రీవునితోఁ జెప్పెను.

37 వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు వానరుల నందఱిని బిలిపించుట

మహాబుద్ధియగు లక్ష్మణుఁ డిట్లుపలుకఁగా, సుగ్రీవుఁడు చేరువ నిలఁబడియున్న మంత్రియగు హనుమంతునిఁ జూచి, "మహేంద్రము, హిమవంతము, కైలాసము, వింధ్యము, తెల్లనికొనలుగల మందరము ననెడి యీయైదుకొండలందున్నవారిని, బాలసూర్యునిమాడ్కి నెఱ్ఱనై యంతటవెలుఁగుచున్న పడమటిదిక్కునఁ బడమటిసముద్రమున నున్న పర్వతములందున్నవారిని, సంజవేళయందలి మేఘములఁబోలిన యుదయపర్వతమునందున్న, భీకరమయిన పద్మతాళవనమున నుండు కాటుక

కొండయందు నివసించునట్టి కోటుకను, క్రొక్కాఱుమొగుళులను బోలి యేనుఁగులం బురుడించువారిని, మనశ్శిలా గుహాయందుండు పసిండిచాయగలవారిని, మేరుధూమ్రపర్వతములం దుండువారిని, గొప్పదైన యరుణపర్వతంబున వసించుచు మైరేయమనుమద్యము ద్రావువారు, బాలసూర్యుని కాంతివంటికాంతి గలవారు కడువేగిర ముగాఁ జనువారు నైనవారిని, మఱియుఁ గమ్మనితావులు గలిగి, జడదారుల మనికిపట్టయి చూపఱకింపుగలిగించునవై యున్న గొప్ప యడవులందును, తత్ప్రదేశములం దంతటను వసించునట్టి వానరులనందఱిని బిలిచికొనివచ్చుటకై సామదానాద్యుపాయము లుపయోగించి, వానరులను వేగిరముగాఁ బంపుము. వానరులను బిలిచికొనిరా నేను మొదటఁ బంపిన వేగవంతులగు నాదూతలను ద్వరపెట్టుటకై మఱికొందఱి వానరులను మఱలఁ బంపుము. ఎవరు మన్మథవ్యాపారములందుఁ జిక్కియున్నారో, ఎవరు తడవుచేయుచున్నారో, వారినందఱిని వేగిరముగా నాయుత్తరవర్యు నని పట్టితెమ్ము. నాయాజ్ఞమేర కెవరిచ్చటికిఁ బదిదినములలోపల వచ్చిచేరరో, యట్టి నాయాజ్ఞ నుల్లంఘించువారిని వధింపవలయును. మనపురమున నాయభిమతము ప్రకారము నడచుకొనుచునున్నట్టి మబ్బులను గొండలనుబోలిన భయంకరాకారముగల కోట్లకొలఁది వానరశ్రేష్ఠులందఱిచ్చటినుండి తరలి యాకాశమును గప్పునట్లు కన్పట్టుచుఁ బుడమియందుఁ దా మెఱిఁగిన దారులం దెల్లఁబోయి నాయానతి యర్యు నని వానరవీరులను దోడితెత్తురుగాక!" అని హనుమంతుని కానతియొసఁగెను.

వాయుతనూజుఁడును నామర్కటముల యేలికయొక్క మాటను విని, యన్నిదెసలకును బలశాలురయిన వానరవీరులను బంపెను. సుగ్రీవుఁడు పంపిన యావానర వీరులందఱు వెంటనేతరలి పక్షులును నక్షత్రములును దిరుగునట్టి యాకాశమార్గమునఁ బోయి, పర్వతములందును, సముద్రములందును, కానలయందును, కొలఁకులయందును వసించెడి వానరులనందఱిని "రాముని కార్యమునకై మిమ్ము సుగ్రీవుఁడు పిలుచుకొని రమ్మనెను" అని చెప్పిరి. అంత వానరులందఱు యమునిఁబోలు రాజరాజగు సుగ్రీవుఁడు చెప్పిపంపిన మాటను విని, పోకున్న సుగ్రీవుఁడేమి సేయునో యని వెఱచినవారై, యన్నిదెసలనుండి వచ్చిరి. అంజన

రులు చెప్పినపలుకులు విని యానందించి, వారు తనకుఁ గానుక పెట్టిన యన్ని వస్తువులను గైకొనెను.

౩౯-వ స ర్గ ము.

సుగ్రీవుఁడు రామునిఁ జూడవచ్చుట

సుగ్రీవుఁడు వానరవీరులు దెచ్చినకానుకలం గైకొని, పనిసాధించి కొని వచ్చినవారి నందఱిని మాటలచే సూఱడించి, వారి వారిగృహము లకుఁబోవ సెలవిచ్చి తనయొక్కయు, బలవంతుఁడగు రాముని యొక్కయుఁ గార్యము నెఱవేఱెనని తలంచెను. అప్పుడు లక్ష్మణుఁడు భీమబలుఁడయిన వానరపుంగవుని సుగ్రీవు నెసఁగఁజేయుచుఁ దిన్నని పలుకులతో "ఓ సాధువా! నీకిష్టమేని, కిష్కింధవిడిచి రామునికడకు రమ్ము" అనెను. సుగ్రీవుఁడు లక్ష్మణునిమాట విని మిక్కిలి యానంద మొంది. "లక్ష్మణా! అట్లె కానిమ్ము, వచ్చెదను. నీ యాజ్ఞయందుఁగదా నేనుండవలయును"అని మంచిమాపుగల లక్ష్మణునితోఁ జెప్పి, తార మొద లగు స్త్రీలను వదలి, "ఁండు రం"డని వానరవీరులను బిగ్గఱఁగాఁ బిలి చెను. అంతఃపురపు టతిపలఁ జూడఁదగినవానరు లా సుగ్రీవునిపలుకు విని, దోసిళ్లు కట్టుకొన్నవారై యాసుగ్రీవునిముందట వచ్చి నిలిచిరి. సూర్యునిమాడ్కిఁ దేజరిల్లు సుగ్రీవుఁడు వచ్చిన తనపనివారిం జూచి, "మీ రీక్షణముననే నా పల్లకిఁదెచ్చి సిద్ధముచేయుఁడు" అని యాన తిచ్చెను. వడిగాఁబోవునట్టి యావానరులు తమయధిపునిమాటనువిని బహురమ్యమైన పల్లకిని దెచ్చియుంచిరి. అంత వానరపుంగవుఁడు లక్ష్మణా! నీవు పల్లకిని వేగిరముగా నెక్కుము" అనిచెప్పి యాతని నెక్కించి, వెంటనే తానును సూర్యునింబోలె వెలుఁగు నాపల్లకి నెక్కి కూర్చుండెను. అంత గొప్పదేహముగలవార లాపల్లకిని మోయఁ జొచ్చిరి. కొందఱు వానరులు సుగ్రీవునకుఁ దెల్లనిగొడుగుపట్టిరి; మఱికొందఱు వింజామరములు వీచిరి. శంఖదుందుభివాద్యముల మ్రోఁతలుచెలఁగెను. వానరులందఱు స్తుతిపాఠములఁజేసిరి. అట్టులు వానరులచే. శుశ్రూషలుగొనుచు రాజ్యలక్ష్మిచే వెలుఁగొందుచుఁ గిష్కింధాపురమునుండి వెడలి, యాయుధపాణులు చేతఁబట్టిన క్రూరు లగు పెక్కువానరులు చుట్టునడచుచుండ రాముఁడున్న ప్రస్రవణ

పర్వతముఁజేరి, లక్ష్మణుఁడును దానును బల్లకీనుండి దిగి, రాముని చెంతకుఁ బోవఁగనే చేతులుజోడించికొని నిలిచెను. తక్కిన వానరులును, నట్లె చేతులుజోడించుకొని నిలువఁబడిరి. తామరమొగ్గలతోఁగూడిన చెఱువు మాడ్కి ముకిచినచేతులతో నున్న యాగొప్పవానరసేనంజూచి, సుగ్రీవుఁడు తనకార్యమును జేయఁబూనెఁగదాయని యపారసంతోషము నొందెను. అంత సుగ్రీవుఁడు బద్ధాంజలియై రాముని పాదములందుఁ బడఁగా, రాముఁడాసుగ్రీవునిఁ బ్రేమగౌరవములతో నాలింగనముచేసి, కొని కూర్చుండ నానతిచ్చెను. సుగ్రీవుఁడు కూర్చుండిన పదంపడి రాముఁడతనితో నిట్లనియె.

"ఓ వానరశ్రేష్ఠా! కాలమును విభజించుకొని ధర్మార్థకామముల నయ్యైకాలములందుమాత్రము సేవించువాఁడే మేటియగు రాజనఁ బడును. ఎవఁడు ధర్మార్థసంగ్రహమును విడిచి యెల్లప్పుడు కామమును సేవించుచున్నాఁడో, వాఁడు చెట్టుకొనయందు నిద్రించి, క్రిందఁబడి మేలుకొన్నపిమ్మట జింతించును. శత్రువధమున నాసక్తిగలవాఁడై చెలికాండ్రను సేకరించుటయందు శ్రద్ధవూని, ధర్మార్థకామముల నాయా సమయములందు సేవించువాఁడు సుకృతముచేసినవాఁడగును. శత్రునాశకా! శత్రువధమునకై ప్రయత్నపడవలసిన సమయము వచ్చినది. నీవు మంత్రులతోఁడఁగూడి చేయవలసిన కార్య మాలోచింపుము".

ఇట్లు రాముఁడు పలుకఁగ సుగ్రీవుఁ డిట్లనియె: "జయించువారిలోపల నుత్తముఁడా! నేను పోఁగొట్టుకొన్న కలిమియు, కీర్తియు శాశ్వతమగు వానరరాజ్యప్రభుత్వమును, తమయనుగ్రహమువలనను, తమతమ్ముని దయవలనను నాకు మఱల లభించెను. ఉపకారము సేసినవారి కెవఁడు ప్రత్యుపకారముసేయఁడో, వాఁడు పురుషాధముఁడనఁబడు. శత్రునాశకా! నూఱులకొలఁదినున్న యీసేనాధిపులందఱు భూమినెల్లఁ దిరిగి, బలవంతులగు వానరులనందఱిని బిలుచుకొనివచ్చిరి. అడవులందును వనములందును జొరరాని ప్రదేశములనెల్లఁ దెలిసిన భయంకరులగు పెక్కురుకొండముచ్చులు, భల్లూకవీరులు నేతెంచిరి. రాఘవా! దేవతలకు గంధర్వులకుఁ బుట్టిన కామరూపులగు వానరులు తమతమసేనలతోఁ గూడినవారై, వచ్చి మార్గములందు నిల్చియున్నారు. పగతురను నొప్పించునట్టి యోరాఘవా! దేవేంద్రునిఁబోలు

మగంటిమిగలిగినవారు మేరుమందరపర్వతములను బురుడించువారును నైన మేరువింధ్యాదిపర్వతములందు వసించు పెక్కండ్రు వానరవీరులు నూఱులు, వేలు, పదివేలు, లక్షలు, కోటులు, శంకువులు, అర్బుదములు, నూఱర్బుదములు, మధ్యములు, అంతములు, సముద్రములు, పరార్థము లను సంఖ్యగల సేనలను వారివారిశక్తికిఁ దగినట్లుగాఁ దీసికొని వచ్చుచున్నారు. ఆ వానరవీరులు సేనలతోఁగూడినవారై రావణునిమీఁదికిఁ గవిసి, రావణుని బంధుమిత్రపరివారములతోఁ గూడ సంహరించి సీతాదేవిని మీసన్నిధానమునకుఁ దెచ్చి యప్పగింపఁగలరు” అని సుగ్రీవుఁడు పలుకఁగా, బుద్ధిమంతుఁడగు రాముఁడు తనయాజ్ఞప్రకారము సుగ్రీవుఁ డొనర్చిన గొప్పప్రయత్నముం జూచి, యిఁక సీతాన్వేషణప్రయత్నము జరుగఁగలదుగదా యని యానందముచే వికసించిన నల్లకల్వవంటి కన్నులుగలవాఁ డయ్యెను.

39-వ సర్గము

నలుదెసలనుండి వానరసేన లేతెంచుట

ఇట్లు సుగ్రీవుఁడు పలుకఁగా, ధర్మవేత్తలలోపల శ్రేష్ఠుఁడైన రాముఁడు చేమోడ్చి నిలిచియున్న యా సుగ్రీవుని గట్టిగాఁ గౌఁగిలించుకొని “ఓ సాధువా! దేవేంద్రుండు వానగురిపించి జనులను దనివినొందించుటయు, వేయివెలుఁగులఱేఁడు చీఁకటిని బోకార్చి వెలుతురొసఁగుటయు, చంద్రుఁడు రేలయందుఁ దనకిరణములచేఁ బుడమిని తేటపఱచి, యానందము గలుగఁజేయుటయు, శత్రుసంహారీ! నీవంటివాఁడు చెలికాండ్రకుఁ బ్రత్యుపకారము సేయుటయు నొక్కవింతసంగతి గాదు. ఇట్లె నీయందు మంచిగుణముండుట యొక వింతగాదు. సుగ్రీవా! నీవు నాకెల్లప్పు డిష్టముగా మాట్లాడువాఁడవని యెఱుఁగుదును. నీవె నామేలు గోరు చెలికాఁడవు. నీవు నాకు సహాయుఁడవై యుందువేని, నేను శత్రువులనందఱను గెల్వఁగలను. కావునఁ జెలికాఁడా! నీవు నాకు బాసట సేయవలయును. పూర్వము దేవేంద్రుని మోసపుచ్చి శచీదేవిని దొంగిలించుకొనిపోయినట్లు, రాక్షసాధముఁడయిన రావణుఁడు తన చేటుకై వైదేహిని (సీతను) నపహరించెను. రణరంగమున వేల్పుల ఱేఁడు శచీదేవి నపహరించినయనుహ్లాదుం డపహరించినందుకై సంహరించియుండి

గర్వితుఁడయిన శచీదేవితండ్రియగు పులోమునిఁ జంపినట్లు, నేనును వేగిరమే వాడిబాణముల నేసి యారావణునిఁ జంపెదను" అని సుగ్రీవునితోఁ జెప్పెను.

ఇట్లు రామసుగ్రీవులు మాట్లాడుచుండఁగా నింతలో నాకాశమున వెలుఁగు వేవెలుఁగుయొక్క వేఁడివెలుతురుం గ్రమ్ముచు దుమ్ము లేచెను. అట్లు వృద్ధినొందుచున్న దుమ్ము దెసలెల్లఁ గ్రమ్మి యేమియుఁ దెలియకుండెను. పర్వతవనములతోఁగూడిన పుడమి కదలెను. అంతఁ గొండంతయెత్తుగలవారు, వాడికోఱలుగలవారు, ఎక్కువ బలిమిగలవారు, లెక్కపెట్ట నలగానివారు, పెక్కుకోట్ల పరివారములతోఁ గూడినవారు, కోరినరూపముదాల్చువారు, మేఘగర్జనంబోలు ధ్వనులు గలవారునైన బలవంతులగు వానరవీరులు నదులగట్టులందుఁ బుట్టినవారు, కొండలందుఁబుట్టినవారు, కడలిగట్టులందుఁ బుట్టినవారు వచ్చి నిమిషములోపలఁ బుడమియెల్లఁ గ్రమ్మిరి. అందు కాంతిమంతుఁడగు శతవలి యను నొక వానరులమేటి బాలసూర్యునివంటి మేనిచాయగలవారు, చందురునివలెఁ దెల్లనివారు, పద్మకేసరములవంటి వన్నెతోఁ గూడినవారునైన పదివేలకోట్ల వానరసేనలతోడఁ గన్పట్టెను. మేరుపర్వతపుంజాయగలవాఁడు, వీర్యవంతుఁడు నయిన తారతండ్రి సుషేణుండు పెక్కువేలకోట్ల వానరసైన్యములఁ దోడ్కొనివచ్చెను. అట్లు రుమ తండ్రియగు సుగ్రీవునిమామయైన తారుఁడు వేయికోట్లసేనలం గొనివచ్చెను. పద్మకింజల్కములఁబోలు వన్నెగలవాఁడు, బాలసూర్యునివంటి మోముగలవాఁడు. బుద్ధిమంతుఁడు, వానరు లందఱిలోపల బలవంతుఁడు నుత్తముఁడు కాంతిమంతుఁడు హనుమంతుని తండ్రియునయిన కేసరి పెక్కువేల వానరసేనలతో వచ్చి చూపట్టెను. భీతిగలిగించు విక్రమముగల కొండముచ్చుల రాజగు గవాక్షుఁడు విక్రమముగల కోతిమూఁకలతోఁగూడ నేతెంచెను. శత్రువులఁబరిమార్చు ధూమ్రుఁడు పడిగాఁబోవు రెండుకోట్ల యెలుఁగుబంట్లసేనలను వెంటఁగొనివచ్చెను. మహావీర్యుఁడగు పనసుఁ డను కోఁతిగుంపు కాఁపు గొప్పకొండలంబోలు ఘోరరూపులయిన మూఁడుకోట్లసేనలతోఁగూడి వచ్చెను. నల్లనికాటుకరాశివంటి డాలుగల గొప్ప మేనుగలవాఁడయిన నీలుఁడను వానరయూథపుఁడు పదికోట్లసేన

లతోఁ గూడుకొన్నవాఁడై వచ్చెను. మఱియు, పసిఁడికొండవలె వెలుఁగు గొప్పశూరుఁడగు గవయుఁడను వానరయూథపాలుఁడు పది కోట్లసేనలతోఁ గూడివచ్చెను. అట్లె దరీముఖుండను బలవంతుఁడగు నొకకోఁతిగుంపు వేయికోట్లవానరబలగముతోడ సుగ్రీవునికడ కేగుదెంచెను. అశ్వినీదేవతలబిడ్డలయిన బలిష్ఠులగు మైందద్వివిదులు వేయి వేయికోట్ల సేనలతో చనుదెంచిరి. ఎక్కువ ప్రతాపముగల గజుఁడును మూడుకోట్లసేనలతోఁగూడి సుగ్రీవునిసన్నిధి కేతెంచెను. మహా తేజస్సుగల జాంబవంతుఁ డను భల్లూకరాజును బదికోట్లసేనలతో సుగ్రీవునిచేరువకు వచ్చి నిలఁబడెను. మొనగాఁడగు రుమణ్వంతుఁడను వానరుఁడు నూఱుకోట్లబలగముతో సుగ్రీవుని సన్నిధానమున కేతెంచెను. అంత గంధమాదనుఁడు పదిలక్షలకోట్ల వానరులతోను, లక్షకోట్లవానరులతోను గూడి యా సుగ్రీవునిసన్నిధి కేతెంచె. పరాక్రమమునఁ దండ్రితో నీడయిన యువరాజగు నంగదుఁడు వేయిపద్మములు, నూఱుశంకువులు సంఖ్యగాఁగల సేనలతోఁగూడి పినతండ్రికడ కేగుదెంచెను. భీమబలుఁడు నక్షత్రప్రకాశుఁడునయిన తారుఁ డైదు కోట్ల సేనలతోను, ఇంద్రజానుఁ డను యూథపాలుఁడు పదునొకండు కోట్ల సేనలతోను విచ్చేసిరి. అంత సూర్యునిఁబోలు వెలుఁగుగల రంభుఁడను వానరుఁడు పెక్కువేల వానరులం దోడ్కొని వచ్చెను. తర్వాత గుంపుకాఁపును శూరుఁడునునైన చేవకాఁడగు దుర్ముఖుఁడను వానరుఁడు రెండుకోట్లసేనఁతోఁ గన్పట్టెను. హనుమంతుఁడు కైలాస శిఖరమువలె నెత్తయినవారు, పగతురను జడిపించు మగతనముగల వారునునైన వానరవీరుల వేయికోట్లమందిని దోడ్కొనివచ్చెను. మహా వీరుఁడగు నలుఁడును పదిలక్షలకోట్ల వానరపరివారమును వెంటఁ గైకొని వచ్చెను. అట్లే కాంతిమంతుఁడును, సుగ్రీవునికిఁ బ్రియ స్నేహితుఁడునునైన దధిముఖుఁడు పదికోట్ల కోతిమూఁకతో వానరాధిపునికడకు వచ్చెను. శరభుఁడు; కుముదుఁడు, వహ్ని, రంహుఁడు మొదలగు కామరూపులయిన పెక్కండ్రు వానరులు తమతమ సేనలను గూడఁదీసికొని పుడమినెల్లను, పర్వతములను, వనములను గ్రమ్ముచు వచ్చిరి. వారిని లెక్కింప నలవియే కాదు. అట్లువచ్చి పుడమియెల్లనిండిన. యా వానరసైనికు లందఱు సంతోషముచే నెగురుచు, దాటుచు. కిల

కిలకిలధ్వనులు చేయుచు, మేఘములు సూర్యునిఁగప్పినచందమున నాసుగ్రీవునిఁ జుట్టుకొనిరి. ఎక్కువబలముచే నొప్పిన యావానరవీరులుప్పొంగుచుఁ బెక్కుతెఱంగులఁ గిలకిలధ్వనులు సేయుచుఁ దలలు పైకెత్తి వానరరాజగు సుగ్రీవునికిఁ దమరాక యెఱిఁగించిరి. మఱికొందఱు వానరశ్రేష్ఠులు బట్టలను బిగించి కట్టుకొని యాసుగ్రీవుని ప్రక్క చేతులుమోడ్చి నిలఁబడియుండిరి. అప్పుడు ధర్మముల నెఱిఁగిన సుగ్రీవుఁడు త్వరితముగా లేచి నిలిచి చేమోడ్పుచేసి రాముని కాసేనలం జూపెను. అంత తాను వానరసేనలం జూచి, "వానరేంద్రులారా! సేనల కాఁపరులు దమసేనలను పర్వతములందును నెలయేళ్ళయందును సుఖముగాను యథావిధిగను విడియునట్లుచేసి, నప్పుడు బలమునెఱిఁగినవాఁడు దినబలఁగ మింతయని యెఱుఁగఁగలిగియుండవలెనని చెప్పెను.

40-వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు వానరవీరులను తూర్పునకు పంపుట

అంత వానరులకు ఱేడగు సుగ్రీవుఁడు కావలయువారి నెల్లఁ జేర్చికొన్నవాఁడై, శత్రువుల నడఁగార్పఁగల నరోత్తముఁడగు రామునిఁ జూచి, "ఓ రాజేంద్ర! బలవంతులు, కోరినరూపమెత్తఁగలవారు, దిగ్గజములఁ బోలువారునైన నానాదేశవాసులగు వానరులందఱు వచ్చి విడిసియున్నారు. దైత్యదానవులం బోలువారు, వెఱపు పట్టించువారునైన మేటివానరులందఱు విశేషబలపరాక్రమములుగల వానరసేనలతోఁ గూడినవారయి వచ్చియున్నారు. వీరందఱు వీరకార్యములచేఁ బ్రసిద్ధికెక్కినవారు, బలిమిగలవారు, శ్రమలకోర్చువారు, పగతురమొత్తుటలందు వాసికెక్కినవారు, పనులందు మిక్కిలి పట్టుదలగలవారు, నీటను బుడమిని దిరుగనట్టివారు, నానాపర్వతములనున్న వారునైన యావచ్చిన వానరసైనికులు కోట్లకంటె మించియున్నారు. వీరందఱు నీ సేవకులు; విధేయులు; యజమానులకు మేలొనఁగూర్చుటయందు నేర్పరులు. శత్రువుల నణఁగఁద్రొక్కువాఁడా! వీరు నీకోరినకార్యము సాధింపఁజాలుదురు. వీరు పెక్కువేల సేనలతోఁగూడ వచ్చియున్నారు. నరశ్రేష్ఠా! మీ కెయ్యది యుక్తముగాఁ దోఁచెడి దానిని జెప్పుము. నీయధీనతయందుండఁగోరిన యీసైన్యంబున కాజ్ఞ యొసఁగుము. ఈ వానరవీరు

లిప్పుడు చేయవలసినపని యిది యని వాస్తవముగా నెఱుఁగుదును. అయినను నీవే యీవానరసేన కాజ్ఞయొసఁగుము" అనిచెప్పెను.

దశరథునికొమరుఁడగు రాముఁ డిట్లాడఁగునఁ బలుకుచుండు సుగ్రీవుని నిరుకేల గట్టిగాఁ గౌఁగిలించుకొని, "ఓ చెలికాఁడా! మాగొప్ప తెలివికాఁడా! నాప్రాణనాయిక యగు సీత ప్రాణములతో నున్నదా లేదా?" యనియు "ఆరావణుఁ డుండుదేశ మేదియో" అనియు నెఱుఁగవలయును. సీత జీవించియుండు సంగతిని, రావణునియునికిపట్టు నెఱిఁగినపిదప నీవును నేనును చేయవలసినది చేయుదము. వానరులకు ఱేఁడా! యీకార్యమున నేనుగాని, లక్ష్మణుఁడుగాని సమర్థులము గాము. నీవె యీకార్యము నేర్పఱచువాఁడవు; సాధింపవలసినవాఁడవు నై యున్నావు. నేర్పుకాఁడా! నీవ యిప్పుడు చేయఁదగినపనిని వీరి కాజ్ఞాపింపుము. ఏలయన శూరుఁడా! నా కిప్పుడు సేయవలసినపని యేదియో నీవెఱుఁగుదువు. ఇదినిక్కము, ఇదినిక్కము. నీవుమంచిమనసు గలవాఁడవు; సరివాఁడవు; మగఁటిమిగలవాఁడవు; తెలివికాఁడవు; కాలముయొక్క తీరునెఱిఁగినవాఁడవు; మాకు మేలొడఁగూర్చుట యందు శ్రద్ధగలవాఁడవు; పుణ్యకార్యములే ప్రయోజనముగాఁ గల వాఁడవు. కార్యములనడపడిఁ జక్కగాఁ నెఱిఁగినవాఁడవు" అని సుగ్రీవునికే తనకార్యము సేయ నానతిచ్చెను.

అట్లు రాముఁడు పలుకఁగా, సుగ్రీవుఁడును రామలక్ష్మణుల సమ క్షముననే కొండంతవాఁడు, ఉఱుమువంటిగొంతుగలవాఁడు, బలిమి గలవాఁడు నయిన వినతుఁడనెడి యొక గుంపుకాఁపును బిలిచి యిట్లనియె: "ఓ వానరోత్తమా! దేశకాలోచితమగు నీతి ననుసరించి యుక్తాయుక్త ముల గమనించుచు, బలవంతులగు లక్షవానరులను, చంద్రసూర్యుల పుత్రులగువానరులను బొసటగాఁగొని తూర్పుదెసకేగి, యచ్చటి పర్వత శిఖరములందును, నదులందును, వనములందును, సీతాదేవిని, రావ ణుని నివాసస్థలమును వెదకుము. మీరంద ఱచ్చటినుండి వెడలి తూర్పు మొగముగా బయలుదేరి, మనోహరమయిన గంగాతీరమునను, సర యువు, కౌశికి, యమునానదులగట్టులందును, యామున మను గొప్ప కొండయందును, సరస్వతి, సింధువు, మణివలె తేటనైన నీటితోఁ గూడిన శోణనదము నను నదుల వీనిగట్టులందును, కొండలతోడను ఆడ

వులతోఁడను నొప్పారుమహికాల మహియను దేశములందును బ్రహ్మమాలము, విదేహము, మాళవము, కాశి, కోసలము, గొప్పగ్రామములు గల మాగధము, పుండ్రము, వంగము నను దేశములందును కోశకారుల పట్టనంబునను, వెండిగనులుగల దేశమునందును మీరు రాముని ప్రియ భార్యయు, దశరథుని కోడలునైన సీతాదేవి నచ్చటచ్చట నన్ని ప్రదేశములందును బాగుగా వెదకవలయును.

సముద్రములోపల నున్న కొండలను, పట్టణములను, మందరపర్వతంపు నిడివికోనలను భయంకరరూపులగు మనుష్యు లాశ్రయించి యున్నవారు. వారిలోఁ గొందఱు చెవులులేనివారు; కొందఱు పెదవులందుఁ జెవులుగలవారు; కొంద ఱుక్కువలె గట్టిమోముగలవారు; వడిగాఁబోవువారు; ఒంటికాలితో నడుచువారు; నాశములేనివారు; బలిమిగలవారు; మానిసిదిండులైనవారు. బోయలు చెవులందు జుట్టుగలవారు, పసిఁడివన్నె దేహముగలవారు, చూడఁదగినరూపముగలవారునై యున్నారు. మఱియు పచ్చిచేఁపలనే తినువారై నీటిలోపలనే తిరుగునట్టి భయంకరులయిన సగము మనుష్యరూపము, సగము పులిదేహమును దాల్చిన కిరాతులు వసించుచున్నారు. వీరందఱి గృహములన్నియు వెదకవలయును.

పర్వతములుదాఁటి పోవలసిన ద్వీపములకును, ఎగిరి దాఁటి పోయి చేరఁదగిన ద్వీపములకును, తెప్పలమీఁద దాఁటఁదగినద్వీపములకును బోయి, రత్నములు గలదియు, నేడురాజ్యములచే శోభిల్లునదియు నయిన యవద్వీపమును, బంగారు గనులచే వెలుఁగు సువర్ణరూప్యకద్వీపమును వెదకి యారెంటినిదాఁటి, దేవదానవులకు మనికిపట్టును, నింగినిదాఁకు శిఖరములతోఁగూడినదియునైన శిశిరపర్వతము చేరి యాపర్వతమున సెలయేళ్లయందును, చొరరానిదుర్గములందును, చరియలందును, వనములందును మీరందఱుఁగూడి పేరెన్నికగన్న సీతాదేవిని వెదకవలయును.

తర్వాత మీరు లవణసముద్రంపు టావలిగట్టుచేరి, యచ్చట సిద్ధచారణులతోఁ గూడినదియు, వడిగాఁబాఱునదియు, లోఁతయినదియు, నెఱ్ఱనినీరుకలదియు నయిన శోణనదమునొంది, యానదిగట్టున నున్న విచిత్రములయిన వనములందును, రమ్యములయిన రేవులందును

సీతాదేవిని, రావణుని వెదకవలయును. అంతఁ బ్లక్షద్వీపమందు, కొండ లనుండి పుట్టుమనోహరములయిన నదులందును, ఆ నదీతీరములందలి తోఁటలందును, పెక్కుచఱియలతోఁగూడిన పర్వతములందును వనము లందును వెదకవలయు. అంత కడుభీకరములగు నిక్షుసముద్రమునందలి ద్వీపములను, గాలికిఁ బైకిలేచి మ్రోయుచుండు పెక్కుతరంగములు గల యిక్షుసముద్రమును జూడవలయు.

అచ్చట, గొప్పమేనులు గలరాక్షసులు బహుకాలమునుండి నిరాహారులై యున్నందున బ్రహ్మదేవుని యాజ్ఞవడసి, యెల్లప్పుడు జీవకోటుల నీడనులాగి మ్రింగుచుందురు. ఆటుపిమ్మట ప్రళయకాల మేఘముఁ బోలినదియు, గొప్పపాముల కునికిపట్టును, గొప్పనాదముగల దియునయిన యయ్యిక్షుసముద్రము నుపాయముచేత రాక్షసులచేతఁ జిక్కక దాఁటి, యావల నెఱ్ఱనిజలముగలదియు, భీతినిగలిగించునదియు నయిన లోహితమను సముద్రమునుబొంది యచ్చటఁ బ్రసిద్ధమయిన గొప్పదగు కూటశాల్మలిని అచ్చటనే విశ్వకర్మచేఁ గట్టఁబడిన నానావిధ రత్నములచే నలంకృతమైయున్న కైలాసముంబోలు గరుత్మంతునిగృహ మును జూడఁగలరు. ఆశాల్మలిద్వీపమునఁ బలురూపములు గలిగి, భీతి గలిగించువారు, పర్వతసదృశులు నయిన మందేహులనెడి రాక్షసులు పర్వతశిఖరములందు వ్రేలాడుచున్నారు. ఆమందేహులనెడి రాక్షసులు నిత్యము ప్రతిదినము నరుణోదయకాలమున బ్రాహ్మణులు జపించు గాయ త్రీమంత్ర జపప్రభావముచేఁ గొట్టఁబడినవారలయి సముద్రోదకము లందుఁ బడుచుందురు.

తదనంతరము పగతురకెదిరింపనలవిగాని మీరు తెల్లనిమేఘముఁ బోలి, తెల్లనితరఁగలచే ముత్యాలహారముగలదానివలె శోభిల్లు పాల్క డలినిఁ జూడఁగలరు. ఆ పాల్కడలినడుమ మేటితావిగలిగి, పుష్పించిన రజతమయంపుఁజెట్లతోఁ గూడినదైన గొప్పదగు ఋషభ మను నొక పర్వ తము గలదు. బంగారుకింజల్కములు కలిగి వెలుఁగుచున్న వెండివన్నె తామరపువ్వుతోఁగూడి, రాయంచలతో నిండిన సుదర్శన మనుపేరు గలయొక సరస్సుగలదు. యక్షకిన్నరగంధర్వ చారణాప్సరసలును దేవత లును జలక్రీడలు సల్పుటకై యాకొలనికి సంతసముతో వచ్చుచుందురు.

ములను జొచ్చివచ్చి, మిక్కిలి యెత్తయిన యా శిఖరము సేరినతోడనే, మేరుపర్వత దక్షిణభాగమున నున్న వారికందఱికి వెల్తురు గానఁబడు. ఆపర్వతశిఖరమునఁ దపస్సుచేయుచుఁ బ్రభాకరునిమాడ్కి వెలుఁగు వాలఖిల్యులు, వైఖానసులు ననెడి మహర్షులు గనఁబడుదురు. సమస్త జీవరాసులకుఁ గంటికి వెలుతురొసఁగు సూర్యుఁ డేయుదయపర్వతమున వెలుఁగుచున్నాఁడో, అయ్యది సుదర్శనద్వీప మనఁబడును. ఆ ద్వీపమున నచ్చటచ్చట రావణుని సీతాదేవిని వెదకవలయును.

ఆ బంగారు కొండడాలుచేతను, మహాత్ముఁడగు సూర్యుని వెలుఁగుచేతను వ్యాప్తమై ప్రాతస్సంధ్య యొక్కనై వెలుఁగుచుండును. తొల్లి యిది పుడమికిని, లోకములకును ప్రథమద్వారముగాను, సూర్యుఁ డుదయించుతావుగాను బ్రహ్మదేవునిచే నిర్మింపఁబడియెఁ గాన నిది పూర్వదిశ యని చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ యుదయపర్వతముయొక్క చరియలందును, సెలయేళ్లయందును, గుహలయందును ఆచ్చటచ్చట రావణుని, సీతాదేవిని వెదకవలయు. ఆ యుదయపర్వతమున కావలఁ దూర్పుదిక్కు సూర్యచంద్రులవెలుఁగు సోఁకమిచేఁ జీఁకటితోఁగూడి, చూడ నలవికానందునఁ బోనలవికాకయుండును గాన నచ్చట దేవతలుమాత్రమే సంచరింతురు. వానరులారా! తూర్పుదెసను నేనుజెప్పక విడిచిన యాయా గుహలందును, కానలయందును, వేరేల, యన్ని ప్రదేశములయందును సీతాదేవిని వెదకవలయును. వానరులారా! తూర్పుదెసయందు మీ రింతవఱకే పోఁదగును. సూర్యరశ్మి సోఁకక, హద్దులులేక యున్నందున, నావల నేమి యున్నదో తెలిసినదికాదు. కావున నింతవఱకుఁబోయి, యచ్చటచ్చట వెదకి రావణునియొక్కయు, సీతాదేవియొక్కయు పోవిడి గనుఁగొని రావలయు. మీ రొక్కనెల కంటె నెచ్చుదినము లెచ్చట నుండఁగూడదు. అట్లువచ్చెనేని నుండునేని, వాఁడు వధ్యుఁడగును. కావున నాసీతాదేవిసంగతిఁ దెలిసికొని, కృతార్థులై మఱలిరండు. ఓ వానరులారా! దేవేంద్రునిచేఁ బాలింపఁబడినదియు, పెక్కు వనములచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడినదియునైన తూర్పుదిక్కున నేర్పుతోఁ దిరిగి, రఘురామునిభార్యయొక్క వృత్తాంతముఁ దెలిసి మఱలివత్తురేని, సుఖములఁ బొందుదురు" అని సుగ్రీవుఁడు వానరులతోఁ జెప్పెను.

41-వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు హనుమదాదులను దక్షిణదిశకుఁ బంపుట

వీరుఁడు, వానరాధిపుఁడు, భృత్యులతారతమ్యము నెఱిఁగిన వాఁడునైన సుగ్రీవుఁ డవ్విధమున విస్తారమైన వానరసేనను తూర్పు దిక్కునకుఁ బంపి, అగ్నియొక్క పుత్రుని నీలుని, వాయుపుత్రుఁడగు హనుమంతుని, బ్రహ్మమానసికపుత్రుఁడైన జాంబవంతుని సుహోత్రుని, శరారిని, శరగుల్మని, గజుని, గవాక్షుని, గవయుని, సుషేణుని, ఋషభుని, మైందద్వివిదులను, విజయగంధమాదనులను, అగ్ని పుత్రులగు ఉల్కాముఖుని, అసంగుని, అంగదుఁడు మొదలగు బలవేగములుగల ప్రసిద్ధులైన పెక్కు వానర వీరులను దక్షిణంపుదిశకుఁ బంపఁదలచిన వాఁడయి, యా వానరవీరులముందట వడిగాఁబోవునట్టి గొప్పసేన నొక్కదానిని నియమించి యా వానరవీరుల కాదిక్కునందుఁ దెలియని ప్రదేశము లేవియున్నవో, వానినెల్లఁ దెలుపఁగోరినవాఁడై యిట్లనియె.

ఓ వానరపుంగవులారా! మీ రిక్కడనుండి తఱలి దక్కినంపు వైపునకుఁ దిరిగినవెంటనే పలువిధములయిన చెట్లతోఁగూడి వేయిశిఖరములు కలిగియున్న వింధ్యపర్వతమును, పెనుఁబాములతో నిండినదై దాఁటు నలవికాకయుండు నర్మదానదిని, తరువాత దండకారణ్యమునందలి మనోహరమగు గోదావరీనదిని, మహానదియగు కృష్ణవేణీనదిని, మహిమ గలదియు, మహాసర్పముల కావాసమునైన వరదానదిని, మేఖలానదిని, ఉత్కలానదిని దాఁటి, దశార్ణదేశములను, అశ్వవతి, యవంతి యను దేశములను మఱియు ననేకదేశములను జూడఁగలరు. తర్వాత విదర్భ ఋషిక దేశములను, మనోహరములైన మాహిషకదేశములను, వంగ, కళింగ, కౌశిక దేశములను గలయం జూచి; పర్వతములతోను, గుహలతోను, నదులతోను గూడిన దండకారణ్యమును చక్కఁగాఁ దిలకించి, మఱల గోదావరిని దాఁటి యావల నాంధ్ర పుండ్ర చోళ పాండ్య కేరళ దేశములను జూడఁగలరు. ఆదేశములందంతటను మీరు సీతాదేవిని వెదకవలయు. అచ్చటనుండి కొంతదవ్వేగినచో గైరికాదిధాతువులచేఁ గైసేయఁబడియున్న సహ్యపర్వతము గానిపించును. విచిత్రమయిన శిఖరములుగలదియు; పుష్పితములైన నానావిధవృక్షములచేఁ బ్రకా

కించునదియు, చందనవృక్షములతోఁ బూలతోఁ గూడినదియునై పొంగు మీఱుచున్న యా గొప్పసహ్యపర్వతమున సీతను చక్కఁగా వెదక వలసినది.

అటుతర్వాత నిర్మలజలముగలిగి, పావనమై యప్సరసలచేఁ బూజింపఁబడినదై ప్రసిద్ధిగాంచిన దివ్యమైన కావేరీనదిం జూడఁగలరు. మఱికొంతదూరము పోయిన మీకు మలయమను పర్వతము పొడ చూపును. ఆపర్వతశిఖరమునఁ దనతపోమహిమచే సూర్యునికగిది వెలుఁగువాఁడును, ఋషులలో నుత్తముఁడునునైన యగస్త్యమునీంద్రునిఁ జూడఁగలరు. ఆమునీంద్రునిఁ జూచి, ప్రాంజలులై, సంతుష్టుఁడయిన మహానుభావుఁడగు నాతనివలన నానతిపడసినవారలై మఱికొంతదూరమునని మొసళ్లతోఁ గూడిన తామ్రపర్ణియను గొప్ప నదిని దాటుఁడు. చందనము లందుఁ గొని, యున్నతస్తనములతోఁ గూడిన ప్రియురాలగు జవ్వని తన ప్రియునికడ కేగునట్టులిరుదరుల చందనవనములచే నొప్పుచు, దీవులచేఁ బ్రకాశించుచున్న యా తామ్రపర్ణినది సముద్రమును బొందుచున్నది. ఆనదిని దాఁటి నడచినతరువాత, బంగారుమయమయి ముత్యములచే శోభితమయి వెలుఁగుచున్న పాండ్యదేశపు రాజులనగరద్వారకవాటమును జూతురు.

అచటినుండి వెడలి మఱికొంతదవ్వేగినచో దక్షిణసముద్రము గనఁబడును. అచ్చటికిఁ జేరి సీతాన్వేషణకార్యమునకై యాలోచించి కార్యనిశ్చయము సేయవలసినది. అక్కడనుండి వెడలినచో, నా సముద్రముచేరువ నగస్త్యమునీంద్రుఁ డుంచినదియు, నానావిధవృక్షములు గలదియుఁ గాంతిగలదియునైన మహేంద్రమను పర్వతశ్రేష్ఠము సముద్రజలము లానికొనియున్నది. నానావిధములగు వృక్షలతలచే మెఱయునదియు, దేవర్షియక్షోత్తములచేతను, అప్సరలచేతను, సిద్ధచారణసంఘములచేతను గొల్వఁబడినదియుఁ గడునింపు గులుకునదియునైన యా మహేంద్రపర్వతమునకు దేవేంద్రుఁ డెల్లప్పుడు పర్వదివసములందు సముద్రస్నానమునిమిత్తము వచ్చుచుండును. ఆ మహేంద్రముదాఁటి, ఆ కడలినడుమ నావలితీరముపైపుగా నూఱుయోజనములు వైశాల్యముగల యొక్క ద్వీపమున్నది. అమష్యది మానవులకుఁ బోఁదగినది కాదు. ఆద్వీపము దేవేంద్రునితో సమానమగు వెలుఁగుగల

దుష్టుండయిన రాక్షసాధిపుడగు రావణునియొక్క యునికిపట్టు. ఆ ద్వీప మున మీరు తక్కినచోట్లకంటె నెక్కువగా సీతాదేవిని వెదకవలయును.

దక్షిణసముద్రమధ్యమున నంగారకుని తల్లియగు సింహికయను ప్రసిద్ధిగాంచిన యొకరాక్షసి నీటిపైఁ బడుచుండి నింగిని బోవువారినీడనీడ్చి భక్షించుచున్నది. మీరు దానికిఁ జిక్కక జాగ్రత్తతోఁ బోవలయును. అపరి మితపరాక్రమముగల వానరులారా! మీరు భయము మానినవారలై, యెచ్చటెచ్చట సీతాదేవి యుండవచ్చునని సంశయము గలుగునో, అట్టి సంశయస్థలములందెల్ల సీతాదేవిని వెదకి సంశయంబుఁ దీర్చుకొని రండు. లంకాపురము దాటి నూఱు యోజనములు పోయినతర్వాత, సముద్రము నడుమ సిద్ధచారణుల కునికిపట్టయిన పుష్పితకమను పర్వత మొక్కటి యున్నది. ఆ పుష్పితకపర్వతము చంద్రునివలె నొక్కప్రక్కఁ దెల్లనిదై, సూర్యునివలె మఱొకప్రక్క నెఱ్ఱనై సముద్రజలముచేఁ జుట్టఁబడి యెత్తు కొనలతో నింగి నొరయుచున్నదో యనునట్లు వెలుఁగుచుండును. దాని శిఖరములలోఁ గాంచనశిఖరమును సూర్యుఁడు దక్షిణాయనమునఁ బొందును. చంద్రుఁడును వెండిశిఖరమును బొందును. ఆకొండ నెనరు లేనివారికిని, క్రూరులకును, నాస్తికులకును గానఁబడదు. మీ రా పర్వ తమునకుఁ బ్రణమిల్లి యచ్చట సీతాదేవిని వెదకుఁడు.

శత్రుపురలకు లొంగని యో భృత్యులారా! మీరు పుష్పితక పర్వతము దాటి పోనలవికానిదారిని పదునాలుగుయోజనముల పర్వే గితేని, యచ్చట సూర్యవంతమను పర్వతమును మీరు చూడఁగలరు. అది దాటిన, నన్ని కాలములలోను మనోహరములై కోరినపండ్లుగల వైన చెట్లతోఁగూడిన వైద్యుతమను నొకకొండ తెలియనగును. వానరు లారా! ఆపర్వతమున సుస్వాదములయిన గడ్డలను, దుంపలను, మంచి తేనెలను గ్రోలి, యావలఁ బొండు. అచ్చటనే కుంజరమను పేరుగల యొక మహాపర్వతమున్నది. ఆ పర్వతము మనస్సునకుఁ గన్నులకు నా నందదాయకమై యుండును. ఆపర్వతమున యోజనము వెడల్పును, పది యోజనముల నిడివియుగలిగి యెత్తుగానుండు సువర్ణమణిభూషిత మైన యొక గృహమును విశ్వకర్మ యగస్త్యమునికిఁగాను కట్టియిచ్చెను. దానికిఁ బ్రక్కన పాముఱేఁడగు బుద్ధిమంతుఁడయిన వాసుకి కునికి పట్టును, వాఁడికోఱలుగలిగి, యోర్వరాని విసముగలవైన భీకరము

లను పాములచేఁ గావలి కాయఁబడినదియు, అన్నివైపులఁ జక్కఁగాఁ గావలియుంచఁబడి యుండుటచే నొరులకుఁ జొర నలవికానిదియు, వెడల్పు తొట్టికట్లు గలదియునైన పాముల కిరవగు భోగవతియను పురమున్నది. మీ రచ్చటఁ జక్కఁగా నామెను వెదకవలసినది.

అక్కడికిఁ జేరునట్లుగానున్న దేశములందును సీతను మీరు బాగుగా వెదకవలసినది. ఆ భోగవతీపురము దాఁటఁగా, సకలరత్నములచే నిండినదై యెద్దురూపముననుండు సుందరమయిన ఋషభమను గొప్ప పర్వతము గనఁబడును. ఆ ఋషభపర్వతమున గోరోచనపు వన్నెగలది, కమలవర్ణముగలది, ఆకుపచ్చు వన్నెగలది, నీలవర్ణముగలదియై, యగ్నితో సాటిగా వెలిఁగెడి దివ్య శ్రీగంధవృక్షవనము గనఁబడును. శ్రీచందనవనమును మీరు చూచినను, మీరెప్పటికిని దానిం దాఁకవలదు. ఆవనమునకు భీకరులయిన రోహితులనెడి గంధర్వులు గావలి యున్నవారు. శైలూషుఁడు, గ్రామణి, శిగ్రువు, బభ్రువు, శుభ్రుఁడు ననుపేరుగల యేవురుగంధర్వనాయకు లాచందనవనంబున వాసము చేయుచుందురు. సూర్యునివలెను, చంద్రునివలెను, అగ్నివలెను తేజరిల్లు పుణ్యాత్ములకది యునికిపట్టు. భూమియొక్క చిట్టచివరనున్న యాప్రదేశమున స్వర్గమునుజయించిన మహాత్ములునుందురు. ఆ ఋషభపర్వతమున కావలఁ గడు భీకరమై, యమునిరాజధానియగు పితృలోకమున్నయది. అది యాఁపరాని కారుచీఁకటితో నిండి యుండును గావున నది ప్రవేశింపఁదగదు. ఓ వీరులగు వానరపుంగవులారా! మీ రా దిక్కునందుఁ బోఁదగినది యంతవఱకే. వెదకవలసినది యంతవఱకే. దాని కావలఁ బోవుటకు సాధ్యము కాదు. మీ రీ దేశములను, ఇంకను నే విడిచిన దేశములను అచ్చటచ్చట వెదకి సీతాదేవిపోవిడి తెలిసికొని రావలెను. మీలో నెవ్వఁ డొక్క నెలలోపల "నేను సీతను జూచితిని" యని వచ్చి చెప్పుచున్నాఁడో, వాఁడు నాతో సమానవిభవము గలవాఁడై సుఖముగా నుండఁగలఁడు. వాఁడు నాకుఁ గడుఁ బ్రియుఁడు. వేయేల? వానిని నాప్రాణసఖునిగా నెఱిఁగెదను. వాఁ డెన్ని తప్పిదము లొనరించినను, వాని తప్పిదములు మన్నించి, వానిని నా బంధువునిగాఁ జూచుకొందును. విశేషగుణములుగల కులములందుఁ బుట్టినవారలై, బలపరాక్రమ సంపన్నులయిన యో వానర

వీరులారా! సీతాదేవి యెట్లు దొరకఁగలదో యట్టి ప్రయత్నము నిశ్శేషముగాఁ జేయుఁడు" అని సుగ్రీవుఁడు నీలునిఁ మున్నగువారితోఁ జెప్పెను.

42-వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు సుషేణాదులను బడమటిదిక్కునకుఁ బంపుట

అంత సుగ్రీవుఁడు హనుమదాదివానరవీరులను దక్షిణంపు దెసకుఁ బంపి, యాపలఁ దారకుఁ దండ్రియు, తనకు మామగారునునైన భయంకరవిక్రముఁడగు సుషేణుఁడను వానరయూథపతిని జూచి, చేతులు జోడించి మ్రొక్కి, "ఓ వానరేంద్రా! తాము తేజస్సుగలవాఁడును, శూరులైన వానరులతోఁ గూడినవాఁడును, దేవేంద్రునిఁ బోలు వెలుఁగుగలవాఁడును, తెలివియు మగటిమియుఁ గలవాఁడును, గరుత్మంతునిఁ బోలు ప్రకాశముతోఁ గూడినవాఁడునైన మరీచిమహర్షి జ్యేష్ఠపుత్రుఁడయిన మారీచుని, కాంతులకుఁ దావలములును బలవంతులునునైన యామారీచుని తమ్ములను, తక్కిన మరీచి మహర్షి కొడుకుల నందఱిని మఱి రెండులక్షలసైన్యములను దోడ్కొని సీతాదేవిని వెదకుటకై పడమటిదిక్కునకుఁ బొండు" అని చెప్పి యందఱు వానరులఁ జూచి యిట్లనెను! వానరయూథములకుఁ గాఁపులారా! మీ రిచ్చటి నుండి తెఱలి, సురాష్ట్ర, బాహ్లీక, శూరదేశములను, సకలసంపదలతో నిండిన చక్కని గ్రామములను, వైశాల్యముగల పట్టనములను, పున్నాగ వనమును, పొగడ, విఱిగిచెట్లతో నిండియున్న కుక్షిదేశమును, మొగలిపొదలుగల కేతకషండదేశమును జూచి యచ్చట సీతాదేవిని వెదకుఁడు. అచ్చటనుండి తెఱలి, పడమటికిఁ బాఱెడి తేటనీటితోఁ గూడిన పుణ్యనదులను, ఆ నదులకట్టులందున్న యడవులను, ఋషుల తపోవనములను, చేరువనుండు పర్వతములను బొంది యచ్చట సీతాదేవిని వెదకుఁడు. అక్కడనుండి వెడలి మఱికొంతదవ్వేగిన, నచ్చట నీరు లేని బయళ్ళును, గొప్ప బండలతోఁగూడిన పర్వతములును, చొరరాని పెక్కు కనుమలవరుసలును గానిపించును. వానియందంతట సీతాదేవిని బాగుగా వెదకి యచ్చటఁ గానరేని, మొసళ్ళు, సొరచేఁపలు మొదలగు జంతువులతో నిండినదై ప్రవేశించుటకలవిగాని పడమటి

సముద్రతీరమునకుఁ బొండు. ఆ సముద్రతీరమున నున్న పర్వతము లందును, వనములందును, మొగలిపొదలందును, కానుఁగుతోఁపు లందును పేరలతోఁ గూడఁ గొంత తడవు విహరించి, యా ప్రాంతపుఁ గొండలందును, అడవులందును రావణుని యునికిపట్టును, సీతాదేవిని వెదకుఁడు.

అక్కడనుండి పడమటి సముద్రతీరముననున్న మురచీపురమును, మనోహరమైన జటీపురమును, అవంతి, అంగలోకము అనెడి పురములను, అలక్షితవనమును, మఱియు నచ్చటచ్చటనున్న పెక్కువిధముల పత్తనములను, దేశములను జూచి, యా దేశములందును, ఆ పురములందును సీతాదేవిని వెదకుఁడు. సింధునది సముద్రముతోఁ గలియుచోట, నూఱు శిఖరములుగల్గి, పెక్కువృక్షములతోఁ గూడియున్న హేమగిరి యను పర్వతమున్నది. చక్కనైయున్న యా కొండచరియలందు ఱెక్కలుగల సింహములున్నవి. అవి సముద్రమునందలి పెద్దచేపలను, ఏనుఁగులను గొని తమగూండ్లలోనికిఁ దీసికొనిపోవును. ఆపర్వతంపుఁ గొనయందును, విశాలమయిన యా జలమయప్రదేశమందునుగల యేనుఁగులు మదించి మిగుల నుల్లాసముతో ఘనములుమాడ్కి గర్జిల్లుచు, నా సింగముల గూండ్లయందు విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగుచుండును. ఆకసమును దాఁకునంతటి యెత్తుగలదియు, చిత్రవృక్షములు గలదియు నైన యా కాంచనమయ శిఖరమునందుఁ గామరూపులగు మీ రాలస్యముచేయక సీతాదేవిని వెదకవలయును. అట్లే సముద్రమునఁ గొంతదూరము పోయిన, నచ్చట సముద్రమధ్యముననున్నదియు, నూఱు యోజనముల పొడవుగలదియు, చూపు చెదరునట్లుచేయు కాంతి గలదియునైన పారియాత్ర పర్వతముయొక్క బంగారు శిఖరమును జూడఁగలరు. ఆపారియాత్ర పర్వతశిఖరమున బలముగలవారును, అగ్నివలె వెలుఁగు వారును, చూపఱకు వెఱపు పుట్టించువారును, కోరినరూపము ధరింపగలవారును నైన యిరువదినాలుగుకోట్ల గంధర్వులున్నవారు. ఓ వానరశ్రేష్ఠులారా! మీ రెక్కువమగటిమిగలవా రగునున్నను, ఆ గంధర్వు లగ్నిహోత్రునిమాడ్కి వెలుఁగువారగుటం జేసియు, గుంపులు గుంపులుగాఁ గూడియుండుటంబట్టియు, వారిని జేరకుఁడు. వారుండెడు పర్వతశిఖరమునుండి యేవొక్క పండునైనను

దీసికొనఁగూడదు. ఏలయనిన, ఎక్కువ దిట్టతనమును, బలిమియు, మగటిమియుఁగలవారగుటంజేసి, యొరులకుఁ జేరరానివారలై యా శూరులగు గంధర్వులాపర్వతశిఖరమునందలి పండ్లను దుంపలను గాపలి కాచుచుందురు. మీరు వానరులు గావున మీకు వారివలన నెంత మాత్రము భయముగలుగదు గనుకఁ బూనికతో నా పర్వతశిఖరమున సీతాదేవిని వెదకవలయును. ఆపర్వతము దాఁటిపోయిన వైడూర్య వర్ణముగలదియు, వజ్రమువలె గట్టిగనుండునదియు, నానావిధవృక్షలతలతోఁ గూడినదియునైన వజ్రమను గొప్పకొండయున్నది. ఆపర్వతము సముద్రమధ్యమున నూఱుయోజనముల వైశాల్యమును నౌన్నత్యమును గలదై యున్నది. వానరవీరులారా! ఆపర్వతగుహలందు మీరు ప్రయత్నపూర్వకముగా సీతాదేవిని వెదకవలయును.

ఆసముద్రముయొక్క నాలుగవభాగమునఁ జక్రవంతమను పేరుగల పర్వతమొక్కటియున్నది. ఆపర్వతమున విశ్వకర్మ నూఱంచులుగల చక్రము నొక్కదానిని నిర్మించెను. ఆపర్వతమునఁ బురుషోత్తముఁడగు విష్ణువు చక్రరక్షకుఁడయిన హయగ్రీవుఁ డనురాక్షసుని సంహరించి చక్రమును, పంచజనుఁ డనురాక్షసుని సంహరించి, శంఖమును గైకొనెను. ఆపర్వతమునందలి విశాలములై వింతగొల్పునట్టి గుహలందును రావణుని, సీతాదేవిని వెదకవలయును. తర్వాత నరువదియోజనములు దవ్వేగితిరేని, యగాధమగు సముద్రమున బంగారు శిఖరముగలదియు, విశేషకాంతితోఁగూడినదియునైన వరాహగిరి కనఁబడును. ఆ వరాహగిరియందు బంగారుమయమైన ప్రాగ్జ్యోతిషమను పురమొండుకలదు. దుష్టస్వభావముగల నరకుఁడను దానవుఁ డప్పురము నేలుచుండును. మీ రాపర్వతముయొక్క వింతలైన చరియలందును, విశాలగుహలయందును రావణుని, సీతాదేవి నచ్చటచ్చట వెదకవలయును.

ఆపర్వతము దాఁటిన సెలయేళ్ళతోఁగూడినదియు, బంగారు వన్నెగల గుహలతో వెలుఁగునదియునైన సర్వసౌవర్ణమను పర్వతమొక్కటి కానఁగను. ఆపర్వతమున నెల్లెడల సింహవ్యాఘ్ర వరాహములు మాఱుమ్రోఁత లీనునట్లు గర్జించుచు నామాఱుమ్రోఁతలకు మదించి, వానికిఁ బ్రతిగాను గర్జించుచుండును. దానికి వెంబడే మేఘవంతమను పర్వత మొక్కటియున్నది. దానియందే వేల్పులు పాకాసు

బలి బంధించిన దేవేంద్రుని స్వర్గరాజ్యపట్టాభిషిక్తుం గావించెను. దేవేంద్రునిచేఁ బాలింపఁబడు నా మేఘవంత మను పర్వతమును దాఁటి, చక్కగాఁ బూచిన పసిఁడివన్నెగల చెట్లచే శోభిల్లునదియు, బాలసూర్యునివలెఁ గాంతుల వెలుఁగునదియునైన పసిఁడికొండలు అఱువదివేలు వరుసగాఁ గనఁబడును. ఆ పర్వతములనడుమ మేరువను నుత్తమపర్వతమున్నయది. సూర్యుఁ డొక్కప్పుడు సంతసించినవాఁడై, "ఓ పర్వతశ్రేష్ఠమా! నా వరప్రభావమున నీయందున్నట్టి యన్నివస్తువులును రేయింబవళ్లు బంగారంపు వన్నెగలిగి వెలుఁగుచుండును. నీయందున్నట్టి దేవదానవ గంధర్వులును పసిఁడిచాయయు, భక్తికాంతియుఁగలవారై యుండఁగలరు" అని యా పర్వతరాజమునకు వరమొసఁగెను. మఱియు విశ్వేదేవులును, మరుత్తులును, అష్టవసువులును, దేవతలును సాయంసంధ్యాకాలమున నా పర్వతమునకు వచ్చి, సూర్యునుపాసింతురు. సూర్యుఁడును వారిచేఁ బూజలను గొన్నవాఁడై యన్నిభూతములకుఁ గానఁబడక యస్తపర్వతమును జేరుచుండును. మేరుపర్వతమునకును నస్తపర్వతమునకును పదివేల యోజనముల దూరమున్నది. సూర్యుఁడింతవన్నను అర్ధముహూర్తములోపల దాఁటి, యస్తగిరిని జేరుచుండును. ఆ మేరుపర్వతశిఖరమున, వింతవింతల పక్షులతోడను బంగారురంగుల చెట్లతోడను శోభిల్లునట్టిదియు, విశ్వకర్మచే నిర్మింపఁబడినదియు, తెల్లమేడలతోఁగూడినదియు, సూర్యునివలె వెలుఁగునదియునైన మహాత్ముఁడగు పాశముదాల్చిన వరుణుని దివ్యభవనము వెలుఁగుచున్నది. ఆ మేరుపర్వతమునకు నస్తమయ పర్వతమునకును నడుమఁ బంగారుఁగులతిన్నెగలిగి, పసిఁడిమయమైన పదికొనలు గలిగియున్న యొక గొప్పతాటిచెట్టు వెలుఁగుచున్నది. సకలధర్మముల నెఱిఁగినవాఁడును, తపోమహిమచే వెలుఁగువాఁడును, బ్రహ్మతో సమానుఁడునైన మేరుసావర్ణికి నివాసస్థానమైన యా మేరుపర్వతముయొక్క దుర్గములం దన్నింటియందును రావణుని యునికిపట్టును, సీతాదేవిని వెదకవలయును. వానరులారా! సూర్యునివలె వెలుఁగునట్టి మేరుసావర్ణిమహర్షికడ కేగి, యా మునీంద్రునికి సాష్టాంగముగాఁ బ్రణమిల్లి, సీతాదేవిని గూర్చిన వార్తయేమైన నను దెలియునా, యని యాతని నడిగి తెలిసికొనుఁడు.

శూరుఁడును, వానరు లందఱిలోపల నుత్తముఁడునునైన శతవలిం గూర్చి, తనకును రామునకును హితమగుమాట యిట్లువిధమునఁ జెప్పఁ దొడఁగెను.

ఓ శతవలీ! నీయట్టి బలవంతులగు లక్షమంది సైనికులను డీసి కొని, యమపుత్రులగు నీ మంత్రులం దోడ్కొని హిమవంతమే శిరో రత్నముగాఁగలదియు, విశాలమునునైన యుత్తరదిక్కున సంతటఁ బతి వ్రతయని ప్రసిద్ధిగాంచిన సీతాదేవిని వెదకుఁడు. కార్యవేత్తలలో నుత్తములారా; యీ కార్యము నెఱవేర్చి, రామునికిఁ బ్రీతిఁజేయనర్చితి మేని, మనము ఋణమునుండి విడువఁబడి కృతార్థులమగుదుము. మహానుభావుఁడగు రాముఁడు మన కుపకారముచేసెను. మనము దానికి బదులు మేలొనర్చితిమేని, మనజన్మములు సార్థకములగును. ఒకఁడు మన కుపకారముసేయనివాఁడయినను యడిగినదానిని నెఱవేర్చినచో, నట్టివాని జన్మము సార్థకమగునని పెద్దలు సెప్పుదురు. అట్లుండ మొదట నుపకారము సేసినవాని కుపకార మొనర్పకున్న నతనిజన్మము నిరర్థకము గదా! ఓ వానరవీరులారా! మీరి తలంపును జ్ఞప్తియుంచుకొని, మా కిష్టమును మేలును జేయఁగోరుదురేని, సీతాదేవిని వెదకుటకుఁ బ్రయత్నింపుఁడు. శత్రువులపట్టణములఁ బాడుసేయునట్టి, సకలప్రాణు లచే గౌరవింపఁదగిన యీ రాముఁడు మనయెడ నెక్కువ ప్రేమగలిగి యున్నాఁడు. కావున నతఁడు పూర్వోపకారి గనుకను, మనయందుఁ బ్రేమగలవాఁడు గనుకను మన మతనికార్యముఁ దప్పకచేసి తీర వలయును.

కావున మీ రుత్తరదిక్కునకుఁ బరలి, యచ్చట మ్లేచ్ఛ, పులింద, శూరసేన, ప్రస్థల, భరత, కురు, మద్ర, కాంభోజ, యవన, శక, ఆరట్టక, బాహ్లీక, ఋషిక, పౌరవ, టంకణ, చీన, పరమచీన, విహార, దరద దేశములను, హిమవంతమునుబొంది, యచ్చట మీ యావత్తుబలవిక్రమముల నుపయోగించి, చొఱరాని నదులందును, పర్వత గుహలందును, లొద్దుగు, చందనము, దేవదారువు గలవనములందును రావణుని, సీతాదేవిని వెదకవలయును.

అవియెల్ల వెదకి, దేవదానవుల కునికిపట్టగు సోమాశ్రమము దాఁటిన, నావల గొప్పచఱులుగల కాలపర్వతమును బొందుదురు. ఆ

కాలపర్వతముయొక్క విశాలములైన కోనలయందును, గుహలయందును మహాపతివ్రతయగు రాముని దేవి నచ్చటచ్చట వెదకుఁడు. అంతట బంగారు గనులుగల యాకాలమను పర్వతశ్రేష్ఠమునుదాఁటి సుదర్శనమను పర్వతమునకుఁ బోవలయును. పర్వతనివాసులారా! ఆ సుదర్శన పర్వతము దాఁటి, పెక్కు చెట్లతోఁగూడి, యనేకవిధములగు పక్షుల గుంపులతో నిండిన దేవసఖమను పర్వత మొక్కటి మీకుఁ గానిపింపఁగలదు. మీ రా పర్వతమున నచ్చటచ్చట నడవులగుంపులందును, సెలయేళ్ళ గట్టులందును, గుహలయందును సీతాదేవిని, రావణుని వెదకవలయును.

ఆ దేవసఖపర్వతము దాఁటినపిమ్మట, నూఱు యోజనముల దూర మేతట్టును గొండలుగాని, నదులుగాని, వనములుగాని యుండ ననువుగాక, యెట్టి జంతువున కునికిపట్టుకాక యుత్త యెడారియై యుండఁగలదు. మీ రాభయంకరమైన యెడారిని దాఁటితిరేని, తెల్లనైన కైలాసపర్వతము గనఁబడును. మీ రా పర్వతమునుజూచి మిక్కిలి సంతసము నొందఁగలరు. ఆ కైలాసప్వరతమునఁ దెల్ల మబ్బు చాయ గలదై, బంగారుచే నలంకృతమైన విశ్వకర్మ నిర్మించినట్టి కుబేరుని దివ్య నగ రున్నది. ఆ నగరుచేరువ విస్తారములైన కమలములు నుత్పలములుఁ గలదై రాయంచలకు, బెగ్గురుపక్షులకుఁ దావలమై, యచ్చరలకు నివాసమై యొప్పుమీఱు నొక విశాలసర స్సున్నది. అచ్చట సకలజన వందితుఁడును, జక్కులకు ఱేఁడును, రొక్కముల నిచ్చువాఁడునునైన కుబేరుఁడు వైభవోపేతుఁడై, యక్షులతోఁగూడి విహరించుచుండును. చంద్రునిఁబోలు నా పర్వతములయొక్క తిప్పలందును, గుహలయందును సీతాదేవిని, రావణుని వెదకవలయును.

అటుతర్వాతఁ గైలాసముదాఁటి, క్రౌంచపర్వతము సేరి, యందలి గుహ చొఱరానిదియని చెప్పఁబడును గనుక, మీరు జాగ్రత్తగలవారలై యందుఁ బ్రవేశింపవలయును. ఆగుహాయందు సూర్యుని మాడ్కి వెలుఁగువారును, దేవతలచేఁగూడ లెస్సగాఁ బూజింపఁబడినవారును, వెలుఁగుచున్న రూపములుగలవారునునైన మహాత్ములగు మహర్షులు తపము లొనరించుచుందురు. మీ రాపర్వతముచేరి, దాని గుహలయందును, చఱియలయందును, శిఖరములందును, కోనలందును, మధ్యభాగములందును నచ్చటచ్చట సీతాదేవిని వెదకవలయును.

ఆ క్రౌంచపర్వతముయొక్క ప్రధానశిఖరమునను, చెట్లులేని కామశైలమునందును, పక్షుల యునికిపట్టగు మానసపర్వతమునను వెదకవలయును. ఆ మానసపర్వతమున సకలభూతములకు మాత్రమే కాక దేవదానవరాక్షసులకుఁ గూడ సంచరింపనలవిగాదు. మీరంద ఱాపర్వతమునఁ జఱియలందును, విషమప్రదేశములందును, శిఖరములందును సీతాదేవిని జాగ్రత్తతో వెదకవలయును.

క్రౌంచపర్వతము దాఁటినపిదప మైనాకమను పర్వతమొక్కటి యున్నది. ఆ మైనాకపర్వతమున మయుఁడు స్వగృహమును దానే నిర్మించికొని యున్నవాఁడు. ఆ పర్వతమున గుఱ్ఱపు మోములుగల కిన్నరస్త్రీలయొక్క నివాసము లున్నవి. మీ రాపర్వతముచేరి, యా చఱులయందును, విషమభూములందును, గుహలయందును, ఆ కిన్నరస్త్రీల యునికిపట్టులందును సీతాదేవిని వెదకవలయు. ఆ పర్వతప్రదేశము దాఁటినతరువాత నచ్చట సిద్ధులుండెడి యాశ్రమమున్నది. ఆ యాశ్రమమునందు నష్టైశ్వర్య సిద్ధిగలవారును, తపస్సుచేయు స్వభావము గలవారునైన వైఖానసులును, వాలఖిల్యులు నను మును లున్నవారు. వారు తపస్సుచేఁ బరబ్రహ్మసాక్షాత్కారముపడసి, పాపముల నుండి విడువఁబడినవారు. వారికి మీ రడఁకువతో నమస్కరించి, వారిని సీతాదేవిసంగతిం గూర్చి యడుగుఁడు.

ఆ యాశ్రమమున బంగారుకమలములు గలదియు, బాలసూర్యుని పగిది వెలుఁగు నందములైన రాయంచలతోఁ గూడినదియునైన వైఖానసమను సరస్సున్నది. సార్వభౌమమను పేరుగల కుబేరుని పట్టపేనుఁగు ఆఁడేనుఁగులతోఁ గూడి యా కొలనిగట్టులయందుఁ దిరుగుచుండును. ఆ వైఖానససరస్సున కావల సూర్యచంద్రుల సంచారము లేదు. నక్షత్రగణములు గానరావు. మేఘసంచారమును లేదు. ఆకాశము నిశ్శబ్దమైయుండును. అయినను అచ్చట శ్రమదీర్చుకొనుచుండువారును తపస్సుచేసి సకల కామములఁ బడసినవారును, దేవతలతో సమానులై తమంతట వెలుఁగువారునునైన సిద్ధులచే నాదేశము సూర్యకిరణములచే వ్యాప్తమై యుండునట్లు వెలుఁగుచున్నది. ఆ ప్రదేశమున కావల శైలోదమను పేరుగల నదియొక్కటి పాఱుచున్నది. ఆ నదియొక్క యిరుప్రక్కలను బొంగువెదుళ్లే విశేషముగా నున్నవి.

ఆ వైపుగ్ల మిక్కిలి పొడుగై ముందుకు నదులలోనికి వాలియుండు ఒక్క శీఘ్ర తీర్థమునుండి యాత్రజ్ఞునకు దాటిపోవుచుందురు. ఆ నది కావలఁ బుణ్యాత్ముల కాశ్రయములైన యుత్తరకురుదేశము లున్నవి.

ఆ కురుదేశము పుణ్యముచేసినవారు పుణ్యఫలము ననుభవించుటకై యేర్పడిన దేశముగనుక, నచ్చట బంగారుతామరపూవులతోఁ గూడి, నీలవైడూర్యమణుల వన్నెగల తామరతీఁగలతోఁ గూడిన మంచినీరుగల పెక్కునదులు పారుచున్నవి. మఱియు నచ్చటఁ గొలఁకులు బాలసూర్యునివంటి మెఱయు బంగారుమయపు పెట్టెగలు వలవనముతోఁగూడినవై దీపించుచున్నవి. అంతియకాక, ఆ కురుదేశము మేలైన నీలములవంటి రేకులును, పసిఁడిచాయగల కింజల్కములును గలిగి విచిత్రములై యున్న నల్లఁగలువలతోఁగూడిన కొలఁకులు గలిగియున్నది. మఱియు నాకురుదేశమునందలి నదులు సాటిలేనిముత్యములచేతను, మిగుల విలువగల రత్నములచేతను, బంగారుచేతను నిండిన యిసుకదిన్నెలుగలవియు, నడుమనడుమ నానావిధరత్న ప్రచురములై, పసిఁడితోఁగూడి, పలురంగులుగలిగి, యగ్నిమాడ్కిఁ దేజరిల్లు తిప్పలతోఁ గూడినవియునై వెలుఁగుచుండును. అచ్చటి వృక్షములు విడువని పువ్వులు పండ్లతోఁగూడి నెత్తావియుఁ దీపియుఁ స్పర్శముగలిగి, యన్ని కోర్కులను నొసఁగుచుండును. మఱికొన్ని వృక్షములు పలుతెఱఁగులగు బట్టలను గాయుచుండును. కొన్ని వృక్షశాఖములు ముత్యాలును, పచ్చలును జెక్కియుండుటచేఁ బలువన్నెలుగలవియు, స్త్రీలకుఁ బురుషులకును నన్నిఋతువులందుఁ దాల్చుటకు యోగ్యములునయిన భూషణములను బండుచున్నవి. కొన్ని వృక్షములు మిగుల విలువగలవియు పలురంగులు గలవియు పలువన్నెల నైబట్టలు పఱచినవియునైన బంగారు పాన్పులను గాయుచున్నవి. కొన్ని చెట్లు మనోహరములగు పువ్వులదండలను, మేలైన పానద్రవ్యములను, వివిధ భక్ష్యములను, సొంపును, ప్రాయమును గలిగిన గుణవతులగు నతివలను నొసఁగును. సూర్యునింబోలె వెలుఁగునట్టి గంధర్వ, కిన్నర, నాగ, విద్యాధర, సిద్ధులు తమ చెలులం గూడి యా కురుక్షేత్రవనములందు విహరించుచుందురు. అచ్చట నందువారందఱు పున్నెంపుఁబనులు సేయువారు, క్రీడలందాసక్తులు, కోరిన కోర్కులఁ బడసినవారునై తమ చెలువలంగూడి విహరించు

చుందురు. మఱియు నచ్చట నప్సరలచప్పుడు గలదియు, నన్ని జంతువులకు మనస్సున కింపైనదియునైన పాటలయొక్కయు, వీణాదివాద్యములయొక్కయు నాదం బెల్లప్పుడు వినఁబడుచుండును. అచ్చట సంతసమునొందనివాఁడు లేఁడు; చెడ్డవిషయములం దాశగలవాఁడు లేఁడు. అచ్చట దినదినమునకు మనోహరములగు సుగుణములే వృద్ధి నొందుచునే యుండును. ఆ కురుదేశము దాఁటిన నాపగాసాంద్రమనది యుత్తరసముద్రమే.

ఆ సముద్రమునడుమ బంగారుమయమయిన సోమగిరి యను గొప్పపర్వత మొక్కటియున్నది. ఇంద్రలోక బ్రహ్మలోకములనొందిన వేల్పులు స్వర్గమున నుండి యాపర్వతశ్రేష్ఠమును చూచుచుందురు. ఆ ప్రదేశము సూర్యరశ్మి లేనిదియయ్యు, సూర్యరశ్మిగల ప్రదేశము వెలుఁగుగలదియగునట్లు అమ్మహాపర్వతముయొక్క వెలుతురుచే వెలుఁగుచుండును. అచ్చటఁ బ్రపంచస్వరూపుఁడగు విష్ణువును, ఏకాదశ (పదునొక్కండు) రుద్రాత్మకుఁడగు శివుఁడును, దేవదేవుఁడయిన బ్రహ్మర్షిసమేతుఁడగు బ్రహ్మయు వసింతురు. మీ రుత్తర కురుదేశమున కావల నెప్పటికిని బోవలదు. అది మీకుమాత్రమేకాక, యితరులకును నెంతటి సామర్థ్యముగలవారికేని బోవ నలవికాదు. ఆ సోమగిరి దేవతలకుఁ గూడఁ బోవీలుగాదు. కావున మీ రా సోమగిరిని జూచినవెంటనే, వెనుకకు మఱలవలయును. వానరశ్రేష్ఠులారా! వానరుల కంతవఱకే పోవ సాధ్యమగును. ఆ పర్వతమున కావల సూర్యరశ్మి లేకయు, అడవులు మొదలగు నేర్పాట్లులేకయు నుండుటవలన నావల నేమియున్నదో మన మెఱుఁగము. ఇప్పుడు నేఁజెప్పిన ప్రదేశములం దెల్ల నామెను వెదకవలయును. నేను జెప్పక విడిచినది యే తావేనిఁ గనఁబడినచో నచ్చటఁగూడ సీతాదేవిని మీరు వెదకవలయును. అగ్నివాయువులంబోలు వానరులారా! మీరు సీతాదేవిని జూచివత్తురేని, మీరు రామునికి గొప్ప ప్రియముచేసినవార లగుదురు. నాకు రామునికంటె మఱింత యెక్కువ ప్రియమొనర్చినవార లగుదురు. ఓ వానరులారా! పిమ్మట మీరు కృతార్థులరై, నాచే సకలవిధ రమ్యవస్తువులచే సమ్మానింపఁబడినవారలై, శత్రువులులేక, బంధువర్గములతోను, ప్రియురాండ్రతోను గూడి ప్రాణి

కోటులఁ గొరిగించిన పురుషునిఁ బూజింపఁగలరు" అని సుగ్రీవుఁడు శతవలి మొదలగు వానరవీరులతోఁ జెప్పెను.

44-వ సర్గము.

రాముఁడు హనుమంతుని చేతికి నుంగరమిచ్చుట

వానరులకెల్ల నధిపుఁడగు సుగ్రీవుఁ డివ్విధంబున నలుదెసలకును రేవలఁబోవఁ బనిపినను, హనుమంతుఁడే యీ కార్యము సాధింపఁగల వాఁడను నమ్మకకలవాఁడై, యంగదునితోఁ జెప్పినదే కాక ప్రత్యేకముగా బలశాలియు యుక్తి వాయునందనుఁడగు హనుమంతునిఁ జూచి, కడు మోద ముతో నిట్లనెను. "వానరశ్రేష్ఠా! భూమ్యంతరిక్షములందుఁగాని, సిద్ధ విద్యాధరాదులు సంచరించెడి యంబరమునందుఁగాని, స్వర్గమునందుఁ గాని నీటిలోపలఁగాని, నీకడ్డములేదు. దేవాసుర గంధర్వ సిద్ధ చారణ గరుడ సర్పములు, సముద్రపర్వత పాతాళములు గలిగిన యన్నిలోక ములును నీకుఁ దెలియును. వానరోత్తమా! నీకును బలిమిగలవాఁ డయిన నీతండ్రికుండునట్టి బలవేగప్రతాపలాఘవములకంటె మించినవి యున్నవి. నీప్రతాపముఁబోలు ప్రతాప మీభూలోకమున మఱెవ్వని కిని లేదు. కావున నెన్నివిధములనైనను సీతను గనిపెట్టుభారము నీదియే. న్యాయవిశారదుఁడా! హనుమంతుఁడా! బలిమియు, తెలివియు, పరా క్రమమును, దేశకాలములకుఁ దగినట్లు నడచుకొనుటయు, వినయమును నీయందె యున్నవి. కావున నీవె యీకార్యము సాధింపవలె"నని సుగ్రీవుఁడు హనుమంతునిఁ బ్రోత్సాహపఱచెను.

రాముఁడును సుగ్రీవుఁ డిట్లు హనుమంతునితోఁ జెప్పు మాటనువిని, "సుగ్రీవుఁ డెంతయు హనుమంతునియందే కార్యాను కూల్యము గాఁగలదని నిశ్చయించియున్నాఁడు. హనుమంతుఁడును కార్య మనుకూలించునపుడు జెప్పినంతపని చేయఁగలవాఁడనితోఁచెడి. ఈ హనుమంతుఁడును మున్నెన్నియో కార్యములు సాధించి ప్రసిద్ధిచెందియుండువాఁడు గావున సుగ్రీవుఁ డితనినిఁ జేరఁదీసి యిం తగా నితనితోఁ జెప్పినట్లున్నది. కావున నీతనివలనఁ గార్యముసఫల మగుట తప్పదు" అని యాతనినింగూర్చి తనమనమునఁ దలపోసి, హను మంతుఁడు మిక్కిలి పూనికగలవాఁడై యుండుటఁ జూచి, తనివి

నొందినవాఁడై, తనపని నెఱవేఱెననియె తలఁచి, యా హనుమంతుని చేతికి సీతకుఁ జూపునిమిత్తమై తన ముద్దుటుంగరమును గుఱుతుగా నొసఁగి "ఓ వానరోత్తమా! యీ యుంగరముఁ జూచితివేని, జానకి భీతినొందక నాకడనుండి యేతెంచిన నిన్ను నమ్మకముతోఁజూచును. ఓయన ఘాఁడా! నీ పూనికియు, నీ బలపరాక్రమములును సుగ్రీవునియొక్క యాజ్ఞయుఁ జూడఁగా కార్యము నెఱవేఱఁగలదని తోఁచెడి" అని చెప్పఁగా హనుమంతుఁడా రాముని ముద్దుటుంగరమును గైకొని నెత్తినిబెట్టుకొని, చేతులుమోడ్చి రామునిపాదములకు మ్రొక్కి పయనమై, తనతోవచ్చెడి వానరబలమున్నెల్లఁ దీసికొని, నిర్మలమైన యాకసమున కెగిరి, నిర్మలబింబముగలిగి,నక్షత్రగణములచేఁ జుట్టఁబడిన చంద్రుని మాడ్కి వెలుఁగుచుండెను. ఆ హనుమంతుఁ డట్లు పయనమైనప్పుడు రాముండు వెండియు నతనింజూచి "ఓ బలవంతుఁడా! నీ బలిమిని నే నాదరువు చేసియున్నాను. సింహముంబోలిన పరాక్రమవంతుఁడా! నీ పరాక్రమమెల్ల వినియోగించి, సీత కనఁబడునట్లు ప్రయత్నపడుము" అని హనుమంతునితోఁ జెప్పెను.

45-వ సర్గము.

వానరవీరులు సీతను వెదక వెడలుట

అంత వానరాధిపుఁడగు సుగ్రీవుఁడు రామునికార్యము నెఱవేఱునిమిత్తమై వానరవీరుల నందఱఁ బిలిచి, "ఓ వానరవీరులారా! మీరు నేఁ జెప్పిన తావులకెల్లఁ బోయి బాగుగ వెదకిరావలయును" అని యానతిచ్చెను. వానరశ్రేష్ఠులందఱు తమ యొడయనికడఁది యానతిని శిరసావహించి, మిడుతలంబోలె భూమినెల్లఁ గప్పికొని వెడలిరి. రాముఁడును సీతను వెదకుటకై యేర్పడిన యా యొక్కనెల యెప్పుడు ముగియునా యని యెదురుచూచుచు నా ప్రస్రవణపర్వతమున నుండెను.

వానరవీరుఁడగు శతవలి హిమవత్పర్వతముచేఁ జుట్టఁబడియున్న యుత్తరదిశకుఁ దఱలెను. వానరయూథపాలుఁడగు వినతుఁడు తూర్పు దిశకుఁ బయనమయ్యెను. వానరయూథనాథుఁడగు మారుతతనయుఁడు హనుమంతుఁడు తారుఁడు, అంగదుఁడు మొదలగు వానరులతోఁగూడి దక్షిణదిశకేగెను. వానరుల కధిపుఁడును బలవంతుఁడును నగు సుషే

ణుండు వరుణునిచే నేలఁబడునట్టి పడమటిదిశకుఁ బోయెను. ఇట్లు సుగ్రీవుఁడు వానరముఖ్యుల నందఱిని నన్నిదిశలకుఁ బంపి, రామునికార్యము నకై ప్రయత్నపడుటచే సుఖసంతోషములం బొందెను.

అప్పుడు వానరసేనానాయకులందఱు తమ యేలిక యానతిని గొని, "మేము సీతను దెత్తుము. రావణునిఁ బరిమార్తుము" అని చెప్పుచుఁ దమతమకు నియమించిన దెసలకు వేగిరముగాఁ దఱలిరి. వారి వెంబడించిన వానరులలో నొక్కఁడు "నే నొక్కఁడనే యుద్ధమునకు వచ్చిన యా రావణునిఁ జంపెద" ననియు, వేఱొక్కఁడు "నేను రావణునివధించి, బడలికచే వడఁకుచున్న సీతాదేవిని దెచ్చెదను. మీరందఱిక్కడ నిలువుఁడు" అనియు, మఱొక్కఁడు "నే నొక్కఁడనే పాతాళమందున్న దానినైనను సీతాదేవిని దెచ్చెద" ననియు, వేఱొక్కరుఁడు "నేనా సీతాదేవిని దొఱకువఱకుఁ జెట్లను విఱిచెదను. పర్వతములను ద్రోచెదను. భూమిని బ్రద్దలు సేసెదను" అనియు "సముద్రములను గలఁచి వైచెదను. నే నొక్క యోజనము దవ్వినను ఎగురఁగలను. దీనికి సంశయము వలదు" అని యొక్కఁడును, "నేను నూఱుయోజనముల దవ్వునకంటె నెక్కువ దూరమైనను దాఁటఁగలను" అని యొక్కరుఁడును, "నాకు భూతలమునను, సముద్రములందును, కొండలందును, వనములందును, పాతాళమునందును నడ్డులేదు" అని వేఱొక్కఁడును తమ రాజునెదుట బలగర్వితులై పొగడ్తలఁ జేసికొని, యందఱు తఱలి, యఱచుచుఁ, గేకలిడుచు, నుఱుముమాడ్కి నుఱుముచు, సింహనాదంబులు సేయుచు, దుముకుచు, వికారంపుఁ గూఁతలు కూయుచుఁ బరువులిడుచుఁ బయనమై పోయిరి.

46-వ సర్గము.

సుగ్రీవుఁడు తనభూలోకపరిజ్ఞానమునకుఁ గారణముఁ దెల్పుట

వానరాధిపులందఱు తఱలఁగా, రాముఁడు సుగ్రీవుఁ జూచి, "నీవెట్లు భూమండల మెల్ల నెఱుఁగుదువు చెప్పుము" అని యడుగఁగా, సుగ్రీవుఁడు రామునికి మ్రొక్కి యిట్లనియె. "ఓ నరశ్రేష్ఠా! సంగతియంతయును విస్తరించిచెప్పెదను వినుము. తొల్లి మహిషరూపుఁడగు దుందుభిపుత్త్రుఁడయిన మాయావియను రాక్షసుఁడు వాలితోఁ

పోరాడవచ్చినప్పుడు, వాలి యా రాక్షసుని మలయపర్వతముపఱకుఁ దఱిమెను. అప్పు డాతఁడు వెఱచి యొక గుహాయందుఁ బ్రవేశించెను. వాలియు నా మాయావిని సంహరింపఁగోరి యా గుహాలోపలికిఁ దానును బ్రవేశించెను. అప్పుడు మాయన్న విధేయుఁడనైన నన్నా గుహాముఖమునఁ గావలిపెట్టెను. అట్లు నే నొక్కసంవత్సరము నిండువఱకుఁ గావలియుంటిని. వాలి యొక్కఁ డేఁడు గడచినను రాఁడయ్యె. అప్పు డాగుహ రక్తప్రవాహముచే నిండఁగా, నేను భయంపడి, యన్నకేమి హాని గలిగెనో యన్న శోకముచే నొచ్చినవాఁడనై, కడపట మాయన్న తప్పక మృతినొందెనని యెంచి, మహిషరూపుఁడగు మాయావి, వెలుపటికి రాఁజాలక లోపలనే మడియునుగాక యను తలంపుతోఁ బర్వతంబుఁ బోలు నొక్క బండ నాగుహాకడ్డముగా వేసితిని. అంత మాయన్న ప్రాణములం దాశమానినవాఁడనై, కిష్కింధకు మఱలి వచ్చి, గొప్ప రాజ్యమును బడసి, రుమను దారను గూడి సుఖముంటిని. ఏనును మిత్రులంగూడి సుఖముననుండఁగా, వాలి యా రాక్షసశ్రేష్ఠుని సంహరించి, యిక్కడికి కేతెంచెను. నేనును బెద్దవాఁడన్న గౌరవముచేతను, యేమిచేయునోయన్న భయముచేతను రాజ్యము నొసఁగితిని. అయినను, వాలి కలవరపాటునొందినవాఁడై, తనకు నేను ద్రోహంబుచేసితినని తలఁచి, నన్నుఁ దఱిమెను. వాలి నన్నట్లు తఱుమఁగా, నే నెందును శరణుగానక, సపరివారుఁడనై పెక్కునదులను, వనములను, పత్తనములను జూచుచుఁ బరుగెత్తితిని. అప్పుడు నా కీ పుడమియెల్ల నావుపాదము మోపునంతటిదిగానై, యద్దమువలెను, కొఱవిచక్రమువలెను జక్కఁగాఁ జూడ వీలుగలిగెను. మొదటఁ దూర్పుదిశకేగి, పెక్కు వృక్షములను, మనోహరములైన పలు పర్వతములను, నదులను, చెఱువులను జూచితిని. ఆ దిక్కుననే గైరికాది ధాతువులచే నలంకరింపఁబడిన యుదయపర్వతంబును, ఎల్లప్పుడు నప్సరసల కునికిపట్టయిన పాల్కడలిని జూచితిని. అచ్చటికిని వాలి నన్నుఁ దఱుముకొని వచ్చుటచే, త్వరగా వెనుకకు మఱలి, మఱియొక పార్శ్వమునకు మఱలితిని. అచ్చటికిని నన్నుఁ దఱుముచు వచ్చినందుచే నా తూర్పుదిక్కునుండి మఱలి, వింధ్యవనములతోఁ గూడినదియు, చందనవృక్షములచే శోభిల్లునదియునైన దక్షిణదిశకు మఱలితిని,

నకుఁ బోయియుండిన శతవలియు నచ్చట నామెను సేనాసమేతుఁడై వెదకియుఁ గానక వచ్చెను. సుషేణుఁడును వానరసైన్యముతోఁ గూడి, పడమటిదిక్కునందెల్ల వెదకియు నామెను గానక నెల పూర్తికాఁగా సుగ్రీవునికడ కేఁగుదెంచెను. వారందఱువచ్చి, ప్రస్రవణపర్వతమున రామునితోఁగూడఁ గూర్చుండియున్న సుగ్రీవునిఁజేరి, మ్రొక్కులిడి, "యో వానరేంద్రా! మేము తమయానతిచొప్పునఁ బర్వతములన్నియు, చొఱరాని యడవులన్నియు, నదులన్నియు, దేశములన్నియు, తమరు చెప్పిన గుహలన్నియు, తీఁగెల జొంపములతో దట్టములైయున్న గొప్ప పొదలన్నియు వెదకితిమి. ప్రవేశింపరాని దేశములందును, ఎక్కరాని కోటలందును గొప్పదేహములు గలప్రాణుల నణిగితిమి. వారినెల్ల సంహరించితిమి. అయినను సీతాదేవిమాత్రము కనఁబడ దయ్యెనని చెప్పిరి. గొప్ప నడతయు, సత్కులప్రసూతియుఁగల బుద్ధిమంతుఁడగు సుగ్రీవుఁడు, సీతాదేవి యేదిశకుఁ బోయినదో, యాదిశకు హనుమంతుఁడు పోయియున్నాఁడని తనలోఁ దలఁచెను.

48-వ సర్గము

హనుమంతుఁడు సీతను వెదకఁబోవుట

ఆ హనుమంతుఁడు తారాంగదులు మొదలగువారితోఁ గూడినవాఁడై, సుగ్రీవుఁ డానతియొసఁగిన చొప్పున దక్షిణదిశకుఁ దఱలెను. అట్లతఁ డా వానరవీరులను తోడ్కొని, కడుదవ్వేగి, వింధ్యపర్వతము చేరి, యాపర్వతమునందలి గుహలను, అడవులను, కొండకోనలను, పళ్లను, దుర్గములను, కొలఁకులను, విశాలవృక్షములను, తోఁపులను, దట్టమగుచెట్లుగల పెక్కుతిప్పలను వెదకెను. ఆవానరులు ఆదిశయందంతటను సీతాదేవిని వెదకియుఁ గానరైరి. పగతురకు గెల్వనలవికాని యా వానరులు సీతను వెదకుచు, నచ్చటచ్చటనున్న దుంపలను, నానా విధములగు పండ్లను దినుచు నచ్చటచ్చట విశ్రమించిరి. ఆ వింధ్యాద్రిప్రాంతము పెక్కుగుహలును, అరణ్యములును గలదిగా గొప్పదిగా నుండుటవలన వెదక నలవిగాకయుండెను. ఎవరికిని వెరవని వానరవీరులందఱు నట్టియడవులనెల్ల వెదకి, కడు నలసినవారలై, జనరహితమును, నీళ్లులేనిదియు, శూన్యమైనందుచే జొఱరానిదై గగ్గుర

...ప్రవర్తించునదియు, దాటనలవిగానిదియునైన మఱొక్క దేశము నకుఁ బోయిరి. ఆదేశముననున్న చెట్లాకులుం బూవులులేనివై కాయలు గాయకయుండెను. నదులు నీరింకియుండెను. దుంపలు గడ్డలు దొరకకుండెను. దున్నలు, జింకలు, ఏనుఁగులు, పులులు మొదలగు మృగములును, పక్షులును, తక్కుంగల వనసంచారులగు పశుపక్ష్యాదులును అచ్చటలేవు. చెట్లును, ఓషధులును లేవు. తీఁగలును లేవు. తీఁగెలజొంపములును లేవు. మెట్టదామరతీఁగలు నునుపయినయాకులు, వికసించుపువ్వులుంగలవై, తుమ్మెదలు విహరించుచుండఁదగినవిగానున్నను, తుమ్మెదలు లేకుండెనవి.

సత్యవాదియు, తపస్సే ధనముగాఁగలవాఁడును, మహామహిమ గలవాఁడును, నియమముచేఁ జేయరానివి చేయఁగలుగుటకుఁ గూడఁ దగినవాఁడునై, యోర్వరాని కోపముగలవాఁడగు కండువను మహాముని యొక్కరుఁ డచ్చట నుండెను. ఆతనికొడు కొక్కఁడు పదునారేండ్లవాఁ డా యరణ్యమున ప్రవేశించి కానరాక యందే నశించిపోయెను. ఆమ్మహాముని యా కాననముపై నలిగినవాఁడై, యీ వనమంతయు మృగపక్షులులేనిదై, యొక్కరికిఁ బ్రాపుగాక, చొఱనలవిగానిదై పాడు పడిపోవుఁగాక యని శపించెను. ఆ వానరసైనికు లందఱాపాడు వడిన యడవిప్రాంతములను, నదులయుత్పత్తులను, పర్వతగుహలను సుగ్రీవుని మెప్పువడయఁ గోరి, సీతాదేవిని, సీత నపహరించినరావణుని వెదకిరిగాని వారిని గానరైరి. తరువాత నా వానరవీరులు తీఁగెల జొంపములచే నిండిన ప్రసిద్ధమగు భీకరమయిన యొక యడవిం జొచ్చి, యచ్చటఁ గ్రూరంపు పనులు సేయువాఁడును, దేవతలకుఁగూడ వెఱవనివాఁడునైన యొక రాక్షసునిఁ జూచిరి. వానరులందఱు మఱొక్క పర్వతమో యనఁదగియున్న యా యసురునిఁజూచి, యందఱును దట్టి బిగించికట్టిరి. బలవంతుఁడగు నా యసురుఁడు పర్వతములంబోలు నవ్వానరవీరుల నందఱం జూచి, "ఇదిగో చచ్చితిరి మీరందఱిప్పుడు" అని పలికి యార్భాటముతో గట్టి పిడికిలిపట్టి యెత్తి వారిపైకి దుముకఁ బోయెను. అట్లు వచ్చుచున్నట్టి యా యసురునిఁజూచి యతఁడు రావణుఁ డని తలంచి యంగదుఁడు వానిఱొమ్మునఁ బిడికిటితోఁ గ్రుమ్మెను. ఆ యసురుఁడు వాలిపుత్రుని చేతిగ్రుద్దు దిని నోట నెత్తురు గ్రక్కుచు, పర్వ

తముక్రిందఁ ద్రోయఁబడి కూలినట్లు పుడమిని గూలెను. ఆ యసురుఁ డూపిరివిడిచినంతటనె యా వానరులందఱు జయశాలురై, యాకొండ గుహాయందంతటను బలుమాఱు చక్కఁగా వెదకిరి. ఆవనమున వెదకియు, సీతను గానక, వానరవీరులు భయంకరమైన మఱియొక పర్వత గుహను జొచ్చి, యచ్చటను మాటిమాటికి వెదకియుఁ గానక, యందఱొక్క యేకతమగు చెట్టుమొదటఁ గూర్చుండి, వగలపాలై యుండిరి.

49-వ సర్గము.

అంగదుఁడు వానరులను బ్రేరణసేయుట

ఆటుతరువాత గొప్పవివేకవంతుఁడగు నంగదుఁడు మిక్కిలి యలసటనొందినవాఁడయినను, ఊరటదెచ్చుకొని, యా వానరుల నందఱ నూఱడించి తిన్నగా నిట్లనెను: "ఓ వానరవీరులారా, మనము వనములు, కొండలు, కోటలు, కొండచఱియలు, పర్వతగుహలును అంతటను వెదకితిమి. అచ్చట నెక్కడేని నొక్కచోటనైన నాసీత గానరాదు. వేల్పుటన్నవలంబోలు నా సీత నపహరించిన యారాక్షసుఁడును గానఁబడఁడు. మనగడువుకాలము చాలవఱకుఁజెల్లినది. సుగ్రీవుఁ డన్ననో క్రూరముగా దండనచేయువాఁడు. కావున మీరందఱుగూడి యంతట సీతను వెదకుఁడు. మీరు సోమరితనమును, చింతను, వచ్చుచుండెడు నిద్రను విడిచి, యా జానకిని పరిశోధించి వెదకి కనుఁగొనవలెను. విసుగు లేకుండుటయు, పట్టుదలయు, మనస్సుయొక్క నిలుకడయుఁ, గార్యానుకూలతయుఁ జేయునవియని పెద్దలందురు గాఁబట్టి, నేను మీతో నిట్లు చెప్పితిని. ఇప్పటికి మీరు విచారముమాని యాయా వనములందు సీతను వెదకుఁడు. విడువక చేయునట్టి పని కెన్నఁటికైనను సిద్ధిగాక మానదు. వగచినది చాలును. మన మిట్లు సోమరులమైయుండుట యుక్తముగాదు. వానరరాజగు సుగ్రీవుఁ డోర్వరాని కోపముగలవాఁడు; కఠినముగ దండించును. కావున నతనికిని మహాత్ముఁడయిన రామునికిని మనము వెఱచి వారియాజ్ఞను నడచుకొనవలయును. లేనిచో వారు మనలను వధింతురు. నే నిప్పుడు మీ మేలుగోరి యీ మాట పలికితిని. మీకిది యుక్తముగాఁ దోఁచిన నట్లు చేయుఁడు. లేనిచో మనకందఱ కేది యుక్తమనితోఁచెడి దానిం జెప్పుఁడు"

అని యంగదుఁడు చెప్పినమాటను విని, గంధమాదనుఁడను వానరుఁడు దప్పిచేతను జాలియలసటచేతను మాటలు దొట్రుపడుచుండఁ దిన్నగొంతుతో "వానరులారా! యంగదుఁడు చెప్పినమాట మీకందఱకుఁ దగియున్నది; మేలయినది; అనుకూలమైనది. కావున నీతని మాటప్రకారము సేయవలయును. మనము మఱలఁ బర్వతములు, గుహలు, బిలములు, జనరహితవనములు, సెలయేళ్ళు వెదకుదము. సుగ్రీవమహారాజు చెప్పినచొప్పున నందఱముగూడి పర్వతములందలి దుర్గములందు వెదకుదము" అని చెప్పెను.

ఆ బలవంతులగు వానరులందఱు మఱల లేచి, దక్షిణదిక్కునందే వింధ్యపర్వతారణ్యములందుఁ దిరుగుచు, శరత్కాలమేఘముమాడ్కిఁ దెల్లనైనదియు, వెలుఁగుగలదియు, శిఖరములుగలిగి, గుహలతోఁగూడియున్నదియు వింధ్యపర్వతములోని యొకభాగమగు రజతపర్వతమునెక్కి, యచ్చట చక్కనైన యారుగుపైరునందును, ఏడాకుల యరఁటితోఁపులందును సీతాదేవిని వెదకిరి. విస్తారమగు శౌర్యముగలవారగు వానరు లలఁత చెందినవారలయ్యు నా పర్వతాగ్రమునెక్కి రాముని కనుఁగుప్పపుదేవియగు సీతను వెదకిరి. వా రట్లు వింధ్యపర్వతంపు గుహలయందన్నింటను గలయఁజూచియు సీత యగుపడనందున నచ్చటనుండి దిగి, మిక్కిలి డస్సినవారయినందునఁ బ్రజ్ఞదప్పి, కొంత తడవు నిలిచియుండి, యొకచెట్టుక్రింద విడిసిరి. హనుమంతుఁడు మొదలగు వానరోత్తము లట్లు ముహూర్తకాల మూఱట నొంది, కొంచెము సేద దీర్చుకొని, మఱలఁ బూనికతో నా దక్షిణదిశనే వెదక నారంభించి, యా వింధ్యపర్వతమునే మొదటనుండి కడవఱకు నచ్చటచ్చట ప్రదేశములనెల్ల వెదకిరి.

50-వ సర్గము.

హనుమదాదులు సీతాదేవిని వెదకుట

హనుమంతుఁడు తారాంగదులతోఁ గూడినవాఁడై వింధ్యపర్వతమందలి గుహలయందును, అడవులందును, సింహశార్దూలాదులుండెడి యొగుడుదిగుడుగానున్న ప్రదేశములందును, గొప్పసెలయేళ్ళయందును [illegible] నదులను, బండలను వెదకుచు నా పర్వతముయొక్క

నిరృతిమూలయందున్న శిఖరమును జేరి యచ్చటనే చాలకాలము గడఁపిరి. పెక్కు గుహాలు, అడవులుగలది యగుటచేత నాదేశము వెదకుట కలవికాకయుండెను. అట్టి యాపర్వతంపు నిరృతిమూల నొండొరులకు జేరువనే యొండొరులు కూడి వెదకిరి. హనుమంతునివెంబడివచ్చిన గజ, గవాక్ష, గవయ, శరభ, గంధమాదన, మైంద, ద్వివిద, సుషేణ, నళ, జాంబవంతులును, యువరాజగు నంగదుఁడును, తారుఁడును దక్షిణ దిశయందుఁ గొండలతో నిండియున్న దేశములను వెదకి యావల నచ్చట విశాలమైన యొకగుహను జూచిరి.

దానికిఁ జేరువ ఋక్షబిలమను పేరుగల యొక్క గుహ యున్నది. అయ్యది మయుఁడను రాక్షసునిచేఁ గాపాడఁబడుచుండు. ఆ వానరవీరు లాఁకలిదప్పులచేఁ జుట్టఁబడినవారును, అలసినవారు నైనందున నీరు ద్రావఁగోరినవారయి, తీఁగెలజొంపములతో నిండిన యా బిలమును గాంచిరి. ఆ బిలమునుండి క్రౌంచ, సారస, చక్రవాక పక్షులు నీటిచేఁ దడిసినవియు, పద్మములపుప్పొళ్లు తగులుటచే నెఱ్ఱనైన యొడళ్లతోఁ గూడినవియునై వెడలినవి. హనుమంతుఁడు మొదలగు వానరశ్రేష్ఠులందఱు కమ్మనితావిగలిగి, చొరనలవికాకయున్న యమ్మహాబిలమునుగాంచి, యెక్కువ యానందము నొందిరి. అంతటఁ దేజోవంతులయిన వానరోత్తములు పలువిధంబులైన జంతువులతోఁ గూడియు, పాతాళమును బోలియు, చూడనలవికాకయు, నెవ్వైపునను జొఱ నలవికాకయుఁ గడు భయంకరమైయున్న యా సొరంగమును జూచి, యిది యెవరిదో, పాతాళలోకమో, లేక రాక్షసమాయయో యని సంశయించి యా బిలమును జేరుటకు వెఱచిరి.

అప్పుడు కాననములను వనదుర్గములను జక్కఁగా నెఱిఁగినవాఁడు, పర్వతశిఖరముఁబోలువాఁడునైన వాయునందనుఁడగు హనుమంతుఁడు వానరులనందఱిని జూచి, "మనము దక్షిణదిక్కున పర్వతములగుంపుచేఁ జుట్టఁబడిన యన్నిదేశములను వెదకి వేసారితిమిగాని యా మైథిలిం జూడమైతిమి. ఈ బిలమునుండి హంసములు, క్రౌంచపక్షులు, సారసపక్షులు, చక్రవాక పక్షులు నీటఁదడిసిన యెఱకలతోఁ గూడి యన్నివైపులనుండి వెడలుచున్నవి. తప్పక యిచ్చట నీటితో నిండిన యొక బావియో, లేక గుంటయో యుండి తీరవలెను. దానికి

సూచనముగా నీ బిలద్వారమున నున్న యీ వృక్షములు పచ్చనై వెలుఁగుచున్నవి" అని చెప్పఁగా, వానరులందఱు చంద్ర సూర్య సంచారములేమింజేసి చీకటిచే నిండినదై భయము గల్గించుచుండు నాబిలమునుండి సింహములు, మఱి యాయా మృగంబులు, పక్షులును వెలువడుటంజూచి, యిది యేదియో కనుఁగొందమని యా సొరంగములోపలఁ బ్రవేశించిరి. వారి కాగుహయందు, గన్నులు కానిపింపవయ్యె. తేజస్సును, శౌర్యమును, నడఁగెను. వారు వాయువుంబోలె పిట్టకల్లములు దెలియక యిచ్చవచ్చినట్లెల్లఁ బోయిరి. ఆవానరోత్తములట్లు పోయిపోయి, సౌందర్యముతో వెలుఁగుచున్న యుత్తమదేశమునకుఁ బోవ్రవారింబడి, సకలవృక్షములతో నిండి, చోటు నలవి కాకయున్న యా దేశమున వానరశ్రేష్ఠు లొండొరులచేతులు పట్టుకొని యామడదూరము పోయిరి. అటుపై వారు పోఁజాలక దప్పిగొని, నీరుగానక, మైమఱచి తొట్రుపాటుపడుచున్నను, గొంతతడవు సోమరితనంబులేని యాబిలంబునఁ దిరిగిరి. అట్లు ఆ వానరులు చీకటియందుఁ దిరుగుచు నీరుపట్టుచేఁ జిక్కి మోమున దీనభావము దోఁప నలసట హెచ్చఁగాఁ బ్రాణములం దాశవిడిచినవారలై వగచుచుఁ గొంతసేపటికి నొక వెలుతురుం జూచిరి.

ఆ హరిశ్రేష్ఠులు చీకటిలేక యందమై యొప్పుచుండు నా దేశమునుబొంది, మండుచున్న యగ్నిహోత్రుంబోలు వెలుఁగుగలవియు, పసిఁడివన్నెగలవియునైన మద్దిచెట్లను, త్రాటిచెట్లను, పొన్నచెట్లను, పేఁకుమద్దిచెట్లను, అశోకవృక్షములను, చంద్రచెట్లను, సంపంగిచెట్లను, నాగకేసరవృక్షములను, చక్కఁగా విరిసిన కొండగోఁగుచెట్లను, పలువన్నెలుగల బంగారుగంటి పూలగుత్తులను, ఎఱ్ఱని చిగుళ్ళను, కొనలును, తీఁగెలునుగల్గి, బంగారు భూషణములచే నలంకరింపఁబడినవై బాలసూర్యునివలె వెలుఁగుచు, వైడూర్యమణులతోఁ గట్టఁబడిన తిన్నెలుగలిగి, మిక్కిలి తేజరిల్లుచున్న పసిఁడివ్రాఁకులను, నీలవైడూర్యమణులకాంతిగలిగి, పక్షులతోనిండి, బాలార్కసదృశద్యుతిగల గొప్ప పసిఁడితామరపువ్వులచే వెలుఁగుచు, సువర్ణస్వరూపములగు గొప్పచేఁపలును, తాఁబేళ్ళును గలిగి, తేటనీటితోఁ గూడియున్న కొలంకులను, బంగారు గవాక్షములు గలవియు, ముత్యాలహారములచే

నలంకరింపఁబడినవియునైన బంగారు వెండి విమానములను, సువర్ణరజత మయమయిన నేలలతోఁగూడి, పచ్చలుచెక్కియున్న యుత్తమగృహము లను, పుష్పఫలములతోఁ గూడినవైన పగడపువన్నెగల వృక్షములను, బంగారపుఁ దుమ్మెదలను, పూఁదేనియలను, రత్నములు చెక్కిన బం గారుమంచములను, పీటలను, ఉత్తమవాహనములను, బంగారు వెండి కంచుపాత్రల రాసులను, మేలిమివాసనగల యగురుచందనముల రాసు లను, చక్కఁగాఁ బండి తినఁదగియున్న ఫలమూలములను, ఉత్తమపాన ద్రవ్యములను, తీపిగల మద్యములను, మిగుల విలువగల మేటివలు వలరాసులను, అచ్చటచ్చటఁబడినవై యగ్నిహోత్రునిమాడ్కిఁ దేజరిల్లు చొక్కపు బంగారురాసులను జూచుచు, నా బిలమున నచ్చటచ్చట సీతాదేవిని వెదకుచు సమీపమున నొక్క తాపసాంగనను గాంచిరి. ఆ తాపసి నారబట్టలను గట్టి, కృష్ణాజినమును గప్పుకొన్నదై, యాహార నియమము గలిగి, తపస్సుచేయుచుఁ దనతపోమహిమచే వెలుఁగు చుండుటనుజూచి యా వానరులందఱు మిక్కిలి భయముచే నులికిపడి వెఱఁగుపాటుతో నచ్చటనే నిలిచిరి. అంతఁ బర్వతమునుబోలు హను మంతుఁడా తాపసిని జూచి, చేతులుమోడ్చి మ్రొక్కి "నీ వెవ తెవు? ఈ బిలమెవనిది? ఈ గృహ మెవ్వనిది? ఈ రత్నము లెవ్వనివి? మాకుఁ జెప్పు" మని యా తాపసి నడిగెను.

51-వ సర్గము.

హనుమంతుఁ డొకతాపసితో మాటలాడుట

హనుమంతుఁడు కృష్ణాజినముదాల్చినదియు, పుణ్యకార్యములు చేయునదియు, తపస్సుచేయునదియునైన యా యంగన నవ్విధమున నడిగి, మఱల నావిడంగూర్చి, "ఓ మహాత్మురాలా! మేము చాల దవ్వు నడచి నడచి యాఁకలిదప్పులచే మిక్కిలి నొచ్చినవారమై, యిం దున జల ముండు నని యెంచి యంధకారబంధురమైయున్న యీ బిల మునఁ జొచ్చితిమి. మాకు నీరువట్టు హెచ్చైయున్నందున నీబిలమున నెచ్చటనైన నీరు దొరకఁగలదని యెంచి యీ బిలము సొచ్చితిమి. ఇచ్చట వింతవింతలైయున్న వస్తువులనుజూచి, మేము మిక్కిలి వ్యాస నమునొంది, తొట్రుపాటునొంది, సోలితిమి. బాలసూర్యునింబోలె

వెలుఁగునవి, నెత్తావులును, పూవులు పండ్లును గలవియునైన బంగారు వృక్షములును, పరిశుద్ధములై తినఁదగియున్న ఫలమూలములును, బంగారుకిటికీలును, రతనాలతెరలును గలిగియున్న బంగారు వెండి విమానములును హారములును నెవ్వనివి? ఎవని తేజస్సుచే నీ వృక్షములును నిర్మలోదకమునఁబుట్టిన పద్మములును బంగారుమయములై యున్నవి? ఎట్లు మత్స్యములు, తాఁబేళ్ళును బంగారువన్నెగలిగి యున్నవి? ఇవి నీ ప్రభావముచేతనా? లేక, మఱియెవ్వరి తపఃప్రభావముచేతనా? మాకుఁ దెలియక యడుగుచున్నాము గావున, నీవు మా కీ సంగతియెల్ల వివరించి చెప్పుము" అనవుడుఁ బుణ్యకార్యములు సేయునదియు, సర్వభూతములకు మేలుసేయునదియునైన యా తాపసి హనుమంతునితో నిట్లనియె:

"పూర్వము మహాప్రతాపవంతుఁడును, తంత్రశాలియునైన మయుఁడను పేరుగల రాక్షసశ్రేష్ఠుఁ డొక్కరుఁ డుండెను. అతఁ డీ వనము నంతయుఁ దనతంత్రముచే బంగారుమయముగ నిర్మించెను. తొల్లి మయుండు దానవశ్రేష్ఠులకెల్ల పట్రంగియై యుండెను. ఈ దివ్యమైన బంగారపుమేడను మయుండె నిర్మించెను. ఆ మయుఁ డీ మహావనమున వేలకొలఁది సంవత్సరములు తపస్సుగావించి, బ్రహ్మదేవునివలన శుక్రునికి సంబంధించిన యావద్ధనమును తనకుఁ దెలియునట్లు వరముఁ బొందెను. అట్లతఁడు బ్రహ్మవలన వరముఁ బడసి యీవనము నిర్మించి యందఱు కోరుకొను ధనము నొందుచుఁ గొంతకాల మీవనమున సౌఖ్యముతో నుండెను. ఆ యసురవరుఁడు హేమయను నప్సరసయందుఁ దగులుగలిగియున్నాఁడని యెఱిఁగినవాఁడై, దేవేంద్రుఁడు కినుకపూని వజ్రాయుధముఁ బ్రయోగించి యామయుని గొట్టెను. మయుఁ డీవనము విడిచినతర్వాతఁ బితామహుఁ డీ యుత్తమవనమును, నిత్యానుభవయోగ్యపదార్థములను, సువర్ణవికారమయిన యీగృహమును హేమ కొసఁగెను. వానరోత్తమా! నేను మేరుసావర్ణియొక్క కూఁతురను; స్వయంప్రభ యనుదానను. నే నా హేమకుఁ జెలికత్తెనై దానియింటిని గావలికాచియుందును. హేమ నా కనుఁగుఁజెలికత్తె. నాట్యమునందును, పాటయందును నేర్పుకత్తెనై నా కెన్నఁడును నొరులకుఁ జిక్కుపడింప నలవికాక యుండునట్లు వరముఁ

బడసినదాననుగాన, ఈ దివ్యభవనమును గాపాడుచుందును. వానరు లారా! మీ రేమిపనిపడి యిచ్చటికి వచ్చితిరి? ఏల యడవులఁ గ్రుస్సి రుచుఁ జూచుచున్నారు? చొఁరనలవి కాని యీవనము నెట్లు మీరు కాంచఁగల్గితిరి? ఈభక్షణీయములైన కందమూలఫలములను భక్షించి, నీరుద్రావి, మీసంగతి యావత్తును విస్తరించిచెప్పుఁడు" అని యా తాపసి హనుమంతు నడిగెను.

52-వ సర్గము.

హనుమంతుఁడు స్వయంప్రభకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసఁగుట

ఏకాగ్రతగలదై పుణ్యపుఁబనులు నేసెడి యాతాపసి బలిమిగల యావానరశ్రేష్ఠుల నందఱనుజూచి, "వానరులారా! పస్త్సదినుటవలన మీదారిబడలిక దీరియుండెనేని, మీరాకకుఁ గారణము నాచే వినఁదగి యుండెనేని వచింపుఁడు. నేను వినగోరెదను" అనఁగా, వాయునందనుఁ డగుహనుమంతుఁ డత్తాపసియొక్క పలుకులు విని, కపటములేక యున్నది యున్నట్లు చెప్పఁబూనెను.

సకలలోకములకు రాజును, పరాక్రమమున నింద్రుని, శాంతము నందు వరుణునిఁబోలినవాఁడును, సౌందర్యవంతుఁడునునైన రాముఁడు తమ్ముఁడగు లక్ష్మణునితోను, భార్యయగు వైదేహితోనుగూడి దండకా వనముఁ బ్రవేశించెను. వారు జనస్థానముననుండఁగా, రామలక్ష్మణులు దగ్గఱ లేనప్పుడు రావణుఁడను నసురుఁడు సీతాదేవిని బలవంతముగా నెత్తికొనిపోయెను. ఆ రామునికి సుగ్రీవుఁ డను వానరుఁ డొక్కఁడు స్నేహితుఁడుగలఁడు. అతఁడు వానరులకెల్ల రాజు. ఆసీతాదేవిని వెదకు టకై యగస్త్యమహాముని చరించినదియు, యమునికాపురములో నుండు నదియునైన దక్షిణదిశకు మమ్ముఁబంపి, "ఓ హనుమంతుఁడా! భయం కరులగు నంగదుఁడు మున్నగు వానరులతోఁగూడి, కామరూపుఁడగు రావణాసురుని, సీతాదేవిని వెదకుము" అని చెప్పెను. మేమందఱము దక్షిణపుదిక్కెల్ల సంచరించి యాఁకలిచేఁ డస్సి యొక్క చెట్టుక్రిందఁ జేరితిమి. మేము మోముల విన్నదనము దోఁపఁ జింతయే ప్రధా నముగాఁ గొని, చింత యను గొప్పకడలియందు మునిఁగి, యావలిగట్టు దొరకక శ్రమపడితిమి. అప్పుడు మేము నలుదెసలఁ దేఁజ పాఱఁజూచి,

కావున ఓధర్మచారిణీ! నీవు మమ్మీభయంకరమైన గుహనుండి వెలుపలికిఁ జేర్పుము" అని యా స్వయంప్రభను బ్రార్థించెను.

హనుమంతునిమాట విని యాస్వయంప్రభ యా హనుమదాది వానరులంజూచి, "ఓ శాఖాచరులారా, యీగుహయందుఁ బ్రవేశించిన వాఁడు ప్రాణములతో బయటికి వెడలుట సాధ్యముగాదు. నేను నియమపూర్వకముగా సంపాదించిన తపోబలముచే మిమ్ము నందఱను వెలుపలికిఁ జేర్చెదను. వానరశ్రేష్ఠులారా, మీరు కన్నులు మూసికొనుఁడు. కన్నులుమూసికొనక యీగుహనుండి వెడలుట కెవనికిఁ దరముగాదు" అని చెప్పఁగా, వానరులందఱు బయటికిఁబోవు గోరికతో మెత్తనివ్రేళ్లుగల తమచేతులతోఁ గన్నులు గట్టిగా మూసికొనిరి. వెంటనే యాస్వయంప్రభ యొక నిమిషములోపల వానరుల నందఱిని బిలము నుండి వెలుపలికిఁజేర్చెను. ధర్మమునడచుకొనునట్టి తాపసియగు స్వయంప్రభ, కష్టసాధ్యమైన యాబిలమునుండి యావానరుల నందఱను వెలుపలికిఁజేర్చి, వారి నూఱడించి, "వానరశ్రేష్ఠులారా, పెక్కుచెట్లతోను దీఁగెలతోనుగూడిన వింధ్యపర్వత మిది. ఇది ప్రస్రవణపర్వతము. ఇది మహాసముద్రము చూడుఁడు. మీకందఱకు మేలయ్యెడుఁగాక. పోయి వచ్చెద" ననిపలికి తనగుహలోపలికిఁ జొచ్చెను.

అంత నావానరవీరులు దరిదెలియనిదియు, భీకరములైన యలలతోఁ గూడి వీచుచున్నదియునైన వరుణునియునికిపట్టగు కడలింగాంచిరి. మయుఁడు తనమాయతోఁజేసిన పర్వతబిలమును వెదకుచుండఁగా, వారికి సుగ్రీవుఁ డొసఁగిన గడువుగడచెను. అప్పుడు మహాబలశాలురగు వానరులంద ఱావింధ్యపర్వతమున వసంతఋతువునందుఁ బూఁచునట్టి మామిడి, జువ్వి మొదలగు చెట్లెల్లఁ బువ్వులబరువుచే ముందుకు వంగినవై, పెక్కుతీఁగలచేఁ జుట్టబడి యుండుటనుజూచి, శిశిరఋతువు పోయి వసంతసమయము సంప్రాప్తమగుచున్నదని యొండొరు లనుకొని, సీతాదేవిని కాంచకపోవుటచే, సుగ్రీవుని యాజ్ఞను గడువును మీఱుటచే మిక్కిలి వెఱచినవారలై స్మృతిదప్పి క్రిందఁబడిరి. అప్పుడు సింహావృషభముఁలమూఁపురములంబోలు మూఁపురములుగలవాఁడును, బలిసిన నిడుపు చేతులుగలవాఁడును, గొప్పబుద్ధిమంతుఁడునగు యువరాజగు నంగదుఁడు తనకంటెఁ బెద్దలైన వానరులను, తక్కిన వానరుల

సంపజేని నిండుమాటలచేఁ బిలిచి తగుమర్యాదలు సేసి, వారితో నిట్లనెను:

ఓ వానరులారా, మనము వానరేంద్రుఁడయిన సుగ్రీవుని యాజ్ఞనైకొని వెడలితిమి. మనము బిలమున నుండఁగా నెల గడచెను. మీకిది యేల తెలియలేదు. మనము మొదట నాశ్వయుజమాసంబుననే పదునైదుదినంబులు గడువు పెట్టి పంపఁబడితిమి. అదికాక లక్ష్మణుఁడు కోపపడినతర్వాత మఱల బదిదినములు గడువు పెట్టి పంపఁబడితిమి. ఆవల మార్గశీర్ష మెల్ల గడచె. పుష్యమాసారంభమున నెలకు మఱలవచ్చి చేరక ల్లాజ్ఞాపింపఁబడితిమి. ఆయాజ్ఞప్రకారమే మనము వెడలివచ్చితిమి. ఆ సమయముదాఁటెను. ఇఁకే మన మిప్పుడు చేయవలసినపనియేమి? మీరందఱు జ్ఞానవంతులు నీతిమార్గము నెఱిఁగినవారలు. యజమానుని మేలుసేయుటయందు దాసక్తిగలవారలు. అన్నిపనులం దెదురులేనివారలు. దెసలందుఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన పరాక్రమముగలవారలు. సుగ్రీవుని యాజ్ఞచే నావెంబడి వచ్చినవారలు. మనము మనరాజు నాజ్ఞ మీఱితిమి గావున నిక మృతినొందవలసినవారమే. అందుకేమియు సందియములేదు. వానరరాజు నుత్తరువు మీఱినతర్వాత నెవఁడు చావును దప్పించుకొనఁగలఁడు? వానరేంద్రుఁ డొసఁగిన గడువుమీఱితిమి గాన మనమిప్పుడు ప్రాయోపవేశముచేయుట యుక్తము. సుగ్రీవుఁడు స్వాభావికముగాఁ గ్రూరుఁడు. ఇప్పుడు తానేరాజై యున్నాఁడు. కావున మనము కార్యములు సాధింపక, గడువును మీఱి యాతనికడకుఁ బోతిమేని తప్పక యాతఁడు మనలఁ బొలియించునుగాని, మనయపరాధము క్షమింపఁడు. మనము గడువుమీఱినను, సీతాదేవిపోవిడి తెలిసికొని పోవుదుమేని, యతఁడు కొంతమన్ననచేసినను చేయవచ్చును. మనము గడువు దప్పి సీతాదేవి వృత్తాంతమును దెలియక పోయితిమేని సుగ్రీవుఁడు తప్పక మనకు వధమునే విధించునుగావున, మనమందఱము భార్యాపుత్రులను, పిడ్డలను, ఇండ్లవాఁకిళ్లను, ధనధాన్యములను విడిచి యిప్పుడిచటనే ప్రాయోపవేశముచేయుట యుక్తము. మనమిచటినుండి బయలుదేరిపోతిమేని, రాజు మనలను తప్పక వధించును. అన్యాయముగా నాతనిచేతఁ జచ్చుటకంటె నిచ్చటఁజచ్చుటయే మేలు. నాకు సుగ్రీవుఁడు యువరాజపట్టముగట్టఁడయ్యె. ఎంతటికార్యమునయినను శ్రమలేక చేయునట్టిరాముఁడే నాకుఁబట్టాభిషేకము సేసెను. సుగ్రీవుఁడు మొదటనే

నాతో వైరము పూనియున్నాఁడు. నాయెడ స్వల్పాపరాధము గనఁబడి నేని, తప్పక వాఁడోర్వరాని కఠినదండనను జేయును. నేను కిష్కింధా పురమునకుఁబోయి, యచట సుగ్రీవునిచే మరణదండనను బొందిన, నామిత్రులందఱు నన్నుఁగూర్చి విలపింతురు. అట్లు వారిని దుఃఖింపఁ జేయుటచే నేమియుపయోగము? కావునఁ బవిత్రమైన యీవనము ప్రదేశ మునసే ప్రాయోపవేశముసేసెదను" అని యనెను.

అంగదుఁడు చెప్పినమాట విని యావానరశ్రేష్ఠులందఱును, "సుగ్రీవుఁడు స్వాభావికముగాఁ గ్రూరుఁడు. రాముఁడన్ననో ప్రియురాలియం దాసక్తిగలిగియున్నాఁడు. మనము సీతనుగానక చెప్పిన గడువు నకే యాతనిసన్నిధికిఁబోయినను, మనము కార్యముసాధింపకవచ్చినామన్న కోపముచే రామునియిష్టమునకై మనలను దండించును. ఒకవేళ సీతా దేవివృత్తాంతమును దెలిసికొని, సమయముమీఱిపోయినను, మనలను గార్యము సాధించితి మన్న హేతువుచే నేమియుఁ జేయకుండును. కావున మన మిప్పుడు తప్పిద మొనర్చి ప్రభువుసమీపమునకుఁ బోవుట యుక్తము గాదు. కావున నిచ్చటనే సీతాదేవిని వెదకిచూచి కాని, సీతాదేవి పోవిడి తెలిసికొని కాని పోతిమేని మన కుగ్రదండనముతప్పినను తప్ప వచ్చును. అట్లుకాక యూరకపోతిమేని, మనలను సుగ్రీవుఁడు యమునివీటికి నంపుట నిజము" అని మిక్కిలి దీనముగాఁ బలుకఁగా, తారుఁడు వెఱపుచేఁ బీడింపఁబడియున్న యా వానరులమాటలను విని, "ఏల మీరిట్లు దిగులుపడెదరు. మీకందఱికిష్టమేని, యీగుహలోఁ బ్రవేశించి సుఖముందము. ఈ బిలము మయుఁడు తనమాయచే నిర్మించినది; చొరరానిది; వృక్షములు, నీరు, ఆహారపదార్థములు, పానీయ ద్రవ్యములును విస్తారముగాఁగలది. ఇచ్చట మనకు దేవేంద్రువలనఁ గాని, రామునివలనఁగాని, సుగ్రీవునివలనఁగాని భయములేదు" అని వానరులతోఁజెప్పెను. అప్పు డంగదునిమాటను విన్న మఱికొందఱు వానరులును దమకుఁదోఁచిన యభిప్రాయములఁజెప్పి, యెట్లుచేసిన మనకు మృత్యువుసంభవింపదో యట్టిప్రయత్నము వెంటనే చేయుఁడని యందఱుం జెప్పిరి.

54-వ సర్గము.

హనుమంతుఁ డంగదునకు హితము సెప్పుట

చంద్రునిఁబోలు కాంతిగల తారుఁ డామాటచెప్పఁగా విని, హనుమంతుఁడు సుగ్రీవుని రాజ్య మంగదునిచే హరింపఁబడినదే యనియు, అంగదుఁ డెనిమిదివిధంబులగు బుద్ధియు, చతుర్విధమగు బలమును, పదునాలుగువిధములైన సుగుణములును గలవాఁడని దలఁచి ఎల్లప్పుడు నుడుగని తేజస్సు, బలము, పరాక్రమము గలవాఁడును, శుక్లపక్షారంభమునాఁటి చంద్రునికైవడిఁ గాంతిచే వెలుఁగువాఁడును, బుద్ధియందు బృహస్పతితో సమానుఁడును, పరాక్రమమునఁ దండ్రికీడగు వాఁడును దేవేంద్రుఁడు బృహస్పతివచనము వినునట్లు, తారునిమాట వినఁగోరుచున్నవాఁడును, యజమానుని కార్యమునకై మిక్కిలి శ్రమపడినవాఁడును, అన్నివిషయములను జక్కఁగా నెఱిఁగినవాఁడునైన యాయంగదునికి నీతిగఱపఁదలఁచి, సామదానభేదదండము లను నాలుగు విధములైన యుపాయములలోపల భేదోపాయము వర్ణించి, యావానరుల నందఱి నంగదునితోఁగూడ నాబిలమున నుండువిషయమున భిన్నాభిప్రాయు లగునట్లు చేసెను. వారందఱు నంగదుని యభిప్రాయమునకు వ్యతిరిక్తాభిప్రాయులగుట యెఱిఁగి, దండోపాయమున కనుసరించిన భయంకరములైన పెక్కుమాటల నీక్రిందితెఱఁగునఁ జెప్పి యంగదుని వెఱపింపఁదొడఁగెను.

"తారాపుత్త్రుఁడా! నీవు తండ్రికంటె యుద్ధమునందుఁ జాలిన వాఁడవా? నీతండ్రి రాజ్యభారము వహించినట్లు, నీవు వానరరాజ్యభారము మోయఁగలవా? వానరోత్తమా, వానరులెల్లప్పుడు తిరమైన మనస్సుగలవారుకారు. వారు భార్యలను బిడ్డలనుబాసి, నీయాజ్ఞకు లోఁబడి యుండఁజాలరు. నీసమక్షముననే చెప్పెదను. జాంబవంతుఁడు నీలుఁడు, సుహోత్రుఁడు మొదలగువారందఱు నీయభిప్రాయము ననుసరించియుండఁజాలరు. ఆ యీ వానరులును, నేనును సుగ్రీవుని యందు మిక్కిలి యనురాగముగలవారము. సామదానభేదదండోపాయములలో నొక్కదానిచేతను మమ్ము సుగ్రీవునినుండి చీలఁదీయుటకు నీకలవికాదు. బలవంతుఁడు దుర్బలునితో విరోధించి యుండ

వచ్చునుగాని, బలహీనుఁడు బలవంతునితోఁ బగఁబూనుట యెన్నఁటికిని క్షేమంకరముగాదు. కావునఁ దన్నుఁ గాపాడుకొనఁగోరు దుర్బలుఁడు బలవంతునితో విరోధము పూనరాదు. అంగదా, నీ వేబిలమును నీకుఁ గాఁపుదలయని తలఁచుచున్నావో, ఆయీబిలమును భేదించుట యా లక్ష్మణునిబాణముల కెంతమాత్రము? తొల్లి దేవేంద్రుఁడు వజ్రాయుధముఁ బ్రయోగించి, కొలఁదిపనియే చేసెను. లక్ష్మణుఁడైనచో దీని నాకు దొన్నెనుబోలెఁ దనవాఁడిబాణములచే జిల్లులుపడ నేయఁగలఁడు. లక్ష్మణునికడ వజ్రాయుధముఁబోలు పెక్కుబాణములున్నవి. అవి పర్వతములనైన భేదింపఁగలవి. వాని కీగుహ యెంతమాత్రము. శత్రుహింసనా, నీవెప్పుడు సుగ్రీవునితోఁ బగఁబూనుదువో, అప్పుడే వానరులందఱు లోలోపల నొకకట్టు కట్టుకొని నిన్నువిడిచిపోఁగలరు. వీరు నీతోఁగూడ బిలముఁ బ్రవేశించినను, తమయాలుబిడ్డలను దలఁచుకొని, యెడతెగని దుఃఖముగలవారలై, యాఁకలికి డస్సి, యీతాలమీఁదఁ బరుండుకొనఁజాలక, నిన్నువెనుకఁ ద్రోచిపోఁగలరు. అప్పుడు నీవు నీమిత్రులను, ఆప్తులను, బంధువులనువిడిచి, మిక్కిలివగచి, కదలుచుండు గడ్డిపోచకంటెఁ జులకనై పోవుదువు. అంతియకాక, శత్రువులను జంపునవియు, కడువేగముతో నేగునవియు, శత్రువులకు సైరింపరానివియునైన బాణములతో లక్ష్మణుఁ డెన్నటికైన సీతను వెదకకపోవుటయేకాక రాజునాజ్ఞనుల్లంఘించినవాఁడవగు నిన్నుఁ జంపకుండునను మాటలేదు. అట్లుకావున నీవు మాతోడవచ్చి యడఁకువతో మ్రొక్కి యతని నెప్పటివలెఁ గొల్చుచుంటివేని, సుగ్రీవుఁడు క్రమక్రమముగా నీకేరాజ్యమునఁ బట్టాభిషేకము గావింపఁగలఁడు. నీపినతండ్రి యెల్లప్పుడు న్యాయముగోరువాఁడు; జనులకిష్టముసేయఁగోరువాఁడు; నియమముతప్పనివాఁడు; కపటములేనివాఁడు; ఆడినమాట తప్పనివాఁడు. కావున నిన్నెప్పటికి వధింపనొల్లఁడు. అంతియకాక, నీతల్లి కిష్టముచేయఁగోరినవాఁడు. ఈ సుగ్రీవుఁడు ప్రాణములతోనుండుట యామెకొఱకే. అదిగాక సుగ్రీవునికి నీకంటె వేఱుబిడ్డలును లేరు. కావున నంగదా! నీవు సంశయపడక మాతో రమ్ము" అని హనుమంతుఁ డంగదునితోఁ జెప్పెను.

౫౫-వ సర్గము.

వానరులు ప్రాయోపవేశమునకుఁ బూనుట

అంగదుఁడు హనుమంతుఁడు న్యాయమునకు విరుద్ధముగాకయు, రాజభక్తికి గళంకము రాకుండునట్లును, అడఁకువ మెఱయఁగను జెప్పినమాటలనువిని యాతని కిట్లనియె: ఓ హనుమంతుఁడా! నిలుకడయు, దేహమనశ్శుద్ధియు, సారళ్యము లేమియు, క్రౌర్యము లేమియు, మగతనమును, దిట్టతనమును సుగ్రీవునియెడ లేవు. ఏ సుగ్రీవుఁడు తనయన్న బ్రతికియుండఁగా, నతని ప్రేయసిని, న్యాయముగాఁ దల్లినిబోలుదాని నందఱు ఛీయనునట్లుగాఁ బరిగ్రహించెనో, ఏసుగ్రీవుఁడు మహాసమర్థుఁడయిన వాలి యుద్ధము సేయఁబోవుచు, బిలద్వారమునఁ గావలియుంచిపోఁగా, నాతని బలము నెఱిఁగియుండియు బిలద్వారమును మూసికొనివచ్చెనో, యట్టి పాపాత్ముఁడు ద్రోహియునగు నాసుగ్రీవునికడ ధర్మమున్నదన నెట్లు పొసఁగును. అదిపోనిమ్ము! ఇప్పు డగ్నిసాక్షికముగా స్నేహముచేసికొన్నవాఁడు, తనయన్నను జంపుట, తనకు రాజ్యము నిప్పించుటయను నుపకారమును జేసినవాఁడు, బలాదులచేఁ బ్రసిద్ధిఁజెందినవాఁడునైన రాముని మఱచి యాతనికార్యమును మఱచినాఁడె. అట్టి కృతఘ్నుఁ డెవని కార్యము మాత్రము జ్ఞప్తియుంచును? ఇప్పుడు వాఁడు లక్ష్మణునికి వెఱచి సీతాదేవిని వెదకుటకై మనల నాజ్ఞాపించెనే కాని, యుపకారికిఁ బ్రత్యుపకారము సేయకున్నఁ బాపము సంభవించునని యెంచి యీపని సేయలేదు. అట్టివానియెడ న్యాయ మనున దెక్కడిది? అట్టిపాపాత్ముఁడు, కృతఘ్నుఁడు, బుద్ధిలేనివాఁడు, చపలబుద్ధియునగు వానిని మంచికులమునఁబుట్టి, కొంతకాలము బ్రదికి బాగొందవలెనని కోరికగల యోగ్యుఁ డెవ్వఁడు నమ్మును? సుగ్రీవుఁడు గుణహీనుఁడయినను, గుణవంతుఁడయినను జనకొడుకునకు రాజ్యమునఁ బట్టముగట్టునుగాని, శత్రువంశమునఁబుట్టిన నన్నెట్లు పట్టాభిషిక్తుఁ జేయును? నేనుచేసిన యాలోచన వెల్లడియయ్యె. నే నసలు తప్పుచేసినవాఁడను, బలహీనుఁడను. నేను కిష్కింధకువచ్చితినేని, సుగ్రీవుఁడు నామీఁది తప్పిదమును, నే నతనికి వెఱచి యీఋక్షబిలముననే యుండనెంచినసంగతిని తెలిసికొన్నచో, నేను దిక్కులేనివాఁడనుంబోలె బలహీనుఁడనై యెట్లు మనఁగలను. మోస

గాఁడు, కటికివాఁడును, ఘాతకుఁడునైన సుగ్రీవుఁడు రాజ్యమునిమిత్త మాసచే నన్నెవరికిఁ దెలియకుండ నులిమి చంపును. కావున నేను కిష్కింధకువచ్చి యచ్చట సుగ్రీవునిచేత నురిదీయఁబడిచచ్చుటకంటె నిక్కడఁ బ్రాయోపవేశము చేయుటమేలు. కావున మీరందఱు నాకనుజ్ఞ యిండు. మీరందఱు గృహంబులకుఁబొండు. నేనొక్కటె ప్రతిజ్ఞ యొనర్చెదను. నేను పట్టణంబునకురాను. ఇచ్చటఁ బ్రాయోపవేశంబు చేసెదను. నేనచ్చటికి వచ్చుటకంటె నిచ్చటఁ బ్రాయోపవేశంబుచేయుటయే మేలు. బలశాలురగు రామలక్ష్మణులకు నానమస్కృతులఁ జెప్పుఁడు. వానరాధిపుఁడగు మాపినతండ్రియైన సుగ్రీవునికి నానమస్కారములు చెప్పి, యావల నా క్షేమంబులు జెప్పవలసినది. మాపినతల్లియగు రుమను క్షేమమునడిగి, నా యారోగ్యమును జెప్పవలసినది. మాతల్లిని బుత్రవియోగమునకుఁ జింతింపవలదని యూరడింపవలసినది. మాతల్లి స్వాభావికముగా నాయెడఁబ్రేమయు, దయయుఁగలది. ఆమె, నేనిచ్చట నశించితినని యెఱింగినదై, మిక్కిలి దుఃఖించి, ప్రాణములఁదొఱఁగును" అని యీమాటచెప్పి యంగదుఁడు కలవరపాటుతో లేచి, యచ్చటి పెద్దలకెల్ల నమస్కరించి, శోకించుచు భూమియందు దర్భలపైఁ బరుండెను.

అట్లతఁడు ప్రాయోపవేశముచేసినప్పుడు, అచ్చటనున్న వానరశ్రేష్ఠులందఱు పలవించి తమకన్నులనుండి వెచ్చనికన్నీరువిడిచిరి. అప్పుడు వానరులందఱు అంగదునిపలుకులువిని వాలిని పొగడుచు, సుగ్రీవుని దూఱుచు నంగదునిఁజుట్టుకొని ప్రాయోపవేశముచేయ నిశ్చయించి, యాసముద్రతీరమునొంది, స్నానముచేసి పైఁనుత్తరీయము నడుముకుఁ గట్టికొని దక్షిణంపుఁగొనలుగల దర్భలుపఱచి, "యీసమయమునకిదియే తగినది" యని యెంచి మరణమునొంద నపేక్షతో నాదర్భలపైఁ దూర్పు ముఖముగాఁ గూర్చుండిరి. అప్పుడు ప్రాయోపవేశమునకుఁబూనిన గొప్పపర్వతశిఖరములంబోలు నా వానరోత్తములందఱు రాముఁడు వనమునకేతెంచుట, దశరథుఁడు మృతినొందుట, రాముఁడు జనస్థానమును బాడుసేయుట, రావణుఁడు సీతనపహరించుకొని పోవుచు నడ్డమువచ్చిన జటాయువును బరిమార్చుట, వాలిని రాముఁడువధించుట, సుగ్రీవుఁడు చెప్పినప్రకారము సీతనువెదకఁబోవుటకై రాకపోవుటచే

రామునిశోకము వచ్చుట, సుగ్రీవుఁడు వానరులను సీతాన్వేషణమునకై పంపుట మొదలుగ నడచిన వృత్తాంతములు చెప్పుకొనుచుండఁగా, మిక్కిలి యేడుచుచున్న వర్షాకాలపు మేఘముల గర్జనముబోలు నావానరశ్రేష్ఠుల యార్తధ్వనులా పర్వతముయొక్క గుహలయందంతట నిండుటచే నాపర్వతమునందు గొప్పధ్వని గలిగెను. ఆధ్వనిని విని సంపాతి యను గృధ్రరాజు వారిని భక్షింపనేతెరఁగా, వారికి మిక్కిలి వెఱపు గలిగెను.

౫౭వ సర్గము.

సంపాతి వానరులకడకు వచ్చుట

జటాయువునకు నన్నయు, బలపరాక్రమములందుఁ బ్రసిద్ధిచెందినవాఁడును, తేజోవంతుఁడును, చిరకాలజీవియునైన సంపాతియను గృధ్రరాజు వింధ్యపర్వతముయొక్క గుహలోపలినుండి వెలువడి వానరులు ప్రాయోపవేశము చేసియున్న పర్వతసమీపమునకేతెంచి, ప్రాయోపవిష్టులైయున్న యా వానరులనందఱిని జూచి, కడుసంతోషమునొంది, "లోకమున దైవము మానవునికి వానివాని కర్మాధీనముగా మేళ్లొడఁగూర్చును. కాఁబట్టియే నాకుఁ జాలకాలమునకీ భక్ష్యపదార్థమును నిర్మించినాఁడు. నేనీవానరులలో నొక్కొక్కనిగాఁ జచ్చినవానినెల్ల భక్షించెదను" అని తనలోఁదాననుకొనెను. అప్పుడు తమ్ముఁ దినఁగోరుచున్న యాసంపాతిమాట విన్నవాఁడయి యంగదుఁడు గడుదిగులొంది హనుమంతునితో నిట్లనెను.

"హనుమంతుఁడా! చూచితివా గృధ్రరూపము ధరించి యముఁడే వానరులను రూపుమాపుటకై యీ తావునకువచ్చియున్నాఁడు. మనము రామునికార్యముఁ జేయనైతిమి; రాజు నానతిని మీఱితిమి. కావున నిప్పుడు వానరులకుఁ దలఁపని యాగడమున్నట్టులుండి దుమికెను. వైదేహికి మేలుచేయఁగోరి జటాయువు దండకారణ్యమునఁ జేసిన పనియెల్ల మీరు వినియుందురుగదా! మనవలెనే తిర్యగ్యోనియందుఁ బుట్టినజంతువులు సైతము ప్రాణములవిడిచియైనను రామునికిఁ బ్రియము సేయఁగోరుచున్నవి. ఒక్కొక్కరును ప్రేమయు దయయుఁగలవారలై రామున కుపకారము సేయుచున్నారు. కావున

ధర్మములనెఱిఁగిన జటాయువు తనప్రాణములు వదలునప్పుడుఁగూడ రామున కుపకారము నేసెను. మనము రామునినిమిత్తమై యడవులకు వచ్చి త్రిమ్మరిదిరిగి వేసారి యలసి ప్రాణములవిడువ సిద్ధులమైతిమి. కాని మనకా సీతాదేవి గానఁబడదయ్యెను. గృధ్రకులజుఁడగు జటాయువు యుద్ధరంగమున రావణునిచేఁ జంపఁబడి, సుగ్రీవుని భయముఁబాసి యుత్తమగతిని బొందెను. జటాయువు చచ్చుటచేతను, దశరథనృపాలుఁడు మృతినొందుటచేతను, రావణుఁడు సీతాదేవిని నపహరించుటచేతను వానరుల కిట్టియవస్థ సంభవించెను. జటాయువు బ్రతికియున్న సీతాదేవిని రావణుఁ డెత్తుకొనిపోయిన సంగతి రామునకుఁ దెలిసియుండును. దశరథుఁడు బ్రతికియున్నచో రాముని గొంతకాలమునకైనను దనకడకుఁ బిలిపించుకొనియుండును. రావణుఁడు సీతను గొనిపోక యున్నచో మనకు వెదకవలసిన ప్రయత్నములేక యుండును. రామలక్ష్మణులు సీతాదేవితోఁగూడ వనవాసముచేయుటయు, రాముని బాణముచే వాలి చచ్చుటయు, రామునికోపముచే జనస్థానమునఁ బెక్కురు రాక్షసులు చచ్చుటయు నీమొదలగునట్టి విపరీతములెల్లఁ గైకేయికి దశరథుఁడు వరములొసఁగుటచేఁ గలిగినవి" అని యంగదుఁడు వానరులతో ననెను. మహాబుద్ధిగల యాగృధ్రరాజు అంగదుఁడు చెప్పిన యా యింపుగానిమాటనువిని, వానరులట్లు ప్రాయోపవిష్టులయి యుండుటఁజూచి, మిక్కిలి యులికిపడి దీనముగా వారితో నిట్లనెను.

వాఁడిముక్కుగలవాఁడగు సంపాతి యంగదునినోటినుండివచ్చిన మాటవిని పేరెలుఁగున నిట్లనెను: "నాకుఁ బ్రాణములకంటెఁ గడుఁ బ్రియుఁడయిన జటాయువధ వృత్తాంతమును విగ్గరగాఁజెప్పి, నామనస్సునకు నెవ్వఁడు కలవరము పుట్టించుచున్నాఁడు? జనస్థానమున రాక్షసుఁడగు రావణునికి గృధ్రమగు జటాయువునకు నెట్లుపోరు గలిగెను? నాతమ్మునిపేరు చాలదినములకు తరువాత నేఁడువింటిని. గుణములనెఱిఁగినవాఁడును, కొనియాడఁదగిన పరాక్రమము గలవాఁడునునైన నాతమ్మునిపేరు బహుదినములకు మీవలన వినఁగలిగినందుకు నేను సంతసించితిని. వానరశ్రేష్ఠులారా! జనస్థానమున నున్న నాతమ్ముఁడు జటాయువెట్లు చంపఁబడెను? నాకుఁ దెలియఁజెప్పుఁడు. గురుజనులందుఁ బ్రియుఁడయిన రాముఁడెవనికిఁ బెద్దముద్దులకొడుకో, అట్టి దశరథునకు

వాఁడగుటచేతను రావణునిచేత సంహరింపఁబడెను. ఇట్లు జటాయువు రావణునిచేత మృతినొందెను. తర్వాత రాముఁడు వచ్చి విచారించి యతనికి దహనసంస్కారము గావించుటచే నుత్తమగతినొందెను. రాముఁడు సీతనుబోఁగొట్టుకొని, విచారముతో ఋశ్యమూకపర్వతమునకు వచ్చెను. అప్పుడు నాపినతండ్రియగు సుగ్రీవుఁడు నా తండ్రితోఁ బగవూని యాపర్వతముననే తనమంత్రులఁ గూడియుండెను. రాముఁడును నాపినతండ్రియగు సుగ్రీవునితోఁ జెలిమిచేసికొని యాతనికిఁ బ్రియముగావించుటకై నాతండ్రిని వాలిని జంపి, కిష్కింధా రాజ్యము నాతనికిచ్చెను. రామునిచే రాజ్యమున నుంపఁబడినతర్వాత సుగ్రీవుఁడు రామునిభార్యను వెదకుటకై మమ్ముఁబంపెను. మే మా రాముని నిమిత్తమువచ్చి యెక్కడెక్కడ వెదకియు రాత్రియందు సూర్యుని కాంతిఁజూడఁజాలనట్లు సీతను గానకున్నాము. మేము మొదట దండకారణ్యమెల్ల జాగ్రత్తతో వెదకి తెలియక యిచ్చట నొక తాపసియొక్క గుహఁ బ్రవేశించితిమి. మయునిమాయచే నిర్మింపఁబడిన యాగుహయందు వెదకుచుండఁగా, మారాజు మాకొసఁగిన యొక నెలగడువు తప్పిపోయెను. ఆసుగ్రీవుని భృత్యులమైన మేము రాజానాతిక్రమించుట చేత నతనికడకుఁబోవ వెఱచి ప్రాయోపవేశము చేయఁబూనితిమి. మే మక్కడికిఁబోయినను మాకుఁ బ్రాణములు దక్కవు. మేము కాలము మీఱివచ్చితిమని రామలక్ష్మణులును, సుగ్రీవుఁడును మహా నిగ్రహముగలవారై, మమ్ముఁ జంపుదురు గనుక, మేమిక్కడనే చావనెంచితిమి" అనియంగదుఁడు సంపాతితోఁ జెప్పెను.

౫౮-వ సర్గము.

సంపాతి వానరులకు సీతసంగతి నెఱిఁగించుట

ప్రాయోపవేశంబునకుఁ బూనిన వానరు లిటు చెప్పినమాటలువిని, సంపాతి కన్నీరునించి, పేరెలుఁగున వానరులతో నిట్లనెను: "వానరులారా! బలవంతుఁడయిన రావణునిచేఁ జంపఁబడినాఁడని మీరెప్పుడను నట్టి యాజటాయువు నాతమ్ముఁడు. నేను ముదుసలినగుటచేతను, ఱెక్కలు లేనివాఁడనగుటచేతను, రావణుఁడు జటాయువుం జంపినాఁడని విని యును, సహించియున్నాను. నాతమ్ముని చంపినవానిపైఁ బగదీర్చుకొన

నాకిప్పుడు బలిమి చాలదు. తొల్లి వృత్రాసురసంహారము జరిగినప్పుడు మేమన్నదమ్ములము పరాక్రమము నొందఁగోరి జయముఁగోరి యాకాశమునఁ జరించుచున్న సూర్యునికడకుఁబోతిమి. అప్పుడు మేమాకాశమార్గమునఁ బలుమారులు చుట్టిచుట్టి వేగముతోఁ దిరుగుచుంటిమి. అట్లు మేము తిరుగునప్పుడు, సూర్యుఁడు నడినెత్తికివచ్చుటయు, జటాయువుడస్సెను. అప్పుడు నేను తమ్మునిమీఁది ప్రేమచేఁ గడువ్యసనము నందినవాఁడనై, ఎండవేఁడిమికి నొచ్చియున్న నాతమ్ముని నా ఱెక్కలతో నెండసోకకుండఁ గప్పితిని. వానరశ్రేష్ఠులారా! అప్పు డా యెండసోఁకుటచే నా ఱెక్కలు మాడిపోఁగా, నే నీ వింధ్యపర్వతమునఁ బడితిని. నాఁటినుండి నేనెగుర లేమిం జేసి యిచ్చటనే యున్నాఁడనుగాన నా తమ్మునివృత్తాంతము నే నెఱుఁగను. మీరిప్పుడు చెప్పఁగా నది తెలిసినది" యని జటాయువుతోఁబుట్టువగు సంపాతి చెప్పఁగా విని, గొప్పపండితుఁడయిన యువరాజగు నంగదుఁ డతనితో నిట్లనియె.

ఓగృధ్రరాజా, నీవు చెప్పినది వింటిమి. నీవు జటాయువు నన్న యగుదువేని, యా రావణుని యునికిపట్టెఱుఁగుదువేని, మాకెఱిఁగింపుము. దీర్ఘాలోచనలేని (బుద్ధిహీనుఁడైన) యా రావణుఁడు దగ్గఱను గాని, లేక, దవ్వునఁగాని యెక్కడనుండునది యెఱుఁగఁజెప్పుము" అని యంగదుఁ డడుగఁగా, నెక్కువ వెలుఁగుగలవాఁడును, జటాయువు నన్నయునగు సంపాతి, వానరులకు సంతసం బెసఁగఁజేయుచుఁ దనశక్తికిఁ దగినమాట యిట్లనెను.

ఓ వానరయూథనాథులారా! నేను ఱెక్కలుగాలినవాఁడను గావున బలిమియుడిగినవాఁడను. ఏను మీతోఁగూడవచ్చి రామునికి సాహాయ్యము చేయఁజాలను గావున నోటిమాటతో మాత్రము సాయము చేసెదను. నేను వరుణునికి సంబంధించిన అతల, వితలాదులగు క్రిందిలోకములను, త్రివిక్రమావతారమున విష్ణుపాదములతోఁ గొలిచిన త్రైలోకములను, దేవాసురుల యుద్ధములను, దేవతలు క్షీరసముద్రమును జిలికి యమృతముఁదీయుటయు నెఱిఁగియున్నాను. రామునిదే యీకార్యము మీరు చేయనున్నారో, ఆకార్యమును నేనే ముఖ్యముగాఁ జేయవలసినది. అయిన, ముదిమిచే నాబల ముడిగినది. అంగములు చిక్కియున్నవి. ప్రాణముగలదిగను, చక్కఁదనముతోఁ

గూడినదియు, తొడవులనన్నింటిని ధరించినదియునైన సీత నాదురాత్ముఁడగు రావణుఁ డెత్తుకొనిపోవుచుండఁగా నేను జూచితిని. ఆసీతయు, రావణుఁ డెత్తికొనిపోవునప్పుడు, "హా రామా" యనియు "హా లక్ష్మణా" యనియు నఱచుచుఁ దొడవులఁదీసివేయుచు సంగముల విదలించుకొనుచుఁ బోవుచుండఁ జూచితిని. ఆనల్లని యసురునియందున్న యా వెలిపట్టుచీరగట్టిన సీతాదేవి పర్వతాగ్రమునందలి యెండవలెను, క్రొక్కాఱు మేఘమునందలి మెఱుపువలెను వెలుఁగుచుండెను. ఆమె పోవునప్పుడు "రామరామ"యని యఱచినందున నామె సీతయైయుండవచ్చునని తలఁచెదను. ఆ సీతాదేవి నెత్తుకొనిపోయిన యా రావణుని మునికిపట్టైదియనినఁ జెప్పెద నాలింపుఁడు.

విశ్రవసునికిఁ గుమారుఁడును, కుబేరునికి సాక్షాత్తుగాఁ దమ్ముఁడునైన రావణుఁడు లంకాపురమునం దుండువాఁడు. ఇక్కడికి నూఱు యోజనములదూరమున సముద్రమధ్యమున నా లంకాపురమున్నది. అయ్యది విశ్వకర్మచే నిర్మితమయి, బంగారు మయములైన ద్వారములును, బంగారపుఁ దిన్నెలును గలిగి, సూర్యునిమాడ్కిఁ దేజరిల్లు ప్రాకారముతోఁగూడి చక్కనై యుండును. లంకాపురమునఁ దెల్లని వల్కలముఁదాల్చిన సీతాదేవి రావణుని యంతిపురమున నుంపఁబడినదై, రాక్షసాంగనలచేఁ గావలికాచఁబడుచున్నది. ఓవానరులారా! మీరు దక్షిణసముద్రముచేరి, యచ్చటనుండి తెఱలి నూఱు యోజనముల దవ్వోగి సముద్రముచే నలువైపులఁ జుట్టఁబడియున్న యా లంకాపురము బ్రవేశింతురేని, యచ్చట సీతాదేవిని, రావణాసురునిఁ జూడఁగలరు. ఓ వానరులారా! మీరు త్వరతో నచ్చటికే పొండు. ఆసీతను రావణునిఁ జూచుకొని మఱలరాఁగలరని నేను జ్ఞానదృష్టితోఁ జూచితిని. పిచ్చుకలును, ధాన్యజీవులగు తక్కిన జంతువులు నాకాశమున మొదటి మార్గమునను, కాకులు, మఱియుఁ బండ్లుదిని జీవించునవియు రెండవ మార్గమునను, నీరుకాకులు, కొంగలు, లకుముకులు మూడవమార్గమునను, డేగలు నాలవమార్గమునను, గ్రద్దలైదవమార్గమునను బోవును. బలవీర్యరూపయౌవనములచే నొప్పిన హంసము లాఱవమార్గమునను వినతాపుత్రులగు వా రేడవమార్గమునను బోవుచుందురు. వానరశ్రేష్ఠులారా! మే మెల్లరు వినతాపుత్రుఁడయిన యరుణునివంశమునఁ బుట్టిన

వారము. ఇప్పుడటనుండియే రావణుని సీతను జూచుచున్నాను. మాకును గరుడునికివలెనే దివ్యదృష్టియు బలమున్నవి. వానరులారా! యాహారబలముచేతను, స్వభావముచేతను బూర్తిగా నూఱుయోజనములదవ్వువఱకు నేవస్తువునైనఁ జూడఁగలము. కోళ్లకుఁ బదపాదముల మొదటనే యాహారము దొరకునట్లు, మాకును స్వాభావికముగా దూరముననే యాహారము దొఱకున ట్లేర్పఱుపఁబడియున్నది. సీతాదేవ్యపహరణరూపమయిన నింద్యకార్యముగావించిన యారావణుని మీరు గనుఁగొని యాతనిని రామునిచేఁ జంపించితిరేని వాఁడు నాతమ్ముని జంపిన పగను నేను దీర్చుకొన్నవాఁడ నయ్యెదను. మీరు లవణసముద్రమును దాఁటుటకుఁ దగినయుపాయము వెదకుఁడు. మీరు సీతను జూచి కార్యసిద్ధినందినవారలై మఱలి రాఁగలరు. నేను స్వర్గమునొందిన బలశాలియగు నాతమ్మునికిఁ దర్పణంబుఁ గావింపఁగోరెదను. మీరు నన్ను సముద్రతీరముఁ జేర్పుఁడు" అని సంపాతి యడిగెను.

మహాబలతేజస్సంపన్నులగు వానరు లా ఱెక్కలుకాలిన సంపాతిని సముద్రపువరకుఁ జేర్చి యాతఁడు తన తోఁబుట్టువునకుఁ దర్పణముచేసిన తరువాత మఱల నతనిని యథాస్థానముచేర్చి, యా సంపాతివలన సీతయు రావణుఁడు నున్న తా వెఱుఁగుటచే మిక్కిలి సంతసించినవారలైరి.

59-వ సర్గము.

సంపాతి వానరులకు సీతావృత్తాంతము నెఱిఁగించుట

అంతట వానరోత్తములందఱును గృధ్రరాజగు సంపాతి చెప్పిన యమృతముబోలు మాటలువిని, సంతసముచే గగ్గోలుపడిరి. అప్పుడు జాంబవంతుఁడను వానరశ్రేష్ఠుఁడు కోఁతులందఱితోఁగూడి, వేగముగాఁ బ్రాయోపవేశము విడిచిలేచి, యా సంపాతినిఁజూచి, "గృధ్రరాజా! సీత యెక్కడ ఆమె నెవ్వఁడు చూచెను? ఎవఁ డామె నెత్తుకొనిపోవుచుండెను? ఎవఁడు రాముఁడును లక్ష్మణుఁడును వజ్రాయుధముబోలు బాణములవాఁడు నెఱుఁగకయున్నాఁడు? ఇవియెల్ల నీ వెఱిఁగించి, మాకు రక్షకుఁడవగుము" అని యడుగఁగా, సంపాతియుఁ బ్రేమమీఱ సీతావృత్తాంతము నాలకింప సావధానులైయున్న వానరులతో నిట్లు పలికెను.

వానరులారా! సీతను రావణుఁ డెత్తుకొనిపోయిన సంగతి నే నెట్లు విన్నదియు, ఎవఁడు నాకీసంగతిఁ జెప్పినదియు, ఆ నిడుపికన్నులుగల సీత యిపు డెచ్చటనుండునదియు నెఱింగించెదను. వినుఁడు; నేను పెక్కుయోజనముల నిడివిగల యీ చొరనలవికాని పర్వతమునఁ బెక్కేండ్లకు ముందు ఱెక్కలుగాలఁగాఁ బడి, బలపరాక్రమములు లేకయుండి, యిపుడు ముసలివాఁడ నయితిని. అది మొదలుకొని, నా పుత్త్రుఁడయిన సుపార్శ్వుఁడను పక్షిశేఖరుఁ డిట్టి గతినొందిన నా కాహారముఁ దెచ్చి పెట్టి నన్నుఁ గాలముతప్పక పోషించుచుండును. గంధర్వులు కామ మోర్వఁజాలనివారు; పాములు కోపము నాపుకొనఁజాలనివి. మృగములకు భయమెక్కువ. మేమన్ననో యాఁకలి కోర్వఁజాలనివారము. నే నొక్కదినమున నాఁకలికి నకనకలాడుచు నాహారముఁగోరుచుండఁగా, ప్రొద్దుగ్రుంకిన తర్వాత, నాపుత్త్రుఁడెరచి తేకయె వట్టిచేతులతో వచ్చెను. ముసలివాఁడను, ఆఁకలిదప్పులచే మిక్కిలి నొచ్చినవాఁడను నైనందున నే నాగ్రహముతో నా కుమారునిఁ దిట్టఁగా, నప్పుడు ప్రీతినెసఁగఁజేయు వాఁడగు నా పుత్త్రుఁ డాహారము లేమింజేసి నకనకలాడుచుండు నన్నూఱడించి యానాఁడు నడచిన సంగతి నిట్లని నాతోఁ జెప్పెను.

నాయనా! నే నెప్పటియట్లు వేళతప్పక యెరతెచ్చుటకై యాకాశమున కెగిరి, మహేంద్రపర్వతద్వారము చేరి, సముద్రమధ్యమున వసించు జంతువుల నడ్డగింపఁదలఁచి తలవాల్చి యొంటిగా నుంటిని. అప్పుడు కాటుకకొండవంటి మేనుగల యొక్కపురుషుఁడు సూర్యుని కాంతిఁబోలు కాంతిగల యొక కాంతను గైకొని పోవుచుండుట గంటిని. అప్పుడు నేను వారి నిరువురినిజూచి, వారినే యాహారముగాఁ గొనుట కిచ్చగించితిని. ఇంతలోపల నాపురుషుఁ డడఁకువ మెఱయఁ దిన్నని పలుకులతో దారిదీయుమని యాచించెను. ఎంతనీచు లయినను బతిమాలినవారిని గొట్టరుగదా! ఇఁక నాయట్టివాఁడు బతిమాలినవాని నేమిన్నైనఁ జేయునే? అంత నాపురుషుఁడు తనబలముచే నాకాశము భేదించువానివలె వేగిరముగా నేగెను. అప్పు డాకాశమునందుఁ దిరిగెడు భూతములెల్లను, మహర్షులును నాకడకువచ్చి, "నాయనా! బ్రతికితివిగదా. ఈతఁ డెట్టకేలకు కష్టావస్థతో దాఁటిపోయెను.

నీకు మేలయ్యెను. సందియములేదు." అని చెప్పఁగా, నేను గడు దూరస్థులైన యా మహాపక్షులంజూచి, వారెవ్వరని యడుగఁగా, వారు నన్నుఁగూర్చి, "ఓ పక్షీంద్రా! యాతఁడు రావణాసురుఁడు. దశరథపుత్రుఁడగు రామునికి భార్యయు, జనకరాజకూతురు నగు సీత తనతో రానిష్టములేక, యాభరణములనెల్లఁ బాఱవైచి, దుఃఖాతిశయమునను లోఁగినదై, జుట్టు విడియఁబోసికొని, "రామా! లక్ష్మణా!" యని వాపోవుచుండ నాసీతను గొనిపోవుచున్నాఁడు" అని తెల్పిరి. ఓ తండ్రీ! నే నాలస్యముగా వచ్చినందుకుఁ గారణమిదియ" అని కాలము నెఱిఁగినవారిలోపల నుత్తముఁడయిన సుపార్శ్వుఁ డీసంగతిని బూర్తిగా నా కెఱిఁగించెను.

ఆమాట వినినతర్వాతను నాకు ఆ రావణునివయిఁ బరాక్రమము నెఱప బుద్ధి పొడమదయ్యె. నేను పక్షిని; నాకుండునవి తెక్కలే. కావున నా తెక్కలు పోయినపదంపడి నేనే పనిని జేయఁగలను? కావున మాటలు, యుక్తిని దెలుపునట్టి వాక్సాహాయ్యమైనఁ జేసెదను. దానిని మీరు పౌరుషముచే సాధింపవలెను. అది యేదియో చెప్పెద వినుఁడు. ఏది రామునికార్యమో యది నాకార్యమే. దానికి సందియములేదు. మీకందఱకు నాపనివిషయమయి మీరడిగినదానికి బదులుచెప్పెదను. నాకుఁదోఁచినంత యోచనయుఁ జెప్పెదను. మీరందఱు బుద్ధిమంతులరు; బలవంతులరు; ధైర్యవంతులరు; వానరరాజగు సుగ్రీవునిచేఁ బంపఁబడినవారలు. మిమ్మెదిరింప దేవతలకును వశముగాదు. కావున సుగ్రీవుఁడు చక్కఁగా యోచనచేసియే మిమ్ముఁ బంపియుండును. రామలక్ష్మణుల బాణములు వాఁడిమిగలవి. కంకపత్రములు గట్టినవి. ముల్లోకములవారిని ముంచను దెల్పను జాలినవి. రావణుఁడన్ననో విశేషబలపరాక్రమములుగలవాఁ డన్నమాట వాస్తవమే. అయినను మీరందఱు చాలినవారలుగనుక, మీకలవికాని పని యొండును లేదు. కావున నాలస్యముచేయవలదు. మనమున నొకవిషయము తిరముచేసికొనుఁడు. మీబోఁటి బుద్ధిమంతులు కష్టకార్యములు వచ్చినప్పుడు వెనుకపడరు గదా" అని సంపాతి వానరులతోఁ జెప్పెను.

60-వ సర్గము.

సంపాతి వానరులకు గురుతు చెప్పుట

సంపాతి తనతమ్ముఁడయిన జటాయువునకుఁ జలతర్పణ మొసఁగి, స్నానముచేసి వచ్చినతరువాత, వానరవీరులందఱు చుట్టు నలుకొని యా పర్వతమున నా సంపాతిచుట్టును గూర్చుండిరి. అంత సంపాతి, మంత్రులందఱితోఁగూడి దగ్గఱఁగూర్చుండియున్న యంగదునిఁజూచి, వానరులు తనమాటలను శ్రద్ధతో వినుటచే నమ్మకముగలవాఁడై, సంతసముతో నా యంగదాదులతో నిట్లనియె:

"వానరులారా! సందడిసేయక, గమనముంచి, నామాటను వినుఁడు. నేను సీతాదేవివృత్తాంతము నెట్లు తెలిసికొన్నది చెప్పెదను. నేను సూర్యునిచేరువకేగ, నాతని వేఁడివెలుఁగు వెలుఁగులు నాదేహము సోఁకి, నాఱెక్కలను మాడ్చివేయఁగా, నీవింధ్యపర్వత శిఖరమునఁ బడితిని. పడిననాటినుండి యాఱుదినములవఱకు నాయొడలు నాకుఁ దెలిసినదికాదు. ఆఱవనాఁడు తెలివినొంది కన్నులు తెఱచిచూచినను స్వాధీనత తప్పినవాఁడనై, మైకము గ్రమ్మునట్లుండెను. అన్నిదిక్కులను జూచితిని. ఏవియును దెలియవయ్యె. తరువాత సముద్రమును పర్వతములను, నదులను, కొలఁకులను, వనములను, సముద్రతీరమును జూచిన తర్వాత, నిది సంతసముగల పక్షులతో నిండిన నెత్తములును, గుహలును, శిఖరములునుగల దక్షిణ సముద్రతీరమునందలి వింధ్యపర్వత భాగమని నిశ్చయించితిని.

ఈ వింధ్యపర్వతమున దేవతలకుఁగూడఁ బూజసేయఁదగిన పరిశుద్ధమైన యాశ్రమ మొకటి యుండెను. దానియందు నిశాకరుఁడనెడి యొక మహాముని వాసముచేయుచుండెను. ధర్మజ్ఞులారా, ఆ నిశాకరమహర్షి గతించినపిదప, నే నీ వనమున నమ్మహర్షి నివసలి యెనిమిదివేల సంవత్సరములుగా నున్నాఁడను. నేను మిక్కిలి ప్రయాసముతో నెగుడుదిగుడైయున్న వింధ్యపర్వతశిఖరమునుండి మెల్లగాఁ గ్రిందికి దిగి, మునులు త్రుంచుటచే వాఁడికొనలుగలవైయున్న దర్భలమొక్కలతోఁగూడిన యా యాశ్రమమునకుఁ బరమదుఃఖముతో మఱల వచ్చితిని. నేనును, నాతమ్ముఁడు జటాయువును బలుమాఱు

ఆ మునీంద్రునికడకేగి యాతని సందర్శించియుండుటవలన నేను మిక్కిలి దుఃఖముతో వచ్చి యా మహామునినిఁ జూడఁగోరియుంటిని. ఆ మునీంద్రుని యాశ్రమము చేరఁగ వాయువులు సెత్తావులతోఁ గూడి వీచెను. పుష్పములుగాని పండ్లుగాని లేని యొక్కచెట్టును నా యాశ్రమమునఁ గానరాదయ్యె. అట్టి యాశ్రమమున నొకచెట్టు మొదటఁ గూర్చుండి, మహాత్ముఁడయిన నిశాకరు నెదురుచూచుచు నుంటిని. అంతఁ గొంతతడవునకు స్నానము చేసినవాఁడై, తన వెలుఁగుచేఁ జూడ శక్యముకానివాఁడై, యుత్తరదిక్కు నెదురుగానివచ్చుచున్న యా నిశాకరమునీంద్రునిఁ జూచితిని. బ్రహ్మదేవుని ప్రాణులెల్ల వెంబడించు లాగున, నా మునీంద్రునిఁ జుట్టుకొని ఎలుఁగుబంటులు, చమరమృగములు, సింహములు, ఏనుఁగులు, పులులు, పాములువచ్చి, రాజు పురము ప్రవేశించినతోడనే మంత్రులు మున్నగు సేనలెల్లఁ దమతమ నివాసములకుఁ జనునట్లు, ఆ మహర్షి యాశ్రమము ప్రవేశించినతోడనే, తమతమ తావులలోనికిఁ బోయెను.

అంతట నమ్మునీంద్రుఁడు నన్నుఁ గాంచి సంతసించి, హెచ్చరించి కొని పర్ణశాలలోపలికిఁ బోయి, మరల గొంతసేపటికివచ్చి, నన్నుఁ జూచి "యేమిపనిపడి వచ్చితివి. నాయనా! నీకు నీకలు లేకయుండుట చూడ నీరూపమె గుఱుతు తెలియకయున్నది. ఈ నీ ఱెక్కలు గాలి పోయియున్నవి. నీచర్మము మాఁడి పుండయియున్నది. వాయు వేగముబోలు వేగముగలవారును, గ్రద్దలఱేఁడులును, కోరినరూపము దాల్పఁగలవారునైన యన్నదమ్ములగు రెండు గ్రద్దలను జూచి యున్నాను. సంపాతీ, నీవు పెద్దవాఁడవుగదా! జటాయువు నీతమ్ముఁడు గదా! మీ రిద్దఱప్పుడు మానుషరూపముతో వచ్చి నాకు మ్రొక్కు చుండువారుగదా! నీకేమి వ్యాధివచ్చెను? ఏల నీకు ఱెక్కలు పడిపోయెను. ఎవఁడు నిన్నిట్లు చావమోదెను! నేను వినఁగోరియున్నాను. వాస్తవము చెప్పు"మని యా నిశాకరమహర్షి నన్నడిగెను.

61-వ సర్గము.

సంపాతి నిశాకరునితో సంభాషించిన సంగతి చెప్పుట

అమ్మునీంద్రుఁ డట్లడుగఁగా, నప్పుడు నేను సాహసముతోఁ జేసి నదియుఁ, జేయనలవి కానిదియునైన సూర్యుని వెంబడించుటయును సర్వ

కార్యము నమ్మునీంద్రునితోఁ జెప్పితిని. ఓ మునీంద్రా! నారెక్కలు కాలి మాంసముద్దవలె యుండుటవలనను, సిగ్గుచే మదికలఁగినవాఁడ నగుటవలనను డస్సి యున్నాఁడనుగాన మాటలాడఁజాలకయున్నాను. అయిన నెట్లులో చెప్పెదను. శూరులమైన జటాయువును, నేనును బలమువలని గర్వముచే మంచిచెడ్డల నెఱుఁగనివారమై యొండొరుల బలిమి నెఱుఁగఁగోరి, కైలాసశిఖరముననున్న మునులయెదుట "ఉదయపర్వతము మొదల స్తమయపర్వతమునకు నెవరు ముందుపోవుదురో, వారు బలశాలు"రని పందెముకట్టి యాకాశమున కెగిరి, సరిసమానముగాఁ బోవుచుఁ గ్రిందఁజూడఁగా, పట్టణములెల్ల వేఱువేఱుగా బండిచక్రముల వలెఁ గనఁబడినవి. మేము పోవునపుడు మార్గమధ్యమున వాద్యధ్వనులను, వేదఘోషలనువినుచు, ఎఱ్ఱనిబట్టలుగట్టిన పాటపాడెడు పెక్కండ్రకాంతలను జూచుచుఁ ద్వరితముగా నాకాశమున కెగిరి, సూర్యమార్గమునుబొంది యచ్చటినుండిచూడఁగా నీవనము పచ్చికపడియవలెను, భూమియందలి పర్వతములు చిన్నఱాలవలెను, నదులెల్ల దారములవలెను, హిమవంతము, వింధ్యము, మేరు, మహామహీధరములు నొకమడుగులోపల విహరించెడి యేనుఁగులమాడ్కియుఁ గానఁబడినవి. అంత దూరముపోయినతర్వాత మా కిరువురకు నొక్కని చెమటయు, బడలికయు, వెఱపును, మోహమును, మసకయు, మూర్ఛయుఁ గలిగెను. ఇది దక్షిణము, ఇది యాగ్నేయము, ఇది పడమర, యనుదిక్కుల జ్ఞానమే లేకపోయెను. లోకమెల్ల మర్యాదదప్పి ప్రలయకాలాగ్నిచేఁ గాల్పఁబడి నశించినట్లు కానఁబడెను. మనస్సు చెదరుటవలనఁ బలుమాఱు దృష్టి తప్పిపోయెను. మఱల బహు ప్రయాసముతో మనస్సును జక్షురింద్రియమునందుఁ జొప్పించి సూర్యునివైపు చూచితిని. అప్పుడు సూర్యుఁడు భూమియంత ప్రమాణముగలవాఁడుగా మాకుఁ దోఁచెను. అంత జటాయువు నాతోఁజెప్పకయ భూమియందుఁ బడెను. అతఁ డుప్పరమునుండి నేలకుదిగుచుండుటఁజూచి, నేను, ధైర్యమువదలి, యాజటాయువున కెండసోఁకకుండవలెనని తలంచి నారెక్కలతో నాతని దేహముఁ గప్పితిని. నేను పొరపాటున నారెక్క లడ్డపెట్టుటవలన, నెండవేఁడిమికి నారెక్కలు మాత్రము గాలిపోయినవి. ఆ జటాయువు జనస్థానమునఁ బడియుండునని తలఁచెదను. నేను మాత్రము రెక్కలు

అప్పుడు హనుమంతుఁడు సంతోషముచే గగ్గురుపాటు నొందిన వాఁడై, ముదుసలులయిన వానరవీరుల నందఱిని నమస్కరించి, "యగ్నిహోత్రునికి నెచ్చెలియు, బలిమిగలవాఁడు, కొలఁతపెట్టరాని రూపము గలవాఁడు, ఆకాశసంచారము చేయువాఁడునైన వాయుదేవుఁడు తన వేగబలముచేఁ బర్వతాగ్రములను విఱిచెను. అట్టి తీక్ష్ణ బలముగల వాఁడు, వడిగాఁ బోవువాఁడునైన మహాత్ముఁడయిన మారుతునికి నౌరస పుత్రుఁడను. దాఁటుటయందు నాతో సమానుఁ డొక్కరుఁడు లేఁడు. విశేషవిస్తారముగలిగి నింగి నొఱయుచున్నట్టులుండు మేరుపర్వతమును శ్రమలేకుండ వేయిమాఱులైనను జుట్టిరాఁగలను. నేను నాబాహువులవేగముచే సముద్రంపునీటిని జల్లి పర్వతనదీతటాకములతోఁగూడ లోకమును ముంచఁజాలుదును. నాతొడలయుఁ బిక్కలయు వేగమునకు వరుణుని కునికిపట్టగు సముద్రమును దానిలోపలనున్న గొప్ప మొసళ్లతోడ మీఁది కెగయునట్లు చేయఁగలను. పక్షులు నిండిన యాకాశమునఁ దిరుగునట్టి గరుత్మంతునిఁ గడు వేగముతో వేయిమాఱులైనను జుట్టివచ్చుటకుఁ జాలియుందును. సూర్యుఁ డుదయపర్వతమునుండి వెడలినపుడు నే నతనితోడ బయలుదేఱి, యస్తపర్వతమునకుఁ బోయి మఱలి యాతఁడు ఆకాశమధ్యమునఁ గిరణంబులఁ బ్రసరింపఁజేసి, వెలుఁగుచున్నప్పుడే, ఓ వానరపుంగవులారా! పుడమిని దాఁకకయే మహాభీమబలముతోడనె మఱల సూర్యు నెదుర్కొనఁ జాలుదును. అంతియకాక, యాకాశమున సంచరించు భూతముల నన్నింటిని దాఁటి పోఁగలను. వానరులారా! నే నాకసమున నెగురుచు సముద్రము నింకింపఁగలను; పుడమిని బ్రద్దలుసేయఁగలను. పర్వతములను నుగ్గు సేయఁగలను. నేను పైకెగిరి, తొడలవేగముచే గొప్ప సముద్రమును గూడఁ గొనిపోఁగలను.

నే నాకాశమున వేగముతో నెగురునప్పుడు, అన్నివృక్షములయు, తీఁగలయుఁ బుష్పములు నన్ను వెంబడించిరాఁగలవు. అట్లు నా మార్గము పుష్పములచే నిండియుండుటచే నాకాశమునందలి స్వాతీనక్షత్రమార్గమువోలె నుండఁగలదు. వానరులారా! నే నాకసమునఁ బోవునప్పుడుగాని, పుడమినుండి పైకెగురునప్పుడుగాని, క్రిందకుదిగునప్పుడుగాని సకలభూతములు నన్నాశ్చర్యముతోఁ జూచును. వానరు

లారా! నేను మహామేఘమువంటి శరీరముతో నాకాశమును బ్రింగు వానికైపడి నాకాశమును గ్రమ్ముచుఁ బోవునప్పుడు నన్ను మీరును జూడఁగలరు. ఏను వ్రానికతో దాఁటునప్పుడు మేఘములఁ జెదరఁ గొట్టఁగలను. పర్వతములఁ గదలింపఁగలను. సముద్రమును గలఁత పెట్టఁగలను. అంతటిశక్తి గరుత్మంతుని కొండె, నాకొండె, నాతండ్రి యగు వాయుదేవునికొండె యున్నదిగాని తక్కినవారికి లేదు. కడు వడిగల గరుత్మంతుఁడు వాయుదేవుఁడు తప్ప మఱొక్కఁడు నేఁ బయలుదేఱునప్పుడు నన్ను వెంబడించి రాఁజాలఁడు. కనుమూసి కనుదెఱచునంతలోపల మేఘమునుండి మెఱుపు హఠాత్తుగా తోఁచునట్లు పుడమినుండి యాకాశమున కెగురఁగలను. నేను సముద్రమును దాఁటునప్పుడు, నారూపము, బలిచక్రవర్తి యొసఁగిన మూఁడడుగుల భూమిని గొల్చుటకై ధరించిన త్రివిక్రమావ తారుఁడగు విష్ణువు రూపమువలె నుండఁగలదు. వానరులారా! నాబుద్ధికి సీతఁ జూడఁగలనని తోఁచుచున్నది. నామనస్సును నంత యుత్సాహముగలిగియున్నది. నాచేష్టలు నట్లేయున్నవి. నేనెట్లులైనను సీతను జూడఁగలను. మీరు సంతసముతో నుండుఁడు. నేను వేగ మునందు వాయువును, బలమున గరుత్మంతునిఁబోలినవాఁడను గావున నేను పదివేలయోజనములు దూరమైన నేఁగఁగలనని తలఁచుచున్నాఁ డను. వజ్రాయుధమును బట్టిన యింద్రుని యొక్కగాని తనంతఁబుట్టిన బ్రహ్మదేవుని యొక్కగాని చేతినుండి యమృతమును శీఘ్రముగాఁ దేఁగ లను. లంకాపట్టణమును బెల్లగించుకొనిరాఁగలనని నేను దలఁచెదను. అని యిట్లు వానరవీరుఁడగు హనుమంతుఁడు తన ప్రతాపము దేజరిల్లుచుండ గొప్పగాఁ జెప్పినమాటను విని యందఱు వానరులు సంతోషముఁ బొంది విస్మయముతోఁ జూచుచుండిరి.

బంధువులకు శోకనాశకమయిన యా హనుమంతునిమాటను విని జాంబవంతుఁడు పరమానందమునొంది హరివీరుని హనుమంతు నుద్దేశించి, "వీరుఁడవు, కేసరికి క్షేత్రజుఁడవు, వాయువున కౌరసుఁడవు నైన యో హనుమంతుఁడా! నాయనా! బంధువులకుఁ గలిగిన విస్తార శోకమును నీవు పోఁకార్చితివి. మంచికాంతిగల వానరులందఱు గూడి నిన్నుఁ గోరి కార్యము సిద్ధించునిమిత్తమై, మదేమనస్సుతో నీక్షేమ

ధ్యానాదులగు శుభకార్యములఁ జేయఁగలరు. ఋషులయనుగ్రహము వలనను, వానరవృద్ధుల దీవనలబలమువలనను, గురువులయనుగ్రహము వలనను నీవు సముద్రమునుదాఁటుము. మా యందఱి ప్రాణములు నిన్నుఁ బొందియున్నవి గావున, నీవు వచ్చువంతవఱకు మే మొంటికాలి మీఁద నిలఁబడియుందుము" అని చెప్పెను.

అంతట వేగమున వాయువునుబోలువాఁడు, శత్రువుల నణఁచువాఁడు నైన హరిశార్దూలుఁ డా వానరులను జూచి, "నే నెగురునప్పుడు, భూమి నావేగమును దాళఁజాలదు. ఒండొంటితోఁ గ్రిక్కిఱిసియుండు బండలుగల యీ మహేంద్రపర్వతముయొక్క శిఖరములు కదలనివియు, గొప్పవియునై యున్నవి. పెక్కు వృక్షములచే నిండినవియు, అంతట వ్యాపించిన గైరికాది ధాతువులయొక్క కాంతులుగలవియునైన యీ మహేంద్రపర్వతశిఖరము లెక్కి యిచ్చటినుండి నే నెగిరెదను. వానరవీరులారా! యీపర్వతశిఖరములే యిచ్చటనుండి నూఱుయోజనములదవ్వు దాఁటఁబోవు నా కాళ్ళతాఁకుడు నోర్వఁగలవు" అని పలికి యా మహేంద్రమను పర్వతశ్రేష్ఠమునెక్కెను.

ఆ మహేంద్రమను పర్వతము నానావిధములగు వృక్షములచేఁ జుట్టఁబడినదియు, జింకలతోఁగూడిన పచ్చికబయళ్లుఁ గలదియు, తీఁగెల జొంపములతోను, పువ్వులగుత్తులతోను గ్రిక్కిఱిసినదియు, విడువని పుష్పఫలసమృద్ధిగలదియు, సింగములును, పులులును, మదపుటేనుఁగులును గలిగి, మదించిన పక్షులగుంపులకూఁతలతో నిండినదియు, గొప్ప నీటిప్రవాహములచే నల్లకల్లోలమైనదియు, మహోన్నతశిఖరములు గలదియునై సొంపుమీఱియుండెను. బలవంతుఁడును, దేవేంద్రునిఁబోలు విక్రమముగలవాఁడునైన వానరవీరుఁ డా పర్వతోత్తమము నెక్కి తిరుగుచుండెను. బలవంతుఁడైన యా హనుమంతుని కాళ్ళత్రొక్కుళ్ళకు నొచ్చిన యా మహేంద్రనగరము సింహముచేఁ ద్రొక్కఁబడిన గొప్ప మదపుటేనుఁగుకైవడిఁ బ్రకాశించెను. మఱియు నాపర్వతమునందలి బండలెల్లఁ గదలి గొప్ప యూటనీటిప్రవాహములు పుట్టెను; ఏనుఁగులు మొదలగు మృగములు వెఱచి యిట్టటు పరుగెత్తెను, చెట్టులెల్లఁ గదలెను, మధుపానపరవశులై యున్న నాగులును గంధర్వులును దంపతులు నా కొండచరియలనుండి తొలఁగిపోయిరి. పక్షులెల్ల నెగిరి

పోయెను. శిఖరములందలి జాలగుంపులెల్లఁ గదలెను. పుట్టల లోపలనుండి పాములెల్ల నదలి పైకిఁ బయలుపడగలెత్తి బుసకొట్టుచుండుటవలన నాపర్వతము శిఖరములతోఁ గూడినదో యన్నట్లు వెలుఁగుచుండెను. ఆపర్వతమునఁ దపస్సుచేయుచుండిన ఋషులు భీతిచేఁ దత్తరపడి వేఱు ప్రదేశములకుఁ బోవుటచే నాపర్వతము, తోడు లేక పోవుటచే గొప్ప యడవియందుఁ భీతినొంది, చదికిలఁబడిన బాటసారికైవడిఁ గనఁబడఁజొచ్చెను. అప్పర్వత మట్టిస్థితియందుండఁగా, శత్రుసేనల సంహరించువాఁడు, వడిగలవాఁడు, వడిగఁబోవుటయందు దార్ఢ్యగలవాఁడు, కీర్తిమంతుఁడునైన మహాసమర్థుఁడగు హనుమంతుఁడు మనస్సును గుదుటఁ బఱచికొని, యప్పుడే లంకాపురమును మనస్సుచేఁ బొందినవాఁ డయ్యెను.

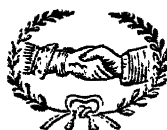
కిష్కింధాకాండము సమాప్తము

ఓం, తత్, సత్.

కిష్కింధాకాండ పఠన శ్రవణములకు ఫలము

శ్లో. కిష్కింధాఖ్య మిమం శ్రుత్వా పఠన్ వాపి విధానతః,
ఇహ సంపూజితః స్వైర్వరంతే బ్రహ్మణి లీయతే.

ఏమానవుఁ డీ కిష్కింధాకాండమును చదువుచున్నాఁడో, లేక వినుచున్నాఁడో, వాఁ డీలోకమున నందఱిచే మన్నన వడసి యంతమునఁ బరబ్రహ్మయందు లయించుచున్నాఁడు.

చెన్నపురి : 'చంద్రికా' ప్రెస్సున ముద్రితము—1959.

వచనగ్రంథములు

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
వచనగ్రంథములు		
ఆంధ్రవచనభాగవతము, ద్వాదశ స్కంధములు, ఒకేసంపుటము	9	0
డిటో మూడుసంపుటములు	10	8
ఆంధ్రవచనభారతము:—		
,, ఆదిసభాపర్వములు	5	0
,, అరణ్యపర్వము	5	0
,, విరాటోద్యోగపర్వములు	5	8
,, భీష్మద్రోణపర్వములు	7	8
,, కర్ణశల్యసౌప్తికస్త్రీపర్వములు	5	8
,, శాంతిపర్వము	7	8
,, అనుశాసనికము మొదలు స్వర్గారోహణ పర్వము వరకు గలసంపుటము	7	8
ఆంధ్రవచనవాల్మీకిరామాయణము,		
బాలకాండము	2	8
అరణ్యకాండము	2	8
కిష్కింధాకాండము	2	8
సుందరకాండము	3	0
యుద్ధకాండము	7	8
ఉత్తరకాండము	3	8
పంచతంత్రహితోపదేశ కథామంజరి	3	0
ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర సంగ్రహము	4	0
న్యాయవిచారణ, (ప్రహసనము)	1	12
శ్రీతిలకుగారి సెక్యూరిటీకేసు ఉపన్యాసములు	0	14
యజుర్వేదకథాసంగ్రహము	0	10
పంచతంత్రము, వచనము	0	12

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
భారతరమణీమణులు, 1 భాగము	1	4
డిటో 2 భాగము	0	10
డిటో 3 భాగము	0	8
నీతిచంద్రిక, శ్రీ చిన్నయసూరి	0	12
,, టీకతో	1	4
సంగ్రహరామాయణము	1	8
పతివ్రతలచరిత్రలు	3	0
భోజునికథలు	1	0
భోజకాళిదాసకథలు, I-భాగము	1	4
II-భాగము	1	8
తెనాలిరామలింగనికథలు, జీవితము	0	8
డిటో A. S. P. అయ్యరు	0	8
సంస్కృతనాటకకథలు	2	0
రాజశేఖరుఁడు, గోపాలుఁడు	0	12
చార్దర్వేషుకథలు	1	0
తాతాచార్యులకథలు	0	12
బేతాళునికథలు	0	12
పరమానందశిష్యులకథలు	0	4
నలుగురుమంత్రులకథలు	0	6
అయిదుగురుదొంగలకథలు	0	8
పురాణగాథలు I	1	0
,, II	1	0
బాజీరాయనిచరిత్ర	1	4
రఘువంశకథ	0	10
విక్రమార్కచరిత్ర, శ్రీ భా. రామమూర్తిశాస్త్రి	1	8
ఈసపునీతికథలు, 1-వ భాగము	0	8
డిటో 2-వ భాగము	0	12
పంజాబు అల్లరి, శ్రీ మాలవ్యా	0	8

పుస్తకము	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
మర్యాదరామన్నకథలు	0	8
మైరావణచరిత్ర, చక్కనిబొమ్మ	0	2
అనంతసాగరము, బుక్కరాయ సముద్రచరిత్రము	0	12
ద్వాదశోపనిషత్తులు తెలుగువచనము	5	0
శ్రీ మహాభక్తవిజయము	12	0
జగత్కథ	6	0
అరేబియన్ నైట్సుకథలు	2	0
నీతిరత్నాకరము	1	0
వైద్యులకథలు	0	6
రేచుక్కపగటిచుక్కకథ	0	4
సత్యసేనవిజయము	0	6
ఋషులచరిత్ర	1	0
శకుంతలచరిత్ర, చిన్నసైజు	0	6
నల ,,	0	8
సావిత్రి ,,	0	6
హరిశ్చంద్ర ,,	0	8

జీవితములు

పుస్తకము	రూ.	అ.
అడిదము సూరకవిజీవితము	1	8
త్యాగరాజచరిత్ర	0	10
శ్రీ లాలాలజపతిరాయజీవితము	0	2
శ్రీ ఎస్. శ్రీనివాసఅయ్యంగారి జీవితము	0	12
చిన్నయసూరిజీవితము	1	0
రామకృష్ణపరమహంసచరిత్రము	0	6
శ్రీ గోపాలకృష్ణగోఖ్లేజీవితము	0	2
శ్రీ మహాదేవగోవిందరానడేజీవితము	0	2
శివాజీచరిత్ర, ప్రతిమతో	1	0
గౌరాంగస్వామిచైతన్యజీవిపము	0	4

పుస్తకము	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
శ్రీ శంకరాచార్యచరిత్ర, ప్రతిమతో	0	[illegible]
శ్రీ వేమనయోగిజీవితము ,,	0	[illegible]
దాదాభాయినౌరోజీచరిత్ర ,,	0	[illegible]
అప్పయ్యదీక్షితచరిత్ర	0	1
మహాత్మాగాంధీజీవితము, ప్రతిమతో	0	1
శ్రీ గాంధీమహాత్మునిచరిత్ర, ఉపన్యాసములు	1	[illegible]
సోదరినివేదితజీవితము, ప్రతిమతో	0	[illegible]
శ్రీ గైక్వారుగారిజీవితము ,,	0	[illegible]
రామదాసుచరిత్ర	1	8
వివేకానందస్వామిజీవితము	0	4
శ్రీ కృష్ణదేవరాయచరిత్ర (పెద్దసైజు)	2	8
సరోజినీదేవిచరిత్ర	0	6
శ్రీ రాజేంద్రప్రసాద్ జీవితము	0	8
డాక్టర్ పట్టాభిసీతారామయ్య జీవితచరిత్ర	0	10
లార్డ్ కవృజీవితము ,,	0	8
స్వామిరామతీర్థజీవితము	0	4
రామానుజాచార్యచరిత్ర	0	3
శాలివాహనచరిత్ర	0	3
శ్రీ తుకారామస్వామిచరిత్ర	0	6
శ్రీ సమర్థరామదాసస్వామిచరిత్ర	0	6
గౌతమబుద్ధుని జీవితము	0	8
శ్రీ చిత్తరంజనదాసుజీవితము	0	4
అలీసోదరులజీవితము	0	4
పండిత మదనమోహన మాలవ్యా జీవితము	0	8
శ్రీ సీ. రాజగోపాలాచారి జీవితము	0	4

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
పోస్టుబాక్సు 1372. 292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి-1.